

e 418

GDK: 149.74 (Lynx lynx):151:(497.12x06)

Gozdarski inštitut Slovenije

PROJEKT GOZD - DIVJAD

Raziskovalna naloga: SPREMLJANJE NASELITVE RISA
(*Lynx lynx* L.) V SLOVENIJI 1973 - 1993

I. DEL

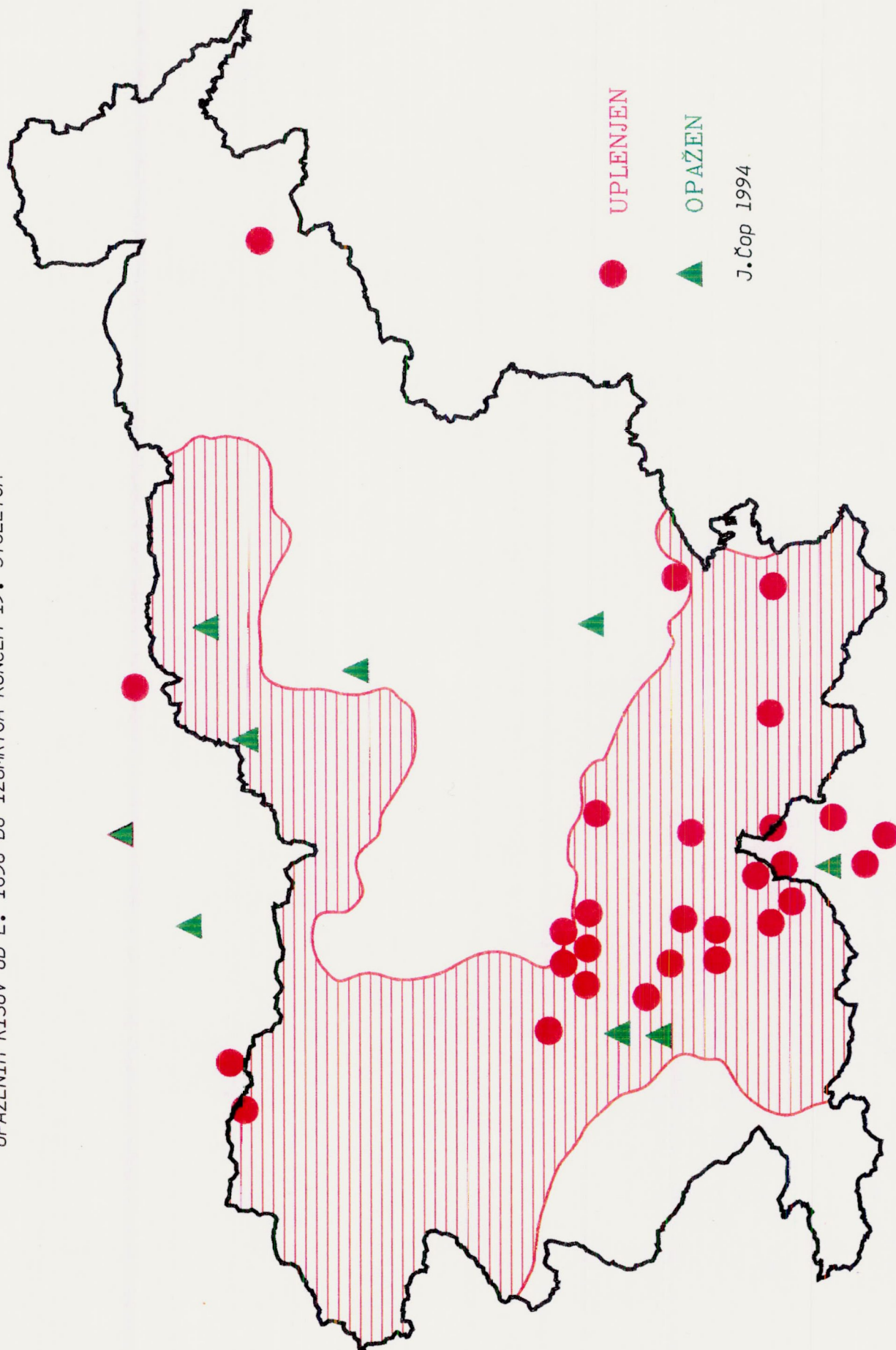
Vodja projekta RIS:
Janez ČOP

Ljubljana, 1994

č. 418/1994

SHEMATSKI PRIKAZ DANAŠNJEGA POTENCIALNEGA RISJEGA HABITATA V SLOVENIJI
(cca 800.000 ha) Z VNEŠENIMI LOKACIJAMI ZADNJIH UPLENENIH IN
OPAŽENIH RISOV OD L. 1850 DO IZUMRTJA KONCEM 19. STOLETJA

VSEBINA

	Stran
- ZGODOVINA ZADNJIH RISOV V SLOVENIJI	1 - 18
- HISTORIJAT NASELITVE RISOV NA KOČEVSKEM	19 - 21
- ODLOV RISOV	22 - 42
- KARANTENA	43 - 52
- DILEME PRI NASELITVI DIVJADI	53 - 58
- FINANCIRANJE PROJEKTA	59 - 60
- TRANSFER	61 - 65
- LITERATURA	66 - 72

PREDGOVOR

V mesecu marcu 1993 je preteklo dvajset let, od kar so bili risi iz karantene v Rogu na Kočevskem izpuščeni v prostost. 15. januarja 1973 je bilo iz Slovaške preko Zagreba transportirano v revir Trnovec Gojitvenega lovišča Medved (tedaj Rog) šest odraslih risov - trije samci in tri samice. Nameščeni so bili po parih (samec in samica) v tri ločene predele obore velikosti 10x10x3 m. Ograda je imela preventivno funkcijo karantene, kar je terjal veterinarski predpis.

Po 46-dneh bivanja risov v karanteni so jim v večernih urah 2. marca 1973 odprli vse tri izhode iz boksov in risi so se po dobrih sto letih vrnili v gozdove Kočevske. S tem se je nekoč avtohtona, vendar izumrla vrsta zveri v Sloveniji ponovno znašla v družbi ostalih dveh - medveda in volka.

Ideja za tveganje naselitve risov na Kočevskem se je porodila v Gojitvenem lovišču Medved in to že leta 1972. Jeseni istega leta je GL angažiralo odsek za lovstvo IGLG, da se aktivno vključi v projekt te naselitve, in da po izpustu permanentno spremlja dogajanja v novi, sicer mini- populaciji risov v prostosti.

Elaborat ima v določenem pogledu in nekaterih poglavjih bolj karakter kronološkega zapisa dogajanj v risji populaciji te zveri v Sloveniji in je zasnovan tako, da v štirih poglavjih predstavlja rezultate naše dolgoletne študije, ob zaključku pa je posebej prikazan tudi rezultat ostalih naselitev v Evropi (Švici, Nemčiji, Avstriji, Italiji, Franciji in Češki), kar omogoča komparacijo o (ne) uspehu vseh naselitev.

Študija je predstavljena v naslednjih sklopih:

- splošni del
- migracije risov 1973-1993

- odstrel risov
- prehrana risov

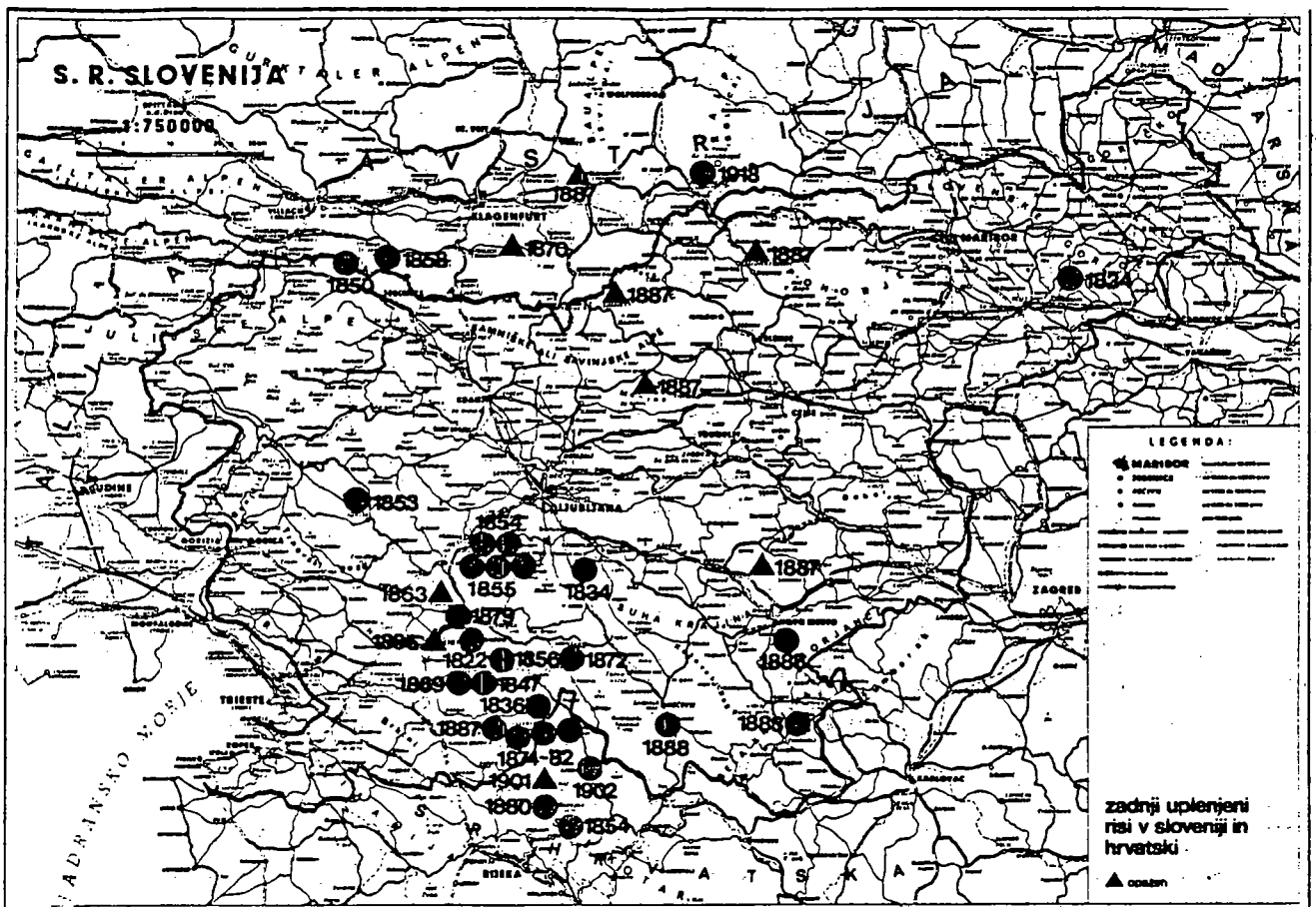
Vsebina vseh sklopov se v eni ali drugi obliki medseboj prepleta in tvori skupaj celoto, ki omogoča, da preliminarno po dvajsetih letih ocenimo, ali je naselitev uspela ali ne. Prišli smo do lastnih spoznanj o biologiji, ekologiji, ethologiji risa v Sloveniji, katere bo potrebno v naslednjih letih obogatiti še z radiotelemetrijo. Z našimi sedanjimi ugotovitvami in opažanji lahko strokovno pariramo vsem številnim nasprotnikom naselitve in obstoja risa v favni Slovenije.

Za rezultate naše študije je izreden interes v državah Evrope, v katerih so bili tudi naseljeni risi in z zadovoljstvom ugotavljamo, da je naselitev v Sloveniji od vseh ostalih do sedaj najbolj uspešna. Kjer živita še avtchtoni medved in volk je prostor tudi še za risa in v tej simbiozi so te tri zveri v preteklosti živele. Problem ostaja v izoliranosti in genetiki risje populacije v Sloveniji, kar terja da pride do kontakta med ostalimi naselitvenimi območji risov v Alpah, za kar se zavzema tudi mednarodna organizacija IUCN.

ZGODOVINA ZADNJIH RISOV V SLOVENIJI

Ko je inštitut meseca avgusta 1972 sprejel od naročnika KGP Kočevje, Lovišče Rog nalogo za izdelavo elaborata za nameravano naselitev risov v gozdove Kočevske, je bila ena prvih nalog, poiskati in proučiti vse vire, zapiske, poročila, objave, če je kaj dokumentirano o risih v Sloveniji, kje in kdaj ter na kakšen način je ta zver izginila, izumrla v naši republiki. O avtohtonem risu že desetletja ni bilo več sledu. tudi v sosednji Hrvaški in Bosni je bila situacija ista, tako da ni imel od kje migrirati oz. naseliti naša lovišča. Prav tako tega ni bilo možno pričakovati iz sosednje Italije ali Avstrije, kjer že več kot 100 let ni bilo risa.

Izjemno pomemben dokument smo odkrili v arhivu Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani, kjer je bila l. 1928 v Glasnik-u muzejskega društva za Slovenijo l.X., 1-4 zv., na str. 57-72 objavljena študija iz prirodoslovnega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani, avtorja dr.F.KOS-a: Ris (*Lynx lynx* L.) na ozemlju etnografske Slovenije. Kronološko so predstavljene dobe in kraji uplenitve ali opažanja zadnjih živečih risov ne le v mejah današnje Slovenije temveč širše, preko meja, v današnji avstrijski Koroški in Štajerski. To dragoceno študijo v originalu in v celoti objavljamo z dodatnim shematskim prikazom letnic in krajev uplenitve ali opažanj risov v Sloveniji z dodatkom še v sosednji Hrvaški.

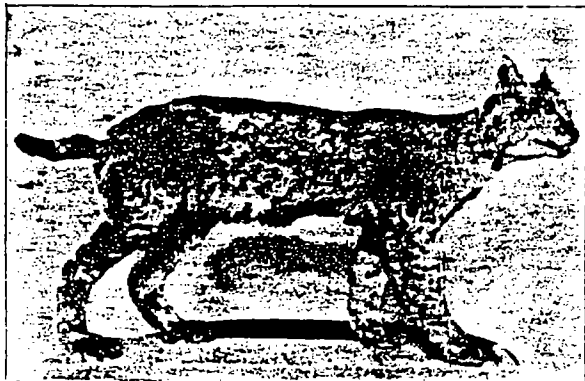
Iz prirodopisnega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani.

Ris (*Lynx lynx* L.) na ozemlju etnografske Slovenije.

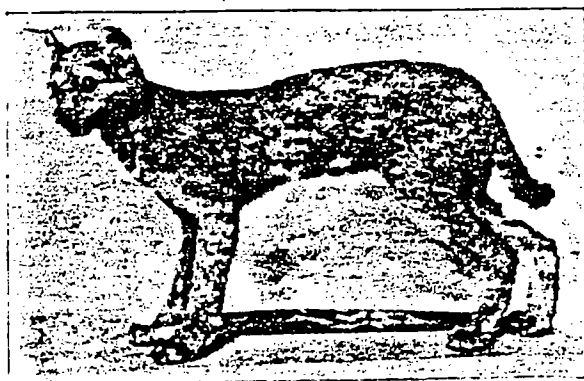
Dr. Fran Kos.

S 3 slikami v besedilu.

Dva nagačena, a že razpadajoča risa v zooloških zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani (sl. 1. in 2.), nagačeni ris v prirodopisnih zbirkah državne realke v Mariboru, risova lobanja v zooloških zbirkah državne realke v Ljubljani (sl. 3.),¹ nedavno v Giontinijevi zapuščini v Ljubljani nahajajoči se, tudi že razpadajoči, a sedaj ne ve se kam izginuli nagačeni ris, daljši ali krajši zapiski o

Sl. 1.

Sl. 2.

Ris (*Lynx lynx* L.) v zooloških zbirkah Nar. muzeja v Ljubljani. Oba mehova sta že v razpadajočem stanju. Sl. 1. je zmanjšana 18·6 krat, sl. 2. pa 14·8 krat nar. vel.

teh zvereh iz plemena mačk, raztreseni po raznih časopisih, uradnih aktih in seznamih muzejskih daril, ter podatki v privatnih pismih in zapiskih, to je prilično vse, kar še spominja na te, za naše ozemlje svoj čas dosti pogoste, a sedaj nedvomno izumrle oblike.

Da otmem pozabljenju to zanimivo gradivo, tikajoče tako karakterističnega bivšega člana naše slovenske zemlje, kakor je ris, zbral sem, kolikor se

¹ V delih o sesalcih, avtorjev kot so Weber, Bronn-Giebel-Leche, Brohmer, Zittel, Abel, Leunis in še pri drugih, nisem našel niti delne niti celotne slike risove lobanje, le težko dostopni Miller-jev Catalogue of the Mammals, 1912, ima tozadevne risbe. Vsled redkosti in pa ker se bodo slike risove lobanje gotovo še rabile pri določevanju osteološkega gradiva, izkopanega v bodoče na ljubljanskem barju in skoro gotovo tudi v naših jamah, priobčujem te slike.

mi je posrečilo izslediti, podatke² o njem in skušal na njihovi osnovi ugotoviti dobe in kraje na teritoriju etnografske Slovenije, v katerih je živel ta krvo- ločna, a krasna zver. Skušal pa sem — čeprav omenjajoč tudi manj zanesljive zapiske — po možnosti in okoliščinah kritično motriti verodostojnost podatkov o bivanju risa pri nas. Vzlic temu, da skoro ni mogoče zamenjati risa (*Lynx lynx* L.) z divjo mačko (*Felis silvestris silvestris* Schreb.), se je to mogoče nehoté nekajkrat zgodilo. Mnenja sem, da je nedvomno dokazana resničnost oblike *Lynx lynx* L. le tedaj, ako je v dokaz predložen objekt v celoti ali pa posamezni karakteristični njegovi deli, in so ti seveda od strokovnjakov oziroma dobrih in verodostojnih poznavalcev priznani za obliko *Lynx lynx* L. ali njene značilne dele. Visokemu odstotku verjetnosti se približujejo tudi oni podatki, v katerih se iz okoliščin in nedvumljivih opisov da sklepati na resničnost trditve. Pregled svoječasne razširjenosti risov po našem ozemlju bom skušal podati v časovni zapovrstnosti njih pojava oziroma ugonobitve.

Kolikor sem imel priliko dognati, je izmed mačk zastopan fosilen na ozemlju etnografske Slovenije le diluvialni lev brlogar (*Felis spelaea* Goldf.) po najdbah iz Postojnske jame — katerega desno spodnjo čeljustnico (ramus ascendens do mandibularnega kanala je odkrhnjen) sem dobil v fosilnem gradivu našega muzeja in jo inventiral pod št. 349 — in Potočke zijalke na Olševi (Brodar, Jutro, 17. X. 1928, št. 244, p. 3). V obeh primerih so bili v najdiščih poleg preostankov jamskega leva tudi fosilni preostanki medveda brlogarja (*Ursus spelaeus* Rosenmüller). O diluvialnem risu na slovenskem ozemlju do sedaj še ni sledi, medtem ko ga za jame zapadne Evrope in istočasno z levom brlogarjem navaja K. A. Zittel (Palaeozoolog. IV. 1891—1893), za severno od naših pokrajin ležeče nemške dežele pa W. Soergel (Aussterben diluv. Säugetiere, 1912), J. Bayer (Der Mensch im Eiszeitalter, 1927) in drugi. V Sirgensteinu je bil fosilni ris izkopan skupno z jamskim medvedom in jamskim levom. Pri bodočih izkopavanjih bo treba tudi pri nas temu, četudi manjšemu sesalcu posvečati več pozornosti. Soergel nadalje omenja, da se je diluvialni ris ločil od recentnega samo po velikosti, t. j., bil je večji, in da so fosilni njegovi ostanki tudi tam, kjer je bil najden, zelo redki in silno pomanjkljivi, kar si je tudi treba zapomniti za naša bodoča paleozoološka izkopavanja.

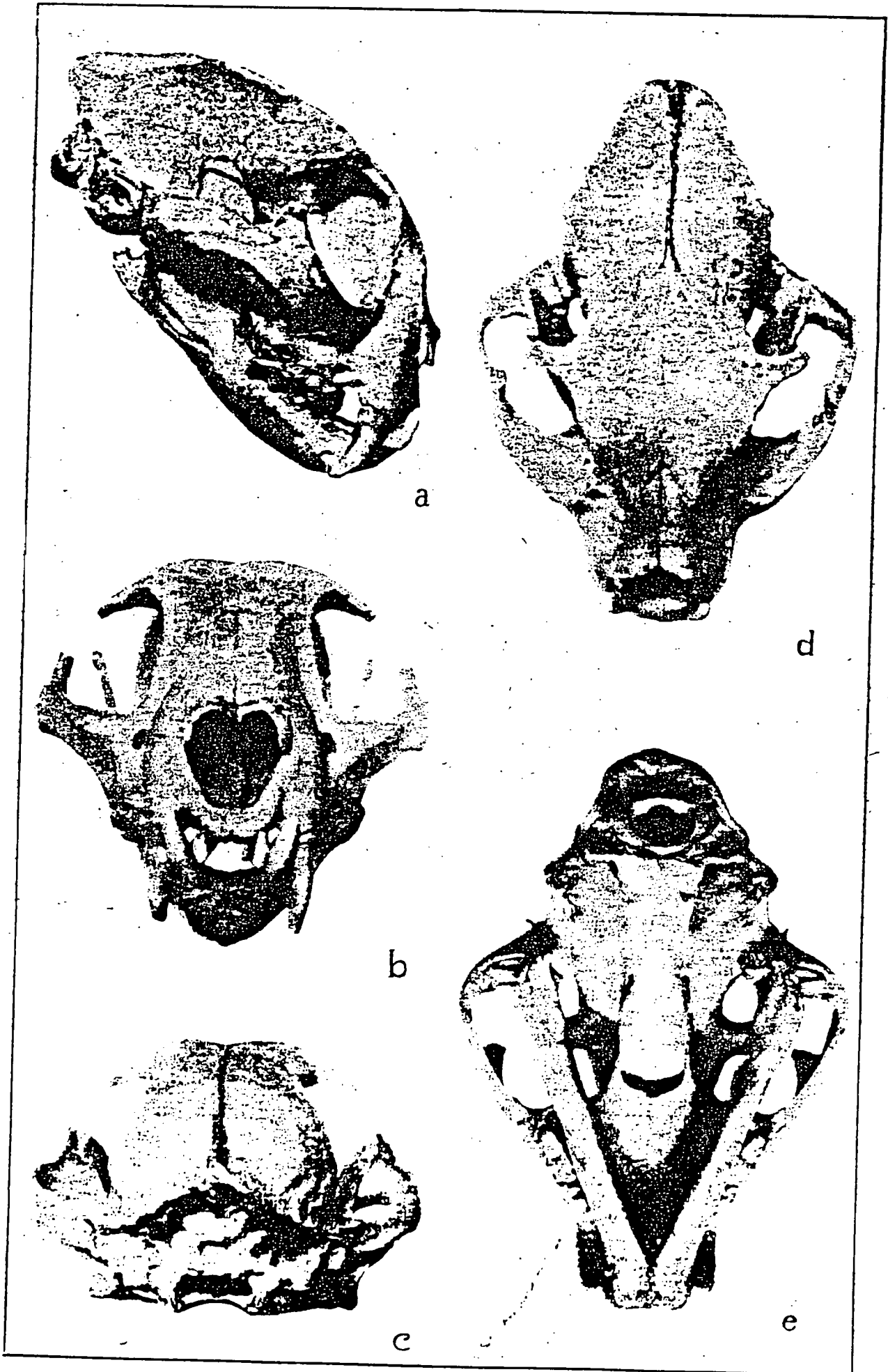
V prehistorični dobi, za časa mostiščarjev na ljubljanskem barju, to je po našem F. Seidl-u (Širokočelni los, Carn. 1912) nekako v času 4000 let pr. Kr., so v okolici tega barja živali risi. Dokaz nam je dobro ohranjena leva spodnja čeljustnica risa, izkopana leta 1875. s kostmi drugih živali in artefakti one dobe, na južnem robu barja pri Igu (6). Ta najstarejši dokument o bivanju risov pri nas se nahaja v paleontoloških zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani, in sicer v skupini med ostanki živali iz dobe mostiščarjev (inv. št. 2217).

L. 1689. poroča o Kranjski Valvasor (36): »Es giebt gar viel trefflich-schöne Luchsen (Risén), welche ganz getieget, will sagen auf Art der Tyger gefleckt seyend.« Po L. Dimitz-u (43) je bil ris razširjen na Kranjskem v sedemnajstem stoletju posebno na obsežnem, takrat sklenjenem gozdnem teritoriju, obsegajočem gozdne komplekse idrijske, Črni Vrh, Hrušico, Logatec, Planino, Cirknico in tja do koroške meje.

Franz Anton von Steinberg poroča v svoji leta 1758. izišli knjigi (45): »Gründliche Nachrichten von dem in dem Inner Crain gelegenen Czirknitzer See«, da se nahajajo na kompleksu Javornika tudi risi.

Šumarski referent mariborske oblasti, g. ing. Urbas poroča po historičnem delu barona Reinhardt Backhofen-a in Wilhelm Hofer-ja »Geschichte der steierischen Waldgebiete«: »Pod št. 47 se navaja pri graščini

² Najtopleje se zahvaljujem vsem v tem spisu omenjenim uradom in posameznikom, ki so me oskrbeli s podatki za popolnitev tega članka ali pa me opozorili nanje!

Sl. 3. Lobanja risa (*Lynx lynx* L.). a lateralni- b oralni (sexalci spodnje čeljustnice manjkajo popolnoma, v zgornji pa so ohranjeni trije), c kavalni- d vertikalni- in e basilarni pogled na lobanjo. Slike so zmanjšane za 1/2 nar. vel.

Fala, da je bil ris okrog 20 let pred 1796 (torej približno 1776) iztrebljen na Pohorju (53).«

Za kranjsko šumarsko razstavo leta 1873. je priredil nadlogar Ernst Faber iz Kočevja »eine hundertjährige Abschussliste des gleichnamigen Herzogtums (Kočevje)«. Ta seznam obsega razdobje od leta 1768. do vključnega leta 1879. Manjkajo pa podatki za l. 1779., 1780., 1782.—1790., 1793., 1802., 1806., 1809.—1812., 1814—1831. ter 1837. in 1838. V dobi od 1768—1799 beleži ta izkaz le enega uplenjenega risa (43), ki je najbrž oni, katerega navaja gozdni urad Karla Auersperg-a »Soteska«, po knjigah Auersperg-ovega gozdnega urada v Kočevju, kot ustreljenega leta 1799. v kočevskih gozdih (46).

Backhofen-Höfer-jeva »Geschichte...« (53) tudi beleži: »Pod št. 245 se pri graščini Zg. Ptuj navaja, da je bil po trditvi Ivana Strohmeier-ja, vrvarja v Ptuj, zadnji ris ustreljen 1800 pri Polenšaku.«

Auersperg-ov gozdni urad »Soteska« poroča sreskemu poglavarju v Novo mesto (46), da je bil leta 1803. ustreljen en ris v Kočevskih gozdih. Okolnosti in točnejša označba kraja niso navedene. To vest potrjuje tudi dopis sreskega šum. referenta iz Kočevja (46).

Oblastnemu šum. referentu v Mariboru (53) je poročal sedanji upravitelj Falske graščine, po njenih spisih iz leta 1812., da so se takrat nahajali v visokih gozdih Pohorja »tupatam tudi risi«.

V kurendi c. kr. ilirskega gubernija v Ljubljani z dne 3. februarja 1818. ki določa nagrade za ubite zveri, še risi niso upoštevani. V cirkularni naredbi istega gubernija z dne 2. novembra 1821 (37) pa je proširjeno podeljevanje nagrad tudi na rise v izmeri, ki je bila v označeni kurendi iz leta 1818. določena za volkove, t. j. za ubitega risa samca 20 gl., za samico 25 gl., za mladiča pa 10 gl. To znači, da se je moralo takrat pojaviti v naših krajih izredno mnogo risov, ki so napravili tudi dosti škode.

Upravitelj veleposestva Ravnik pri Planini poroča dne 12. marca 1929 sreskemu šum. referentu v Ljubljani sledeče (46): »Iz lovskih seznamov posestev kneza Windischgrätz-a se je od gozdnega urada družbe »Sclabsa« v Postojni ugotovilo, da je bil zadnji ris na tem veleposestvu ustreljen dne 24. decembra 1822 od nekega Žnideršič-a iz Dolenje vasi pri Cirknici, in sicer v dolnjevaškem ekvivalentnem gozdu. Kaj se je zgodilo z ubitim risom, lovski sezname ne poročajo. To je edini sigurni podatek glede odstrela risov na tem posestvu.«

L. 1824. je poslalo škofjeloško okrajno oblastvo deželnemu muzeju v Ljubljani enega risa, samca (15,30). Najdišče v seznamu muzejskih daril ni označeno, bilo pa je najbrže v območju takratne škofjeloške oblasti.

Leta 1824. je bila prodana graščina Fala in se je od tega časa plačevala streljina. Tako je bila omogočena evidenca odstreljene divjačine, o risu pa v teh seznamih ni najti nobenih beležk (53) in se torej na Pohorju ni več pojavil.

Po poročilu sreskega poglavarja v Novem mestu z dne 9. februarja 1929 je tamkajšnji, sedaj 84 let stari (46), svoj čas navdušeni lovec v Gorjancih Lenarčič iz Gotne vasi pri Novem mestu (51) izjavil, da mu je nekdam pravil njegov oče, da je videl risa v gozdnem okraju Padež (posestvo je sedaj last g. Bahovec-a iz Ljubljane) in da je od tega časa sedaj nad sto let, torej že pred letom 1829. Gotovega in točnega ni torej nič.

Iz pisma sanitetnega referenta v Logatcu g. dr. M. Papež-a (40) posnemam, da je glasom izjave g. Deglerija star. in ustnega izročila v logaškem okolišu neke jeseni v letih 1825.—1830. lovec Nikolaj Gruden iz Martinjega hriba št. 7, obč. Dol. Logatec, odšel na lov po cesti, ki pelje iz Martinjega hriba proti Lazam (obč. Planina). Prišedši po tako imenovanem »Turškem klanecu«, nedaleč od Martinjega hriba, so psi zasledili na nekem drevesu risa, ki se je vznemirjen vrgel nad nje in bil končno od lovca Grudna ustreljen.

Splošno pa je v okolišu znano, da so bili risi doma na pogorju Hrušice, ko so bili tam še precej nedostopni, veliki gozdi.

Za upravo veleposestva Hervart A u e r s p e r g-ovih dedičev v Namršlju poroča g. J. G o e d e r e r sreskemu šum. referentu v Ljubljani dne 10. februarja 1929 (46): »Po ustnem izročilu je bila ena ‚risa‘ pokončana v Iški v letih 1830.—1840. Zapiske o odstrelu divjačine, ki so bili zelo točno vodeni (nekaj ostankov se še nahaja v arhivu), so požgali kmetje v noči od 21. do 22. marca 1848 v Namršlju, vsled česar na dokaze oprtih podatkov o odstrelu ‚ris‘ ni mogoče navesti.« Isto poroča tudi sreski šum. referent iz Kočevja (46).

Leta 1834. je poslal muzeju lepega starega risa. samca, A. pl. L a z a r i n i, lastnik graščine Čušperk, in je podaril poleg še dva goldinarja za stroške gačenja (20, 30). Kraj odstrela ni označen, a verjetno je, da so bili to tedanji obsežni čušperški gozdi.

Zanimiv je protokol, sestavljen dne 17. februarja 1836 od muzejskih kuratorjev grofa L i c h t e n b e r g-a in stolnega dekana J e r i n-a (3). Glasom tega protokola je muzejski kuratorij določil, da se pošlje v zameno za nekatere ptice nekemu v. H u e b e r-ju v Celovec med drugim tudi en ris. To zopet krepi misel, da v tisti dobi v naših krajih ni manjkalo risov in da ni imel muzejski kuratorij vsled tega posebnih pomislekov proti oddaji te zveri iz muzejskih zbirk.

Leta 1836. je poslal okrajni komisar M a t e v ž F l e i s c h m a n n s Snežnika muzeju v Ljubljani posebno velikega risa, »einen Luchs der grössten Art« (4. 42) in muz. kustos H. F r e y e r je navedel v letnem poročilu z dne 10. septembra 1836 muzejsko zbirko sesalcev iz Kranjske za kompletno (42).

T s c h a u k o (33) je zbiral med drugim tudi gradivo o risih, živečih svojčas v območju Karavank. L. 1911. piše o svojih mladih letih, ko je bil še otrok in pastirček ter je dele Karavank, kakor pripoveduje, še pokrival pragozd in »auf dem knorrig dicken Aste kauerte der lauernde Luchs«. Ko je T s c h a u k o kot deček še stikal za ptiči in ribami, mu je pripovedoval star drvar o risu v gozdih Karavank, češ, da je le malo večji od lisice, da ima na uhljih šope dlake in velike oči kakor mačka. Stari lovec P i n t e r i t s c h (P i n t e r i t s c h) iz Resence mu je pravil, da je srečal na Žingariici neko žival, kakršne še ni videl. Bila je velika kakor lisica ter je imela kratek rep in pokončne uhlje (33, p. 279). Oče nekega tamkajšnjega lovca, Tomaža R a s c h e r-ja, je imel v Homeliščah malo domačijo in je bil »ein echter Karawankenjäger von uraltem Schrot und Korn«. Sam je pravil T s c h a u k u, da je ustrelil oziroma ujel v past štiri rise (33, p. 280). Beležim te navedbe, čeprav se ne ozirajo točno na čas in kraj in niso podkrepjene z zadostnimi dokazi.

L. 1837. je v gozdih Karavank ujel risa v past gozdar W i p p e l. Ta ris je bil v času, ko je pisal T s c h a u k o o zvereh v Karavankah (spis je izšel leta 1911.) ohranjen nagačen v gradu Rožek. Po velikosti in obliki je spominjal močno na mlado levinjok. Meril je od gobca do podrepa ravno en meter. Dolžina pa, ko je ris visel, je znašala od gobca do konca repa 1:50 m. Obe meri se z ozirom na razmerje mer pri risih ne ujemata, vendar je deloma upoštevati, da so mehovi nagačenih živali posušeni in zelo skrčeni, posebno še pri starem načinu gačenja, napram živalim, merjenim takoj ali kmalu po uplenitvi. T s c h a u k o pristavlja še: »Das waren ganz andere Exemplare, als die, welche ich bisher in Museen und Menagerien gesehen. Der starke, runde Kopf, der gedrungene, walzenrunde Leib, die mächtigen Panter-Pranken flüssten Respekt ein« (33, p. 280—291). Negotova pa je sledeča beležka: Oče tedaj (leta 1911.) že upokojenega nadučitelja M i c h o r l-a iz Malošč pri Bekšanju je kot dijak ustrelil pri Podgorjah tako velikega mačka, da ga ni mogel odnesti domov. Ko pa je videl W i p p l o v e g a nagačenega risa, je spoznal, da je tudi on takrat ustrelil risa. Nadalje omenja T s c h a u k o, da ni mogel v

južnem delu Karavank o risih ničesar zvedeti in da niti najstarejši tamkajšnji prebivalci ne vedo ničesar o teh zvereh (33, p. 231).

Iz seznamov gozdnega urada v Kočevju je po poročilu gozdnega urada kneza Auersperg-a »Soteska« z dne 26. januarja 1929 in sreskega poglavarja v Novem mestu (46) razvidno, da je bil leta 1840. v kočevskih gozdih ustreljen en ris. Kraj in okolnosti niso znane. Isto trdi tudi sreski šum. referent v Kočevju v dopisu na vel. župana v Ljubljani (46). Tudi E. Faber (43), ki omenja v svojem stoletnem seznamu odstrelov divjačine za dobo od 1800 do 1852 v kočevskih gozdih dva ustreljena risa, navaja, da je bil eden od teh ustreljen leta 1840.

Freyer omenja risa leta 1841. s pripombo, da živi na Notranjskem (9).

Brusina (2) poroča po Langkavel-u: »Von den mittelsten der Ostalpenländer von Kärnten und von Krain, dem Lande der Save, weiss ich nur, dass 1846 vier (Luchse) in beiden abgeschossen wurden.«

Točneje se izraža za leto 1846. Brehm v drugi izdaji iz leta 1876. (1): »So wurden in Rosenbach, in einem Reviere des Fürsten Friedrich von und zu Liechtenstein, an der Krainer Grenze im Jahre 1846 und im Jahre 1858 noch Luchse gespürt und beziehentlich gefangen«, in navaja (1. p. 497), a brez točne označbe časa, tudi risa, ujetega v istem revirju pri Področici od gozdarja Wimmer-ja (če ni bil to mogoče lovec Wippel, iz gradu Fužine pri Področici, ki je ujel isto tam risa leta 1850. in o katerem poročam kasneje).

Navajam tudi Mojsisovics-a (21), da ne izpustim avtorja, ki je pisal o risih na našem ozemlju, katerega tekst, kakor sledi, pa kar preveč spominja na Brehm-a (1): »In Rosenbach, einem Reviere des Fürsten F. von und zu Liechtenstein an der Krainer Grenze, wurden im Jahre 1846 und im Jahre 1858 noch Luchse gespürt, beziehentlich gefangen.« Vira Mojsisovics ne navaja. Tudi Hilzheimer (13) v četrti izdaji Brehm-a vztraja pri zgornji trditvi.

Iz pisma, ki ga je pisal leta 1907. upokojeni logar Rochowsky dr. Ponebšku (39), sledi, da je bil ustreljen okoli leta 1847. (1907 — »vor 60 Jahren«) en ris v predgozdu vasi Juršči.

Glasom dopisa vel. župana mariborske oblasti z dne 28. maja 1929 je poročal revirni gozdar Požarnik Franc iz Podčetrka, da do leta 1848. niso bili risi na Pohorju nikaka redkost. Požarnikov stari oče je služil okoli leta 1849. pri graščini »Mariborski grad«, ki je bila takrat last grofa Brandis-a, in istotam je služil do l. 1880. tudi njegov oče, ki mu je pravil, da je stari oče baje ustrelil ob močnem snežnem metežu že pred letom 1848. v bližini Sv. Aneha enega risa. Kaj naj bi se bilo z risom zgodilo, ni znano (50). Te navedbe niso v soglasju s podatki v spisih graščine Fala (53).

Po poročilu Tschauka (33) je bil leta 1850. ujet in ubit v Karavankah zpet en ris. Ko je Tschauko pisal svoje spomine (1911), je še živel v Podgorjah 85 let stari lovec Hoja, ki je označenega leta (1850) videl žival, ki je imela mačje oči in pokončne uhlje s šopi na konceh. Oče mu je takrat povedal, da je bil to ris. Opozorila sta nanj lovca Wipla, stanujočega na gradu Fužine pri Področici, ki je, kakor omenjeno, že leta 1837. ujel enega risa. njegov drug Lederer pa enega ustrelil. Wippel je tudi temu takoj nastavljal in je uporabil šojo kot vabo. Nekaj dni nato je našel v pasti risa. Dal ga je nagatiti. Ob neki slavnostni priliki je stal ta nagačeni ris vrh slavoloka, ki je bil postavljen na razpotju, kjer se loči na Zopračah cesta iz Rožeka na Lipo od ceste iz Rožeka na Vrbo. Pozneje pa ga je imel Wippel v svoji gostinski sobi na gradu Fužine pri Področici. Tega risa ima v mislih najbrž tudi dvorni lovec J. Rabič iz Mojstrane (na katerega me je opozoril g. Vl. Kapus), ki v svojem pismu (47) omenja, da je okoli leta 1848.—1849. ujel lovec kneza Liechtenstein-a na drugi strani (severni) Karavank enega risa. In ne

dvomim, da je bil ta ris oni, ki ga navaja L. Dimitz (43): »Ebenso wissen wir, dass in den Karawanken ober Lengenfeld (v Karavankah nad Dovjem) noch in den fünfziger Jahren ein Luchs erlegt wurde« (p. 41.). Isto tako Radics (45).

O bereigner poroča (23, 14), da je bilo v začetku petdesetih le devetnajstega stoletja v gozdih Bistre, ki mejé proti jugu na ljubljansko barje, ubitih drug za drugim pet risov. Pri tem se sklicuje na neko Dežman-ovo poročilo. Ker se Obereigner ne izraža bolj potanko, sem se trudil izslediti med Dežman-ovimi spisi označeno poročilo, da bi iz tega posnel točnejše podatke. To se mi do sedaj ni posrečilo. Mogoče je Dežman to Obereigner-ju le povedal, a nikjer zapisal. Izključeno bi to ne bilo, kajti Obereigner-jevo poročilo je izšlo v decembru 1888, Dežman pa je umrl šele marca 1889. Za čas pred l. 1850. poroča sreski šum. referent v Ljubljani v dopisu z dne 11. marca 1929 vel. županu (46), da je posestnik veleposestva Bistra g. Franc Galle izjavil, »da sta ubila pred letom 1850. (vsak po enega risa) gospoda Anton Galle in Andrej Furlan«. Točnejših podatkov ni. V jamski kartoteki (fascikel o Krimu) pok. Stussiner-ja, katero ima sedaj g. nadgeom. Gspan, pa je sledeča beležka: »Zum Freudenthaler- (Bistra) Forst wurden im Jahre 1852 die letzten Luchse (risa) 2 St. geschossen. Mitteilung des alten Brackirer Furlan aus Freudenthal.« Okolnost, da ni razen podatkov g. F. Galle-ta drugih dokazov za risa, ki naj bi bila ubita v gozdih Bistre pred letom 1850. in ki jih omenja dopis sres. šum. ref. v Ljubljani (46), dalje navzočnost Furlan-a (Furlan-a), navedena po g. Fr. Galle-tu in pok. Stussiner-ju, kateremu slednjemu je Furlan zadevo iz leta 1852. sam sporočil, in Obereigner-jeve navedbe o petih ubitih risih začetkom petdesetih let, dajo misliti, da sta bila risa, označena kot ubita pred letom 1850., ustreljena najbrž šele leta 1852. in sta le letnici zamenjani. Bila pa nista zadnja iz gozdov Bistre, kakor trdi Stussiner-jeva beležka, kajti leta 1854. sta bila v revirju Bistre ubita zopet dva, o katerih je pisala Laib. Zeitg. (16) in je o njih obsežno poročal Frauenfeld (10). Vzlic pavšalni trditvi Obereigner-ja (23, 14) o petih, v gozdih Bistre ubitih risih v začetku petdesetih let, pozna ostala literatura (10, 11, 16) le ona dva iz leta 1854. in ni izključeno, da sta Furlan in Galle ustrelila v revirjih Bistre v resnici zadnja dva risa, a ne leta 1852., ampak šele leta 1854.

V stoletnem Fabr-ovem izkazu (43) ni za leta od 1852—1879 za kočevske gozde naveden niti en odstrel risa.

Gozdarski urad v Idriji (35) je ponudil leta 1853. lepega risa deželnemu muzeju v Ljubljani z naslednjim dopisom: »Am 27. d. M. (januar 1853) ist in den hierortigen Reichsforsten ein Luchs (weiblichen Geschlechtes) erlegt worden, welcher ausgestreckt von der Spitze der hintersten Pfote bis zu jener der vorderen Pfote 5 Fuss 4 $\frac{1}{2}$ Zoll, nach dem Körper mit dem Kopf 3 Fuss und in der Höhe 2 Fuss misst.« Muzejski kuratorij je odgovoril, da ima v svojih zbirkah že enega risa, da pa bo ta izredno veliki eksemplar prav lepa akvizicija za muzej in da se zanj priporoča. V muzej je dospel ta ris dne 9. II. 1853 (35). Tega risa omenja tudi Obereigner (23) in po njem Hirz (14).

Med dnevnimi novostmi v »Laibacher Zeitung« z dne 20. III. 1854 (16) je bila notica z dne 19. III., da sta bila takrat pred par dnevi v revirju Bistre ustreljena dva risa in sicer oba samici. Večja je tehtala 80 funtov in je merila iztegnjena 5 čevljev in 4 palce ter je bila, kakor pravi poročevalec, največji eksemplar te vrste.

O dveh risih iz Bistriških gozdov, mislim, da nedvomno o teh dveh, ki jih omenja Laibacher Zeitung, poroča v svojem pismu iz Trsta z dne 26. IV. 1854 tudi takratni tajnik dunajskega zoološko-botaničnega društva, G. Frauenfeld (10). Na potovanju v Dalmacijo se je Frauenfeld oglasil tudi v

Ljubljani in bil gost F. Schmidt-a. Ob tej priliki si je ogledal dva risa, ki sta bila, kakor poroča, ustreljena pred par tedni na posestvu Bistra, nedaleč od Ljubljane. Eden, samica, je bil že nagačen ter je meril približno 4 čevlje v dolžino in 22 palcev v višino. Koža manjšega pa je bila prirejena kot preproga. V pogovoru s preparatorjem je doznal Frauenfeld, da je ta tudi prejšnje leto (1853) nagatil enega risa. Najbrž je bil to oni, ki ga je prejel muzej 9. II. 1853 iz idrijskih gozdov. Vnet zoolog, kakor je bil Frauenfeld, je zaprosil takratnega kustosa deželnega muzeja v Ljubljani K. Dežman-a, naj zbira točne podatke o risih, o katerih bi potem v zoološko-botaničnem društvu na Dunaju poročal, ter omenja v pismu še sledeče: »Es ist wirklich bedauernswerth, dass über das Vorkommen dieses interessanten Thieres so wenig verlautet, und die Fälle, wo solche geschossen oder sonst erlegt werden, meist spurlos verloren gehen.« Omenjenih risov pa Frauenfeld ni pozabil. V »Jagdzeitung« z dne 31. V. 1860 je izšel članek o risih. Pisec trdi, ča ni bilo v novejšem času, izvzemši iz Ogrske in Galicije, dobiti nikakršnih podatkov o pokončanih risih in da bi bilo vredno poročati, če je bil kje v »nasledstvenih državah Avstrije« po l. 1848. ubit kak ris. Z ozirom na to, je Frauenfeld poročal po svojem dnevniku dne 6. VI. 1860 v seji zool. bot. društva na Dunaju sledeče: »Laibach, den 18. IV. 1854: In dem nicht bewohnten, dem Feldmarschall Radetzky gehörigen Schlosse sah ich heute einen soeben ausgestopften Luchs, ein prachtvollcs Weibchen, von $3\frac{3}{4}$ Fuss Länge und 22 Zoll Höhe. Dieser wurde nebst einem kleineren, dessen Haut als Teppich zubereitet ward, in Freudenthal vom Besitzer dieses Gutes geschossen. Der Ausstopfer, der eben die letzte Hand zur Vollendung anlegte, erwiderte auf mein Befragen, es kämen diese Thiere wohl manche Winter in der Umgegend (nedvomno Ljubljane) vor. — Obwohl ich mir noch nähere Notizen zu verschaffen suchte, so blieben meine Nachforschungen ohne Erfolg« (11). Potemtakem ni dobil Frauenfeld od Dežman-a nikakih, leta 1854. zaprosenih podatkov o risih. Mere, ki jih navaja Laibacher Zeitung (16), so bile vzete od ustreljene, iztegnjene živali, mere, ki jih navaja Frauenfeld pa od nagačene, gotovo torej od dolžine trupa in glave, kakor se v tem slučaju vedno meri in se torej ne morejo ujemati. Razlikuje pa se dolžina nagačenega risa po Frauenfeldu, objavljena leta 1854., od one, objavljene 1860. o istem predmetu, za četrtno čevlja. Ker se Frauenfeld l. 1854. prav točno ne izrazi (»bei vier Schuh«), je gotovo, da je pravilnejša mera, ki jo navaja po svojem dnevniku leta 1860., zapisana neposredno po dogodku, t. j. » $3\frac{3}{4}$ Fuss«. Glede višine se meri iz l. 1854. in l. 1860. popolnoma ujemata, t. j. 22 palcev.

Erjavec (7) in po njem Hirz (14) poroča: »V zimi na l. 1855. sem videl naenkrat tri ubite rise iz borovniških gozdov«.

Upraviteljstvo veleposestva Ravnik pri Planini poroča dne 12. III. 1929 sreskemu šum. referentu v Ljubljani, da je »baje« neki divji lovec leta 1856. ali 1858. ustrelil enega risa na Javorniku (46). Dokaza ni nobenega.

Ponebšek (39) omenja po izjavi Rochowskega, da sta bila okoli l. 1857. (1907 — »vor 50 Jahren«) v loški dolini dva lovca, ki sta vsako zimo sledila rise in jih tudi ustrelila.

Kakor že povedano, navaja Brehm (1), da so leta 1858. v Področici, v revirju kneza F. Liechtenstein-a, rise sledili oziroma tudi ujeli. Isto ponavljata Mojsisovics (21) in Hiltzheimer (13).

Tudi za pomlad leta 1863. navaja dopis upraviteljstva veleposestva Ravnik pri Planini (46) enega risa v revirju Javornik, katerega je lovsko osebje točno videlo, ni pa se posrečilo ga ubiti. Dokazov ni nikakih.

Ko piše Erjavec leta 1869. o risu (7) ter omenja njega geografsko razširjenost, pristavlja: »Na Slovenskem je nienda ris samo na Kranjskem v notranjskih gozdih še dandanes stalna zver, kajti ne mine skoro leto, da ne

bi kacega ustrelili ali vsaj zasledili. — Tudi Hirz (14) omenja isto po Erjavc-u.

V naslednjem podajam skrajšano, kar je pravil Schollmayer-ju (29) podrejeni gozdni paznik občine Juršče. Leta 1869. sva šla z gozdnim paznikom iz Zagorja na Pivki v zagorski gozd lovit. Kmalu nato, ko sva se razšla, sem opazil v grmovju nekaj črnkastega, kar sem smatral za mladega medveda. Ko je prišla žival na streljaj, sem sprožil, a jo le obstrelil. (Nato sledi romantičen opis boja z zverjo). S tovarišem sva ji nekaj časa sledila, a našla je nisva. Par dni nato pa so dobili domačini v bližini tega kraja ustreljenega velikega risa, samca. To pa sem zvedel šele spomladi leta 1870., ko sem se vrnil iz Hrvaške, kamor sem se bil takoj drugi dan po onem lovu odpeljal. Tudi je dobil najditelj ustreljenega risa 25 gl. nagrade.

Obereigner (23) — in po njem Hirz (14) — trdita, da je Rochowsky, logar kneza Schönburg-a, v marcu leta 1870. ustrelil enega risa nedaleč od Jurščev. Krajevno in časovno sta ustreljena risa, oni, ki ga navaja za leto 1869. Schollmayer (29), in ta iz leta 1870., tako blizu skupaj, da se nehoté vsiljuje misel, da je ris, ustreljen v marcu 1870. oni, ki je bil ustreljen v jeseni leta 1869., a šele kasneje najden in prijavljen oblasti, ki je izplačala zanj najditelju tudi nagrado, kar pa je lovec, ki je risa ustrelil, zvedel šele leta 1870, ko se je vrnil iz Hrvaške. Deloma potrjujejo to tudi Schollmayer-jeve (29) navedbe, da je imela divjačina po dolini in ob dolini Pivke po odstrelu risa leta 1869. več miru. Dokončno pa je zadeva zaključena s pismom g. pl. Schollmayer-Lichtenberg-a z dne 6. XII. 1928 (41), za katero kakor tudi za vsa druga pisma z važnimi pojasnili se g. pl. Schollmayer-Lichtenberg-u najtopleje zahvaljujem. Bilo je torej tako-le: Lovec Anton Mejak je kot gozdni čuvaj v vasi Juršče v jeseni leta 1869. risa pogodil, a ne takoj usmrtil, pa tudi ne več našel. Nato se je odpeljal na Hrvaško kot drvar in se vrnil šele v pozni pomladi leta 1870. Revir snežniške graščine Juršče kakor tudi lovi v obmejnih gozdih domačinov so spadali službeno v področje Hieronima Rochowskega iz Jurščev, logarja kneza Schönburg-a. Najdenega, že mrtvega risa so najditelji torej prinesli temu logarju, ki je to javil snežniškemu gozdnemu uradu, zamolčal ime lovca Mejak-a, ali ga mogoče niti vedel ni, in vzel strelnino 25 goldinarjev. Na ta način je prišel Rochowsky tudi v uradne izkaze o odstrelu divjačine kot ugonobitelj risa. Sledi, da je bil ustreljen samo en ris leta 1869., najden nekaj časa po odstrelu, po izjavi Schollmayer-ja (41) v takem stanju, da ga ni bilo mogoče več nagatiti. Verjetno je, da je s pojasnilom Schollmayer-ja odpravljen tudi oni ris s sveta, o katerem je Rochowsky pisal Ponebškju (39) dne 27. III. 1907, da ga je ustrelil v predgozdu vasi Juršče — »vor ungefähr 30 Jahren«, torej približno leta 1877., kar pa se, ker ni drugih dokazov, skoro gotovo nanaša na risa, ki si ga je Rochowsky lastil leta 1870. Da je bil leta 1869. v zagorskih gozdih ustreljen en ris, potrjuje Schollmayer tudi v nekem drugem svojem pismu (30). Ravno tako navaja Vukašinovič v Lovcu (22) za leto 1869. enega risa, ki je bil ustreljen v snežniškem revirju.

Tschauku (33) je pravil neki njemu dobro znani drvar »einer der waghalsigsten Kempen des Karawankenlandes«, kako je pred 30 leti, torej okoli 1870 (»um das Jahr 1870«) pasel ovce med Zetičami in med Macrom in kako se je priplazila mimo njega proti drobnici dolga, rumena, po vsem telesu tigrasta žival, ki je imela velike okrogle oči in stoječe uhlje s šopi na koncih. Ker ta drvar ni znal ne brati in ne pisati in v svojem življenju še ni videl slike risa, katerega je v glavnem tako točno opisal, je Tschauko mnenja, da je vsaka zamenjava v tem slučaju izključena in da je ta drvar okoli leta 1870. videl zadnjega risa v Karavankah.

Iz dopisa vel. župana mariborske oblasti z dne 28. V. 1929 (50) sledi, da naj bi bil ustreljen zadnji ris na Pohorju leta 1870., vendar pa ta vest ni potrjena in se stari lovci na Pohorju ne spominjajo, kdaj je bil tam ubit poslednji ris.

Po ustnih podatkih g. odvetnika dr. Ivana Lovrenčiča iz Ljubljane je bil okoli leta 1872. pokončan en ris v Sodraškem Bregu pri Sodražici po Janezu Fajdigi star. Drugih dokazov ni. Ob priliki tega razgovora je omenil g. dr. Jože Rus, da se še danes nazivlje tretji vrh Movnika pri Orlem, Risovnica, kar naj bi značilo, da so tam katerikrat opazili rise.

Schollmayer (29) piše, da je bil pet let po odstrelu risa leta 1869. — t. j. torej leta 1874. — v zagorskem gozdu zopet sleden en ris, ki pa se je kmalu preselil v hrvaške gozde, kjer je bil najbrž tudi ustreljen. Meinhold pa trdi v dopisu z dne 19. VII. 1929 (54, 46), da je bil tega leta med Logatcem in Postojno ustreljen en ris od nadgozdarja Clarici-ja. Če se le ni M. zmotil v letnici, ker pripisuje Clarici-ju v nekem drugem dopisu (49, 46) za leto 1879. enega risa, ne omenja pa tega iz leta 1874. Iz lovsko-statističnih podatkov bivšega poljedelskega ministrstva a.-o. monarhije (46, 39) pa je razvidno, da je bil leta 1874. na Kranjskem ubit en ris. Pred letom 1870. omenjeno ministrstvo lovskih statistik ni izdajalo (46).

V pismu iz leta 1928. (30) mi navaja Schollmayer, da so leta 1875. v snežniškem okolišu večkrat rise sledili in videli, ni pa bil nobeden ustreljen. Tudi Schödler-Erjavec omenja leta 1875., da se nahaja ris »tudi na notranjem Kranjskem, če tudi redko« (31).

V II. izdaji, ki je izšla leta 1876., piše Brehm (1): »Von dem östlichen Theile der Alpen dagegen weiss ich zu sagen, dass er (ris) schon in Krain noch regelmässig und in Kärnthen dann und wann einmal auftritt.«

Deželni muzej v Ljubljani, ki je leta 1856. še zamenjal risa za nekatere ptice (3), se obrača v začetku leta 1877. že na javnost z željo po risu za muzejske zbirke. Tako piše muzejski kustos K. Deschmann (38) 1. I. 1877: »Falls von dem in Krain schon zur grössten Seltenheit gewordenen Luchs irgendwo ein Stück erlegt werden sollte, möge dessen Einlieferung an das Museum im nicht ausgebalgten Zustande nicht versäumt werden.«

Glasom pisma g. ing. Schoeppla g. ing. Šivic-u je po poročilu upokojenega nadlogarja Meinholda videl in obstrelil risa leta 1877. pri Trebelnem logar barona Berg-a (46, 49). Dokazov ni nikakih in vest ni zanesljiva, tem manj, ker ne navaja Meinhold tega risa iz leta 1877. v seznamu (z dne 19. VII. 1929) na Kranjskem ubitih risov (54, 46).

Po lovski statistiki poljedelskega ministrstva bivše a.-o. monarhije (46) je bil leta 1877. na Kranjskem uplenjen en ris. Točnejših podatkov ni. Tudi Ponebšek (39) navaja, sklicujoč se na statistične podatke za to leto, enega risa, in sicer naj bi bil ustreljen v ljubljanski okolici. Meinhold pa poroča ing. Schoepplu (46 in 49), da je po pripovedovanju nadlovca Clarici-ja iz Logatca slednji ustrelil poslednjega risa leta 1879. pri knezu Auersperg-u. torej ne v ljubljanski okolici. V poznejšem dopisu g. ing. Šivic-u z dne 19. VII. 1929 (54, 46) pa Meinhold popolnoma zamolči v seznamu na Kranjskem ubitih risov ta in že omenjeni slučaj iz leta 1877. (46, 49) ter poroča, da je bil obstreljen en ris »1879 vom Pfarrer in Trebelno bei Mokronog mit 16 Schrot, kam davon und wurde 2 Jahre später von Käfern zerfressen in einer jama bei Selo-Vrh vom Baron Berg-schen Jaeger (Namen vergessen) gefunden«. Meinhold-ove nedosledne in netočne navedbe so malo verjetne. upoštevajoč pa uradne podatke za to leto, je bil mogoče leta 1879. le ustreljen en ris na Kranjskem. Ali pa se je to zgodilo v ljubljanski okolici ali v gozdih kneza Auersperg-a ali kje drugje, ostane odprto vprašanje.

Oficijelna lovska statistika (23) navaja za dobo 1874—1882 tri ubite rise. in sicer, kakor je posneti po Schollmayer-ju (29), zopet v gozdih okoli

Snežnika. Meinhold-ovi podatki pa omenjajo za vse Kranjsko in za dobo 1870—1885, štiri ustreljene rise (54, 46).

Kot nezanesljive podatke navaja Ponebšek (39) sledeče: »Im Jahre 1880 wurden nach den Originalabschusslisten im politischen Bezirke Gottschee 2 Luchse geschossen, diese beiden Stücke wurden aber in die amtliche Jagdstatistik nicht aufgenommen; den Grund weiss ich nicht.«

V stekleni omari v zapuščini po pok. knjigotržcu Giontini-ju v Ljubljani se je nahajal tudi nagačen ris. Iz pripovedovanja gdč. Pibroutz je posneti, da je pokojni Giontini hranil tega risa kot spomin na svojega očeta, ki je nenadoma umrl okoli leta 1870. do 1880. Od kod je stari Giontini tega risa dobil, gospodični ni znano. G. dr. Mesesnel, ki je svoj čas pri Giontini-ju stanoval in se z njim večkrat razgovarjal in v katerega sobi je vitrina z risom stala, pa je izjavil, sklicujoč se na Giontini-jeva pripovedovanja, da je bil omenjeni ris uplenjen nekje na Izanskem in ga je dal Giontini nagatiti kot enega zadnjih iz bivše Kranjske. Kdaj naj bi to bilo, ni mogoče več ugotoviti.

Lovska statistika že omenjenega bivšega poljedelskega ministrstva omenja, da je bil leta 1881. uplenjen en ris na Primorskem (46).

Pokorny-Erjavec (25) pristavlja v letu 1881., da je ris že precej iztrebljen, vendar pa se na Kranjskem še nahaja.

Leta 1882. je bil po podatkih lovske statistike poljedelskega ministrstva bivše a.-o. monarhije uplenjen en ris na Kranjskem (46), Ponebšek (39) ga navaja za politični okraj Postojna, dva risa pa sta bila uplenjena na Primorskem. Natančnejših podatkov ni. Pač pa je državna realka v Ljubljani tega leta (1882) kupila za svoje zoološke zbirke risovo lobanjo (sl. 3) v Trstu pri nekem Margua-ju za 6 goldinarjev. Možnost je, da je ta lobanja katerega, tega leta mogoče res na Primorskem ubitega risa.

V dopisu z dne 19. julija 1929 poroča Meinhold (54, 46), da je bil ustreljen en ris leta »1883 von einem Bauernwilderer in den Ausläufern der Uskoken bei Tschernembel (Črnomelj). Er verkaufte den Balg einem Hausierjuden um 2 F. Kaufmann Gustin wollte ihn um 10 F. kaufen, der Jude aber sandte ihn nach Wien.« Dokazov in virov ne navaja.

Meinholdove trditve v Wiener allgemeine Forst- und Jagd-Zeitung (48), da je in kako je v Gorjancih ustrelil risa, ni vzeti resno. Predvsem si Meinhold sam ni na jasnem, je li to bilo v začetku marca okoli leta 1899, kakor je posneti iz omenjenega časopisa, ali pa 3. oziroma 4. februarja leta 1885., kakor je Meinhold poročal ing. Schoepel-u (49), ali morebiti februarja leta 1884., kakor je M. pisal g. ing. Šivicu (54, 46). Tega risa zanikajo tudi točne poizvedbe ing. Šulgaja v Novem mestu (46), njegovo pismo g. ing. Šivic-u in dokazi ing. A. Guzelj-a v Lovcu (51). Guzelj trdi, »da zadnjih 70—80 let ni bil ustreljen v Gorjancih noben ris«. Z ozirom na Meinhold-ovo pismo (49) sem pregledal za februar in marec leta 1885. Dolenjske Novice, Slovenski Narod in Laibacher Zeitung, a o risu v tem času ni nihče poročal, kar bi se bilo v enem ali drugem listu zgodilo, če bi bil Meinhold res ubil risa — samico, ki naj bi imela v sebi še tri mladiče (49). Tudi bi bil Meinhold v W. a. F. u. J. Zeitung kaj povedal o strelnini, ki bi jo bil dobil kar za štiri eksemplarje in ki ne bi bila majhna, saj je verno poročal (48) o strelnini za baje istočasno ubitega medveda. V Laibacher Zeitung z dne 19. in 20. II. 1885 (leto, katero navaja M. v pismu [49]), pa sem našel feljton »Auch eine Bärenjagd«. Ta opis Gorjancev in lova čudovito spominja na M. feljton v W. a. F. u. J. Zeitung, le da pisec ni označen niti s šifro. Ta feljtonist, ki se je peljal »an der Seite des Forstwartes M.« (Meinhold?), na koncu opisa ponesrečenega lova na medvedko in mladiča žalostno izjavlja: »So endete die Bärenjagd mit einer Pürschfahrt auf Hasen.«

V letu 1887. so pojavi risa v Alpah po Mojsisovics-u (21) omejeni mogoče le še na Kranjsko in tu in tam na Koroško, gotovosti ni.

Po piscu zelo poljudnih, a ne povsem zanesljivih zooloških spisov, Floericku (8) je bil na Štajerskem ris pogostejši kakor medved in volk in poročila o njem segajo do konca devetnajstega stoletja. Tako je v Solčavi raztrgal ris v enem letu 90 ovc, v Belih vodah pa kar na en dan devet. Pri Velikovcu in Slovenjgradcu so bili risi sledeni še leta 1887. Za trditve potrebnih dokazov in virov Floericke ne navaja.

Schollmayer (29) omenja, da se je nahajal spomladi leta 1888. v času, ko pojo divji petelini, v snežniških gozdih zopet en ris, ki sicer ni bil sleden, pač pa ugotovljen iz načina, kako so bile raztrgane lovné živali.

Obereigner poroča v decembru leta 1888. (23), da so v gozdih kneza Schönburg-Waldenburg-a v snežniškem revirju nedvomno zopet sledili enega risa in da mu je bilo gozdarsko osebje pridno za petami. Po Schollmayer-ju (29) je bilo v zimi leta 1888. na leto 1889. zopet sporočeno gozdarskemu uradu snežniške graščine, da so v tamošnjih gozdih vnovič sledili enega risa. Ker pa opozarja Schollmayer ob ti priliki na Obereignerjevo poročilo (23), je verjetno, da bi naj bil to oni ris, ki ga navaja v decembru leta 1888. Obereigner za snežniške gozde.

Tudi Nikašinovič (22) trdi, da so do leta 1889. še večkrat videli risove sledi v snežniškem okolišu. Po statističnih podatkih, na katere se Ponebšek (39) sklicuje, pa so bili leta 1888. risi na Kranjskem tudi ustreljeni. in sicer eden v kočevskem, eden pa v novomeškem političnem okraju.

Dva risa, ki sta v originalnem seznamu ustreljenih zveri navedena kot odstreljena leta 1889. v kamniškem političnem okraju, smatra Ponebšek (39) za negotova, ker nista prevzeta v uradno lovsko statistiko. Isto velja tudi za risa, ki naj bi bil ustreljen leta 1890. v krškem političnem okraju (39).

Hilzheimmer (13) poroča po Langkavlu, da je bil leta 1892. ustreljen na Štajerskem, en ris, ne pove pa kraja odstrela. Tudi poljudni Floericke (8) ni točen, kajti iz stavka »Bei Völkermarkt und bei Windischgrätz wurden 1887 noch Luchse gespürt und 1892 sogar einer geschossen«, ne sledi jasno, ali je bil leta 1892. ustreljen ris pri Velikovcu na nekdanjem Koroškem ali pri Slovenjgradcu na bivšem Štajerskem. Najbrž pa je bilo to, če je bilo, pri Slovenjgradcu, kajti Štajersko navaja, kakor povedano Hilzheimmer po Langkavlu in tudi Soffel (32) piše, da je bil celo leta 1892. uplenjen en ris na Štajerskem.

Slučaji, v katerih so v originalnem seznamu pokončanih zveri navedeni tudi risi, niso pa prevzeti v uradno lovsko statistiko, se smatrajo kot negotovi (39). in to so naslednji: Po poročilu okrajnega glavarstva v Logatcu sta bila leta 1896. v logaškem političnem okraju ustreljena dva risa. Okrajno glavarstvo v Črnomlju pa je izkazalo za leto 1896. kar devet ubitih risov, »was jedoch nach meinem Dafürhalten jedenfalls auf ein Versehen zurückzuführen ist«, kakor pravi Ponebšek (39).

Isti (39) piše, da so sledili ponovno rise v ostrih zimah poslednjih štirih let preteklega stoletja (1896—1900) v revirjih Ravber-komande pri Postojni. Svoje poročilo opira Ponebšek na zagotovilo nekega logarja (Dralka) in pristavlja, da nima razloga, da ne bi veroval njegovim besedam. Vendar pa ne navaja kakih drugih zanesljivih dokazov.

Po uradnih izkazih (39) naj bi bil ustreljen zadnji ris leta 1899. v krškem političnem okraju. — Z ozirom na pismo sreskega šum. referenta iz Novega mesta g. inž. Sulgaj-a (46) z dne 21. maja 1929 ter uradnega poročila sreskega šum. referenta v Krškem z dne 25. maja 1929 (46) ni iz tamkajšnjih uradnih spisov razvidno, da bi bil ta ris v resnici ustreljen. Tudi poroča sreski šum. referent v Krškem dne 26. januarja 1929, da so vsa tamkajšnja graščinska oskrbništva izjavila, da na njih posestvih ni bilo risov že najmanj 80 let.

Glasom uradne lovske statistike (39) in statistike bivšega poljedelskega ministrstva a.-o. monarhije (46) sta bila leta 1901. ustreljena na Primorskem dva risa. Drugih dokazov ni.

Plesničar (24) je v članku »Rise« pisal 1912 v spominih na Trnovski gozd, da mu ni znano, kdaj je bival zadnji ris na Primorskem, in da še nikoli ni videl risa in ravno tako tudi starejši lovci. Sicer pa, da so pred dvajsetimi leti obdolžili risa velikih pokoljev lovnih živali. Ta ris pa se je kmalu prelevil v lisico.

Prav tako po uradni lovski statistiki poroča Ponebšek (39), da so bili leta 1902. ustreljeni na Štajerskem trije risi, na Primorskem pa eden, ki ga ravaja tudi lovska statistika poljedelskega ministrstva a.-o. monarhije (46). Uprava snežniške graščine je poročala dne 30. januarja 1929: »Zadnji ris, kateri je bil ubit med Klanško in Čabransko polico na hrvaški meji, je morebiti identičen s tem v letu 1902. ubitim, ker je bil ta zadnji iz tukajšnje okolice. Da so tam svoječasnno risi prebivali, dokazuje ime »Risni žleb« (46). Že v čopisu naslednjega dne, t. j. 1. februarja 1929 pa ista uprava (46) z ozirom na izjavo prejšnjega ravnatelja g. pl. Schollmayer-Lichtenberg-a dementira svoje prvotno poročilo, ker da je »od g. Kibic-a sporočeni ris iz Klanške ali Čabranske police bil ubit v jeseni leta 1869. kot zadnji ris na tukajšnjem graščinskem teritoriju« (torej Zagorski gozd). »Ker je bil kasneje rajden, ni bil več sposoben za nagatenje,« kakor je to pl. Schollmayer (41) poročal. Kaj tvori osnovo vesti o risu s Klanške oz. Čabranske police v letu 1902., iz omenjenih poročil ni razvidno.

Tudi leta 1905., dne 17. junija naj bi bil ustrelil M. P. iz Postojne enega risa, in sicer v lovišču »Veliki Javornik« (27, p. 96). Izkazalo pa se je, da je bil to le divji maček in je prišla pomota v svet vsled neke vesti v »Wild und Hund« (27, p. 108).

Z dopisom velikega župana mariborske oblasti z dne 28. maja 1929 (50) je bilo sporočeno Narodnemu muzeju v Ljubljani, da ima državna realka v Mariboru v svojih prirodopisnih zbirkah tudi nagačenega risa že od leta 1907. Na naše vprašanje, od kod in pod kakimi okoliščinami je realka tega risa dobila, nam je ravnateljstvo sporočilo (52), da so bile realčne zoološke zbirke popolnjene z nagačenim risom leta 1907. in da je v inventarju označena zanj vrednost 50 K. Ni pa zabeleženo najdišče, čas lova, preparator itd. Tudi omenja čopis, da morda ris ni tukajšnja žival, ker ima tudi mariborski muzej živali iz drugih krajev, to pa le, ker so poginule v nekem cirkusu, od koder bi bil lahko tudi ta ris.

Uradni podatki za leto 1900., 1905. in 1908. navajajo (17), da so bili v teh treh letih ustreljeni na Štajerskem (kraj ni označen) trije risi. Istotam je še pripomba, da so pred šestdesetimi leti streljali rise v loviščih okoli Starega trga in Loža.

Leta 1913. poroča »Lovec« (18), sklicujoč se na »Slov. Narod« z dne 23. junija istega leta, da so ustrelili risa ob koroško-štajerski meji v Labodskih planinah. »Lovec« pozivlje tovariše, ki o stvari kaj več vedo, naj ta redki čogodek natančneje opišejo, in pristavlja, da bi bilo dobro dognati, ali je bila čotična ustreljena žival res ris. Pojasnila nisem našel, mogoče se bo še oglasil kdo, ki bo o tem »risu«, ki se je v bogvekaj prelevil, kaj povedal.

V naslednjem navedem v svrhu izpopolnitve gradiva še splošne opazke in mnenja nekaterih avtorjev o razširjenosti risa po naši zemlji v novejšem času. Vidi pa se iz teh navedb, da so bile nekatere sicer napisane v dobri veri, v splošnem pa jim manjka potrebne utemeljitve.

Ponebšek (39) omenja leta 1910.: »Luchs, der in Krain auf dem Aussterbe-Etat steht, obwohl er meiner Ansicht nach, noch nicht ganz verschwunden ist« in dalje »dass vereinzelt Stücke in den Innerkrainer Waldungen noch heute vorkommen, davon bin ich überzeugt.«

Poljanec (26) piše leta 1911., da je bilo mnogo risov po dolenskih in notranjskih gozdih, da pa sedaj ta žival izumira na našem ozemlju.

Tudi Hilzheimer (13) trdi leta 1915., »dass er (ris) in Krain und Kärnten dann und wann einmal auftritt«.

Hanzlovsky (12) še leta 1921. pripoveduje: »Ta huda roparica (ris) je pri nas že iztrebljena, le prav redko še naleté nanj v Gorjancih in koroškem pogorju.«

Floericke (8, p. 41) pa še celo 1927 nepremišljeno piše: »In Krain tritt der Luchs heute noch regelmässig, wenn auch selten auf, und in Kärnten wenigstens ab und zu.«

Ako bi bilo povsem verjeti uradni statistiki, bi bil ustreljen v Sloveniji poslednji ris leta 1908. (17), seveda pod pogojem, da je bilo to v slovenskem delu Štajerske, kar iz podatkov, ki so mi na razpolago in so bili že prej navedeni, ni razvidno. Krajevno je sicer točna navedba za leto 1899., t. j. krški politični okraj, ki pa se je izkazala kot neresnična (46). Floericke (8) trdi brez pridržka, da so bili, kakor že povedano, pri Velikovcu in Slovenjgradcu še leta 1887. risi sledeni in je bil leta 1892. eden celo ustreljen.

Kdor bi torej dvomil v uradne ugotovitve označenih let, bi mogoče ostal pri Hilzheimer-jevi ter Floericke-jevi trditvi in letnici 1892, ki ima več verjetnosti vsled Soffel-ove navedbe in predvsem Hilzheimer-jevega sklicevanja na Langkavla, a pomanjkljivost v tem, da ji manjka točna označba kraja in navedba virov.

In če se komu ne zdi to zadosti zatrjeno, ga vede regresivni postopek preko uradnih statistik in podatkov Floericke (za leto 1892. in 1887.), Schollmayer-ja (za leto 1888., 1875. in 1874.), Hilzheimer-ja (za leto 1887. in 1858.), Lovrenčiča (za leto 1872.), Erjavca (za leto 1884., 1881. in 1875.), Tschauka (za leto 1870.) ter podatkov drugih že omenjenih avtorjev, ki so vsi posredni, torej iz druge ali tretje roke, oziroma ustnega izročila, do risa ubitega leta 1869. v gozdih pri vasi Juršče, o katerem poroča sicer Schollmayer (41), da je bil najden za gačenje v neporabnem stanju, vendar pa nikjer ne omenja, da je tega risa tudi sam videl. Ker navaja leta 1869 tudi Erjavca (7) risa še kot stalno zver notranjskih gozdov, je verjetnost tem večja. Navedeno podkrepi še sklep deželnega zbora kranjskega z dne 22. oktobra 1869 (56), s katerim se je določila strelnina za ubitega risa — samca gl. 20, za samico gl. 25 — to znači, da so v ti dobi prizadevali risi (posebno lovni divjačini) še mnogo škode. Te premije za »bistrovida« in »bistrovidko«, kakor označuje risa v razglasu (1909) uradni jezik, so bile odpravljene šele leta 1909. (57). Kdor bi pa vzlic vsemu dvomil tudi nad to letnico (1869), naj se mirno odloči za leto 1855., v katerem bi potem bili ubiti zadnji risi v Sloveniji. To je prva letnica, kjer se ustavimo pri Erjavcu, prirodoslovcu, ki mu moramo brez skrbi verjeti, ker mu ni nikdo pravil, ampak je sam videl v zimi na leto 1855. tri ubite rise iz borovniških gozdov.

Nedvomno je, da je bil ris razširjen po ozemlju etnografske Slovenije od dobe mostiščarjev na ljubljanskem barju tja do sredine preteklega stoletja. Stalna zver je bil, kolikor se je dalo dognati, od sedemnajstega do začetka druge polovice preteklega stoletja — najbrž pa že davno prej — na ozemlju, ki bi se v glavnem krilo kot središče razširjenosti risa s teritorijem nekdanje Notranjske; deloma bi se mogel ris označiti kot stalna zver tudi za dele severne strani Karavank. V drugih okoliših se je ris pojavil sporadično in bi bilo soditi, da so to bili le posamezni eksemplari, ki so se zatekli v označene kraje. Da se je ris pojavil tu in tam tudi po-

z neje v drugi polovici devetnajstega stoletja, je deloma verjetno, vendar pa ni povsem točnih dokazov za to.

Določiti točno čas in kraj ugonobitve našima muzejskima risoma, se mi ni posrečilo. V dopisu sreskega poglavarja iz Novega mesta z dne 9. februarja 1929 (46) je sicer izjava nekega tamkajšnjega uradnika, ki je doma iz Logatca in kateremu je baje okoli leta 1893. pravil pokojni učitelj Kernc, da je videl v Ljubljani v muzeju risa, ki je bil kot zadnji na Kranjskem ustreljen, in sicer na Hrušici. Iz lovskih krogov v logaškem srezu pa ni bilo dobiti točnejših podatkov in tudi v ljubljanskem Narodnem muzeju ni o tem ničesar znanega. Tudi izjava g. J. Urbaš-a iz Dol. Logatca z dne 18. julija 1929 (55) »glede do sedaj v ljubljanskem muzeju se nahajajočega, našopanega risa«, kateri bi utegnil biti v Logatcu ustreljen«, ne vsebuje nikake verjetnosti. Kar sem še mogel ugotoviti o teh dveh recentnih »fosilih«, je več ali manj domneva, ki mogoče kdaj dobi realnejše lice. Po izjavi upokojenega preparatorja in asistenta deželnega muzeja, g. Ferd. Schulz-a v novembru leta 1928., sta bila oba sedanja risa že leta 1875. v muzeju. Za manjšega (sl. 2) trdi Schulz sledeče: Pri Sv. Katarini je bilo nastavljeno lisicam. To strupeno vabo je pogoltnil ris, se zatekel k smodnišnicam na Posavje in šele tam obležal mrtev. Podrobnosti in časa, kdaj se je to zgodilo in kako je dospel ta ris v muzej, se Schulz sam več ne spominja.

Večji in bolje ohranjeni muzejski ris (sl. 1) je izredno velika samica z zimsko dlako in je torej moral biti ustreljen v zimskem času. Način gatenja je še prav star in za oči so bila uporabljena stekla ur, ki jih je zamenjal s steklenimi očmi šele sedanji preparator g. Herfort. Za Fleischmann-ovega risa »grösster Art« iz leta 1836., darovanega muzeju, nisem našel nikakih mer ter ga ne morem primerjati z našim večjim. Leta 1853. v februarju iz idrijskih gozdov muzeju dospeli ris je meril tri čevlje telesne dolžine in dva čevlja višine. Ta je bil takrat še svež veliko manjši kakor naš večji sedaj, ko je izsušen in skrčen. Frauenfeld (11) je bil zanesljiv opazovalec, zato smatram one mere za zanesljive, ki si jih je zapisal v svoj dnevnik dne 18. aprila 1854, ko je izmeril v gradu feldmaršala Radetzkega (sedanji Tivolski grad v Ljubljani) nagačenega risa, samico, ustreljeno v zimi sredi marca istega leta v gozdih Bistre. Dolžina nagačene zveri je znašala takrat 3·5 čevlja, v metrih 1·185 m. Višina samice je bila 22 palcev, t. j. 0·579 m. Mere muzejskega večjega risa (muz. inv. št. 86, sl. 1) so: dolžina 1·16 m, višina 0·575 m. Razlika v merah med takratnim, leta 1854. od Frauenfeld-a izmerjenim, nagačenim risom-samico in nagačenim muzejskim večjim (inv. št. 86) tudi samico, znaša torej v dolžino le 25 mm in v višino 4 mm. In teh par milimetrov od Frauenfeld-ovega manjši muzejski ris, mersko silno sliči onemu, posebno pa se mu približa, ako pomislimo, da se tekom let nagačeni mehovi skrčijo. Z ozirom na ta, tako sorodna si števila, se nehoté vsiljuje misel, da je ris-samica, ustreljen v marcu leta 1854. v bistriških gozdih, nahajajoč se takrat nagačen v gradu feldmaršala Radetzkega, bil mogoče kasneje kdaj darovan muzeju ter je v dobi med 1854 in 1875 pomnožil tukajšnje zoološke zbirke.

ZUSAMMENFASSUNG.

Die Verbreitung des Luchses auf dem Gebiete des ethnographischen Sloveniens reicht seit der Pfahlbautenzeit am Ljubljanaer Moor bis zur Mitte des XIX. Jahrhunderts. Nach den Ergebnissen der bisherigen Forschungen war das Raubtier seit dem XVII. Jahrhundert bis zu Beginn der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts Standwild — voraussichtlich aber auch schon viel früher — in dem Gebiete des ehemaligen Innerkrains, welches Territorium als der Mittelpunkt der Verbreitung des Luchses anzunehmen ist; weniger sicher wäre die Behauptung, dass der Luchs im nördlichen

Verlaufen der einzelnen Exemplare in die bezeichneten Fundorte zurückzuführen ist. Sehr glaubwürdig ist es, dass der Luchs auch um die Mitte der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts hie und da aufgetreten ist, doch fehlen dafür sichere Beweise.

SEZNAM UPORABLJENIH VIROV.

1. BREHMS Tierleben. *Grosse, II. Auflage. B. I. p. 492, Leipzig, 1876.*
2. BRUSINA SP., Ima u nas još risova? *Lov. Rib. Vies., VIII., p. 6, 1899.*
3. CURATORIUM DES MUSEUMS. Protocoll (über einen Naturalien-Tausch und Skartirung einiger unbrauchbar gewordenen Thiere und Vögel). Laibach 17. Februar 1836. *Uradni spisi Narodnega muzeja v Ljubljani iz leta 1836.*
4. CURATORIUM DES KRAINISCHEN LANDES-MUSEUMS, I. Jahresbericht. *Landesmuseum im Herzogthume Krain. 1836—1837, p. 10, Laibach 1838.*
5. DESCHMANN C., Verzeichnis der in den Jahren 1853, 1854 u. 1855 eingegangenen Musealgeschenke und sonstige Erwerbungen. *Jahresheft d. V. d. kr. L. M., p. 51, Laibach 1856.*
6. DESCHMANN K., Verzeichnis der seit 1. Juni 1870 bis Ende Dezember 1875 eingegangenen Geschenke und sonstigen Erwerbungen des krainischen Landesmuseums. *Laib. Zeitung, p. 436, 1876.*
7. ERJAVEC F., Domače in tuje živali v podobah. II. del, p. 83, *Celovec 1869.*
8. FLOERICKE K., Aussterbende Tiere. *Kosmos-Bändchen, p. 41, Stuttgart 1927.*
9. FREYER H., Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fische, p. 4, *Laibach 1842.*
10. FRAUENFELD G., pismo iz Trsta z dne 26. aprila 1854. *Sitzungsber. d. zool.-bot. Ver. Verh. d. zool.-bot. Ver., IV., p. 65, Wien 1854.*
11. FRAUENFELD G., Notiz über das Vorkommen von Luchsen in Oesterreich. *Sitzungsber. v. 6. Juni 1860. Verh. d. zool.-bot. Ges., X., p. 59, Wien 1860.*
12. HANZLOVSKY M., Obris lovskega živaloslovja. *Lovec, VIII., p. 217, Ljubljana 1921.*
13. HILZHEIMER M., Raubtiere (Carnivora). *Brehms Tierleben, IV. Aufl., III. B., p. 136, 1915.*
14. HIRZ M., Ris u zemljama slovenskega juga. *Priroda, XVII., 2.-3., p. 44, Zagreb 1927.*
15. HOCHENWART F., Landes-Museum in Laibach. Geschenke, welche im Jahre 1824 eingelangt sind. *Ausserord. Beil. z. Illyr. Bl. Nr. 11, 8. März 1832.*
16. *Laibacher Zeitung, Nr. 65, p. 284. 20. März 1854.*
17. *Lovec, I., p. 165, Ljubljana 1910.*
18. *Lovec, IV., p. 136, Ljubljana 1913.*
19. *Lovec, XI., p. 156, Ljubljana 1924.*
20. MUSEUMS-CURATORIUM. Verzeichnis Nr. 33 der eingegangenen Museums-Beiträge. *Laibach, 16. Dezember. 1834.*
21. MOJSISOVICS A., Zoologische Übersicht der österreichisch-ungarischen Monarchie. *Die österr.-ung. Monarchie in Wort und Bild. I. Abt. Ntgesch. T., p. 260, Wien 1887.*

Območje naseljenosti
avtohtonega risa na Kosovem
(šara)

PROKLETIJE

HISTORIJAT NASELITVE RISOV NA KOČEVSKEM

Da se je ris leta 1973 po nekaj manj kot 100 letih, odkar je v Sloveniji izumrl ponovno pojavil v gozdovih Kočevske, gre zasluga izključno Gojitvenemu lovišču "Rog", danes "Medved" pri ZKGP Kočevje. Dolgoletni lovski gost iz Švice g. Karl Weber, je dal že leta 1972 idejo za naselitev risov na Kočevskem. Direktor lovišča Lado Švigelj je znal prisluhniti in izkoristiti švicarjevo pobudo in tudi pripravljenost financirati nakup živali za izpust. Lovišče je prevzelo vsa ostala pripravljajalna dela - postavitev karantene, transport, cepljenje proti steklini, prehrano risov v času karantene do izpusta v prostost itd.

Inštitu za gozdno gošpodarstvo, odsek za lovstvo v Ljubljani, je bil z namero lovišča "Rog", da naseli rise, seznanjen meseca avgusta 1972 in bil medtem zaprošen, da izdela elaborat, se angažira pri razgovorih in dobavi (nakupu) risov v CSR in kasneje, po izpustu sodeluje pri spremljanju te poskusne naselitve največje divje mačke v Sloveniji. V avgustu in septembru - 1972 se je avtor elaborat (J.Čop) udeležil dveh simpozijev - prvega na ETH v Zuerichu (Švici) na temo Gozd-divjad, in drugega o velikih mesojedih roparicah na Gozdarskem oddelku univerze v Muenchnu (Nemčija). To je bila izjemna prilika, seznaniti se z ljudmi, ki so v eni ali drugi obliki sodelovali pri prvih dveh naselitvah risov v Evropi leta 1970 v Nacionalnem parku "Bayerischer Wald" (Nemčija) in leta 1971 v Sarnen v kantonu Obwalden (Švica). O prvem poskusu naselitve ni bilo v javnosti do tega simpozija ničesar znano in tudi ne objavljeno v strokovnih publikacijah. Naselitev je bila povsem ilegalna, od tod tudi nolk, le Švicarji so bili bolj odprti in prav od njih smo dobili največ informacij in napotkov za našo naselitev v Sloveniji.

Glavni kantonalni lovski inšektor Švice ing. gozd. Desax nam je posredoval informacijo, kako so oni prišli do nakupa divjadi preko zoološkega vrta v Ostravi (CSR), posredoval nam je skico karantene, izvedeli smo za ceno, katera je bila višja za samice, s čim hraniti ujete rise v karanteni itd. Vsi ti podatki so bili za našo študijo sila pomembni in so tvorili sestavni del elaborata, kateri je bil decembra 1972 posredovan lovišču Medved.

Istočasno smo pričeli mrzlično iskati podatke o usodi zadnjih risov v Sloveniji in tudi o avtohtoni populaciji risov v predelu Sare in Prokletij na jugu države. V prirodoslovnem muzeju v Ljubljani smo našli študijo dr. Fran Kosa: "Ris" (Lynx lynx L.) na ozemlju etnografske Slovenije", katera je bila objavljena v Glasniku muzejskega društva za Slovenijo 1929. Tako smo prišli do pregleda zgodovine zadnjih uplenjenih ali opaženih risov v gozdovih Slovenije in tudi do njihove tedanje geografske razširjenosti.

Kako priti do živali za izpust? S posredovanjem lovskega oddelka gozdarskega inštituta v Zbraslav-u - Strnady pri Pragi, s katerim je naš inštitut dobro sodeloval, je po dogovoru z loviščem "Medved" sodelavec J.Čop obiska 23.oktobra 1972 živalski vrst Stromovka pri Ostravi, ki se je edini v Evropi specializiral za odlov in prodajo risov. V karanteni v živalskem vrtu je čakalo 6 risov - 3 samci in 3 samice na transport za izpust v pogorje Harz v Zah.Nemčiji. Srečne okoliščine so botrovali nameri lovišča v Kočevju: Nemci se doma med seboj niso mogli sporazumeti, ali rise izpustiti ali ne, kar je bilo vezano tudi na plačilo ujetih risov. Te okoliščine so bile vzrok, da je prišlo do hitrega sporazuma (in plačila) v našo korist. Risi so namesto v neške gozdove bili prve dneve januarja 1973 transportirani z letalom do Zagreba in prepeljani dalje s tovornjakom do že pripravljene karantene sredi gozda blizu lovske kočice v reverju Trnovec lovišča "Medved."

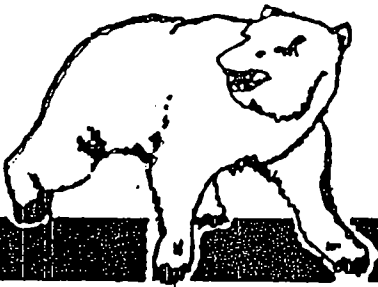
Ideja za naselitev risov je bila tako izredno hitro realizirana v primerjavi z ostalimi naselitvami v Evropi. To velja tudi za kasnejše naselitve v Italiji, Avstriji in Franciji.

Historijat naselitve risa v Sloveniji je znan le ožjemu krogu ljudi, ki so bili v tej ali oni obliki argažirani s strani lovišča "Medved". O nameravani naselitvi je bila javnost obveščena preko dnevnega časopisa, televizijske oddaje in radija, revije Lovec itd. Elaborat IGLG je služil tudi za izdaji dovoljenja Republiškega komiteja za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano za izpust risov v lovišču "Medved" v Kočevju. Da vse to ne gre v pozabo in tudi priznanje lovišču "Medved" velja ta zapis.

Priložena je kopija dopisa Gojitvenega lovišča "Rog" - Kočevje z dne 12.9.1972 Inštitutu za gozdno in lesno gospodarstvo, ki zadeva nameravano naselitev risov v Kočevske gozdove. To je tudi prvi uradni dokument, ko je inštitut prevzel sodelovanje pri naselitvi.

OBMOČJE KOČEVSKIH GOZDOV, KJER SO BILI
L. 1973 NASELJENI RISI

GOJITVENO
LOVIŠČE

»ROG«

Kočevje, dne 12. 9. 1972

INŠTITUT ZA GOZDNO IN
LESNO GOSPODARSTVO SLOVENIJE

Večna pot 30

61000 LJUBLJANA

Zadeva: naselitev risa

V razgovoru s tovarišem Čopom smo zvedeli, da bo odpotoval na študij na Češkoslovaško. Ker proučujemo v našem lovišču ponovno naselitev risa, Vas prosimo, če bi lahko tov. Čop na Češkoslovaškem zbral informacije oziroma možnosti v zvezi z naselitvijo risa v našem lovišču. Zanima nas zlasti sledeče:

- 1/ Ali je možno nabaviti rise?
- 2/ Kje, koliko in kdaj?
- 3/ Po kakšni ceni?
- 4/ Kakšne so izvozne formalnosti na Češkoslovaškem?
- 5/ Kako je s steklino na območju od koder bi bila možna nabava risa?
- 6/ Katere živalske vrste žive v biotopu kjer je ris in kako upliva ris na razvoj populacij?

Združeno KGP
GG KOČEVJE 2
Obrat Lovišče "Rog"

Šef obrata:
Ledo Švigelj

BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
INŠTITUT ZA GOZDNO IN LESNO GOSPODARSTVO

11.9.1972

Znak, del. št.	21/27	21	Račl:	VIII
----------------	-------	----	-------	------

11.9.1972

O D L O V

Vsi risi, naseljeni v letih od 1970 - 1987 v Evropi so bili odlovljeni iz proste narave v gozdovih Slovaške (ČSSR), ki sestavljajo pogorje Karpatov in kjer živi ena najmočnejših populacij te divjadi v Evropi. S to dejavnostjo se je do 1. 1988 načrtno ukvarjal edino živalski vrt Stromovka pri Ostavi, ki je imel organiziranih le nekaj sposobnih ljudi, kateri so se specializirali za odlov risov. Z njihovo prodajo v Zahodno Evropo si je zoološki vrt ustvarjal devizni dohodek in s tem denarjem kupoval ali menjaval predvsem eksotične živali za popestritev vrst in števila živali v Stromovki. Po 1. 1988 so Slovaki prepovedali živ. vrtu v Ostavi odlavlati rise na njihovem teritoriju in to vlogo sta prevzela Slovaška živalska vrtova v Bratislavi in Košicah.

Zaradi velikega interesa živalski vrst Stromovka ni mogel sproti ugoditi vsem prošnjam iz Evrope za nove naselitve risov in to iz preprostega razloga, ker uspe.e odloviti letno le nekaj živali. Problem je tudi v tem. da odlove več samcev kakor samic (2-3 na eno samico), za izpust pa se kompletira spolno razmerje 1:1.

Za devizni odlov so se v zadnjih nekaj letih pričeli interesirati tudi Rumuni in Poljaki, vendar do danes še niso uspeli s to namero in Slovaki ostajajo edini dobavitelji te divjadi za naselitve v Srednji in Zahodni Evropi.

Francoska lovska zveza v Parizu, katera finansira naselitve v tej državi (3 novi projekti) je leta 1985 zaprosila celo naš inštitut, da organiziramo odlov risov v Sloveniji ali na Hrvaškem, da bi jih izpustili k že naseljenim risom v Vogesih in za novo naselitev v bližini Grenobla. Francozi so bili pripravljeni sofinancirati del odlova in tudi plačati ujete rise.

Pri nas ni bilo interesa, nihče ni želel investirati v pripravljala dela za odlov. Potrebno bi bilo zgraditi karanteno, uvoziti novejša lovna naprava, angažirati človeka, ki bi preko celega leta bil zaposlen z odlovom. Ob vsem povedanem obstaja še riziko (ne) uspeha - mogoče bo kdaj kasneje prišlo do realizacije odlova risov. Že sedaj situacija dopušča to možnost na dveh lokacijah v Sloveniji in Hrvaškem. Zato nekaj več o tehniki odlova.

Znana sta v principu dva načina odlova risov direktno iz narave, kar je pomembno za naselitev, da se ne izpušča živali, vzrejene v živalskih vrtovih in ki so navajene na človeka.

1. Prvi je odlov z lovko - starejši, enostavnejši način
2. Drugi je odlov z zanko - novejši, zahtevnejši način

Oba načina se medseboj bistveno razlikujeta - prvi je omejen predvsem na obdobje odlova preko zime, drugi se lahko izvaja tekom celega leta, vendar se v principu vrši tudi v zimskem času, ko je lažje izslediti sveže opljenjeno divjad po risih. Načeloma naj bi se odlov ne vršil v času po parjenju, od aprila dalje zaradi brejosti samic.

ODLOV Z LOVKO

Vodja projekta (J.Čop) je imel izjemno in kot tujec tudi redko priliko, da se je seznanil s tem načinom odlova risov v lovišču blizu Rožnava na Slovaškem (ČSSR), kjer je bilo ulovljenih vseh naših šest risov za Kočevsko. S priporočilom Lovskega inštituta v Zbraslav-u pri Pragi ter s posredovanjem živalskega vrta v Ostravi je dvakrat (oktobra 1972 in aprila 1974) v spremstvu sodelavcev živalskega vrta obiskal območje gozdov Beskydov, Tater in pogorja Slovenske rudohorje, ki sestavljajo predel takoimenovanih "Slovaških Karpatov".

Pogorje Karpatov je v Evropi po številu brezdvoma najbogatejše na risih. Razprostira se na območju ČSSR, Poljske in Romunije ter predela Ukrajine - SSSR. Po oceni naj bi v vseh predelih karpatovskih gozdov živel cca 3000 risov, največ v Rumuniji - blizu 1500. Na Slovaškem naseljuje ris vegetacijsko cono bukve, jelke-bukve - in združbo smreke - jelke - bukev. Areal razširjenosti risa meri cca 1.400.000 ha. Na Slovaškem je najti rise od 350 do 2050 m nadmorske višine, vendar je njihov optimum od 700 - 1100 m nadmorske višine. Navzgor ga omejuje gozdna meja in tja prihaja občasno, v času vegetacijske dobe tudi v višje skalovite predele, vendar le v iskanju plena (Visoke Tatry). Navzdol ga omejujejo naselja, večja gostota ljudi na km² (od 60 do 100 ljudi, Kočevska 20!).

Center risje populacije na Slovaškem so področja: Zapadni in Vzhodni Beskydy, Visoke in Niske Tatry, Mala in Velka Fatra in Slovenske Rudohorje - v predelu le teh zadnjih, Slovensky Kras, so bili ulovljeni naši risi. Pomembna lovna favna naseljuje nekatere predele poleg risa še volk, medved in divja mačka, od parkljaste divjadi jelenjad, srnjad, naseljeni muflon ter v višjih legah n.pr. Visoke Tatry tudi gams.

Cdlov risov z lovko bazira na dejstvu, da ima ris v svojem okolišu stalne štečine, katere oblikuje v določenih časovnih intervalih - po nekaj dneh ali tudi tednih. To je odvisno od več okoliščin:

- od velikosti njegovega okoliša (home range)
- števila živali predvsem divjadi za prehrano
- od konfiguracije terena
- sestave gozda itd.

Ob pomanjkanju plena mora ris hoditi v lov na daljše distance, s tem je njegov okoliš večji in se tako redkeje vrača na svoje stalne stečine in obratno - ob številni divjadi se ris zadržuje na manjši površini in pogosteje obišče iste stečine.

Za odlov risov je usposobljenih le nekaj izvežbarih lovcev. Vsi so domačini in dnevno zahajajo v lovišče. To je pogoj. Za vsakega ulovljenega risa so izjemno dobro nagrajeni od organizatorja (zoološki vrt), ki jih opremi z lovskimi, organizira takojšen transport ujetih risov in ki vrši prodajo na evropski trg.

Območje gozdov v predelu Rožnava na Slovaškem, kjer so bili cd-
lovljeni risi za izpust na Kočevsker.

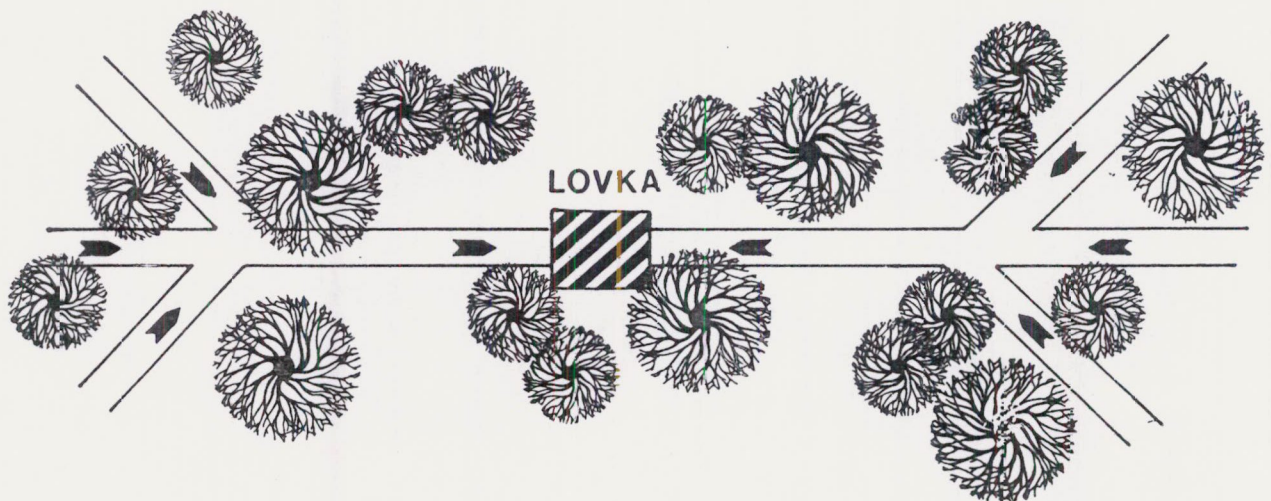
Sestal sem se z lovцем, ki je ulovil prav naše rise za Kočevsko. Ob nekajdnevnen bivanju pri njem na domu v spremstvu sodelavca iz Ostrave (L.Kunc) sem dodobra spoznal tehnologijo odlova z lovko. Seznanil sem se s podrobnostim predpriprav, ki so pogoj za uspeh. Kje, kdaj in kako trasirati stečino(e) in postaviti lovko (eno ali več) v lovišču - v tem je vsa skrivnost odlova.

Bil sem v predelu lovišča, kjer mi je pokazal shojeno in lepo očiščeno stezo (glej posnetek) in na njej nameščeno lovko. Predpriprave za začetek odlova so dolgotrajne. Pogoj je poznavanje lovišča, poznavanje navad risa in biti vstrajen, vesten ter posredovati dobro telesno kondicijo, da v zimskem času, tudi ob visokem svežem snegu gaziš pot ali s smučmi trasiraš stečino. Najmanj dve zimi sta za te predpriprave potrebni, vendar se tudi preko leta beleži vse, kje so bili risi opaženi, sledeni, kje se v času parenja oglašajo, njihovo število, koliko mladičev vodi samica itd.

Ko v snegu najde prvič sledi od risa gre po njegovih stopinjah in sproti vidno obeleži s sekirico znak na blizu stoječem drevesu, grmovju, štorih itd. smer in položaj risove poti. Ta postopek ponavi vedno, ko najde nove sledi. Če se sledi risa večkrat ponavljajo na istem kraju in v isti smeri (od prejšnjih služijo za orijentacijo zaznamovan.ja mesta s sekirico), tedaj mora v snegu peš ali s smučmi shoditi, steptati ozko stezo - stečino v smeri, kjer se najpogosteje pojavljajo sledi risa.

Znano je, da se ris in tudi nekatere druge zveri n.pr. volk poslužujejo v zimi ob visokem snegu shojenih steza, gozdnih cest in vlak, tudi stečin drugih živali itd. S tem se lažje in hitreje ter tudi neslišno gibljejo kot v svežem in visokem snegu - celcu.

Tudi preko leta mora ta ista "umetna" stečina imeti enako funkcijo. Isto stezo se mora očistiti (glej sliko), odstraniti vso navlako, veje in tudi listje. Njen potek mu kažejo zopet markirana mesta na drevesih itd. V principu se zimska stečina pokriva z letno.

Odlov se v letnem času ne izvaja (lovostaj) in cilj vzdrževane očiščene steze je v tem, da privabi risa na isto pot kot pozimi. Odstranitev listja, vej itd. iz poti ima zopet pomen in korist - da se ris na teh stezah neslišno giblje.

Dolžina steze se prilagodi terenu - v ravnem svetu je to enostavno. Čim daljša je, tem več je šans, da bo ris iz ene ali druge strani šel svojo pot prav po očiščeni ali v snegu shojeni stezi. Na obeh straneh steze je priporočljivo le to razširiti v dva, tri kraka, kar naj bi risa usmerjalo na glavno odlovno stezo (glej skico), kjer je lovka.

Lovka ima naslednje osnovne mere: dolžina je 2 -2,5 m, višina 1 m, in širine 0,5 m. Grajena je iz močnih lesenih brun, okroglic. Na obeh straneh lovke sta nameščeni loputi v funkciji vhodnih (izhodnih) vrat. Na spodnji strani lovke pri tleh je v sredini manjša deska, katera je povezana z vrvico ali žico z obema (privzdignjenima) loputama (glej skico).

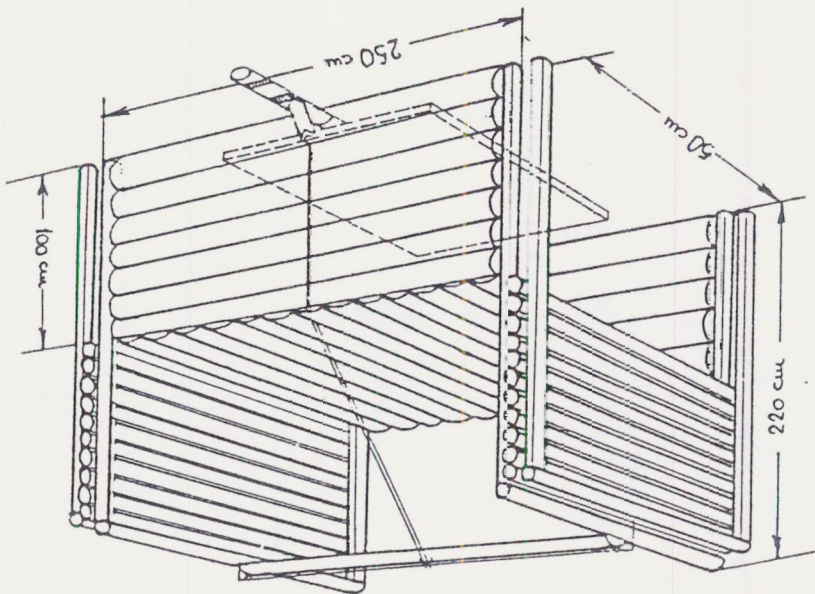
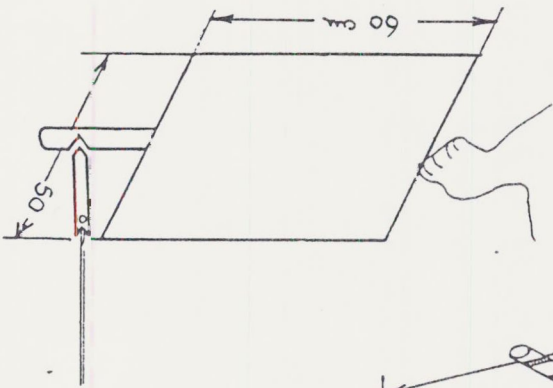
Lovka se sproži, ko se ris s taco dotakne deske in ta mehanizem sproži oboja vratca, loputi. Lovka, ki je postavljena na glavni stezi - stečini mora biti zakrita z vejami, mahom in podobnim, da daje videz naravnega prehoda. Lovka je "napeta" le v času zimskih mesecev, ko se vrši odlov. To je ponavadi od prvega snega do koncem meseca februarja, ko se prične paritev. Slovaki v času reprodukcije ne odlavljajo. V ostalem letnem času se sprožilna vrv ali žica odstrani, lopute so privzdignjene in tako ima ris neoviran prehod skozi lovko na drugo stran.

Od opisanega načina ulova so znane nekatere modifikacije in to:

1. V načinu in izvedbi trasiranja glavne stečine
2. V izvedbi lovke.

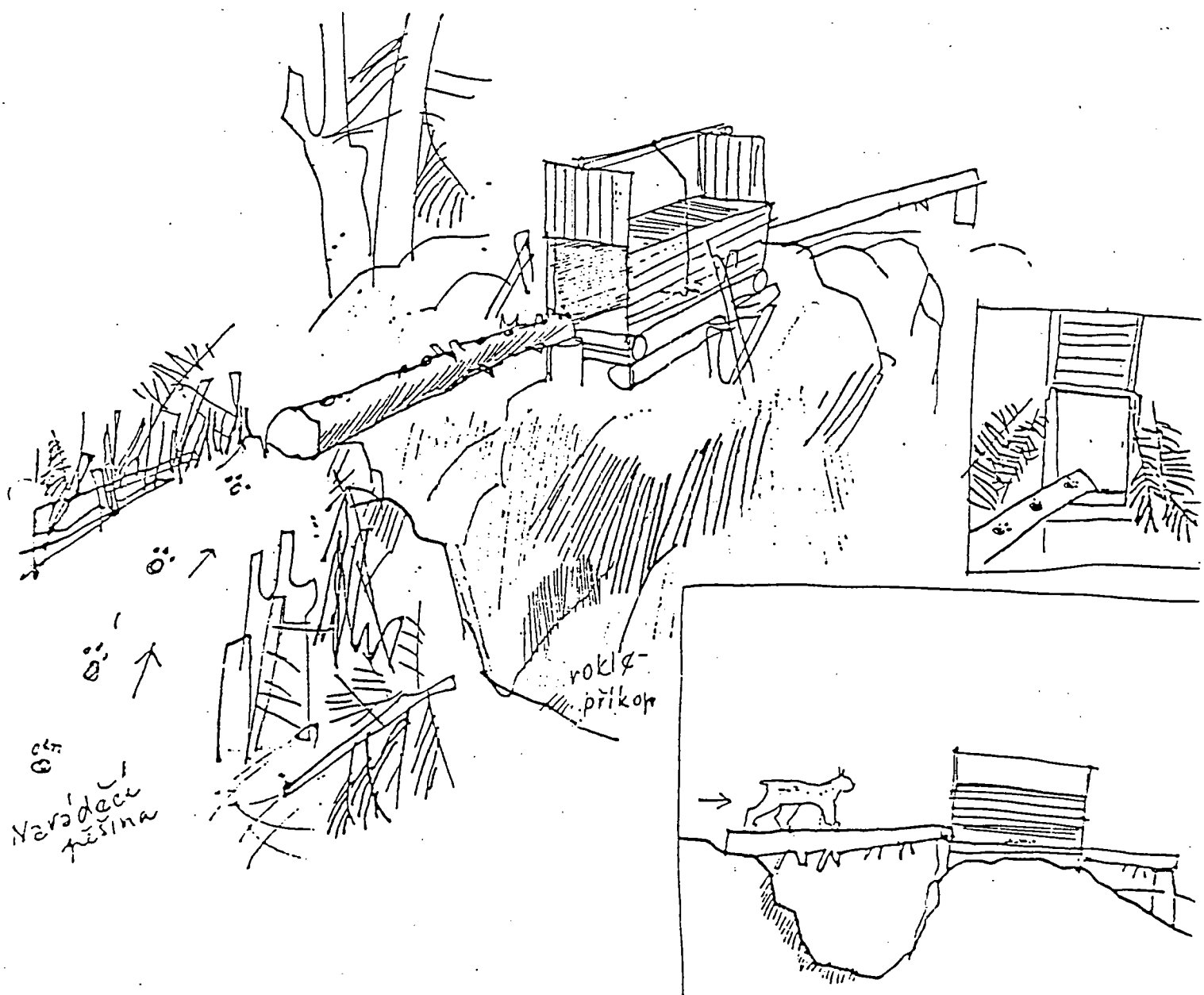

Lovka

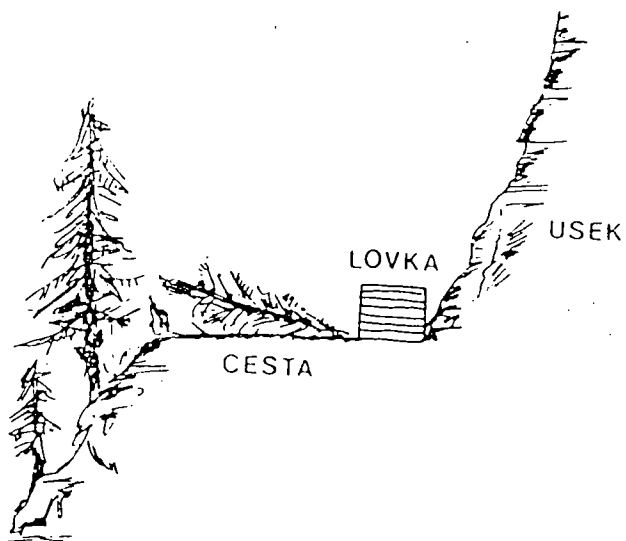
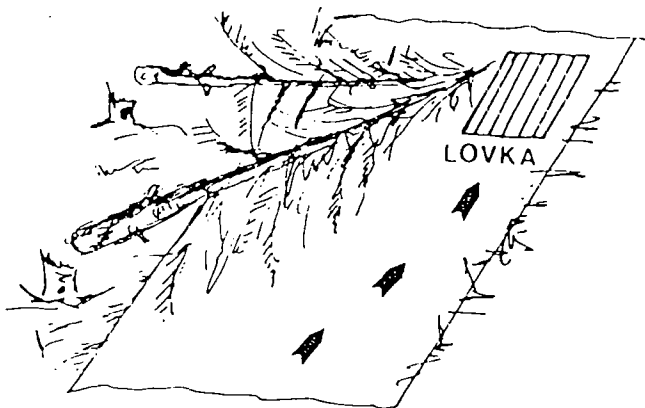

Odlozna naprava za rise

ad 1/ Z ozirom na razgibanost terena, poznavarja stečin risov je možna kombinacija, katero mi je skiciral L.Kunc iz Ostrave, izjemen poznavalec risa in tudi kot vodja organiziranega odlova: rise je vodila njihova stalna pot preko manjše kotanje na drugo stran. Kako usmeriti risa v lovko je razvidno iz priložene skice.

Ludvík Kunc

Gradnja lovke

Ista lovka, zakrita z vejami

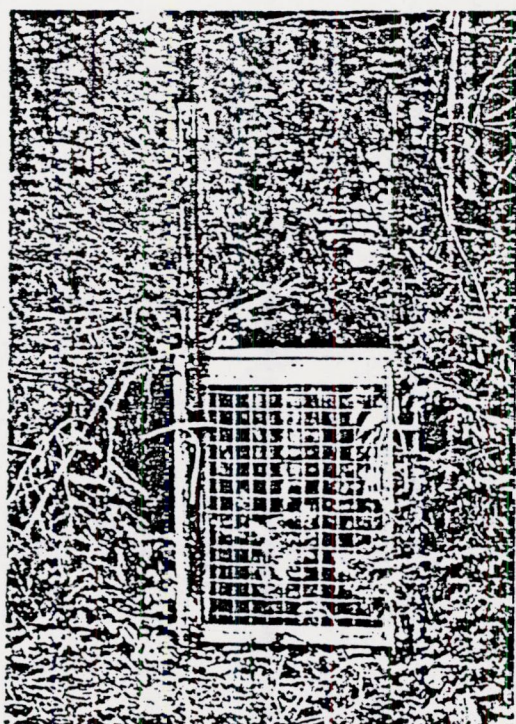
Skica L.Kunc

ad 2/ Švicarja sta skonstruirala 1933 prenosno montažno kovinsko lovko. Na okvirje L in U profila železja je bila zavarjena armaturna žična mreža debeline 4 mm in cdprtina okenc 50 mm. Sprožilni mehanizem funkcionira po klasičnem postopku. Prednost je v tem, da sta lovko hitro razstavila in jo na hrbtu prenesla na drug kraj kjer sta našla nove sledi (slika);.

Ujeti ris mirno leži v lovki tuči dva, tri dni in tako ni potrebno vsak dan nadzrovati lovke. Smola je v tem, da se ujame tudi druga divjad npr. zajec, lisica, kuna itd. Sicer pa isti način odlova malih dlakastih roparic - podlasice, dihurja itd. prakticirajo Čehi povsod v nižinskem svetu, v predelih intenzivne gojitve, vzreje in lova fazanov. V tako imenovanih "bažantnicah", v remizah po naše, imajo sistematično trasirane stalne ozke stezice, enako očiščene, domala pograbljene in pometene. Širina je cca 1/2 m. Na teh so nastavljerne samosprčilne lovke in interesantno je, da se največ roparic ujame po dežju.

Prenosna montažna
lovka
Foto U. Braitenmoser

Sprožena lovka

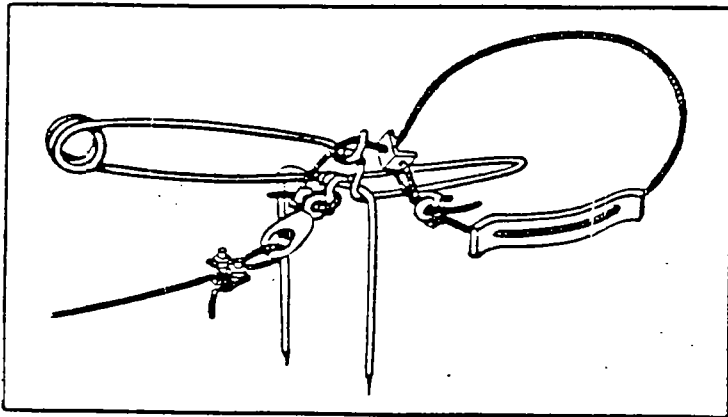
Nastavljena lovka

Švicarja H.Haller in U.Breitenmoser sta uspela uloviti rise kar na spluženi gozdni cesti, kjer sta večkrat zapovrstjo sledila rise (samico z dvema mladičema). Cesta je potekala v useku - desna notranja stran je bila skalovita, strma, praktično neprehodna, levo pobočje pa je enako potekalo strmo navzdol. Gozdarji so podrli dve smreki na zunanji levi strani, da sta padli poševno preko ceste. Ob desnem robu so odžagali vrhača le toliko, da je nastal ozek prehod, lijak in na tega sta postavila lovko. Rise je naravna barijera (podrti smreki) prisilila, da so šli le skozi najožje mesto, to je skozi lovko na drugo stran. Na ta način sta uspela uloviti dva risa.

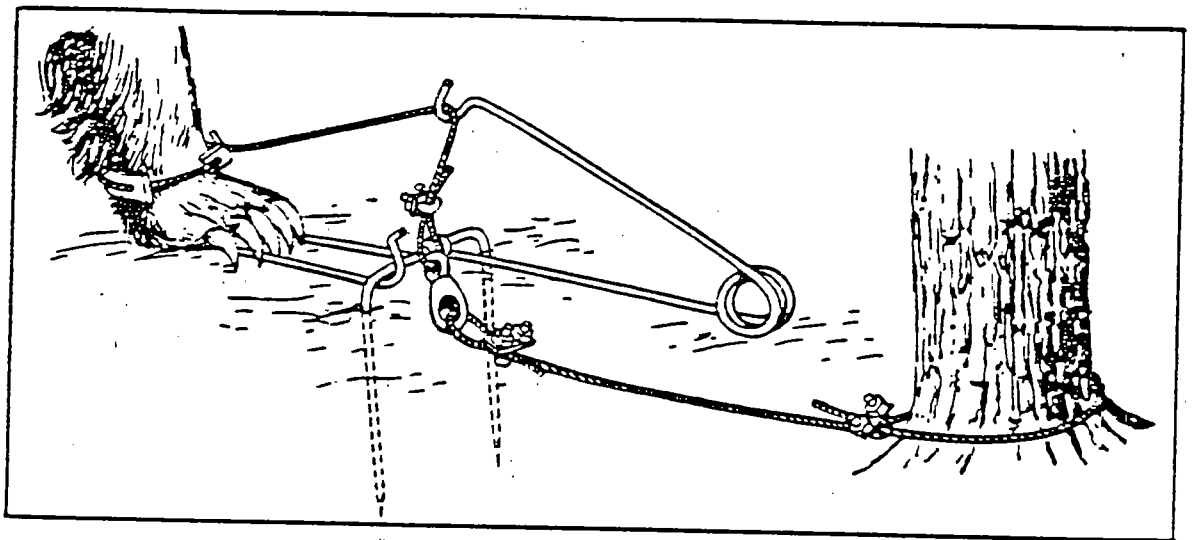
ODLOV RISOV Z ZANKO

To je novejši način odlova, kateri ima v primerjavi s prvim dobre in slabe strani, je pa modifikacija kanadske tehnike odlova medvedov. Inovatorja sta že preje omenjena Švicarja, biologa iz Univerze v Bernu, katera od leta 1982 intenzivno, preko celega leta raziskujeta dogajanja v zvezi z risi, kateri so bili naseljeni v Švici leta 1971, 1972 in 1974. Njun terenski študij risov bazira na radio - telementriji. To ju je prisililo, da sta pričela z odlovom. Ujetim risom sta namestila oddajnik okoli vratu, kar omogoča stalno spremljanje njihove aktivnosti, migracij itd.

Sprva sta organizirala odlov z lovko v predelu Berner-Oberland. Informacijo za odlov je Švicarjema posredoval naš Inštitut leta 1982. Že ob startu akcije sta skonstruirala več prenosnih in montažnih kovinskih lovk ter jih razpostavila na več krajih v severnih Alpah. V zimi 1983, 1984 sta uspela uloviti dva risa in ju opremiti z oddajniki. Pri tako skromnem številu naseljenih risov v Švici je bil to izreden uspeh.

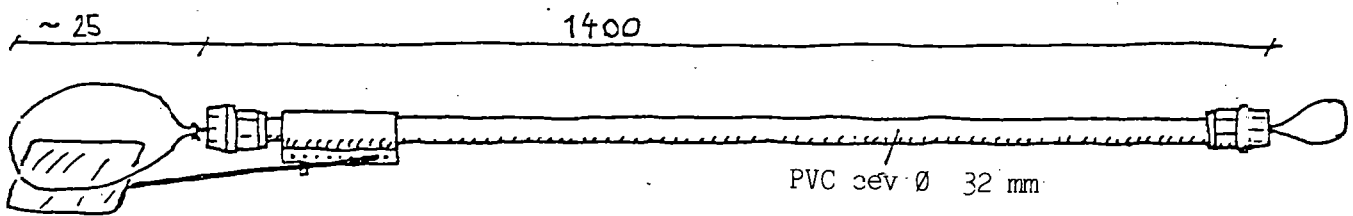

Odlovna naprava z jekleno zanko (medved)

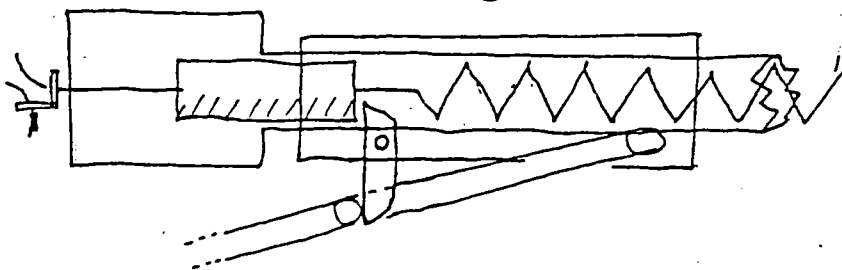

Sprožena zanka

Skica lovke z jekleno zanko (M = 1 : 10)
za risa

Shematski prikaz sprožilnega mehanizma

Detajl lovke z zankc (U.Braitenmoser)

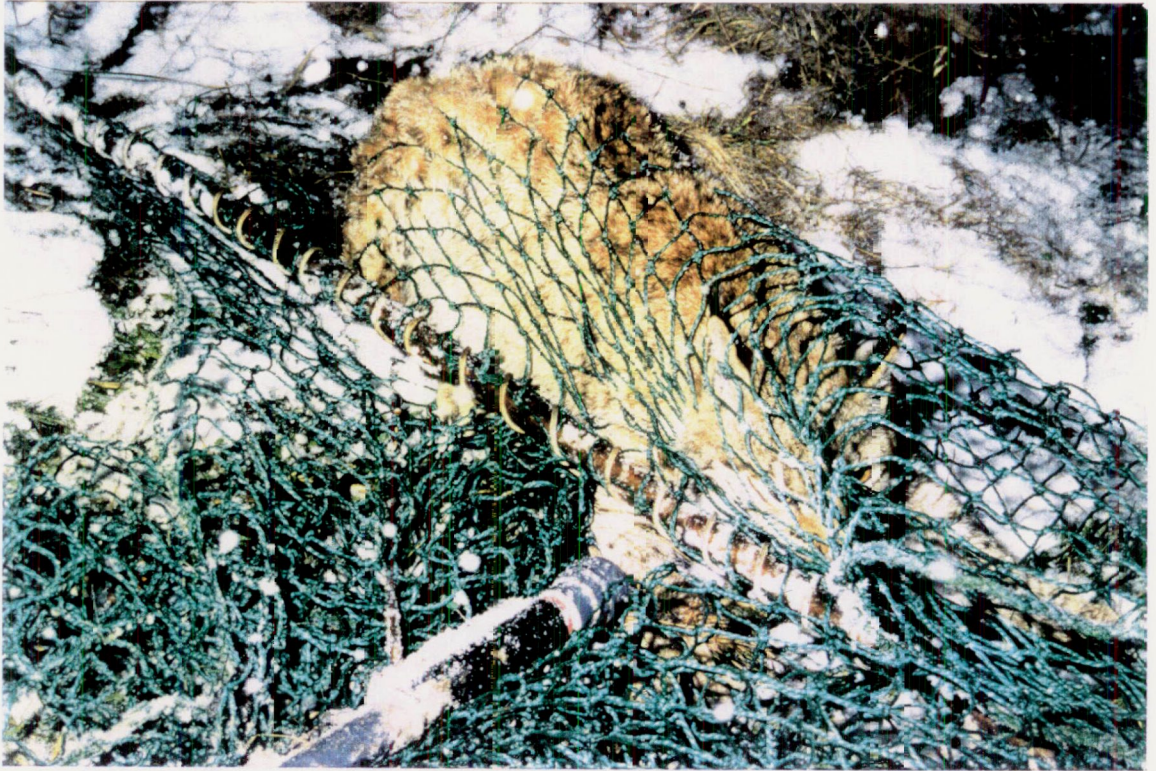

Postavljene zanke pri kadavru srnjadi

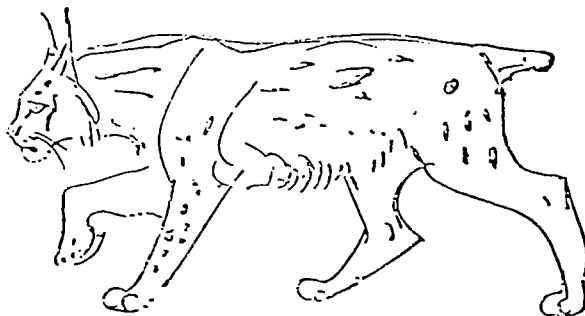
Že v naslednji zimi sta preizkusila svojo tehniko odlova s pleteno jekleno zanko, s katero sicer Kanadčani in Američani love tudi medvede. Modificirala sta nekatere sestavne dele, tudi sprožilni mehanizem in način ter kraj postavitve lovke. Priložena dokumentacija - skice in fotografije ilustrirajo podrobnosti. V dveh zimah sta odlovila kar 11 risov, enega celo dvakrat. To kaže na večjo uspešnost odlova z zanko kakor z lovko. Na kakšnem principu bazira odlov? Znano je, da se ris pogosto vrača k žrtvi npr. srni, katero je uplenil prejšnji dan. To se lahko ponavlja tudi več dni zapovrstjo, dokler ima pri kadavru žrtve kaj obžirati. Plen ris ponavadi pokrije z listjem, pczimi s snegom. To navado, ki pa ni pravilo, se da izkoristiti tako za odlov in odstrel.

Prvi pogoj je, izslediti, najti od risasveže raztrgani kos parkljaste divjadi kjerkoli v lovišču - srno, gamsa, muflona, jelena itd. Lažje je to preko zime, ko se da po snegu slediti risa, bolj srečnemu naključju pa je najdba kadavra preko leta, predvsem, če je ris žrtev zakril. Le vsakodnevno in sistematično iskanje "sveže" žrtve v območju, kjer se risi zadržujejo, daje več upanja na najdbo kadavra. Interesanten je podatek, da sta oba švicarska raziskovalca v svoji večletni študiji s pomočjo telemetrije ugotovila, da se risi v preko 90% vračajo naslednji dan ali celo dva, tri dni k žrtvi. Angažirala sta tudi lovce in lastnike gozdov ter ostale pri iskanju kadavrov, vendar sta večino najdb s pomočjo dresiranega avstralskega psa - krvosledca našla sama. Zanke se nastavijo pri vratu, plečih, predvsem pa ob stegnu - to prikazuje priložena fotografija.

Ko se mehanizem sproži, nastopi za celo operacijo odlova najbolj kočljiv trenutek. Ris se na vse mogoče načine skuša osvoboditi zanke. V skrajni sili si del tace odgrizne. To se je dogodilo z

našim prvim risom, ujetim v past v Mali gori leta 1974 in vse koščice odgrizene tace so bile najdene v želodcu ob siciranju na veterini v Ljubljani.

Kosti odgriznjene sprednje tace risa ujetega v past 7.2.1974 v LD Ribnica na Kočevskem (Foto: Dr. M. Adamič)

Da do poškodbe noge, zloma ali odgriza ne pride, mora biti človek takoj na licu mesta pri ujetem risu. To zahteva povezavo lovne naprave z elektroniko, ki alarmira lovca. Ujetega risa pokrijejo z mrežo, mu vbrizgajo uspavalno sredstvo in namestijo oddajnik na vrat. Tedaj opravijo tudi telesne meritve. Postopek dokumentirajo priložene fotografije.

V primerjavi odlova z zanko je odlov z lovko enostavnejši. Ris se v leseni lovki ne more poškodovati in dva tri dni mirno ždi v kletki, dokler ga ne osvobode.

V Sibirski tajgi odlavljajo žive rise na svojstven način, s pomočjo psov, vrste lajka. Ris je kos vsakemu psu in ga tudi napade ter rastrga. Če pa je psov več, trop treh ali štirih, se jim ris umakne in ker ne more dolgo bežati, pobegne na drevo. Lovci ga s posebno izurjenostjo in načinom pokrijejo z mrežo in ga na ta način ulove. Lahko ga tudi omamijo s pomočjo injekcijske puške

Vse večšine ulova živih risov se da s pridom izkoriščati predvsem za njihov odstrel - s čakanjem ob stečinah, prehodih, ležiščih, ob sveže raztrgani divjadi. Tudi pogon s psi, ko ris pobegne na drevo je eden od načinov lova na to zver.

Inštitut se je v letu 1993 dogovoril z Univerzo iz Dunaja, z oddelkom za lovstvo pri Gozdarski fakulteti B0-KU (Institut fuer Wildbiologie und Jagdwirtschaft Universitaet fuer Bodenkultur), katerega vod. Prof. Dr. Hartmut Gossow, za sodelovanje pri odlovu risov v gozdovih Kočevske, katere bi opremili z oddajniki in bi s pomočjo radio-telemetrije spremljali migracije, velikost življenskega prostora, prehrano, prirastek itd. Omenjena raziskovalna naloga bo trajala najmanj 2-3 leta, kolikor časa delujejo oddajniki. Lokacija odlova bo v loviščih GL Medved in Kočevska

Reka. Ta projekt bo financiralo Ministrstvo za znanost Avstrije in odobrilo ga je tudi Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo Slovenije. Za koordinatorja je bil imenovan dipl.biol. Janez Čop.

Inštitut je predhodno pridobil dovoljenja za radijske frekvence in januarja 1994 se je odlov že pričel. Prvi ris - samica je bila odlovljena dne 31.1.1994, v isto lovko se je dne 11.2.1994 ujel še samec, oba na območju Stojne lovišča Kočevska Reka. Dne 5.3.1994 se je na območju lovišča Jelenov žleb ujel še ris - samec, skupno troje risov. Vsem je bila nameščena vratnica, v katerem je oddajnik. Team, ki vrši odlov in spremlja dnevne in nočne migracije ter opravlja ostale programirane naloge projekta so Dipl. ing. gozdarstva Thomas Huber iz Avstrije ter dipl.biologije Petra Kaczensky (Nemčija). G. Kaczensky sodeluje le pri odlovu risov. Stalni sodelavec je še Staniša Cveto, absolvent gozdarstva iz Starega loga pri Kočevju, kateri je tudi štipendist GG Kočevja. Pomembno organizacijsko nalogo sta prevzela direktor lovišča Medved dipl.ing. Ciril Štrumbelj in g. Ivan Okrajšek iz Kočevske Reke, velik delež pa opravljajo revirni poklicni lovski čuvaji obeh gojitvenih lovišč.

Vsi omenjeni trije odlovljeni risi so bili ujeti na klasičen način, z lovko in ne z zanko. Kraj odlova obeh risov, ki sta se odlovila v isto lovko v Stojni je nenavaden - lovka je bila postavljena tik opuščene drvarske hiše - to dokumentira tudi priložena fotografija.

KARANTENA

Risi so leta 1973 predstavljali novo vrsto divjadi, katera je sicer pred slabimi 100 leti še naseljevala lovišča Slovenije. Risi za naselitev so bili odlovljeni v gozdovih Slovaške v pogorju Rudohorje (ČSSR), pripeljani nato v živalski vrt Stromovka pri Ostravi in od tu z letalom transportirani v posebnih zabojih (6) do Zagreba in dalje s kamionom do Kočevske. Tu je bila v revirju Trnovec pod Rogom predhodno zgrajena karantena in po 46 dneh je sledil izpust risov iz karantene direktno v prostost.

Za vse uvožene živali, domače ali divje, veljajo posebni veterinarski predpisi, ki terjajo že predhodno dovoljenje za uvoz in določajo, t.j. predpisujejo obvezne varstvene, preventivne ukrepe v kraju nastanitve. Zakon RS o varstvu živali pred kužnimi boleznimi našteva med posebno nevarnimi kužnimi boleznimi tudi steklino (Lyssa) in proti tej risi niso imuni. Zato so obvezni posebni preventivni ukrepi za preprečevanje in zatiranje kužnih bolezni, katere morajo izvajati veterinarske organizacije. Ukrep proti vnosu stekline je obvezna karantena. Trajanje karantene je odvisno od inkubacijske dobe posamezne bolezni in za rise je predpisana dvojna doba v skupnem trajanju od 45 - 50 dni.

Steklina je najpogostejša pri prostoživečih dlakastih roparicah - prednjači lisica, jazbec in od domačih živali psi in mačke. Tudi ris je lahko potencialni nositelj in prenašalec stekline. Ris kot mesojeda zver napada in se prehranjuje z živalmi v svojem okolišu. Lahko ujame npr. steklo lisico, jazbeca, kuno itd., napadena divjad se brani z ugrizi in okužba je tu. Teoretično ta možnost obstaja, v praksi pa je steklina pri risih silno redek in izjemen slučaj. Na Slovaškem je bilo na steklino pregledano blizu 1000 odstreljenih risov (P.Hell) in le 6 primerkov je bilo

pozitivnih. Pri 50 uplenjenih in pregledanih risih po naselitvi v Sloveniji ni bilo pri nobenem dokazana steklina, čeprav so bili risi po l. 1986 v večini primerov odstreljeni v predelih z močno okužbo stekline. V februarju 1994 je bil ubit stekel ris na Hrvaškem (nad Reko) Grobničko polje, vas Podkilovac.

Da se je dalo risa pred izpustom v karanteno zaščitno cepiti proti steklini, je za to poskrbel revirni lovec Maks Konečnik. Izdelal je poseben zaboj, v katerega je bil iz transportnega zaboja premeščen ris. Omenjeni zaboj je imel to posebnost, da je ena od vzdolžnih stranic bila premakljiva in se je dalo risa na poteg stisniti ob drugo steno, ki je bila iz železnih pokončnih palic (glej fotografiji). Žival je obmirovala in jo je veterinar brez težav cepil z normalno injekcijsko iglo. Risi so to početje spremljali z glasnim godrnjanjem. Dandanes bi ta postopek poenostavili in s pihalnikom ali pištolo omamili risa - ta način se uporablja pri odlovu risov, medveda, praktično pri vseh vrstah divjadi, ki se ulove v obore, kletke, pasti itd.

Risi so bili v karanteni 46 dni - od 15. januarja do 2. marca 1973. V tem času ni bilo opaziti nobenih posledic cepljenja.

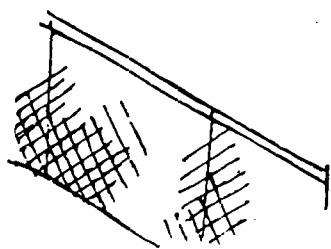
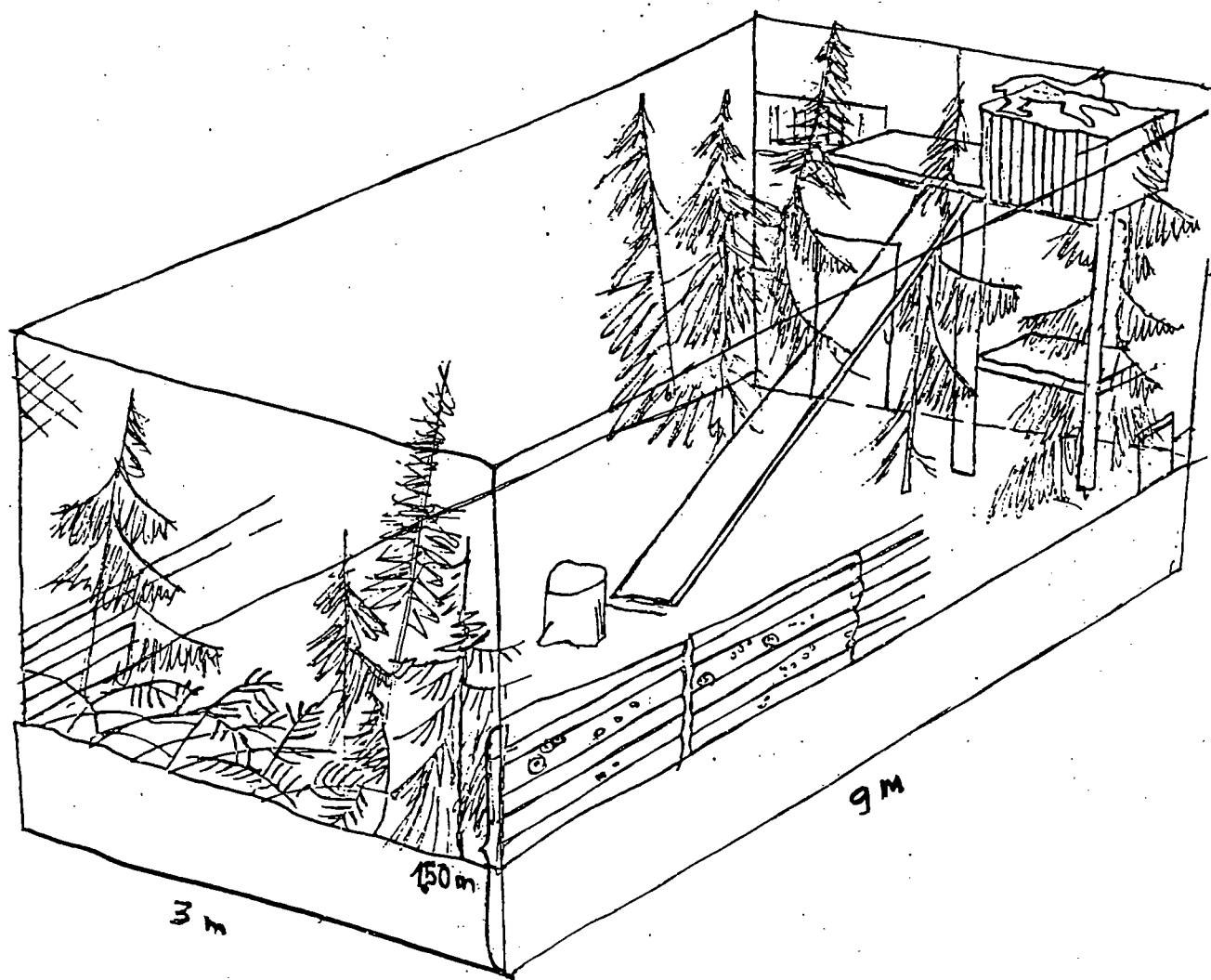
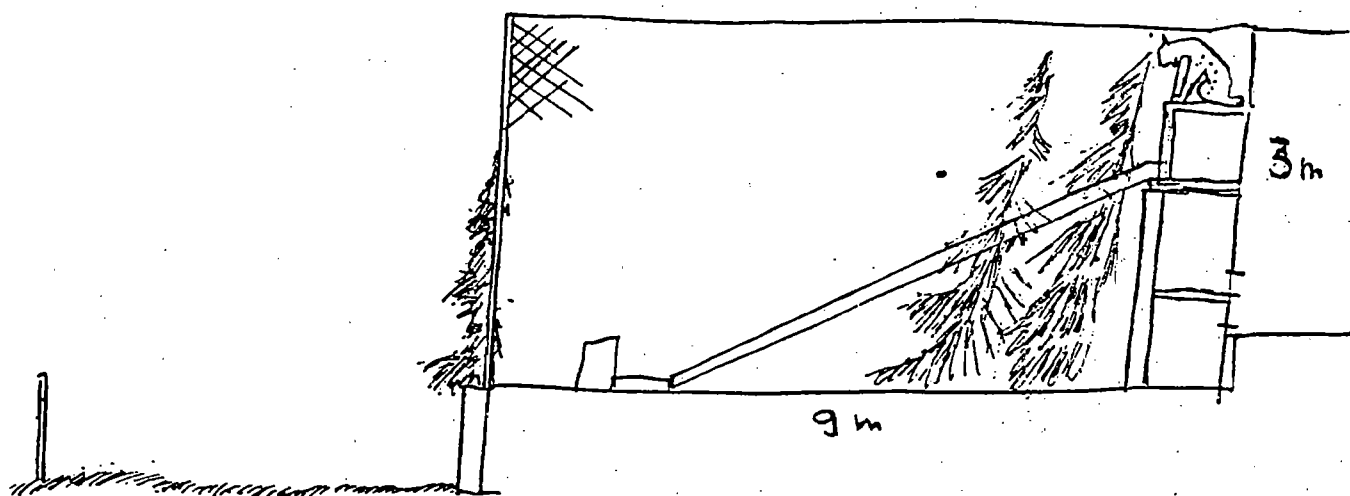
Lovišče Medved je izbralo za postavitvev karantene revir Trnovec v Kočevskem Rogu, v višini cca 1000 m, v gozdu blizu lovske koč. Izbiri tega predela je botrovala okoliščina, da je bil možen do tja po cesti transport živali za izpust, mir, skrit predel pred obiskovalci in mogoč stalen nadzor in tudi krnljenje v času karantene, kar sta opravljala lovski čuvaj Maks Konečnik in njegova žena Cilka, katera se je izjemno angažirala pri skrbi za rise od prvega do zadnjega dne, do izpusta.

Konstrukcija kletke, v kateri je veterinar cepil rise proti steklini pred izpustom v karanteno

Fotc: J. Črnač

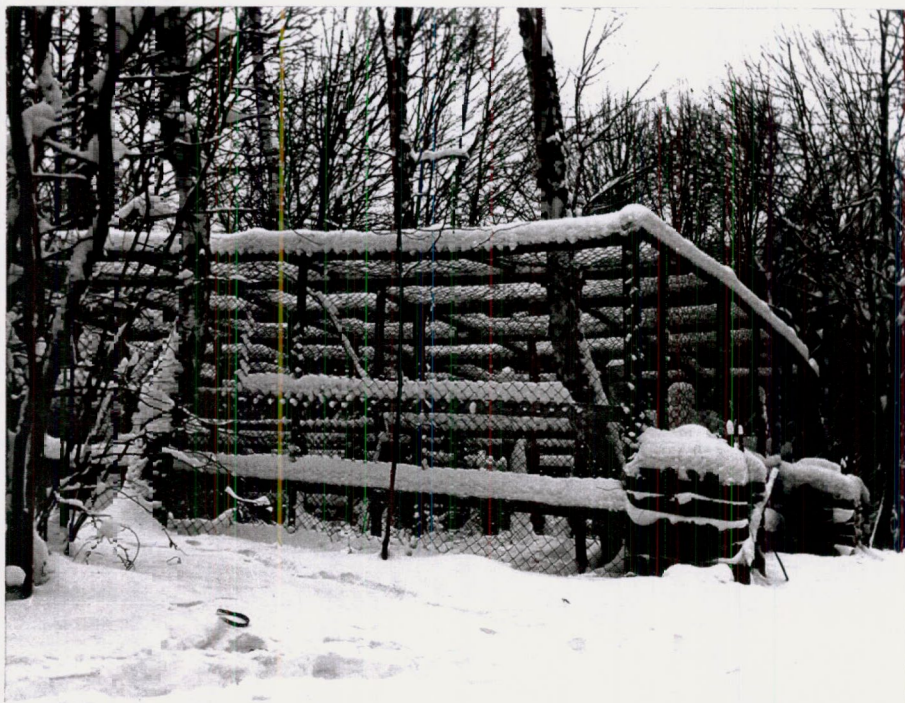

Izgled karantene, katero so skicirali v ZOO Ostrava na Slovaškem l. 1970 za Švicarje in po tem vzorcu je bila postavljena jeseni l. 1972 tudi v revirju Trnovec v Rogu.

Skico karantene, njen izgled in velikost nam je že septembra 1972 posredoval glavni lovski inšpektor Švice, ing. H. Desax, kateri je sodeloval pri naselitvi risov v Švici leta 1971 in 1972. Lovišče je takoj pristopilo k postavitvi karantene, kar je terjalo precej denarja in tudi dela, ča je odgovarjala svojemu namenu.

Opis:

Karantena je bila ograjen objekt dolžine 10 m, širine 9 m, 3 m višine. Ograjena površina je bila vzdolž ločena še z dvema notranjima mrežastima pregradama od tal do vrha, tako da so nastali 3 med seboj ločeni prostori 3 x 10 x 3 m. Ogrodje karantene so tvorili močni leseni ncsilni stebri, delona je bila mreža napeta tudi na obstoječa drevesa. Žična mreža je bila pri tleh vkopana v zemljo dobrega pol metra, z namero, da ne bi risi izpodkopali mreže in pobegnili v prostost. Ta preventivna mera se je izkazala kasneje za silo pomemben ukrep. Strop karantene v višini 3 m je bil prav tako prekrit z žično mrežo. S prednje, zunanje strani karantene so bili postavljeni trije nizki vhodi, ločeno za vsak predeljeni del karantene. Iz brun so bila napravljena padajoča vrata in skozi te vhode so kili risi izpuščeni v ograde in tu se je tudi polagala hrana.

Notranjost vsakega predela karantene je morala biti prilagojena pogojem risov v prostosti; ustaljena navada risa je, da na območju svojega teritorija (home range) izbera določena mesta na vzpetinah, skalah, podrtih drevesih in podobno, kjer počiva (ležišče) in ima dober pregled nad okolico, od koder lahko na daljavo zazna živalski svet okoli sebe. Zato je na zadnji strani karantene potrebno postaviti vzvišen prostor, ležišče, kjer so se risi tudi dejansko del dneva in noči v času ujetništva zadrževali. Zadnjo stran karantene, kjer je nameščen ta vzvišeni prostor in do katerega vodi hlod ali deska, je potrebno zavarovati z vejami, da ima ris občutek varnosti s hrbtni strani. Priložen slikovni material nazorno ilustrira izgled karantene.

V vsak predel karantene sta bila izpuščena po čva risa, samec in samica. Pare so združili že v živalskem vrstu v Ostravi, kjer so nekaj mesecev preživeli skupaj. Risi so bili transportirani v zabojih vsak zase in na vsakem od šestih zabojev je bil označen spol živali ter tudi ime, ki so ga dobili že v živalskem vrtu. Katere živali je potrebno spustiti skupaj je bilo prav tako navedeno na zaboju. Odprtine v prostor karantene so bile tako prilagojene, da se je zaboj z risi porinil v ta vhod, dvignila se je loputa od zaboja in vhodnih vrat in risi so se znašli v ograjenem prostoru karantene.

Formiranje parov - samca in samice - je imelo za cilj, da bi eventuelno prišlo do parjenja že v karanteni. Parjenje risov se normalno odvija od sredine meseca februarja in cel marec. Iz opažanj v karanteni ni bilo zaslediti oz. videti parjenja, niti slišati značilnih glasov, ki so tipični v paritveni dobi.

Prehrana risov v karanteni

Za divje živali je odlov, transport in izpust v ograjen, zaprt prostor, četudi le začasno (karantena) hud psihični stres in na vse to, predvsem pa na direkten kontakt s človekom posamezne vrste divjadi reagirajo različno.

Pri zvereh, ujetih direktno iz proste narave je proces prilagajanja na novo okolje, na ujetništvo ponavadi dolgotrajno - nekatere vrste ali tudi posamezni primerki med njimi se v krajšem ali daljšem obdobju umirijo, se navadijo na ljudi, in pomembno je, da sprejmejo hrano. Posamezne živali so bolj plašne

od drugih, postajajo napadalne in poskušajo na vsak način priti v prostost - se zaletavajo v ogrado, nameravajo podkopati mrežo in ni redkost, da pride do pogina.

Za rise, ki jih odlovijo v gozdovih Slovaške, imajo v živalskem vrtu Stromovka pri Ostravi pripravljen poseben ograjen teren, kateri je oddvojen in izoliran za obiskovalce - tja je vstop prepovedan, razen za skrbnika, ki krmi rise. V sredini je postavljena ograda, katera je pregrajena z vmesnimi lesenimi stenami na več kletk, velikosti 10x5 m in višini 3 m. Ima funkcijo karantene. Vse zunanje stene so zakrite z vejami, tako da se risov praktično ne vidi. Namen je, da se ujeti risi umirijo, da jih nihče ne vznemirja in hrani jih vedno ista oseba in to enkrat na dan.

Kriterij, da so se posamezni risi v karanteni umirili je, ko sprejmejo položeno hrano. Biolog Dr. Josef Stehlik, direktor Živalskega vrta je v svoji poznani študiji: Odlov risov in njihova adaptacija na ujetništvo (Novitates mammalogicae 12/1975) opisal, s kakšnimi problemi se srečujejo pri ujetih risih, ko jih pripeljejo po odlovu takoj v karanteno in so namenjeni prodaji za naselitve v Evropi. Pomembno je, koliko časa (dni) so risi bili v lovki, kako hitro je potekal transport do Ostrave. Mlajši risi hitreje od starejših sprejmejo nastavljeno hrano v karanteni - tako je npr. osemmesečni mladič - samec, takoj po izpustu v ogrado požrl celo kuro. V večini primerov odrasli risi sprejemajo hrano po 3-4 dneh po prevozu. Najdlje se je branila jesti odrasla risinja - celih 12 dni ni zaužila ničesar. Divjad se s časoma adaptira na novo okolje in prehrano in kasneje ni več problemov, ko rise iz Ostrave transportirajo v kraje za izpust. To se je pokazalo tudi pri nas na Kočevskem, saj niso odklanjali hrane v karanteni, kjer so bili 46 dni.

Avtor elaborata J. Čop je bil od 23. do 28. oktobra 1972 gost zoološkega parka v Ostravi, ko se je dogovarjal za nakup 6 risov. Ob tej priliki je bil informiran z vsemi podrobnostmi okoli odlova, transporta, cene in tudi o prehrani risov v ujetništvu.

Rise krmijo Čehi predvsem z živimi domačimi živalmi - domačimi zajci, kokoši, golobi, morskimi prašički. Če posamezni risi niso "pozorni" do omenjenih živali, jim v kletke izpuščajo fazane, vrane, šoje itd. Izjemoma krmijo rise z mesom, predvsem konjskim. Risom, ki so vzrejeni v živalskem vrtu in so na ogled obiskovalcem, ne krmijo z živimi živalmi.

Hrano v karanteno prinaša isti skrbnik in to počne vedno v določenem času - proti večeru. Risi se navadijo nanj, so mirni, ne godrnjajo in ne beže od njega. Tudi nam so svetovali, da pri krmljenju uporabimo njihovo prakso, in da čim manj vznemirjamo rise. Risi, ki se navadijo na ljudi, niso več uporabni za izpust v naravo.

Za rise v karanteni in njihovo krmljenje je pri nas skrbela lovčeva žena Cilka Konečnik. Risi so se je navadili, niso bežali, pihali ali renčali, ko se je dogajalo, če so prišli drugi obiskovalci. Hrano so dobivali vsak dan proti večeru, vsak drugi dan tudi žive živali - kokoši ali domače zajce. Večinoma so bili krmljeni z konjskim in govejim mesom, izjemoma radi so imeli kravje vime. Žival so takoj z ugrizom v vrat usmrtili. Če se je v lovišču Trnovca našla kaka poginjena srna, je tudi romala v karanteno.

Po krmljenju 2. marca 1973 je g. Cilka v mraku odprla risom vse tri vhode iz karantene in zjutraj ni bilo nobenega več v karanteni. Pri izhodih je bilo v naslednjih dneh za vabo položeno še

meso z namenom, če bi se kak ris vrnil h karanteni, vendar to ni bil slučaj - nastavljeno meso je požrl medved, kar se je dalo ugotoviti po sledeh v snegu.

DILEME PRI NASELITVAH DIVJADI

Pri vsakem poskusu je dvoje možnosti: ali uspe ali se ponesreči. Ta dilema velja tudi za vse vrste divjadi, katero nameravamo na novo naseljevati v prosto naravo. Po izpustu obstoja določeno riziko:

1. ali divjad ostane na določenem območju izpusta, se razmnožuje (prirastek) in se od tako formiranega centra sčasoma odseljuje (migrira) in povečuje življenjski prostor. Govorimo o uspešni naselitvi in dobri izbiri habitata.

2. izpuščena divjad se po izpustu takoj ali sčasoma očseli, emigrira drugam, si poišče sebi ustrežnejši habitat od tistega, v katerem je bila naseljena in se ustali v novem okolju. Življenjski cikel je enak kot v prvem primeru.

Rezultat: slaba (nestrokovna) izbira okolja za naselitev, vendar je izpust vseeno uspel, le na drugem mestu, katerega si je divjad sama izbrala.

3. izpuščena divjad ostane krajši ali daljši čas na območju naselitve ali se odseli drugam, vendar ne tu ne tam ni prirastka in slej ko prej divjad pogine, kar je znak da ni imela minimalnih pogojev za obstoj in razmnoževanje. Ocena naselitve je negativna, izpuščena vrsta živali ni imela pogojev za obstoj.

Pomembno je, koliko divjadi (število) in kako se izpušča (naenkrat ali sukcesivno), v kakšnem spolnem razmerju (koliko samcev in samic) in ne nazadnje v katerem letnem obdobju.

Pred naseljevanjem je nujno dobro poznavanje biologije divjadi, katero naseljujemo. Bistveno pri vsem tem je, ali naseljujemo vrsto, ki je nekoč bila avtohtona in je izginila, izumrla, ali

izpuščamo vrsto, katera je nova, ni bila nikoli sestavni del biocenoze ožjega ali širšega teritorija itd. (Primer lopatarjev in muflonov v Sloveniji).

Pri avtohtonih vrstah moramo poznati:

- nekdanjo razširjenost in številčnost
- kdaj je vrsta izumrla
- vzroke, zakaj je izumrla
- ali razmere v okolju dopuščajo, da ima smisel izvršiti naselitev.

Nešteto je faktorjev, ki vplivajo na (ne)uspeh naselitve. Čimveč se negativnih faktorjev da izločiti, večja je verjetnost uspeha. Pri tem je bistveno vprašanje, kdaj bo postala novonaseljena vrsta stabilna, da obstoj nove populacije ne bo ogrožen.

Obstoj novonastale populacije je vprašljivo:

- zaradi prostorske izoliranosti vrste
- iz vidika genetike
- če se po določenem obdobju slabša biološka vitalnost vrste.

Vse naštetih dileme so bile prisotne tudi ob naseljevanju risov v Evropi in tudi pri nas na Kočevskem. Če so bile prve naselitve ilegalne (Zahodna Nemčija in deloma v Švici), je bila naša v Rogu med tistimi, ki je bila javno opravljena in to v razmeroma kratkem času. Od ideje do transporta risov iz Slovaške je preteklo le dobrih 6 mesecev do izpusta. V Franciji so pričeli kampanjo za naselitev risov (Vogezi) več kot 6 let pred izpustom. Na Bavarskem se planira ponovna naselitev l. 1995, vendar že od l. 1987 se intenzivno izkorišča vse mogoče medije in oblike za osveščanje širokega kroga ljudi, naravovarstvenikov, ekologov,

zelenih, predvsem pa lovcev, kmetov in živinorejcev, da se sprejme projekt naselitve risov. Ne gre več za ilegalne izpuste, niti za "horuk" sistem in podobno.

Kaj govori za in proti naseljevanju risov?

Ni preteklo strašansko veliko desetletij ali stoletij, odkar so bili odstreljeni zadnji risi v državah, kjer so bili po l. 1970 naseljeni:

- v Zahodni Nemčiji - 1840. leta
- v Švici - 1909. leta
- v Sloveniji - 1908. leta
- v Italiji - 1918. leta
- v Avstriji - 1897. leta
- v Franciji - 1923. leta

Za naselitev risov je več bistvenih okoliščin:

- da človeku ni nevaren, kar priča podatek, da v nobeni državi, kjer so bili risi naseljeni, ni znan primer, da bi (zdrav) ris ogrozil človeka, čeprav vlada med ljudmi velik (pra)strah in odpor zaradi domnevne krvoločnosti, popadljivosti itd.

V strokovni svetovni lovski literaturi in drugi ni opisan primer, da je ris kdaj napadel človeka. Nažalost se je dogodilo (izjemen slučaj se je zgodil 29. januarja 1994), da je stekel ris pri kraju Podkilovac nad Reko (Grobničko polje) napadel dve ženski in jih s kremplji poškodoval po glavi. Pobit je bil s sekuro.

- povsod v Evropi ima ris dandanes neprimerno boljše pogoje za prehrano kot nekdanj, kar omogoča tudi visok odstotek preživetja mladičev. Ris se kot izrazito carnivorna (mesojeda) zver hrani izključno z mesom živali, ki so mu dosegljive v njegovem okolišu.

Ni specialist in se prilagodi tistemu plenu, kateri je najštevilčnejši in ga tudi najlažje upleni. V Kanadi je to npr. zajec, pri nas predvsem srnjad.

- ris je med velikimi zvermi edina vrsta, katero se da z določeno toleranco naseljevati v gozdove, ki nudijo še dobre razmere za obstoj. Pogoj je, da ga sprejme človek in ga ne skuša ugonobiti, kot je bil to slučaj v preteklosti. To je predpogoj! Dosedanji rezultat naselitve risov v Švici daje optimizem, da se ris prilagodi tudi izjemno frekventiranim turističnim območjem

- iz vidika varstva gozdov je ris za gozdarja (ne lovca!) zaželjen zaradi svoje prirodne selektivnosti do parkljaste divjadi, vendar v prenaseljenih gozdovih s parkljasto divjadjo je njegov vpliv minimalen, skorajda nepomemben.

Proti risu je odločno več negativnih stališč kakor za:

- strah ljudi je na prvem mestu
- spremembe v okolju, kjer so nekoč živeli avtohtoni risi, so tako drastične, da risom v takih gozdovih ni več mesta
- turizem, nemir
- lovci v državah, kjer velja zakupni sistem in najemnik lovišča plačuje honorentne vsote zakupnine in vsak kos - npr. raztrgane srnjadi - je zanj čista izguba in od tod tudi nobenega navdušenja za njihovo naseljevanje.

- kmetijci in lastniki, kateri rede drobnico - vzreja ovac in koz se v srednji in zahodni Evropi na splošno povečuje in ris ni toleranten do teh živali, če tropi niso nadzorovani.

Še in še bi lahko naštevali organizacije, ustanove in društva, ki odločno nasprotujejo naseljevanju risov. Potrebno je priznati, da je bilo nekaj naselitev izvršenih v popolni ilegali (Švica), v večini teh primerov tudi v neustreznih habitatih (Italija), kar je strašansko razjezilo in užalilo vse, ki si sicer morali biti vsaj informirani o izpustih.

Ne bo odveč, če zapišemo, katere organizacije so izvršile naselitve v Evropi:

- v Zahodni Nemčiji: avtorji naselitve oficijelno neznani!, vendar se jo pripisuje ljudem, ki so l. 1970 ustanavljali Nacionalni park Bayerische Wald

- v Švici: gozdarji kantona Obwalden, za ostale izpuste (3) so donatorji neznani, vendar se ve, da so bili iz vrst združenj in ljubiteljev te zveri.

Nacionalni park Engadin so rise naselili naravovarstveniki.

- v Sloveniji: lovska organizacija - Gojitveno lovišče Medved, Kočevje,

- v Avstriji: gozdna direkcija grofa Schwarzenberg v Murau (Štajerska) ob sodelovanju Wildbiologische Gesellschaft Frankfurt

- v Italiji: Nacionalni park Gran Paradiso - Aosta

- v Franciji: Lovska zveza Francije v Parizu

- na Češkem: gozdna uprava Šumava

V Evropi je programirano še nekaj naselitev - novih ali da nameravajo k že izpuščenim risom dodati še nekaj primerkov, da bi se pospešila ali številčno povečala populacija.

- V Nemčiji se med seboj prepira več naravovarstvenih organizacij (Bund Naturschutz Bayern WGM (Wildbiologische Gesellschaft, Muenchen) National park Berchtergaden in Bayerischer Wald

- v Avstriji - na Tirolskem, Salzburškem

- V Italiji - ponovno na ombočju NP Gran-Paradiso in nova naselitev v NP Abruzzi.

Financiranje projekta

Vseh dvajset let, kolikor je trajala predstavljena raziskovalna naloga, so bila finančna sredstva več ali manj sproti, za vsako leto na novo pridobljena iz ene ali več organizacij in višina vsakoletnih sredstev je pogojevala obseg raziskav. To je bilo izraženo v številu raziskovalnih ur tako za vodjo projekta, kakor tudi za sodelavce.

Vodstvu inštituta gre priznanje in zahvala, da je bila ta lovska naloga vsa leta - od 1973 do 1993, uvrščena v celoletni raziskovalni program inštituta, kateri je bil predlagan v financiranje gozdarskim organizacijam - Gozdnim gospodarstvom direktno ali preko njihovega Poslovnega združenja, Lovski zvezi Slovenije in Raziskovalni skupnosti Slovenije ter Svetovni organizaciji za varstvo narave - WWF v Švic. Iz navedenih organizacij so bila v posameznih letih pridobljena denarna sredstva. Financiranje je potekalo v različnih oblikah - v sofinaciranju dveh ali treh organizacij istočasno ali izključno v domeni ene - to zadnja je bila vedno gozdarska. Levji delež (80%) so imeli gozdarji, predvsem po letu 1984, ko so ostali tudi edini financerji.

Najbolj intenzivne raziskave so bile opravljene po izpustu risov meseca marca 1973 in vse do leta 1978. V tem času sta bila za vodenje projekta imenovana dva nosilca - dipl.biol. Janez Čop s strani inštituta in dipl.ing.gozd. Ciril Štrumbelj iz gojitvenega lovišča "Rog" pri KGP Kočevje, katero je izvedlo naselitev. V obdobju 1973 do 1978 je bil naročnik in financer tedanje Kmetijsko gozdno posestvo Kočevje, v katerem sestavu je bilo tudi GL "Rog", ki se je kasneje preimenovalo v GL "Medved.

V letu 1975 je inštitut uspel pridobiti manjša finančna sredstva iz Švice in sicer od Svetovne organizacije WWF (World Wildlife Fund, kasneje World Wide Fund for Nature). To je bil bolj "simboličen" prispevek (letno 700 dolarjev), katerega je inštitut prejel še v naslednjih dveh letih, 1976 in 1977.

Omenjeni vir sredstev je kasneje usahnil, ker se je pričel v Sloveniji odstrel risov in WWF je zaradi omenjenega vzroka prekinila nadaljnje financiranje.

od l. 1979 do 1983 se je spremljanje naselitve risa podaljšalo, vodja projekta je ostal Janez Čop, vendar to ni bila več samostojna naloga, temveč je postala sestavni del nove raziskovalne naloge "Biološki ukrepi za ravnotežje v kompleksu gozd-divjad", katero so sofinancirale tri organizacije:

- Splošno združenje gozdarstva Slovenije
- Raziskovalna skupnost Slovenije
- Lovska zveza Slovenije

V letih od 1984 do 1993 je inštitut nadaljeval s spremljanjem naselitve risov, nekaj let v okviru raziskovalne naloge "Ohranitev velikih zveri v Sloveniji", kasneje v samostojni nalogi, vendar se je število raziskovalnih ur omejilo na minimum (100 do 200 ur) Finančna sredstva za omenjeno obdobje je prispevalo Poslovno združenje gozdnogospodarskih organizacij Slovenije.

Za sofinanciranje projekta po 1993 je pokazala interes bavarska organizacija za varstvo okolja v Nemčiji (Bund Naturschutz in Bayern e.V) in sorodna ustanova v Avstriji (Ostr. Naturschutzbund), v prvi vrsti pa oddelek gozdarskega inštituta Institut für Wildbiologie und Jagdwirtschaft pri gozdarski fakulteti (90-KU) Univerze na Dunaju.

TRANSFER

Ob štartu naselitve risov na Kočevskem leta 1973 se ni kaj dosti vedelo in pisalo o tej divjadi, katera je ob koncu prejšnjega stoletja v Sloveniji izumrla. Le nekaj zapisov in dogodkov izpred II. svetovne vojen je bilo objavljeno po l. 1945 v lovski reviji "Lovec" (Koritnik, Černač) in je opisovalo lov na to zver v pogorju Šare, Prokletije, kjer se je ohranila še avtohtona populacija risov na Balkanu. Izjemno dragocena je bila objavljena študija Dr. F. Kos-a v Glasniku muzejskega društva v Ljubljani iz leta 1929, katera je kronološko dokumentirala usodo zadnjih uplenjenih ali še opaženih risov na območju etnografske Slovenije (glej poglavje o zgodovini zadnjih risov v Sloveniji).

Transfer o naši naselitvi je bil v preteklih 20-tih letih bogat in pester. Rezultati institutske raziskovalne naloge, katera je kontinuirano v letih od 1973 do 1993 spremljala vsa dogajanja z risi v Sloveniji (in Hrvaški), so bili prezentirani in objavljeni doma, še več pa v številnih državah Evrope, predvsem v tistih, ki so že pred nami (Nemčija, Švica) ali kasneje (Italija, Austrija, Francija, Češka) tudi naselili rise.

Z leti se je formiral v Evropi ožji krog strokovnjakov iz vrst biologov, ekologov, gozdarjev, veterinarjev, lovcev, varstvenikov okolja in drugih, katerim je bil ris eden glavnih objektov njihovega strokovnega ali raziskovalnega zanimanja ali celo profesionalnega udejstvovanja. Leta 1975 se je prav v ta namen formiralo združenje "Ris - (Luchs-Gruppe) v Muenchen-u (Nemčija)", katere ustanovitelj je bil Dr. Wolfgang Schroeder iz Gozdarske univerze v Muenchen-u. Združenje je imelo za cilj, povezati med seboj vse ljudi v Evropi, ki so v eni ali drugi obliki sodelovali pri že izvršenih ali nameravanih naselitvah, izmenjavo njihovih

rezultatov raziskav v posameznih državah, koordinirati mednarodno sodelovanje pri varstvenih ukrepih v korist te divjadi itd. Med šestimi ustanovitelji omenjenega združenja je bil tudi naš inštitut v Ljubljani, in vodja projekta J. Čop je bil vsa leta aktivni član, vse do l. 1985, ko je bila do tedaj samostojna grupacija "Ris" razpuščena, oziroma se je inkorporirala v organizacijo WGM (Wildbiologische Gesellschaft Muenchen).

Združenju "Ris" gre zasluga, da je bil inštitut sproti seznanjen s potekom naselitve v ostalih državah, da je J. Čop aktivno sodeloval pri programiranju naselitve v Italiji (NP Gran Paradiso), Franciji (Vozezi) in NP Berchtesgaden (Nemčija). Po nalogu združenja se je skupaj z vodjem Ing. Wotschikowsky mudil l. 1982 na Poljskem z namenom, da bi organizirala odlov risov v tej državi, ker Slovaki niso bili v stanju, odloviti vseh risov, ki so bili namenjeni za nove naselitve.

Pogosta srečanja in medsebojni obiski ter izmenjava izkušenj z večino organizatorjev naselitve risov ter nosilcev raziskav v Evropi je omogočilo, da smo naše rezultate lahko stalno primerjali z onimi v Švici, Franciji, Avstriji, Nemčiji, Italiji in to je bilo izjemno pomembno. Brez dvoma je naša naselitev do sedaj od vseh najbolj uspešna, sledi Švica.

Kje vse je vodja projekta J. Čop v preteklih 20-tih letih posredoval transfer naše raziskovalne naloge, navajamo le najpomembnejše:

- na specializiranih simpozijih o risu:
 - 1978 Murau (Avstrija)
 - 1978 Spiegelau (Nemčija)
 - 1979 Strasbourg (Francija)
 - 1991 Neuchatel (Švica)

- na Kongresih IUGB (International Union of Game Biologists)
 - 1977 Atlanta (USA)
 - 1981 Trujillo (Španija)
 - 1983 Štrbske Pleso (ČSR)

- na 18th IUFRO (International Union of Forest - World Congress)
 - 1986 Ljubljana (1986)

- na Theriološkem Kongresu
 - 1985 Helsinki

- na simpozijih
 - 1974 Varna (Bolgarija)
 - 1975 Beograd (YU)
 - 1976 Rim (Italija)
 - 1979 Berchtesgaden (Nemčija)
 - 1980 Dunaj (Avstrija)
 - 1985 Ruhpolding (Nemčija)
 - 1987 Torino (Italija)
 - 1987 Lošinj (Hrvaška)
 - 1989 Matrei (Avstrija)
 - 1992 Reichenhall (Nemčija)
 - 1994 Salzburg (Avstrija)

Številna so bila predavanja vodje projekta J.Čop-a. Bilo jih je več v tujini, kakor doma, kar odraža tudi pojmovanje in odnos do naselitve risa v Sloveniji, ker lovci že vse od naselitve dalje niso bili navdušeni nad to akcijo in tako gledanje se tudi po 20-tih letih ni bistveno spremenilo.

Aktivnost transfera je dokumentirano v letnih poročilih inštituta. Omenjamo le samostojna predavanja, na katera je bil vabljen nosilec projekta s strani različnih lovskih, gozdarskih in varstvenih organizacij ter univerze in sicer v krajih:

- v Avstriji - Villach (Beljak), Spittal, Graz, Dunaj,, Innsbruck, Langau
- v Nemčiji - Berchtesgaden, Kaiserslantern, Muenchen
- v Franciji - Colmar, Pau
- v Italiji - Trento

Strokovne članke je isti avtor objavil o naši naselitvi risov v naslednjih lovskih in drugih revijah:

- v Lovec, Gozdarski vestnik, Moj mali svet, Lovački vjesnik (Hrvaška)
- Anblick, Allgemeine Forstzeitung (Avstrija)
- Nationalpark, Zeitschrift fuer Jagdwissenschaft (Nemčija)
- Ciconia - Francija

Lovska Zveza Slovenije je leta 1988 izdala v Zlatorogovi knjižnici svojo 17 izdajo knjige: Zveri II v nakladi preko 24.000 izvodov, v kateri je J.Čop napisal samostojno poglavje o risu (str. 233-292).

Pomembno je bilo tudi članstvo inštituta v nekaterih mednarodnih organizacijah:

- v že omenjeni Luchs-Gruppe
- v Re-introduction Specialist Group- IUCN
- Eurasian Lynx Group - pri IUCN
- v "Luchs -Gruppe" formirana na Koroškem (Avstrija) 1.1986.

L I T E R A T U R A

- ATANASOV, N., 1968. Der Luchs in Bulgarien. Acta sc.nat.Brno. 4:25-32.
- BAILEY, T.N., 1974. Social Organization in a Bobcat Population. J.Wildl. Manage., 38, 3:435-436.
- BORG, K., 1962. Predation on Roedeer in Sweden. J.Wildl. Manage., 26, 2: 133-136
- BERG, F.C.von, SOMMERLATTE, M., FESTETICS, A., 1980. Radiotelemetrische Kontrolle von Luchsen nach ihrer Wiedereinbürgerung in Österreich. In: Der Luchs in Europa - Verbreitung, Wiedereinbürgerung, Räuber-Beute-Beziehung. Hrsg.von A.Festetics.Greven: Kilda-Verlag, 3:297-317.
- BRINK, F.H.van den, 1971. Le lynx pardelle en France, Bull.de la Soc.d'étude des scienc.nat., 51 :109-117, Nimes.
- BRUSINA, S., 1899. Ima li u nas još risova? Lov-rib. vj., 8 (1899) 1:6-9.
- BJARVALL, A., D.LINDSTROM, 1984. Lodjuret 1974-83 i Norrbottens fjällvärld - samt nagot röd - och fjällräven i samma område (The lynx in Norrbotten mountainous regions Norway from 1974-1983 the red and the arctic fox in the same area). Fauna-Flora (Stockh.)79 (5): 213-226.
- BOITANI, L., F.FRANCISCI, 1978. Ein Versuch der Wiedereinbürgerung des Luchses im Nationalpark Gran Parydiso, Italien. in: Wotschikowsky, U.Ed. Der Luchs - Erhaltung und Wiedereinbürgerung in Europa. Mammendorf, Bernhard.Ed 2:25-28.
- BREITENMOSER, U., 1983. Zur Wiedereinbürgerung und Ausbreitung des Luchses Lynx lynx in der Schweiz. Schweiz. Z.Forstwes.134 (3):207-222.
- BREITENMOSER, U., H.HALLER, 1987. Zur Nahrungsökologie des Luchses Lynx lynx in den schweizerischen Nordalpen. Z.Saeugetierk.52:168-191.
- BREITENMOSER, U., 1988. Luchs + Schafe - Dokumentation zu den durch Luchse verursachten Schäden an Haustieren in der Schweiz. Bericht.43 p. (UnPub)
- BREITENMOSER, U., T.DENZLER, 1989. Luchs, Fuchs, Hund - Beurteilung von Raubtierrisiken. "Wildbiologie", Beilage zu Wildtier 3, 10 p.
- BROGGI, F.B., 1981. Zur Ausrottungsgeschichte des Grossraubwildes, im speziellen des Luchses, im nordwestlichen Ostalpenraum . Jb.Hist.V.Liechtenstein 79:197-210.
- BUTZECK, S., M.STUBBE & R.PIECHOCKI, 1988. Beiträge zur Geschichte der Säugetierfauna der DDR - Teil 2: Der Luchs (Contribution to the history of the mammal fauna of east Germany - 2 the lynx Lynx-lynx). Hercynia 25(2): 144-168.
- CAGNOLARO, L., D.ROSSO, M.SPAGNESI & B.VENTURI , 1975. Inchiasta sulla distribuzione del Gatto selvatico Felis silvestris in Italia e nei Cantoni Ticino e Grigioni (Svizzera) e del Gatto selvatico sardo Felis lybica sarda in Sardegna con notizie sulla Lince Lynx lynx 1971-1973. Ric.biol. Selvaggina.64:1-109.
- CURRY-LINDAHL, K., 1968. The lynx population in Sweden. Acta sc.nat.Brno 5/6:21-26.
- CHAZEL, L., 1989. Notes sur la survivance du lynx dans les Pyrénées francaises. Mammalia 53 (3):461-464.
- CHOISY, J.P., 1979. Die Wiedereinbürgerung des Luchses in den französischen Alpen. In: Wotschikowsky, U. ed.Der Luchs - Erhaltung und Wiedereinbürgerung in Europa. Mammendorf: Druckerei Bernhard.Ed.2:142-144.
- CLOT, A., J.P.BESSON, 1974. Nouveaux restes osseux de Lynx dans les Pyrenées. Bull.soc.hist.nat.Toulouse 110 (1-2):157-169.
- ČOP, J., 1972. Ponovna naselitev risa v Sloveniji (Kočevska). Elaborat, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, Ljubljana.
- ČOP, J., 1973 a. Poskus naselitve risa na Kočevskem, Lovec, 56 (1972/73), 12: 358-362, Ljubljana.

- ČOP, J., 1973 b. Pokušaj ponovnog naseljavanja risa u Kočevju, Lov.novine, 11, 13:5, Novi Sad.
- ČOP, J., 1976. Der Luchs kehrt wieder in die Wälder Mitteleuropas. Zuzüch, Simpozij, Rim.
- ČOP, J., 1977. Die Ansiedlung des Luchses, *Lynx lynx* (Linné, 1758) in Slowenien. Z.Jagdwiss. 23:30-40.
- ČOP, J., 1980. Erfahrungen mit der Wiedereinbürgerung des Luchses in Jugoslawien. In: Festetics F. Ed. Der Luchs in Europa. Greven: Kilda Verlag. p.264-267.
- ČOP, J., 1982. Migration des lynx après leur réintroduction en Slovénie - Yougoslavie (1973-1981), Ciconia 6, 15-21.
- ČOP, J., 1985. Der Luchs in Jugoslawien zwischen Wolf und Bär - Ruhpolding. Nationalpark Berchtesgaden - Forschungsbericht 11.
- ČOP, J., 1986. Naselitev risa v Evropi 1970-1984. XXIII IUFRO kongres, Ljubljana.
- ČOP, J., 1983. Deset let po naselitvi risov v Sloveniji. Lovec, 10-11.
- ČOP, J., 1988. Gutachten zur Wiedereinbürgerung der Luchse im Nationalpark Berchtesgaden. Ljubljana, 28 s.
- ČOP, J., 1988. Ris. In: Krystufek B., A. BRANČELJ, B. KRŽE, J. ČOP. Ed Zveri 2: Medvedi - Psi - Mačke. Ljubljana. Izdala Lovska zveza Slovenije - Zlatorogova knjižnica 17. Ed 1.:233-292.
- ČOP, J., 1989. Propagation pattern of a re-introduced population of lynx in Yugoslavia and its impact on the ungulate community. In: Reintroduzione der predatori nelle aree protette (Atti del convegno 24., 25.6.1987). Torino: Regione Piemonte. p.83-91.
- DELIBES, M., 1980. Feeding Ecology of the Spanish Lynx in the Coto Doñana. Acta Theriologica, 25, 24:309-324.
- DELIBES, M., 1980. El lince Iberico - Doñana - Acta Vertetrata, Španija
- EIBERLE, K., 1972. Lebensweise und Bedeutung des Luchses in der Kulturlandschaft. Mammalia depicta 3 (Beiheft Z.Säugetierkunde).
- EIBERLE, K., LINGG, W., 1984. Bemerkenswerte Zeugen der ehemaligen Bekämpfung des Grossraubwildes. Feld Wald Wasser/Schweiz. Jagdztg. 12 (10), 26-31.
- ESTEVE, R., 1982. Au sujet d'un lynx trouvé mort à Charvornes (Haute-Savoie). Bièvre 4, 137-142.
- ELTON, C. & M. NICHOLSON, 1942. The ten-year cycle on numbers of the Lynx in Canada, The Journ. of Anim. Ecol., 11:215-244.
- FABIANI, R., 1919. I mammiferi quaternari della Regione Veneta, Mem. Ist. Geol. Unive., Padova, 5(1917-1918), (Cit. po Rakovec 1961).
- FLORICKE, K., 1927. Der Luchs, In "Aussterbende Tiere", St. 37-59, Stuttgart.
- FAUENFELD, G., 1860. Notiz über das Vorkommen von Luchsen in Cesterreich, Sitzber. der Bot. Ges. Wien 6. VI. 1860, Verh. zool.-bot. Ges. 10 (1860) Wien.
- FREYER, H., 1842. Fauna der in Krain bekannter Säugethieren, Vögel, Reptilien und Fischen, Laibach.
- FRKOVIĆ, A., 1973 a. Uz ponovno naseljavanje risa u Sloveriji, Lov. vjesnik 86, (1973), 5:196-111, Zagreb
- FRKOVIĆ, A., 1973 b. Da li je ris dobrodošao u šume Gorskog Kotara, Drvosječa, 6(31-32):8-9, Delnice.
- FRKOVIĆ, A., 1973 c. Ali je ris dobrodošel v Gorskem Kotarju, Lovec, 56 (1973/74), 8: 238-240, Ljubljana.
- FESTETICS, A., F.-CH. VON BERG & M. SOMMERLATTE, 1980 a. Die Wiedereinbürgerung des Luchses in Osterreich - ein Fcrschungs - und Artenschutzprojekt. In: Festetics A. Ed. Der Luchs in Europa. Greven: Kilda Verlag. p.268-284.
- FESTETICS, A., 1980 b. Die Vorbereitung des Luchses in Europa. In: Festetics A. Ed. Der Luchs in Europa - Verbreitung, Wiedereinbürgerung, Räuber-Beute-Beziehung. Greven: Kilda Verlag. p.89-146.

- FESTETICS, A., 1980 c. Der Luchs in Europa. Greven: Kilda Verlag. 356 p.
- FORSTNER, M., 1988. Ein Luchs im Wald - und Mühlviertel - Was wird aus ihm werden? *Gesterr. Forstz.* 5: 57-58.
- GOSSOW, H., P. HONSIG-ERLENBURG, 1986. Management Problems with Re-introduced Lynx in Austria. In: MILLER S.D., D.D. EVERETT Ed. *Cats of the World Biology, Conservation*
- GOSSOW, H., 1976. *Wildökologie*. BLV Verlagsgesellschaft, München, 316 p.
- HALLER, H., U. BREITENMOSER, 1986. Zur Raumorganisation der in den Schweizer Alpen wiederangesiedelten Population des Luchses (*Lynx lynx*). *Z. Säugetierkunde* 51: 289-311.
- HALLER, H., 1989. Zur Ökologie des Luchses in Verlauf seiner Wiederansiedlung in den Walliser Alpen - Uni-Bern Zoologisches Institut.
- HERRENSCHMIDT, V., F. LÉGER, G. TERRIER, 1986. Mode d'occupation spatiale des lynx introduits dans le Massif Vosgien - Premiers résultats. *Gibier Faune Sauvage* 3: 67-81.
- HERRENSCHMIDT, V., F. LEGER, 1987 a. Le Lynx, le point sur la colonisation naturelle du Jura et les premiers résultats de suivi scientifique des animaux réintroduits dans les Vosges. *Bull. mens. Off. Nation. Chasse* 115: 15-25.
- HERRENSCHMIDT, V., F. LEGER, 1987 b. Le Lynx lynx dans le nord-est de la France. La colonisation du massif jurassien français et la réintroduction de l'espèce dans le massif vosgien. *Ciconia* 11 (2): 131-151.
- HERRENSCHMIDT, V., J.M. VANDEL, 1989. Premier bilan des dégâts occasionnés par les lynx sur le troupeaux d'animaux domestiques de la chaîne du Jura. Thannenkirch: Office National de la Chasse. 20 p.
- HIMMER, G., 1978. Der Pfälzerwald - Vorstellung des grössten geschlossenen Waldgebietes der BRD. In: BOTSCHIKOWSKY, U. Ed. *Der Luchs - Erhaltung und Wiedereinbürgerung in Europa*. Mammendorf: Druckerei Bernhard. Ed. 2: 131-134.
- HAGLUND, B., 1966. De stora rovdjurens vintervanor. *I. Viltrevy* 4, 81-299.
- HELL, P., 1961. Starkes Anwachsen der Luchsbestände in der Slowakei. *Z. Säugetierk.*, 26, 1: 1-3.
- HELL, P., 1971. Der Luchs und seine Erhaltung in Europa. *Flugblatt-Serie II*, Nr. 11, Sonderdruck *Nat. Mensch.* 1 u 2, 1971.
- HELL, P., 1973. Ergebnisse der Luchsforschung in der CSSR. I. Teil: Nahrungsökologie und jagdwirtschaftliche Bedeutung. *Beitr. Jagd-Wildforsch.* 8: 335-344.
- HELL, P., 1974. Der Stand des Luchses in der Tschechoslowakei. *Pirsch* 26, 8: 372-375.
- HUGI, L., 1971. Ueber die Luchse in Obwalden. *Schweizerjäger* 56, 3: 76
- HONSIG-ERLENBURG, P., 1984. Zur Winteraktivität eingebürgerter Luchse in einem Kärntner Rotwildrevier 1978-1982. Diplomarbeit Institut Wildbiologie und Jagdwirtschaft Universität Bodenkultur Wien, Typoskript.
- HUCHT-CIORGA, I., 1988. Studien zur Biologie des Luchses: Jagdverhalten, Beuteausnutzung, innerartliche Kommunikation und an den Spuren fassbare Körpermerkmale. *Schr. Arb. Kreis Wildbiol. und Jagdwiss. Justus-Liebig-Universität Giessen* 19.
- HIRTZ, M., 1927 a. Ris u zemljama slavenskog juga. *Priroda*, 17, 2-3: 44-54, Zagreb.
- HIRTZ, M., 1927 b. Ris u Bugarskoj. *Priroda* 17: 135-136, Zagreb.
- JONSSON, S., 1980. Erforschung und Erhaltung des Luchses in Schweden. In: festetics A. Ed. *Der Luchs in Europa*. Greven: Kilda Verlag, p. 170-180.
- JONSSON, S., 1986. Project lynx. *Fauna-Flora (Stockh.)* 81 (4-5): 165-166.
- KRUUK, H., 1986. Interactions between felidae and their prey species: a review. In: *Cats of the world: biology, conservation, and management*. Ed. by S.D. Miller and D.D. Everett. Washington D.S.: National Wildlife Federation. 353-374.
- KEMPF, C., 1979 a. Le Lynx. *Bull. mens. Off. Nation. Chasse. No. Sp. Scien. Techn. Nov.*
- KEMPF, C., 1979 b. Evolution et statut actuel du lynx *Lynx lynx* en France. *Bull. mens. Off. Nation. Chasse Sp. sc. tech. "Le Lynx"*: 119-138.
- KORITNIK, M., 1961. Nešto o risu. *Lov.-rib. vj.*, 69: 194-198, Zagreb.

- KORITNIK, M., 1973. Još nešto o risu. Drvosječa, 6 (34-35): 13, Delnice.
- KORITNIK, M., 1974. Še nekaj o risu. Lovec, 57, 7:198-199, Ljubljana.
- KOS, F., 1929. Ris (*Lynx lynx* L.) na ozemlju etnografske Slovenije. Glasn. Muz.društva Slovenije, 10 (B):57-74, Ljubljana.
- KOS, F., 1933. Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja Prirodopisni del, Ljubljana.
- KAPPELLER, M., 1967. Luchse im steirischen Korallpengebiet, D.Anblick, 22, 4:100-101, Graz.
- KAPPUS, T., 1932. Potrebna zaštita risa i medveda. Priroda, 22: 234, Zagreb. Lovec, 1932, 6:219, Ljubljana.
- KAPPUS, R., 1933. O risu u Južnoj Srbiji. Lovec, 20:265-274, Ljubljana.
- KRATOCHVIL, J., 1968 a. Survey of the distribution of populations of the genus *Lynx* in Europe, Acta sci.nat., NS 2, 4 : 5-12, Brno.
- KRATOCHVIL, J., 1968 b. History of the lynx in Hungary, Acta sci.nat. NS 2, 4:33-34, Brno.
- KRATOCHVIL, J., 1968 c. Changes in the distribution of the lynx and its protection in Czechoslovakia, Acta sci.nat., NS 2, 5/6:4-16, Brno.
- KRATOCHVIL, J., 1968 d. The lynx population in Rumania, Acta sci.nat., NS 2, 5/6 :65-70, Brno.
- KRATOCHVIL, J., 1968 e. The lynx population in Yugoslavia, Acta sci.nat., NS 2, 5/6 : 71-74, Brno.
- KRATOCHVIL, J., F.VALA, 1968. History of occurrence of the lynx in Bohemia and Moravia, Acta sci.nat., NS 2, 4:35-48, Brno.
- MALAFEEV, Y.M., KRAYAZHIMSKIY, F.V., 1984. Pitanie rysa ee vzaimootnošenija s kopytnymi na srednem urale. Byull.Mosk.o va.ispyt.prir.Otd.biol. 89, 70-81.
- MARTI, B., 1970. Über die Wiederansiedlung des Luchses in der Schweiz. Natur und Mensch 12. 65-68.
- MARTI, B., 1969. Luchsansiedlung in der Schweiz gescheitert? Deutsche Jäger-Zeitung, 87, 4:146-148
- MATJUSCHKIN, E.N., 1978. Der Luchs. Wittenberg Lutherstadt: A.Ziemsen Verlag (Neue Brehm-Bücherei 517).
- MATJUSCHKIN, E.N., 1978. Der Luchs. A.Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt, 160 s. (Die Neue Brehm Bücherei)
- MECH, L.D., 1980. Age, sex, reproduction, and spatial organization of lynxes colonizing northeastern Minnesota. J.Mamm. 61, 261-267.
- MINGOZZI, T., GUIDALI, F., TOSI, G., 1989. Dati storici sulla presenza della Lince nell' Italia Nord-Occidentale. Atti del 1° Convegno Nazionale dei Biologi della Selvaggina - Bologna 28-31.gennaio 1988. Suppl.Ric.Biol.Selvaggina 14 (1) (im Druck).
- KALBLE, F., 1978. Zur Wiedereinbürgerung des Luchses im Schwarzwald. In: WOTSCHIKOWSKY, U.Ed.Der Luchs- Erhaltung und Wiedereinbürgerung in Europa. Mammendorf: Druckerei Bernhard.Ed.2:140-141.
- KURT, F., 1977. Wildtiere in der Kulturlandschaft. Eugen Rentsch Verlag. Zürich, 175 s.
- KUNC, L., 1976. Poznamky z ekologie rysa ostrovida. Folia Venatoria 5-6.
- KLUTH, S., U.WOTSCHIKOWSKY, W.SCHRODER, 1989. Die Wiedereinbürgerung des Luchses In Bayern - Ökologische Bewertung der Aussetzungen. Oberammergau: Gutachten der Wildbiologischen Gesellschaft München, 26 p.

- KLEYN, K., 1989. Der Luchs (*Lynx lynx*) im Bayerisch-böhmischen Grenzgebirge. Gutachten zur Möglichkeit einer Wiederansiedelung. Grafenau: Nationalpark Bayerischer Wald.
- LEYHAUSEN, P., 1979. Katzen - eine Verhaltenskunde. 5. Auflage. Verlag Paul Parey, Berlin und Hamburg, 279 s.
- LIENHARD, U., 1980. Auch der Aargau hat seinen Luchs. Feld Wald Wasser/Schweiz. Jagdz., 8, 12: 16-19.
- McMAHAN, L.R., 1986. The international cat trade. In: Cats of the world: biology, conservation and management. Ed. by S.D. Miller and D.D. Everett. Washington, D.C.: National Wildlife Federation. 461-488.
- MINGOZZI, T., F. GUIDALI & G. TOSI, 1988. Dati storici sulla presenza della lince, *Lynx lynx* nell'Italia nordoccidentale (Historical data on the distribution of *Lynx lynx* in north-western Italy). Ric. Biol. Selvaggina. XIV: 479-500.
- MIRIČ, D., 1974. Rasprostranjenje risa na Balkanskom poluostrvu u istorijsko vreme i danas (Verbreitung des Balkanluchses *L. lynx* in der Vergangenheit und heute). Bull. Mus. d'Hist. Nat. Belgrade - Ser. B. 29: 51-99.
- MIRIČ, D., 1978 a. *Lynx lynx martinoi* ssp. nova - neue Luchs-unverart von der Balkanhalbinsel. Bull. museum hist. nat. Belgrade 33: 29-36.
- MIRIČ, D., 1978 b. Ausrottungsgeschichte des Luchses auf der Balkanhalbinsel. In: WOTSCHIKOWSKA, U. Ed. Der Luchs - Erhaltung und Wiedereinbürgerung in Europa. Mammendorf: Druckerei Bernhard. Ed. 2: 19-23.
- MIRIČ, D., 1981. Balkanske populacije risa. Srbska akademija nauka i umetnosti (Dizertacija). Posebna izdaja (Separate edition) 154 s.
- MYRBERGET, S., 1968. The lynx population in Norway. Acta sc. nat. Brno 5/6: 17-20.
- MYRBERGET, S., 1979. De Store rovdyr i norden - NKV's mote songli 1978. Trondheim: DVF Viltforskningen - Viltrapport 9, 161 p.
- NAUMOV, V., 1972. Ris kosovskih lovišča. Lov. novine 11, 7.6 Novi Sad.
- NOVIKOV, G.A., 1968. Contemporaneous distribution of the lynx in the western part of the USSR. Acta sc. nat. Brno 5/6: 35-48.
- NYHOLM, E.S., 1979 a. Over de stora rovdjuren i Finland 1977-1978. In: MYRBERGET S. Ed. De store rovdyr i norden - NKV's mote songli 1978. Trondheim: DVF Viltforskningen. p. 50-59.
- NELLIS, C.H., S.P. WETMORE und L.B. KEITH, 1972. Lynx - Prey interactions in Central Alberta. J. Wildl. Manage., 36, 2: 320-329.
- NOVAKOVA, E. und R. HANZL, 1968. Contribution à la connaissance du rôle joué par le lynx dans les communautés sylvoicoles. Schweiz. Z. Forstw. 119, 2: 114-125.
- NOWAK, E., 1975. Die Ausbreitung der Tiere. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt, 144 S. (Die Neue Brehm Bücherei).
- NOBLET, J.F., 1977. Un squelette de lynx dans l'Isère en 1976. Bull. mens. ONC, juin, 4: 12-13 (P 44)
- NAVARRE, H., 1976. Observations récentes sur le lynx dans le Pyrénées occidentales Mammalia, 40, 3: 518-519. (P 86)
- PLAN, T., 1988. Überlegungen des Bundes Naturschutz in Bayern zur Wiedereinbürgerung des Europäischen Luchses (*Lynx lynx* L.). Waldhygiene 17: 147-164.
- POLLIAINEN, E., 1981. Winter Diet of *Felis Lynx* L. in SE Finland as compared with the nutrition of other northern lynxes. Z. Säugetierkunde: 249-259.
- PULLIAINEN, E., 1968. The lynx population in Finland. Acta sc. nat. Brno 5/6: 27-34.
- POLLIAINEN, E. und V. HYPIÄ, 1975. Winter food and feeding habits of lynx in southeastern Finland. Suomen Riista 26: 64-72.
- POLACSEK, K., 1978. Geschichte und frühere Verbreitung des Luchses in Österreich. In: WOTSCHIKOWSKY, U. Ed. Der Luchs - Erhaltung und Wiedereinbürgerung in Europa. Mammendorf: Druckerei Bernhard. Ed. 2: 13-18.

- PERCO, F., 1989. La reintroduzione dei grandi predatori nella regione Friuli-Venezia Giulia. In: Reintroduzione dei predatori nelle aree protette (Atti del convegno 24./25.6.1987). Torino: Regione Piemonte. p.110-121.
- PIELOWSKI, Z., 1980. Die Situation des Luchses in Polen. In: FESTETICS A. Ed. Der Luchs in Europa. Greven: Kilda Verlag. p.181-186.
- RAGNI, B., 1989. Requisiti per la reintroduzione della lince e del gatto selvatico in Italia. In: Reintroduzione dei predatori nelle aree protette (Atti del convegno 24./25.6.1987) Torino: Regione Piemonte. p.67-82.
- SAINT GIRONS, M.-CH., 1968. Rapport sur la disparition du Lynx en France. Acta sc.nat.Brno 4: 15-16.
- SCHAUENBERG, P., 1969. Le lynx *Lynx lynx* en Suisse et dans le pays voisins. Revue suisse zool. 76(1):257-287.
- SOMMERLATTE, M., A.FESTETICS & F.-CH.VON BERG, 1980. Kontrolle von Luchsen durch Ausfahrten nach ihrer Wiedereinbürgerung in Österreich. In: FESTETICS A. Ed. Der Luchs in Europa. Greven: Kilda Verlag. p.318-337.
- STAHL, D., 1972. Möglichkeiten und Aussichten einer Wiedereinbürgerung des Luchses *Lynx lynx* im westlichen Harz. Z.Jagdwiss. 18 (2):57-66.
- STEHLIK, J. Odehyt rýsa ostrovida z prirody a jeho adaptace v zajetí. Mammologické zprávy. Praha.
- STEHLIK, J., 1983. Postnatalní vyvoj rýsa ostrovida. Folia Venatoria 1983.
- STEHLIK, J., 1984. Rozmnožování rýsa ostrovida. Folia Venatoria.
- STEHLIK, J., 1977. Etologie a rozmnožování rýsa ostrovida. Dokt.dizert.
- SCHAUENBERG, P., 1969. *Lynx lynx lynx* (L.) en Suisse et dans le pays voisins. Rev.suisse zool., 76, 1:257-287.
- SLADEK, J., A.MOŠANSKI, T.WEISZ, 1963. Predbežná zpráva o výskume rýsa - L. *lynx* L. na Slovensku, Biologia ČSSR, 18, 6:464-469.
- SUMINSKI, P., 1973. Ris, Pan.Wyd., Warszawa.
- TOSCHI, A., 1968. Rapport sur la disparition du Lynx en Italie. Acta sc.nat. Brno 4:17-24.
- TERZEA, E., 1963. Observatii asupra morfologiei lui *Felis (Lynx) lynx* L.foss. si citeva consideratii asupra raspindirii speciei pe teritoriul R.P.R. Stud.Cerc.Biol.Acad.RPR, Biol.an., 15, 3:354-364, Bucuresti.
- THENIUS, E., 1957. Zur Kenntnis jungpleistozäner Feliden Mitteleuropas, Säugetierk. Mitt., 5, 1: 1-4, München.
- THENIUS, E., 1967. Zur Phylogenie der Feliden (Carnivora, Mammalia), Ztscher.zool. Syst. u.Evolutionsforschung, 5, 2: 129-143, Frankfurt a.M.
- THENIUS, E., 1969. Phylogenie der Mammalia, Stammesgeschichte der Säugetiere einschliesslich der Hominiden, Handb.d.Zool., 8, 2: 1-722, Berlin.
- THENIUS, E., 1972. Grundzüge der Verbreitungsgeschichte der Säugetiere. St.1-354. Fischer, Jena.
- TOSCHI, A., 1965. Fauna d'Italia, Mammalia II: Lagomorpha, Carnivora, Artiodactyla, Cetacea, Calderoni, Bologna.
- TOSCHI, A., 1968. Rapport sur la disparition du lynx en Italie. Acta sci.nat., NS 2, 4:17-24, Brno.
- TRPAK, P., 1985. "Projekt Lynx" a jeho realizace. Památky a prizoda 7:425-447.
- TURANIN, I.I. & I.I.KOLUSEV, 1968. Occurrence of the lynx in the Ukrainian Carpathians. Acta sc.nat.Brno 5/6:49-52.
- VAN ACKEN, D. & A.GRUENWALD, 1977. Überlegungen zur Wiedereinbürgerung des Luchses in den Pfälzer. Wald.Beitr.Landespflege Rheinland-Pfalz 5:37-53.
- VAN DEN BRINK, F.H., 1975. Die Säugetiere Europas. Hamburg, Berlin: Paul Parey Ed. 3, 217 p.
- VASILIU, G.D. & P.DECEI, 1964. Über den Luchs *Lynx lynx* in den rumänischen Karpaten Säugetierk.Mitt.12:155-183.
- VON BERG, F.-CH., M.SOMMERLATTE & A.FESTETICS, 1980. Radiotelemetrische Kontrolle von Luchsen nach ihrer Wiedereinbürgerung in Österreich. In: FESTETICS A. Ed. Der Luchs in Europa. Greven: Kilda Verlag. p.297-317.
- WERDELIN, L., 1981. The evolution of lynxes. Ann.Zool.Fenn.18: 37-71.
- WERDELIN, L., 1983. Morphological patterns in the skulls of cats. Biol.J.Linnean Soc.18: 375-391.

- WOTSCHIKOWSKY,U.,1978 a. Der Luchs im Bayerischen Wald. In: WOTSCHIKOWSKY, U. Ed.Der Luchs - Erhaltung und Wiedereinbürgerung in Europa. Mammendorf: Druckerei Bernhard. Ed.2:72-80.
- WOTSCHIKOWSKY,U.,1978 b. Der Luchs - Erhaltung und Wiedereinbürgerung in Europa. Mammendorf: Druckerei Bernhard. 163 p.
- WOTSCHIKOWSKY,U.,1987. Der Luchs in Schutzgebieten. Mitt Wildforschung 83.
- WORLD WILDLIFE FUND, 1976. Manifest of Animal Re-Introducion. WWF-Documento Informativo Nr.14.
- ZACHARIAE,G.,ELSTRODT,W.,HUCHT-CIOGRA,I.,1987. Aktionsräume und Verteilung erwachsener Luchse im Hinteren Bayerischen Wald.Z.Säugetierkunde 52, 9-20.
- ZHELTUKHIN,A.S.,1984. O sutočnoj aktivnosti i razmerach učastkov obitanija tysi v južnoj tajge verchnevolž'ja Byull.Mosk.o va.ispyt.prir. Otd.biol.89, 54-62.

Gozdarski inštitut Slovenije

PROJEKT GOZD - DIVJAD

Raziskovalna naloga: SPREMLJANJE NASELITVE RISA
(*Lynx lynx* L.) V SLOVENIJI 1973 - 1993

II. DEL

Vodja projekta RIS:
Janez ČOP

Ljubljana, 1994

KAZALO

	Stran
PREDGOVOR	3
UVOD	4
Vrsta anketnih vprašanj	6
Situacija po izpustu risov	7
Dogajanja z risi leta 1975	10
Risi v loviščih Gorskega Kotora 1974-1976	16
Ris v Sloveniji l. 1978	19
Situacija l. 1931	24
Situacija l. 1933-1985	27
Situacija 1986 do 1988	36
Situacija leta 1989	52
Risja populacija 1990-1993	62
Zaključne ugotovitve o migracijah	68
Zaključek	74

Raziskovalna naloga: Spremljanje naselitve risa (*Lynx lynx* L.)
v Sloveniji 1973-1993

II. DEL IZPUST RISOV LETA 1973 NA KOČEVSKEM IN NJIHOVE
PROSTORSKE MIGRACIJE DO LETA 1993

Janez ČOP, dipl.biol.

Vodja projekta ris

Ljubljana, 1993

PREDGOVOR

V mesecu marcu 1993 je preteklo dvajset let, od kar so bili risi iz karantene v Rogu na Kočevskem izpuščeni v prostost. 15. januarja 1973 je bilo iz Slovaške preko Zagreba transportirano v revir Trnovec Gojitvenega lovišča Medved (tedaj Rog) šest odraslih risov - trije samci in tri samice. Nameščeni so bili po parih (samec in samica) v tri ločene predele obore velikosti 10x10x3 m. Ograda je imela preventivno funkcijo karantene, kar je terjal veterinarski predpis.

Po 46-dneh bivanja risov v karanteni so jim v večernih urah 2. marca 1973 odprli vse tri izhode iz boksov in risi so se po dobrih sto letih vrnili v gozdove Kočevske. S tem se je nekoč avtohtona, vendar izumrla vrsta zveri v Sloveniji ponovno znašla v družbi ostalih dveh - medveda in volka.

Ideja za tveganje naselitve risov na Kočevskem se je porodila v Gojitvenem lovišču Medved in to že leta 1972. Jeseni istega leta je GL angažiralo odsek za lovstvo IGLG, da se aktivno vključi v projekt te naselitve, in da po izpustu permanentno spremlja dogajanja v novi, sicer mini- populaciji risov v prostosti.

Elaborat ima v določenem pogledu in nekaterih poglavjih bolj karakter kronološkega zapisa dogajanj v risji populaciji te zveri v Sloveniji in je zasnovan tako, da v štirih poglavjih predstavlja rezultate naše dolgoletne študije, ob zaključku pa je posebej prikazan tudi rezultat ostalih naselitev v Evropi (Švici, Nemčiji, Avstriji, Italiji, Franciji in Češki), kar omogoča komparacijo o (ne) uspehu vseh naselitev.

Študija je predstavljena v naslednjih sklopih:

- splošni del
- migracije risov 1973-1993

- odstrel risov
- prehrana risov

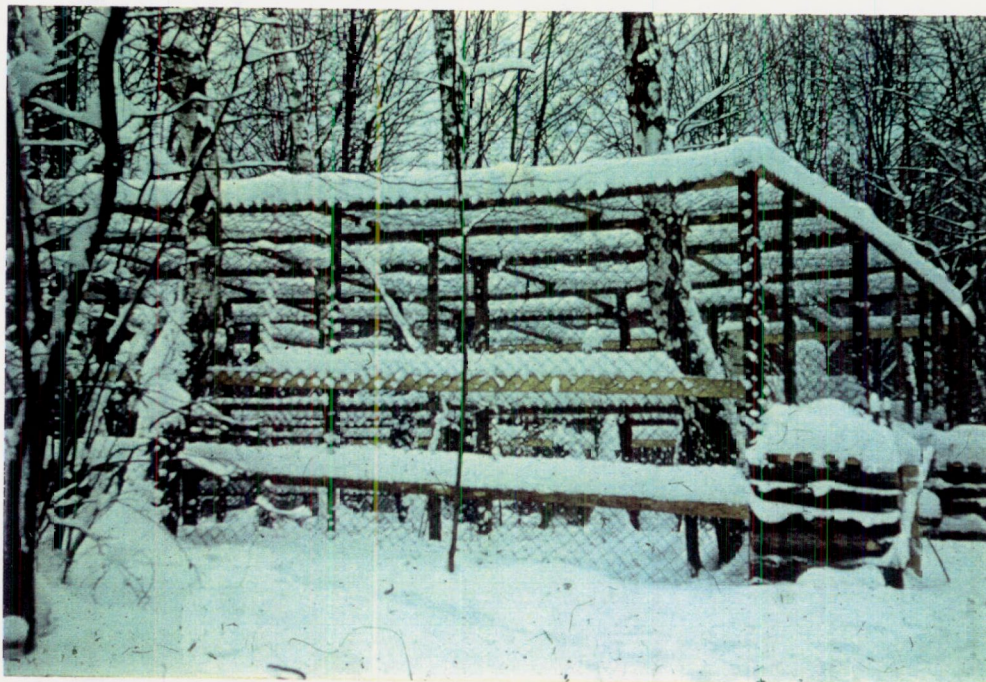
Vsebina vseh sklopov se v eni ali drugi obliki medseboj prepleta in tvori skupaj celoto, ki omogoča, da preliminarno po dvajsetih letih ocenimo, ali je naselitev uspela ali ne. Prišli smo do lastnih spoznanj o biologiji, ekologiji, ethologiji risa v Sloveniji, katere bo potrebno v naslednjih letih obogatiti še z radiotelemetrijo. Z našimi sedanjimi ugotovitvami in opažanji lahko strokovno pariramo vsem številnim nasprotnikom naselitve in obstoja risa v favni Slovenije.

Za rezultate naše študije je izreden interes v državah Evrope, v katerih so bili tudi naseljeni risi in z zadovoljstvom ugotavljamo, da je naselitev v Sloveniji od vseh ostalih do sedaj najbolj uspešna. Kjer živita še avtohtoni medved in volk je prostor tudi še za risa in v tej simbiozi so te tri zveri v preteklosti živele. Problem ostaja v izoliranosti in genetiki risje populacije v Sloveniji, kar terja da pride do kontakta med ostalimi naselitvenimi območji risov v Alpah, za kar se zavzema tudi mednarodna organizacija IUCN.

UVOD

Za nami je dobrih 20 let raziskovalnega dela pri spremljanju dogajanj z risi v Sloveniji in tudi na Hrvaškem, prav to nam je vseskozi omogočalo dobiti in imeti celovit pregled nad razvojem nove populacije te zveri v loviščih na obeh straneh mejne reke Kolpe, preko katere je ris že l. 1974, leto dni po izpustu v Rogu, prešel v gozdove Gorskega Kotara in se 10 let kasneje - l. 1984 pojavil že v kanjonu reke Une v Bosni.

Ograda (karantena) za risa, postavljena v revirju Trnovec pod Rogom decembra 1972, od koder so bili risi izpuščeni na prostost

Risi pred izpustom marca 1973

S pomočjo lovcev iz Slovenije - gozdarji nam niso kaj prida prispevali z informacijami, krepko pa s finančnimi sredstvi - ter izjemnim sodelovanjem od l. 1973 z dipl.inž. gozd. A.Frkovičem iz Delnic v Gorskem Kotaru ter po l. 1982 z Republiškim zavodom za varstvo narave Hrvaške iz Zagreba nam je bilo omogočeno, da predstavljamo migracije risov kompleksno - od l. 1973 naprej, ne glede na geografske, republiške, gozdarske ali lovske meje.

Kaj se je dogajalo z risi v Sloveniji (in Hrvaški) smo sproti seznanjali strokovno javnost doma in še več preko naših meja, kjer je vladal večji interes za naše rezultate naselitve, predvsem v državah, katere so že pred nami izpustile rise in tudi pri onih, ki so se kasneje podali v ta podvig. Vsi so želeli primerjati rezultate naselitev v svojih državah z našimi in obraten je bil tudi naš interes. Transfer naše študije je bil predstavljen in objavljen na številnih simpozijih, kongresih, strokovnih srečanjih in objavah, saj je bilo npr. do l. 1980 kar troje simpozijev, posvečeno izključno risom (Murau v Avstriji, Spiegelau v Nemčiji, Strassbourgu v Franciji). Oktobra 1990 je bil četrti mednarodni simpozij zopet na temo samo risa in ga je organiziral Council of Europe v Neuchatel v Švici. To kaže na izjemen interes v Evropi za naselitve, izvršene v Nemčiji, Švici, Italiji, Avstriji, Franciji, Češki in pri nas na Kočevskem, nove pa so tudi že v programu (Zah.Nemčija, Avstrija, Italija). Naš transfer je bil izjemno bogat in Inštitut je bil edini, ki je sproti informiral strokovne lovske kroge o poteku naselitve. Nekatere naselitve v Švici in Nemčiji so bile ob štartu ilegalne.

To oceno transfera navajamo zato, ker bomo poglavja o migracijah risov po izpustu v Rogu predstavili v obliki in zaporedju, kot je bila ta tema prezentirana na že omenjenih kongresih, simpozijih itd. Uporabili bomo iste skice, tabele, deloma tudi fotografske posnetke in povzeli nekatera poročila, katera so tangirala migracije, prehrano in po l. 1978 tudi odstrel.

VRSTA ANKETNIH VPRAŠANJ

Vse podatke, kje in kdaj so bili risi sledeni po stopinjah (kolona A), direktno opaženih - videni (kolona B) in če so slišali njihove glasove (C) smo zbirali na eni anketni poli (glej prilogo!). Odgovore od posameznikov smo prejeli po pošti direktno na Inštitut ali posredno preko gojitvenih lovišč, Lovskih zvez in Lovskih družin.

Zastavljena vprašanja na tej anketni poli so bila tempirana na odgovore:

- kje, kdaj in kako so bili risi opaženi ali sledeni
- na ugotavljanje števila risov v določenem okolišu
- na število vodečih samic in mladičev
- kje je bilo slišati rise v času parjenja.

Uvodoma je moral vsakdo izpolniti osnovne podatke:

- datum in čas opažanja
- lovišče (LD in GL)
- revir
- opis kraja (v gozdu, na čistini, pri krmišču itd.)
- poln naslov pošiljatelja informacije.

Iz analize prispelih podatkov iz kolone A in B, kateri sta imeli isti cilj, smo sklepali:

- na katerih lokacijah lovišč se risi zadržujejo
- na oceno, kolikšno je približno njihovo število
- koliko vodečih samic in mladičev je bilo opaženo, sledeno
- kje so se risi na novo pojavili (nove migracije)
- kje se zbirajo v času parjenja, itd.

ANKETA O RISU

Cilj ankete je, da se po naselitvi risov (3+3) na Kočevskem leta 1973 spremlja njihova biologija, ekologija - migracije, številčnost, prirastek, prehrana, odstrel, pogin itd. Prosimo lovce in gozdarje, da nam sproti sporočajo, kje so bili risi sledeni (A), opaženi (B) in če jih je kdo slišal, predvsem v času parjenja, to je v zgodnji pomladi, čeprav se oglašajo tudi v ostalem letnem času. Vaša informacija, za katero se vam vnaprej zahvaljujemo, je dragocen prispevek k študiji Odseka za lovstvo IGLG, ki spremlja naselitev risov od izpusta dalje.

NEGOTOVLJEN PO SLEDEH (A)

↘ DATUM
LOVIŠČE
REVIR

1. v snegu: - da - ne
2. na tleh: - da - ne
3. po iztrebkih - da - ne
4. po raztrgani divjadi -da-ne
5. točen opis kraja:
6. ali so bile sledi risa ob stečinah divjadi:
7. ali je bilo slediti enega ali več risov:
8. ali je bila razlika v velikosti tac (samica + mladi?)
9. ali je kdo naletel na ležišče risa (opiši):

OPAŽEN (B)

1. opis kraja
2. čas
3. opažen eden ali več risov
4. ali je bila vidna razlika v velikosti (samica - mladiči)
5. ali je divjad stala, ležala, bežala
6. razdalja od opazovalca do divjadi
7. divjad je bila opažena: v gozdu, na čistini, pri krmišču, pri raztrgani divjadi itd.

V ČASU PARJENJA (C) (od 20.II.do 10.IV.)

1. ali je bilo slišati paritvene glasove - (enkrat, večkrat)
2. kraj, čas, datum

Za podatke in pripombe izkoristite tudi hrbtno stran, drugo podčrtajte! Po izpolnitvi obrazca prosimo, da takoj odpošljete na naslov inštituta - (zgoraj).

IZPOLNIL: ime, priimek, polni naslov

Večino podatkov, predvsem javljenih mest, lokacij v loviščih, kjer so videli ali sledili rise, smo sproti vnašali v odgovarjajočo karto Slovenije, da smo imeli vsaj približen pregled dogajanj znotraj novoformirane populacije risov.

SITUACIJA PO IZPUSTU RISOV 1973-1974

Kaj se je dogajalo z risi, ko so se znašli na prostosti, prepuščamo uvodno besedo zapisu in poročilom dipl.ing. C.Štrumbelja, kateri je kot sodelavec GL Medved ter kot drugi nosilec raziskovalne naloge imel zadolžitev, spremljati dogajanja v revirjih njihovega lovišča in tudi v sosednjih lovskih družinah: Risi se po naselitvi vseskozi zadržujejo na območju lovišča Medved, so "stalna" divjad in tvorijo jedro nove populacije te zveri v Sloveniji. Razseljevanje risov je iz lovišča Medved potekalo v vse smeri, le reke Krke zaenkrat po naših informacijah ris še ni prestopil.

Članek "O risu na Slovenskem - prve ugotovitve", je zapis ing.C.Štrumbelja v Lovcu (1.1974) in avtentično posreduje dogodke z risi ob izpustu:

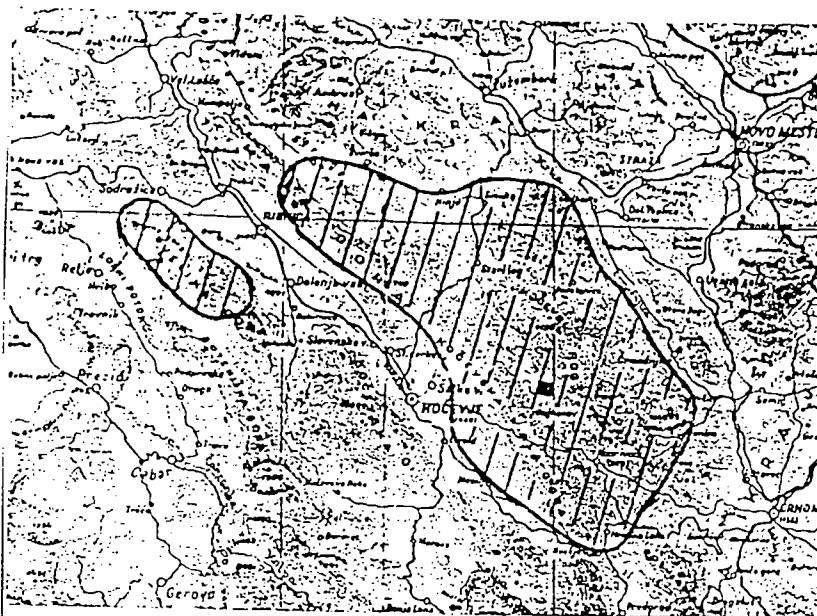
"Zaradi pomanjkanja snega je bilo v zimi 1973/74 sistematično zasledovanje risov otežkočeno. Le v novembru 1973 nam je uspelo po snegu pa tudi po prejšnjih opažanjih ugotoviti, kje se risi nahajajo in koliko jih je. Na priloženi karti je razvidna razširjenost te divjadi. Po posameznih predelih pa smo ugotovili:

- Stari log - Trnovec-Mala gora, samica z mladičema;
- Kunč - Rdeči kamen - Cink, samica z mladičem;
- Gače - Baza 20 - Rog, samica z mladičem;
- Svetli potok - Bukova gora, samec;
- Stari log - Smuka - Polom - Mala gora, samec;
- Velika gora proti Sodražici, samec.

Devet mesecev po izpustitvi na prostost so bili še vsi risi živi, pomnoženi s prvim prirastkom v novi domovini, to je s štirimi mladiči. Kot je iz opazanj razvidno, so skotile vse tri samice: dve po enega in ena dva mladiča. To pomeni, da so se parile že v novi domovini. Značilnih risjih glasov pri parjenju ni nihče slišal. Edini znak o parjenju je bil, da smo marca 1973 večkrat sledili v snegu po dva risa skupaj.

Dne 5.2.1974 so v lovišču LD Ribnica našli mrtvega risa - samca.

Od kraja izpusta se je do novembra 1973 najbolj oddaljil ris na Veliko goro, to je 30 km zračne razdalje od karantene. Nekoliko manj se je oddaljil drugi ris, na območje Male gore nad Ribnico. Vsi drugi risi so se zadrževali na območju Roga, Kočevske Male gore in Male gore nad Ribnico, to je približno v krogu s polmerom do 15 km od karantene kot središča. V tem času je bil torej njihov življenjski prostor GL "Medved", GL "Žitna gora" in lovišča Lovskih družin Mala gora, Kočevje, Dolenja vas, Ribnica in Sodražica."

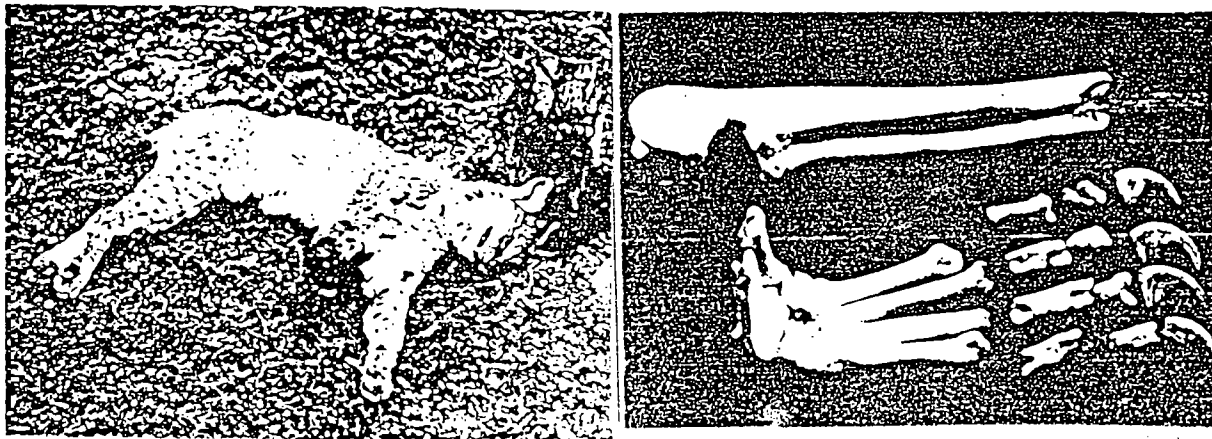

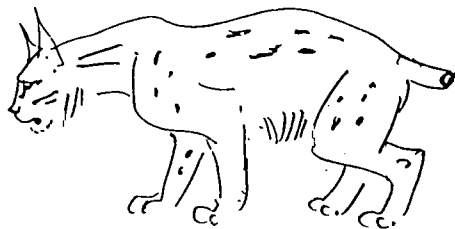
Razširjenost risov do 30. nov. 1973, devet mesecev po naselitvi; ■ karantena - mesto izpusta
Merilo 1 : 500 000

Iz vseh prispelih informacij smo ocenili, da so risi obvladovali leta 1974 cca 30.000 ha veliko območje, kar smatramo vseskozi za center. Iz leta 1974 je znan podatek, da je bil meseca julija 1974 prvič opažen ris v NP Risjak v Gorskem Kotaru, kar predstavlja do tedaj najdaljšo znano migracijo risa v tem letu.

Še beseda o risu, kateri je bil najden poginjen, ko se je ujel v past 7.feb.1974 v lovišču LD "Ribnica". Ta primerek sedaj krasi lovski muzej v Bistri pri Vrhniki. Bil je močan samec, težak 25 kg. Zagotovo je bil to eden od treh samcev, ki so bili ulovljeni na Slovaškem in izpuščeni marca 1973 iz karantene v Rogu. Verjetno se je ujel že nekaj dni prej. Omembe vreden je podatek, da so na veterini pri seciranju našli v želodcu vse kosti spodnjega dela tace. Ris je sam odžrl del svoje tace pod železjem in se s tem osvobodil objema pasti, vendar je približno 30 m od kraja kjer se je ujel, poginil. Dr.S. Valentinčič je pripisal pogin šoku, kot posledica izčrpanosti, strahu in ne izkrvavitvi.

Ta primer se mora upoštevati pri novejšem načinu odlova risov z jekleno zanko, kot to delajo Švicarji, vendar mora biti človek takoj pri ujetem risu, sicer si bo enako odgriznil del noge. Zato je sistem za odlov povezan s posebno elektronsko napravo, ki sproži alarm, čim je ris ujet v zanko. Na isti način se lovi tudi medveda, vendar si ta ne odgrizne šape. To se je sicer dogodilo l. 1992 na Kočevskem, kar pa je izjema. Znano pa je, da to napravi tudi lisica.

DOGAJANJA Z RISI LETA 1975

Povzemamo poročilo ing.C.Štrumbelj o risih za leto 1975, ki podaja oceno o številu risov, o njihovem prirastku ter terensko razširjenostjo:

Za ugotovitev številčnega stanja si v celoti nismo mogli pomagati s podatki, ki smo jih zbrali tekom celega leta, ker vedno obstaja možnost, da eni prehajajo iz kraja v kraj in je možna zamenjava oziroma nepravilen zaključek. Za ugotovitev števila smo se poslužili v glavnem podatkov, ki smo jih zbrali tekom meseca novembra in decembra. Pri tem smo opažanja, ki so izven na karti naznačenega sedanjega življenjskega prostora, zanemarili. To smo storili zaradi pomankanja poročil iz teh predelov. Pri tem mislimo na območje Gorskega Kotara, od koder imamo samo eno poročilo od 9.jan.1975, ko je bil ris na Drgomlju. Zanemarili smo tudi nekaj opažanj na območju Goteniškega Snežnika in Stojne ter opažanja na Bloščku, pri Cajnarjih in Rakitni. Pri tem dopuščamo možnost, da gre za posamezne živali, ki se v iskanju novega življenjskega prostora še niso ustalile ali pa da so se že, pa o njih nimamo popolnejših poročil.

Po posameznih predelih ugotavljamo na podlagi opažanj sledeče število risov:

- na območju Pečke-Pogorelec-Komolec-Rdeč kamen so trije risi in sicer samica z dvema mladičema. Opažena je bila skupaj z njima 12.decembra 1975.

- na območju Kren-Mala gora (nad Strugami). To območje se razprostira vse od Trnovca - Starega in Novega brega preko Poloma do Strug. Opaženi 4 risi skupaj (13. decembra pod Krenom in 16. decembra pri Strugah). V tem primeru gre prav sigurno po opisu očevidcev za samico z dvema mladičema in enim mladičem iz leta 1974.

- na območju Hrib-Koprivnik-Kumrova vas-Rimsko-Ferdreng lahko na podlagi več in to tudi večletnih opažanj sklepamo, da se zadržuje 1 ris samec.

- 1 ris na območju Pogorelec-Podstenice-Komolec

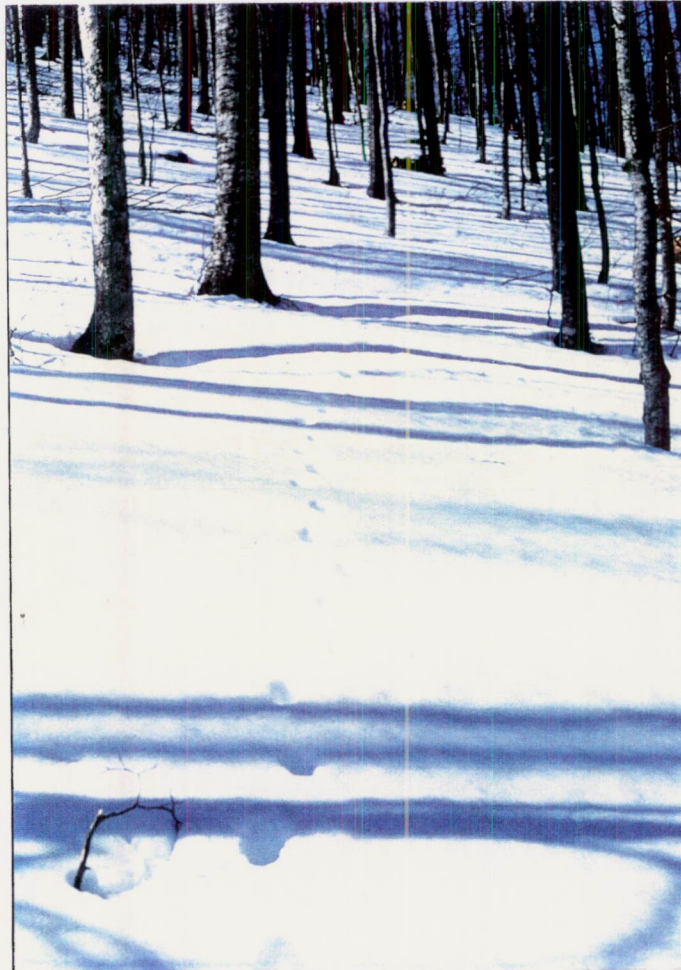
- 1 ris na območju Štunfnje-Roga-Trnovca

O zadnjih dveh risih je več opažanj v krajšem času po snegu, tako da lahko s sigurnostjo sklepamo, da gre za dva risa.

Strnjeno nahajališče risov l. 1975 je na površini cca 64.000 ha ali povprečno 6400 ha na 1 risa. Življenjski prostor risov je na območju celotnega Rog, Kočevske Male gore, Male gore nad Ribnico z obrobniimi predeli omenjenih masivov. Najdlje se je oddalil ris od karantene (mesto izpusta) proti severo-zapadu na območje LD Borovnica, kjer je bil opažen 24.1.1975 na cesti med Rakitno in Kamnikom. Zračna razdalja med karanteno in mestom, kjer je bil opažen je 46 km. 26. junija 1975 je bil nedaleč stran najden jelen, ki ga je pokončal ris. To je bilo na območju LD Cajnarje in je mesto najdbe oddaljeno 44 km od karantene. Proti jugozapadu je bil ris sleden najdlje 9. januarja 1975 na pobočju Drgomlja, to je 27 km od karantene. Sedaj lahko ugotovimo, da so risi na območju, ki se razprostira severno in južno od karantene. Proti zapadu pa se še niso naselili tako, da bi na podlagi poročil, ki jih imamo, lahko sklepali oziroma določili strnjen življenjski prostor. Tudi ni zanesljivih poročil, da bi se risi pojavili v letu 1975 vzhodno od Roga in na predelu med Krko in avtocesto Ljubljana - Zagreb.

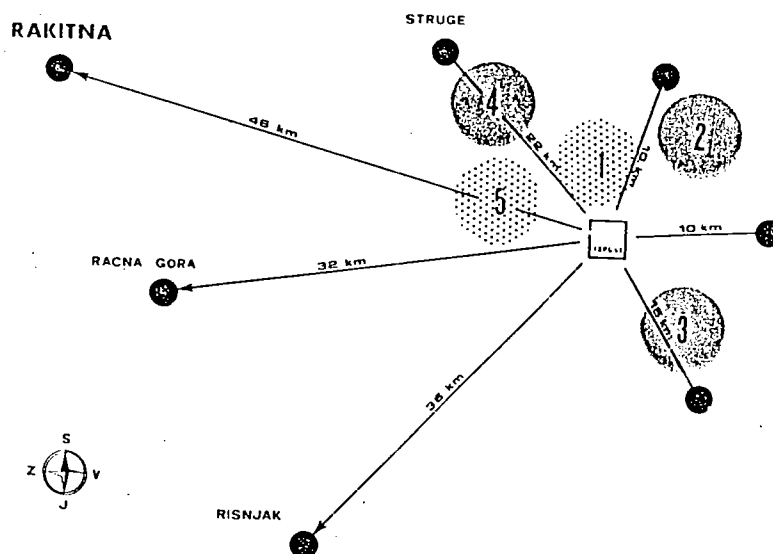
Po stanju iz leta 1975 lahko sklepamo, da ris osvaja naš biotop in vse kaže, da bo tudi ostal, saj je po opažanjih že možno sklepati, da so risi našli svoj življenjski prostor in ne tavajo, kot je bilo opaziti takoj po naselitvi.

V Inštitut smo dobivali vse več informacij iz posameznih Lovskih družin, GL Žitna gora, Kočevske Reke in Gorskega Kotara, kje, kdaj in kako so bili na novo registrirani risi v njihovih loviščih. Krajši zapisi o risih so bili objavljeni v dnevnem časopisu Dolenjski list. Tako je starešina LD Mala gor Jože Boldan - Silni imel 12. decembra 1975 kar 4 rise pred seboj - samico s 3 mladiči. Zanimiva je tudi druga vest, da so risi oklali v istem lovišču lovskega psa - terjerja. Lovci so slišali le cviljenje, pes pa se je ranjen vrnil in verjeti je domnevi, da ga je obdelal ris. Vesti o risih so bile javljene iz LD Predgrad, LD Ribnica, LD Banja Loka, LD Borovnica, LD Struge, LD Cajnarje, ris pa je bil opažen tudi na 1140 m visoki Racni gori nad Retjem.

Stočina v snegu je pogosto edini dokaz, da je v lovišču ris

Migracija in stalna nahajališča risov (stanje 1975)

Iz vseh prispelih podatkov smo skicirali zgoraj prikazano situacijo o migracijah in o stalnih ter prehodnih nahajališčih risov v letu 1975:

- ožje območje, kjer so rise pogosto sledili ali videli in tu naj bi se ris tudi stalno zadrževal (polje 1 in 5)
- na krajši oddaljenosti od navedenih dveh je bilo še troje lokacij (2,3,4), kjer so lovci rise z zagotovostjo videli, ne pa tako pogosto.
- prikazane so nam znane najdaljše migracijske smeri in razčalje v km, upoštevajoč vedno območje izpusta za izračun oddaljenosti do tja kjer so bili risi opaženi.

Situacija leta 1976

Uvodni prikaz stanja v tem letu prepuščamo "Poročilu o zasledovanju naselitve risov" v tem letu od ing. A. Štrumbelja: Skupaj smo tako zbrali 70 anketnih listov, od tega je iz območja GL Medved 60, ostalih 10 pa je: 4 iz območja LD Velike Poljane, 2 iz Posestva Snežnik-Kočevska Reka, 2 iz GL Žitna gora, 1 iz LD Draga in 1 iz Šumskega gospodarstva Delnice. Od vseh zbranih anketnih listov smo fotokopije poslali Inštitutu za gozdno in lesno gospodarstvo, Odseku za lovstvo v Ljubljani. Velja poudariti, da na podlagi materiala, ki ga imamo na razpolago ne moremo

narediti analize za celoten prostor, ki ga ris v Sloveniji in sosedni Hrvaški naseljuje, ampak je ta sinteza prepuščena Inštitutu v Ljubljani. V glavnem se bomo pri tem poročilu omejili na območje GL "Medved" in deloma na sosednja lovišča (npr. prirastek v letu 1976).

a/ Reprodukcijski risovi:

Zaradi preglednosti bomo navedli podatke o prirastku tudi za leta nazaj, kot je razvidno iz naslednje tabele:

- leto 1973:	1 samica	2 mladiča	
	1 samica	1 mladič	
	1 samica	1 mladič	skupaj 4 mladiči

- leta 1974:	1 samica	1 mladič	skupaj 1 mladič

- leta 1975:	1 samica	2 mladiča	
	1 samica	2 mladiča	skupaj 4 mladiči

- leta 1976	1 samica	2 mladiča	
	1 samica	2 mladiča	
	1 samica	3 mladiči	
	1 samica	1 mladič	
	1 samica	1 mladič	skupaj 9 mladičev

Skupaj od leta 1973-1976		18 mladičev

Če izhajamo iz številke 18 mladičev, ki so bili ugotovljeni in dodamo temu še 5 risov, ki so bili naseljeni (eden je bil ulovljen na past) je stanje risov v letu 1976 (spomladno stanje in prirastek) 23. Za to številko smatramo, da je realna, pa

čeprav ne moremo na podlagi opazovanj, ki so nam na voljo označiti lokacije za vse živali, ampak samo za pretežni del. Obstoja tudi možnost, da je kakšen ris uničen ali da je poginil.

Za leto 1976 je značilno, da je prvič, odkar smo rise izpustili iz karantene (1973) možno, da so povrgle samice, ki so bile poležene že v novi domovini.

b/ Ugotovljene lokacije risov v letu 1976:

Že v prejšnjem poglavju so navedene samice, ki vodijo mladiče, poležene v letu 1976. Po posameznih predelih je slika sledeča:

- 1 samica z 2 mladičema na območju GL Medved v predelu Komolec - Štunfna (opažena 2 krat)
- 1 samica s 3 mladiči na območju GL Žitna gora, predel 4 km (opažena 1 krat)
- 1 samica z 1 mladičem na območju LD Velike Poljane, predel Mala gora nad Žlebičem in Ortnekom
- 1 samica z 2 mladičem na območju Posestva Snežnik

Samic z mladiči (opaženih) je torej skupaj 14.

Od ostalih živali pa je:

- 1 samec na območju Lovišča Medved, predel Gače-Štele-Topli vrh
- 1 samec na območju GL Medved, predel Pečke

Če k temu dodamo še podatek iz območja Šumskega gospodarstva Delnice, kjer sta po vsej verjetnosti 2 risa, se dokaj približamo številki, ki smo jo dobili iz števila mladičev in izpuščenih živih živali iz karantene - to je 23. Razlika med risi za katere

so znane lokacije (to je 18) in risi, ki smo jih domnevali (to je 23) je 5. Za 5 risov po tem izračunu nimamo podatkov kje se nahajajo.

RISI V LOVIŠČIH GORSKEGA KOTARA 1974-1976

Ris je bil prvič opažen v loviščih Gorskega Kotara julija 1974 in to pri kraju Lazac NP v "Risnjak". Velikost lovišč Gorskega Kotara obsega 127.000 ha. Ris je verjetno preko ozke struge Čabranke ali zgornjega dela reke Kolpe prešel v hrvaška lovišča. Migriral je iz Kočevskih gozdov - od kje drugje se ni mogel vzeti. Dipl. ing. Alojzije Frkovič je po naši metodi zbiral informacije in v prvih treh letih prejel vsega skupaj okoli 20 podatkov, vendar je za zanesljive sprejel le 10 in te nam je posredoval na Inštitut v Ljubljano s karto (priloga). Objavljamo jo v originalu in opažanja so bila naslednja:

1974 - 2 podatka:	1 x opažen ris na travniku
	1 x sleden v snegu v gozdu
1975 - 2 podatka:	1 x sleden v snegu v gozdu
	1 x opažen ponoči iz avtomobila
1976 - 6 podatkov:	3 x sleden v snegu in blatu
	3 x opažen v mesecu marcu, maju in juniju

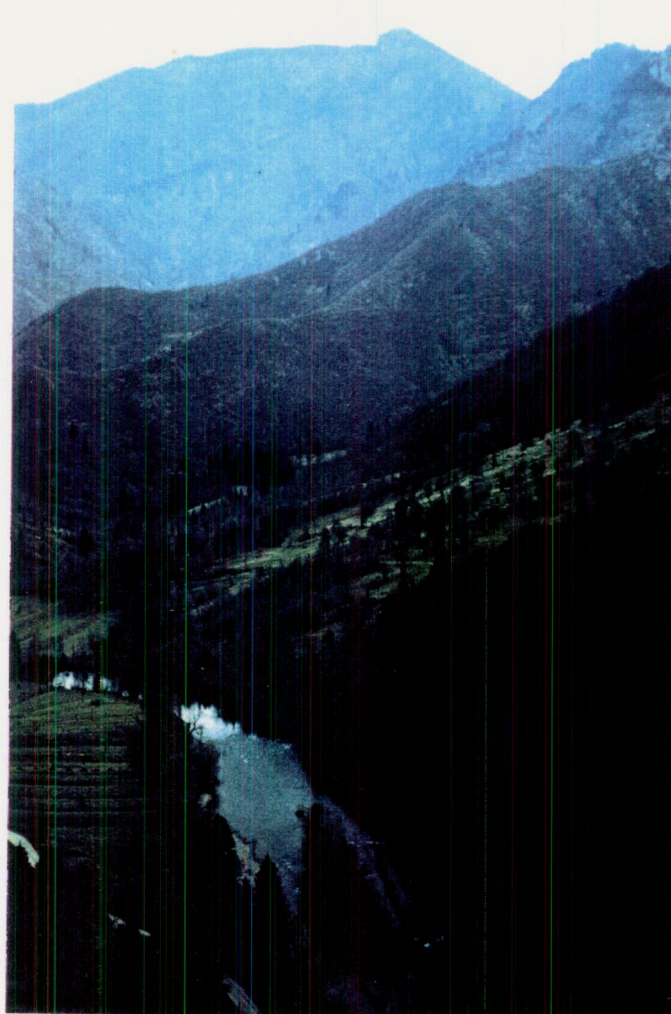
V 9 primerih je bil sleden ali viden samo po 1 ris in enkrat po dva skupaj blizu Čabra meseca februarja 1976. V tem času ni bil opažen noben mladič.

Ing.A.Frkovič je tedaj ocenil in zapisal na podlagi zbranih podatkov, da je širše območje Drgomlja nad Kolpo (1153 m) eno od potencialnih habitatov, kjer bi se ris lahko za stalno naselil. V oklepaju je zapisal - če le že ni. K temu zaključku ga je navedlo večje število javljan in lovci so mu pripovedovali "o nenavadnem"

Zaraščanje opuščene (kultivirana) Kočevske krajine
- idealen biotop za velike zveri - volka, medveda
in risa

Dolina Kolpe, kjer so
risi verjetno prešli
l. 1974 v lovišča
Gorskega Kotarja na
Hrvaškem

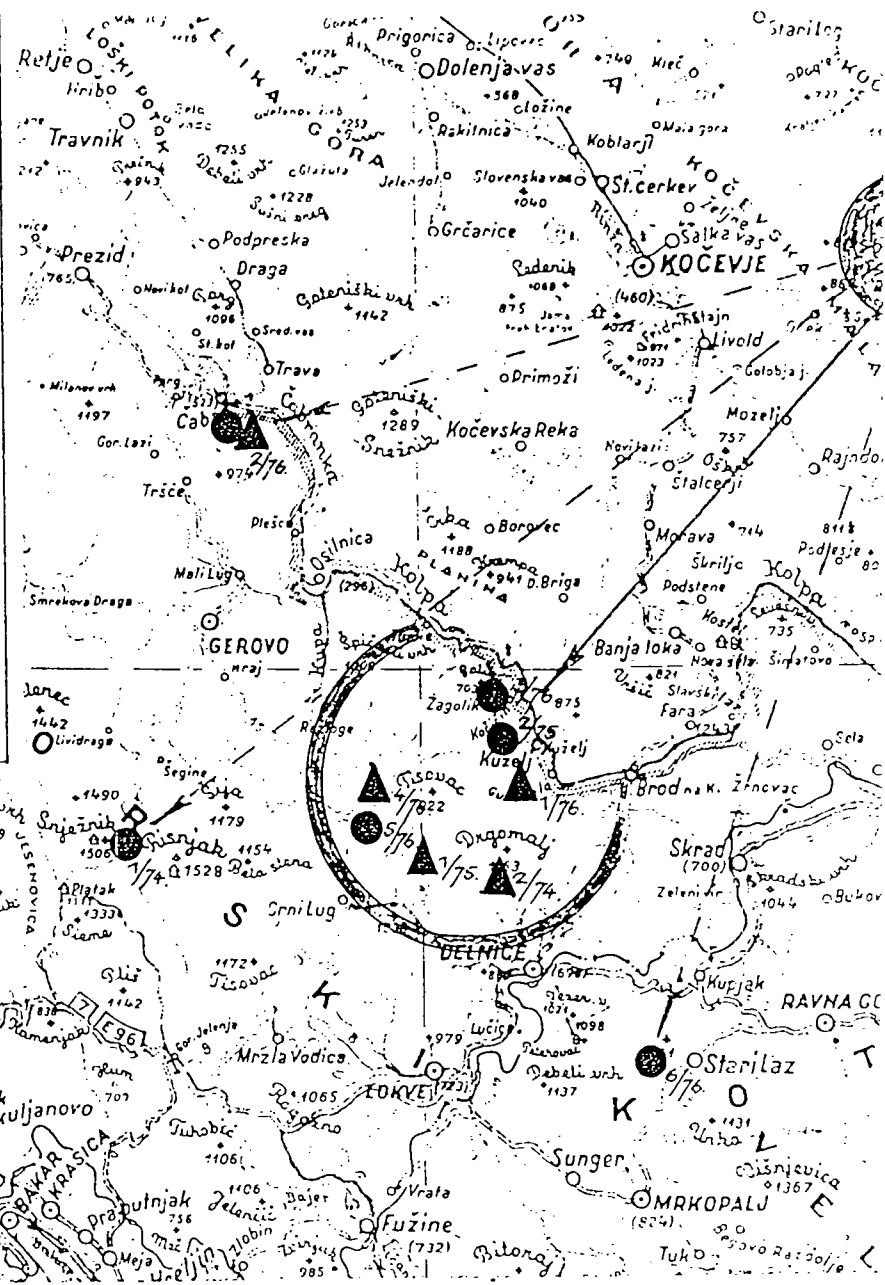
obnašanju kolonije gamsov v kanjonu reke Kolpe na predelu Mala Belica. Našli so več raztrganih divjih zajcev v Veliki Belici pri kraju Kuželj in to početje so pripisovali novi divjadi-risom. Meseca junija 1976 so pri kraju Stare Laze našli zadavljeni dve ovci.

Navedeni podatki ing.A.Frkovića imajo za naselitev (doselitev) risov v Gorskem Kotarju zgodovinski pomen, saj so protokolirana prva nahajališča nove zveri, katerih zadni prednik je bil ustreljen leta 1903, prav v tem področju, kjer so se pojavili naši risi.

NALAZI TRAGOVA I
 OPAŽANA RISOVA U
 GORSKOM KOTARJU OD
 1974 - 1976. GODINE

LEGENDA :

- migracioni pravci
 - ▲ nalaz traga
 - osmotren - viden živ
 - ⤿ granica područja kojeg je moguće da trajno naseli
- A.Frković, Delnice, 1/1977.

Ris v Sloveniji l. 1978

Poznavanje razmer, kaj vse se je dogodilo z risi od izpusta naprej do l. 1978 je bilo izredno pomembno za nadaljnjo usodo risov. Ob štartu naselitve je imelo GL Medved kot pobudnik in organizator izpusta risov naslednji cilj:

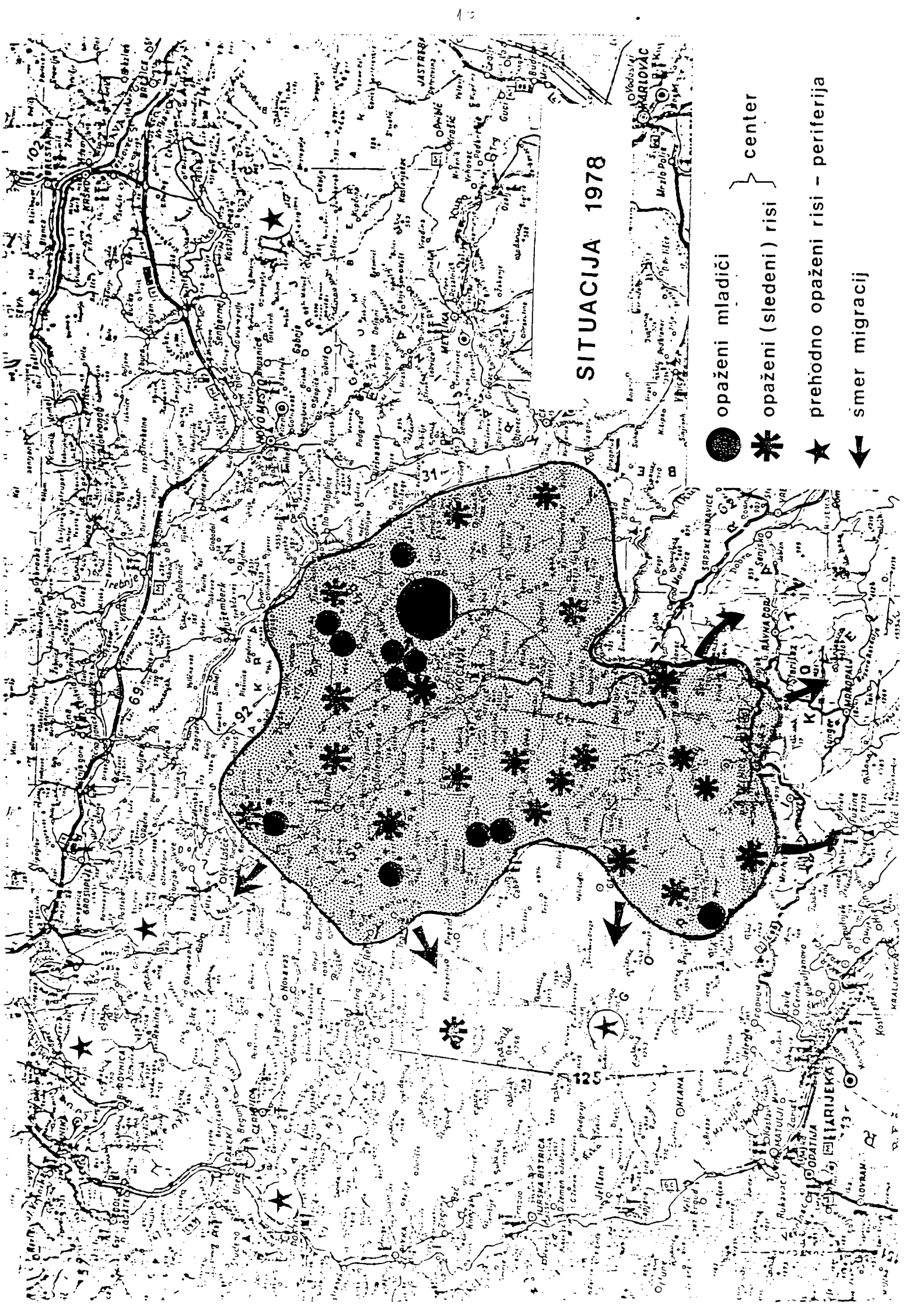
- spremljati vsa dogajanja z risi v prostosti - številčnost, prirastek, migracije, razširjenost, prehrana itd. (študija IGLG)
- prepovedati odstrel risov za dobo najmanj 5 let - do l. 1978
- na osnovi ocene o (ne) uspehu naselitve se bo lovišče opredelilo o nadaljnjih lovskih ukrepih:
 - a/ kako naprej zagotoviti obstoj nove populacije
 - b/ ali pričeti z zmernim odstrelom ali ne

Situacija z risi koncem l. 1978 je skicirana na priloženim zemljevidu in upošteva tudi stanje v loviščih preko Kolpe, na hrvaški strani.

Do osrednjega, centralnega predela smo prišli na osnovi števila javljanj:

- kje so bili opaženi ali sledeni odrasli risi
- kje so bili opaženi ali sledeni mladiči
- kje so bili opaženi ali sledeni risi na periferiji

Prikazane so tudi smeri migracije risov - do kam so že prišli je označeno z zvezdico v krogu. Smeri migracij so potekale proti Slavniku in Postojni in v smeri Gorskega Kotarja dalje proti jugu, v področje Ravne gore in pogorja vzdolž Jadrana. Osrednji (centralni) prostor je obsegal po naši oceni cca 125.000 ha, od tega na naši strani 90.000.

SITUACIJA 1978

- opaženi mladići
- * opaženi (sledeni) risi
- ★ prehodno opaženi risi - periferija
- smer migracij

center

Samo v lovišču Medved so v l. 1977 ocenili (ing.C.Štrumbelj), da:

- na območju Rdeči kamen - Smuka 1 samica vodi 2 mladiča
- na območju Gričica - Pogorelc 1 samica vodi prav tako 2 mladiča
- na območju Velika Gora - Grdi lazi 1 samica vodi 1 mladiča.

Tri samice so polegale torej 5 mladičev. Poleg omenjenih treh samic sta bila opažena še dva risa v predelu Rdeči kamen-Smuka in Pogorelc-Gače, skupaj 10 risov.

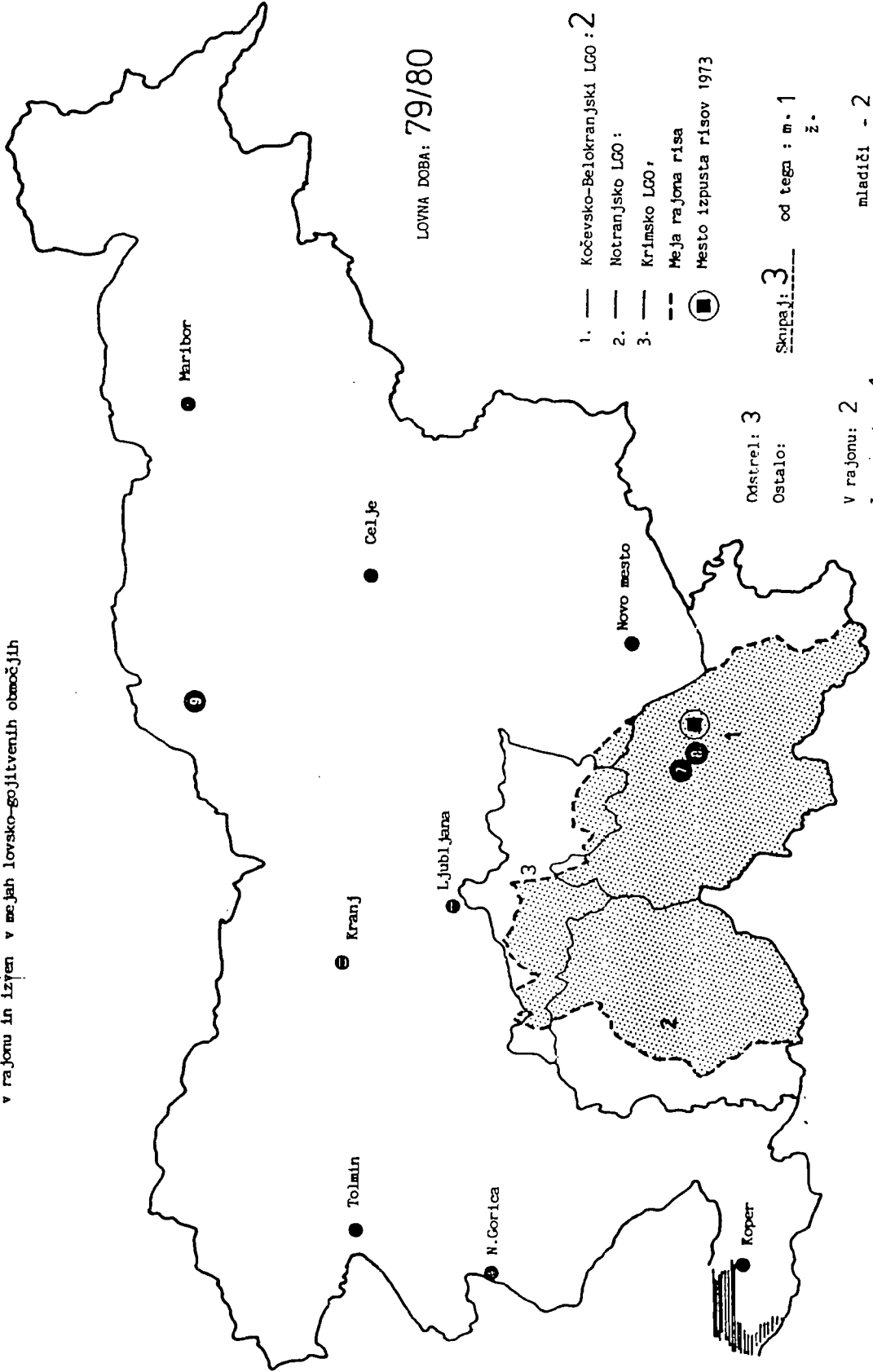
V letu 1978 je bilo v centralnem predelu naslednje število risov:

- dve samici sta vodili po 2 mladiča - skupaj 6 glav
- štiri samice so vodile po 1 mladiča - skupaj 8 glav

Po javljanju iz lovišč smo ocenili, da je bilo poleg opaženih ali sledenih samic in mladičev na koncu l. 1978 še 14 odraslih risov, všteti so tudi oni preko Kolpe, skupaj torej 28. Z rekonstrukcijo odstrela v lovni dobi 1978/79, ko je bila prvič izdana odločba Republiškega komiteja za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano za odstrel risov in ko so bili v januarju 1979 v obori Smuka lovišča GL Medved odstreljeni trije mladiči (vodeča samica ni bila streljana), smo upoštevali še ta podatek in ocenili, da je bilo v centru razširjenosti risov najmanj 32 risov, izven območja pa po naši oceni v Sloveniji še 6.

Iz območja Gorjancev smo prejeli obvestilo, da so na Opatovi gori opazili risa, ko se je sončil na večji skali. Pričakovati je bilo, da bodo v naslednjih letih risi naselili tudi gozdove Gorjancev, vendar kasneje nismo prejeli nobene vesti več, da bi bil še kdaj sleden ali opažen ris v tem predelu Slovenije. Do l. 1992 nismo prejeli informacij o pojavu risov na Gorjancih in ne na Žumberački gori na Hrvaški.

Izločeno (odstreljeno, povožano, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojitvenih območij

LOVNA DOBA: 79/80

- 1. — Kočevsko-Belokranjski LGO : 2
- 2. — Notranjsko LGO :
- 3. — Krmsko LGO,
- Meja rajona risa
- ⊙ Mesto izpusta risov 1973

Odstrel: 3
Ostalo:

Skupaj: 3 od tega : m. 1
ž.

V rajonu: 2
Izven rajona: 1

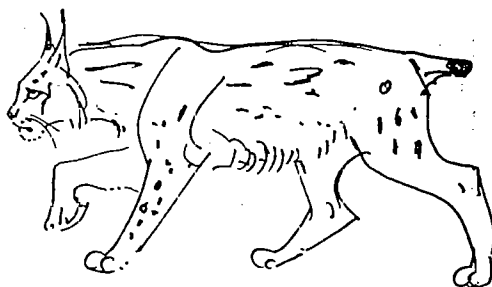
mladiči - 2

V l. 1978 beležimo prvo daljšo migracijo risa iz Kočevske v smeri Postojne - opažen je bil pri Ravbar-komandi tik pred Postojno, kjer poteka železniška proga in avtocesta, ko je križal stransko cesto Postojna-Rakov Škocjan. Bil je to odrasel ris in ko smo preverili ta podatek se je izkazal za točnega. Mesto, kjer je bil ris opažen je oddaljeno od izpusta cca 60 km.

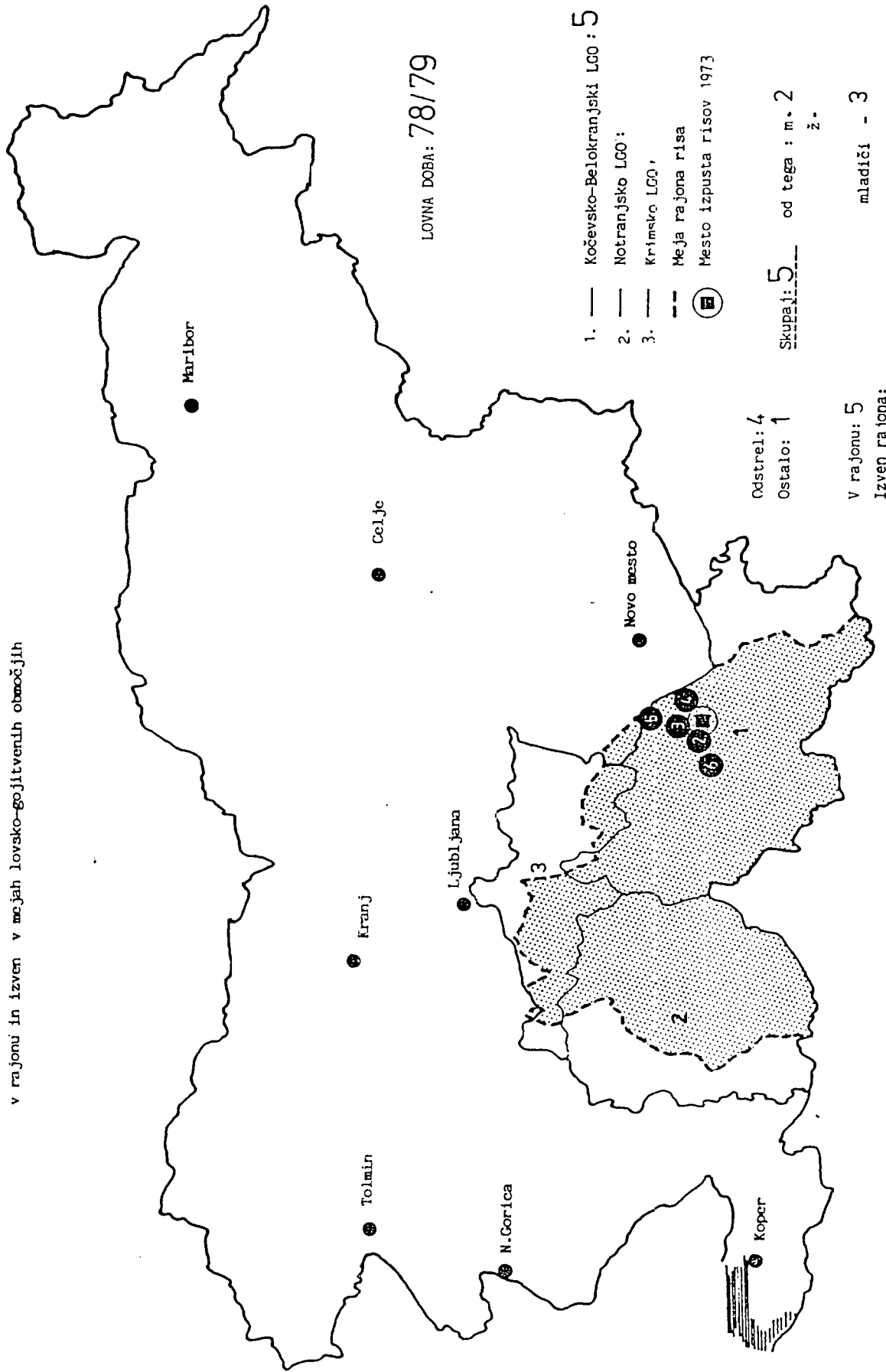
Če sumiramo vse podatke o mladičih, je bilo vključno z l. 1978 položenih okoli 30 mladičev. Vsi pa verjetno niso preživeli, vendar je bil pogin v vseh letih minimalen, še največji v primerih, ko so mladiči izgubili mati-vodnico in so v tem slučaju obsojeni na pogin.

V prvi lovni sezoni na rise so bili odstreljeni trije mladiči v obori Smuka (Beli kamen) - od tega sta bili dve samici in en samec. V Soteski pri Dvoru je bil najden povožen odrasel samec, težak 20 kg, močan ris (24,3 kg) pa je bil ustreljen pri kraju Kleč v LD Ribnica.

V poglavju o odstrelu je pojasnjeno, da je bil odstrel risov do l. 1982 dovoljen le v t.im.centralnem območju njihove razširjenosti (LGO Kočevje), za obe obori pa je vseskozi veljal poseben status, kateri je dopuščal odstreliti rise v ograjenem lovišču ne glede na odobreno število. Kje so bili risi odstreljeni do l. 1981 in število, spol, je prikazan na priloženih skicah.

Izločeno (odstreljeno, povožano, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojitvenih območjih

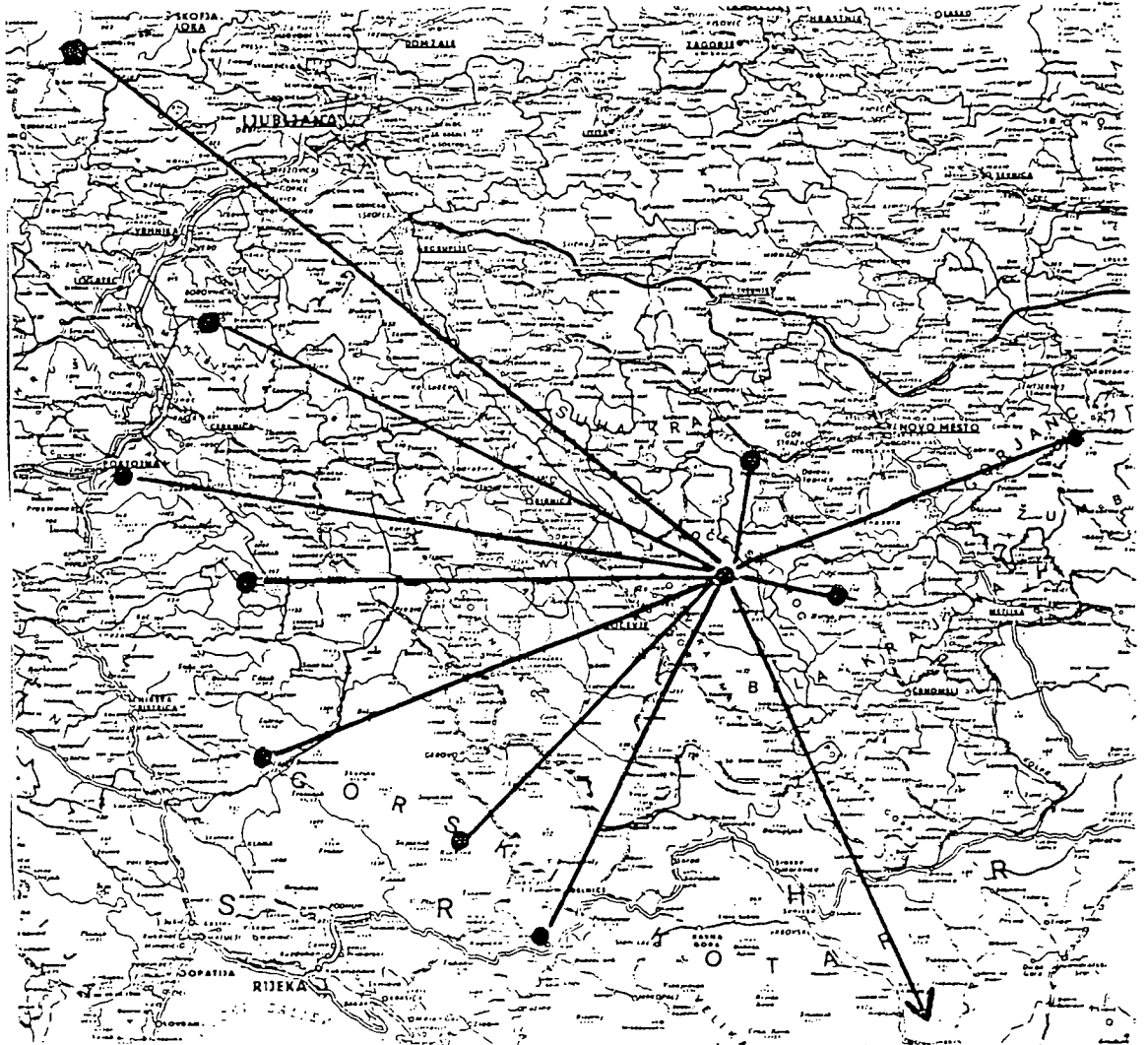
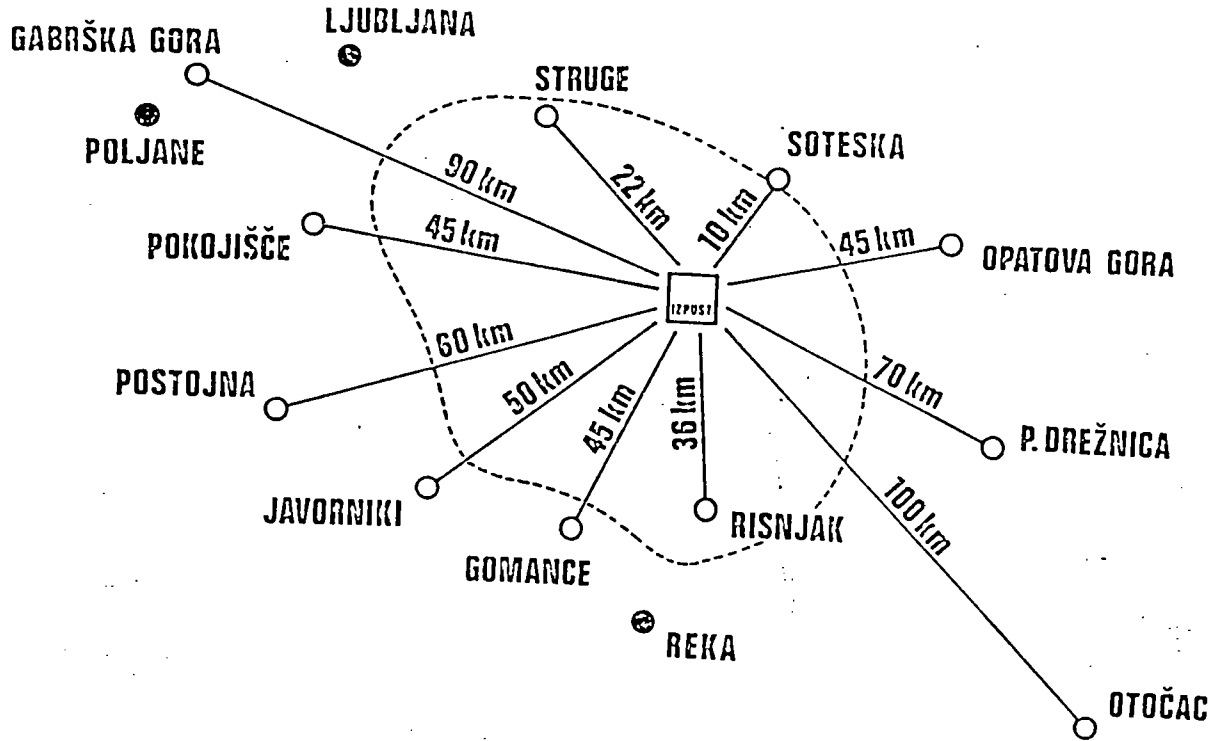
Situacija l. 1981

Življenjski prostor risov se je z leta v leto povečeval, tako v Sloveniji kakor tudi v loviščih Gorskega Kotara v sosednji Hrvaški. Zmeren odstrel ni vplival, da se ne bi nova populacija številčno krepila, razumljivo pa bi se populacija risov hitreje povečevala in tudi prostorsko širila, če ne bi bilo odstrela! Samice, poležene že v novem okolju, so prve mladiče polegale l. 1975. Razširilo se je centralno območje risov, kjer je bilo opaziti ali slediti rise pogosteje, dobivali pa smo tudi nova obvestila iz lovišč, kjer so se risi prvič pojavili. Migracije so potekale na periferiji v smeri zahoda proti Postojni, severneje do Pokojišča nad Vrhniko v Krinskem LGO in še dlje do Gabrške gore v Poljanski dolini. Razdalja je merila že cca 90 km. Na priloženi skici so razvidne smeri ekstremnih migracij risov do l. 1981, na spodnjem zemljevidu pa so iste poti predstavljene za lažjo prostorsko orientacijo. Osrednji - centralni predel je po naši oceni meril cca 140.000 ha, odstrel pa je bil po odločbi Republiškega komiteja omenjen le na območja LZ Kočevje, GL Medved, GL Snežnik - Kočevska Reka in GL Žitna gora, kar je obsegalo skupaj 126.000 ha. V štirih lovnih sezonah (1978/79 do 1981/82) je bilo v Sloveniji izdano dovoljenje za odstrel 15 risov, izločeno pa je bilo dejansko 14 risov, od tega:

s puško	12 risov
povoženo	2 risa

Eden od ustreljenih risov je bil uplenjen 15.12.1979 v LD Prežihovo v Pohorskem LGO in je zagotovo migriral iz področja Murau na Avstrijskem Štajerskem, kjer je bilo 9 risov izpuščenih l. 1977. Njegova migracijska pot do kraja, kjer je bil pri nas ustreljen (samec, 28 kg) meri kar 85 km zračne razdalje. Izključujemo možnost, da bi bil to ris, ki naj bi migriral iz območja Kočevske.

MIGRACIJE RISOV 1973-81

Vsi risi, z izjemo omenjenega v LGO Pohorje, so bili ustreljeni v dogovorjenem območju LGO Kočevske, (glej priloge) dva poginjena risa sta bila najdena v območju LD Medved, torej v osrednjem delu naselitve. 5 risov je bilo uplenjeno v obeh oborah (dva v Smuki in 3 - vsi mladiči iz istega legla v obori Stari Log). Nadalje sta bila 2 risa - oba mladiča isti dan ustreljena v LD Ribnica in 1 v lovišču Kočevska Reka, drugi mladič pa v LD Babno polje na Notranjskem. Zanimivo je spolno razmerje, vključno z risom, ujetim v past že 1. 1974:

6 samcev, od tega 2 mladiča

9 samic, od tega 5 mladičev

Skupaj: 15 risov, od tega 7 mladičev

V istem času je bilo izločeno tudi v loviščih Hrvaške 15 risov, od tega je bilo:

11 samic, od tega 4 mladiči

3 samci, od tega 1 mladič

1 spol. risa neznan

Skupaj: 15 risov, od tega 5 mladičev

S puško je bilo uplenjenih 12 risov

v past sta se ujela 2 risa

zastrupil se je 1 ris.

Skupaj: 15 risov

Lokacije odstreljenih risov in najdenih poginjenih so predstavljene na priloženi originalni skici inž.A.Frkovića. Vidimo, do kje vse so se že doselili risi, saj mesto odstrela je najboljši podatek o njihovih migracijah. Do tja so zagotovo že prišli!

Jeseni l. 1981 je prišla vest, da se je ris pojavil na območju Slavnika (1029 m n.m.), vendar so na njegovo prisotnost lovci sklepali le iz obnašanja - plašnosti srnjadi. To njihovo domnevo smo zabeležili, vendar jo še nismo vrisali v karto razširjenosti, ker je bilo premalo podatkov, da bi risa kdo sledil ali celo videl. Ta naša "previdnost" se je v naslednjem letu izkazala za odvečno, saj je bila navzočnost risa dokazana spomladi l. 1982, ko ga je član LD Kozina imel pred seboj na razdalji 10 m, ko se je sončil na skalni polici.

Smer migracij prvih risov v Obalno-kraško območje je po naši oceni potekalo na realciji Notranjska -Klana-Čičarija-Slavenik.

Zanimivo je, da smo koncem l. 1981 zapisali naslednji dve ugotovitvi, kateri sta se kasneje le še potrdili:

- da je bilo na perifernih mestih migracij, npr. Gabrški gori, Pokojišču, Javornikih, Opatova gora, Ravbarkomanda, Otočac (Hrvaška) srečati ali slediti vedno le posameznega risa in nikoli dva ali več skupaj. Vzrok je iskati v naši drugi ugotovitvi;
- nikoli ni bila opažena ali sledena na ekstremnih nahajališčih na periferiji vodeča samica z mladiči. Na našo prvotno ugotovitev smo dobili odgovor v naslednjih letih, ko se je izkazalo, da so bili risi, odstreljeni na najbolj oddaljenih krajih, dosledno sami samci. O tem več na drugem mestu.

Situacija l. 1983-1985

Leta 1983 je preteklo 10 let od naselitve risov na Kočevskem in prvi optimizem o uspeli naselitvi je potrjevala tedanja razširjenost risov v Sloveniji in Hrvaški. Življenjski prostor risov se je iz leta v leto konstantno širil in povečeval,, migracije risov v nove habitate so bile vse pogostejše in tudi daljše, izločeno pa je bilo že 44 risov, od tega:

20 v Sloveniji

24 v loviščih Hrvaške.

Odstreljeno je bilo skupaj 35 risov, od ostalih 9 pa je bilo 5 risov povoženih (3 mladiči + 2 odrasla), v past sta se ujela 2 odrasla risa in 1 je bil zastrupljen (cian-vodikova mapula).

Rezultate naše študije smo objavili v dveh nadaljevanjih v reviji Lovec, oktobra (št.10) in novembra (št.11) l. 1983.

Smeri najdaljših migracij so prikazane na priloženi skici. V Sloveniji je bila tedaj najdaljša migracija proti severozahodu do kraja **Rovtarica** na **Jelovici**, kar predstavlja oddaljenost cca 100 km od kraja izpusta v Rogu. Risa je opazil šofer kamiona GG Bled, ko mu je prečkal cesto. Iz Jelovice kasneje nismo prejeli še novih obvestil in do l. 1993 ni bil v tem predelu uplenjen niti en ris. Ocenjujemo, da je bil tedaj opažen ris isti, ki je begal naokoli ter zašel v Škofjeloške in Idrijske gozdove, od koder smo dobili več obvestil (označeno z zvezdico).

Spomladi l. 1982 smo registrirali dejansko prisotnost risa na območju Slavnika, kar je cca 80 km oddaljenosti od Roga. Ris je od tedaj na območju več lovišč, ki gravitirajo na Slavnik in je postal stalna divjad. To dokazuje tudi podatek do konca l. 1992, da je bil uplenjeno kar 11 risov (5 m + 6 ž), med njimi tudi 5

Migracijska pot ržsov iz Kočevske in Notranjske je potekala tudi preko Nanosa

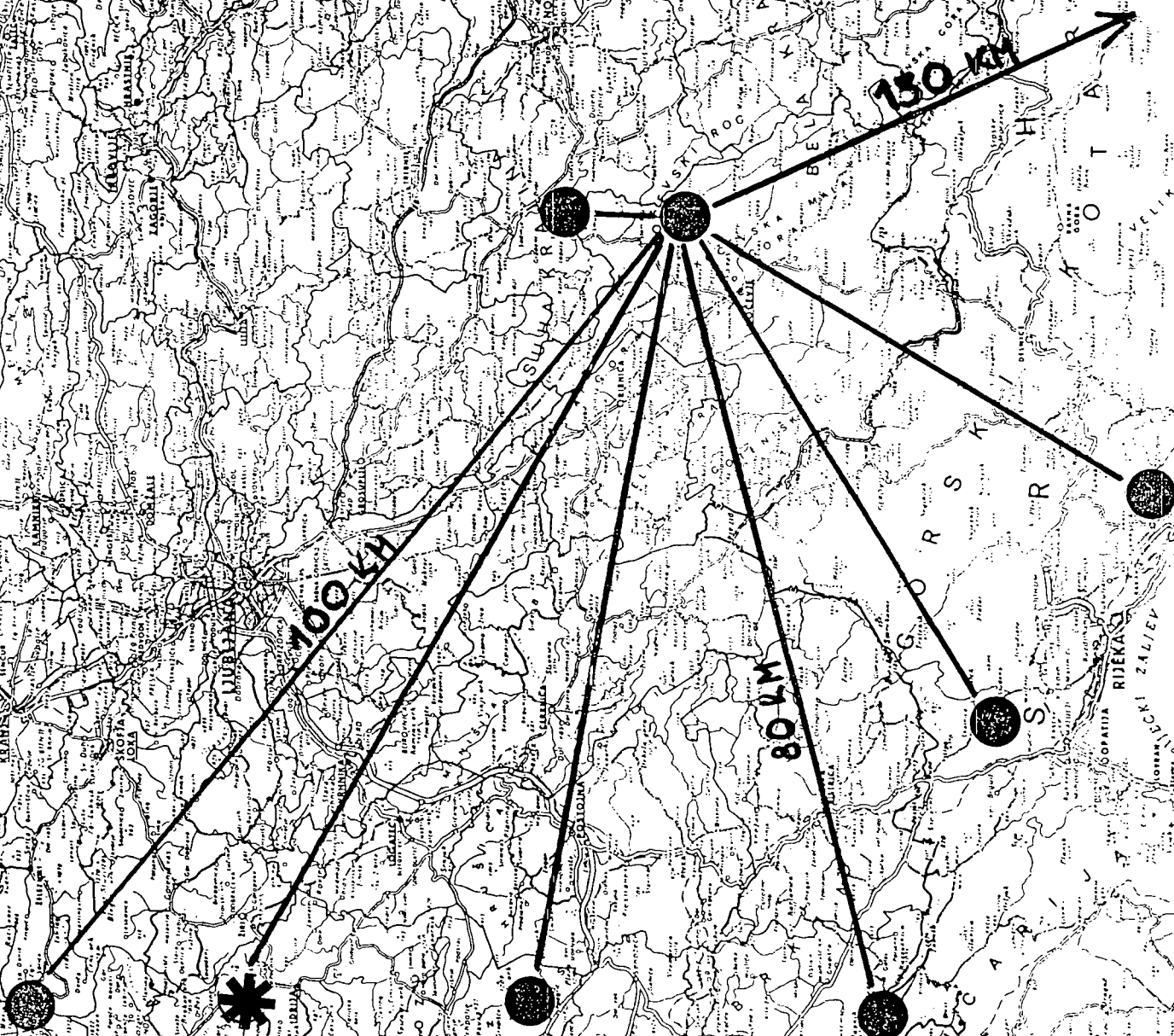

Po obronkih pogorja nad Vipavo in Ajdovščino je smer migracij ržsov v Trnovski gozd in dalje proti Italiji

MIGRATION OF THE LYNX
MIGRACIJE RISOV

1973-83

mladičev, iz česar se da sklepati, da so se risi tu ustalili (prirastek!). To vse priča, da so doseljeni risi tu našli dobre življenjske pogoje, zadostno prehrano in precejšen mir, saj je obljudenost minimalna. Po l. 1990 so se risi pojavili tudi v loviščih Istre na Hrvaškem - verjetno tudi iz območja Slavnika.

2.12.1983 je lovski čuvaj LD Nanos v luči žarometov zjutraj videl močnega risa, ki je stal na cesti. Verjetno je bil to isti ris, katerega so 14 dni prej videli v Stranah (LD Hrenovica v LZ Postojna).

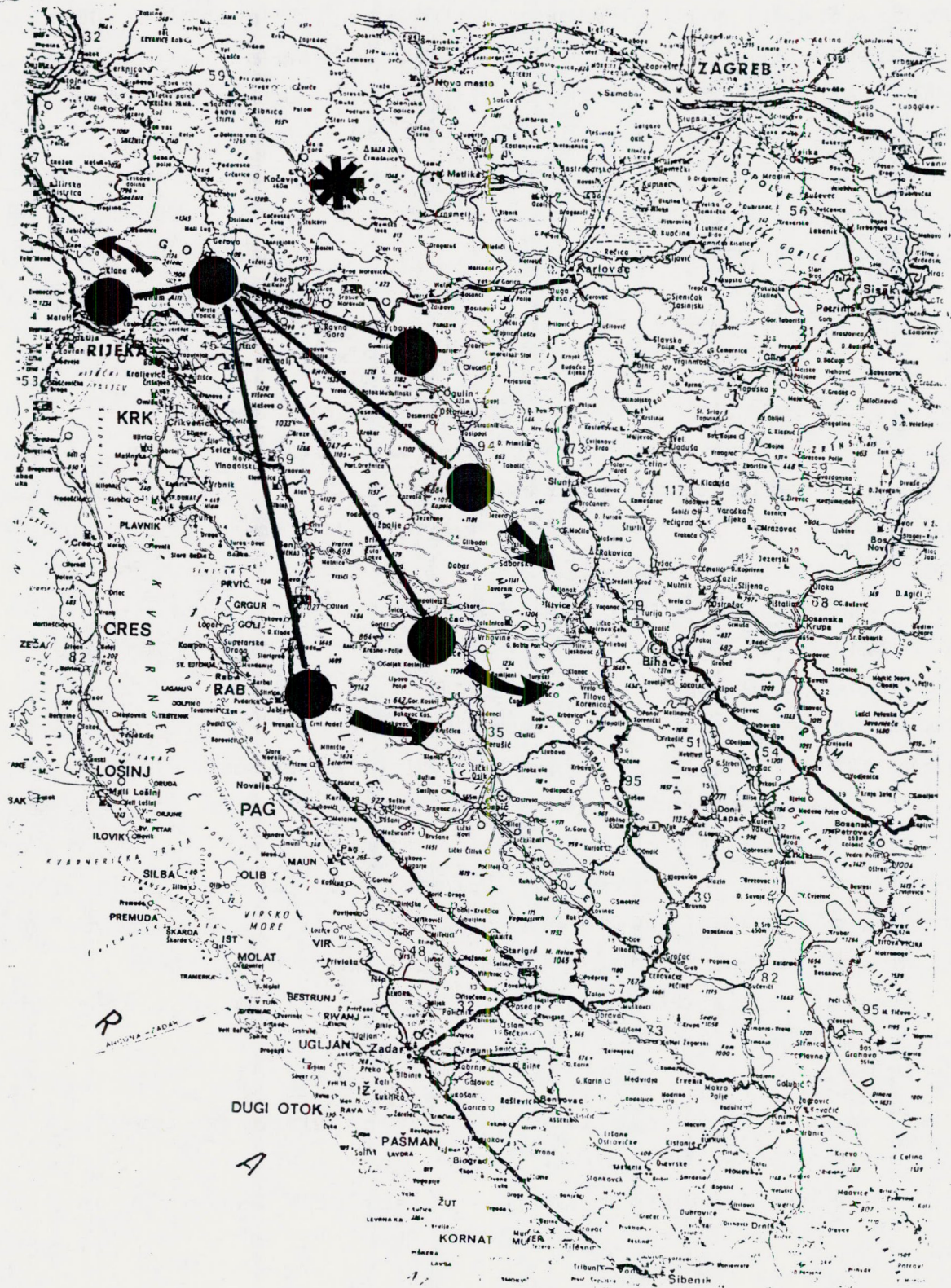
Zanimivo je, da risi niso do l. 1983 in tudi kasneje prešli reke Krke, ki teče le cca 10 km zračne linije od mesta izpusta risov v Rogu, čeprav je bil l.1979 povožen odrasel ris pri kraju Grmada blizu Dvora ob Krki. Prišlo je do nas sicer še dvoje vesti, da je kmet pri Dobrniču v večernih urah opazil na njivi ob robu gozda neko čudno žival - to naj bi bil ris, vendar ko smo podatek takoj preverili na kraju samem in v razgovoru s kmetom, ki je bil tudi lovec, se je izkazalo, da je ris imel "dolg košat rep" - bila je verjetno lisica. Po drugi vesti naj bi se ris znašel celo na drugi strani avtoceste Ljubljana-Zagreb blizu Trebnjega, vendar tudi ta podatek, ko smo ga preverjali, ni bil uporaben.

Tudi v loviščih Gorskega Kotarja na Hrvaškem se je razseljevanje risov živahno nadaljevalo v smeri jugovzhoda vzdolž pogorja Velike Kapele proti Velebitu in Liki.

V oktoberski in novemberski številki revije Lovec l. 1983 je nosilec raziskovalne naloge J.Čop objavil daljše poročilo: Deset let po naselitvi risov v Sloveniji. V poglavju o tedanji razširjenosti risov je bilo zapisano naslednje:

"Po sedanjem stanju naseljujejo risi v Sloveniji lovišča ZGD "Medved" - Kočevje in "Jelen" Snežnik, GL LZS - "Žitna gora" in Ljubljanski vrh" ter območja ZLD Kočevje, Bela krajina, Novo

SMERI MIGRACIJ RISOV V LOVIŠČIH HRVAŠKE 1.1983

Najoddalnejše lokacije
odstrela risov od centra

Center

mesto, Ljubljana, Postojna, Notranjska, Ilirska Bistrica in Koper. Skupno z lovišči onkraj Kolpe je to kakih 300.000 ha; ožje središče pa meri blizu 200.000 ha. Seveda ne moremo govoriti o enakomerni gostoti, to je številu risov. Življenjski prostor risa je odvisen predvsem od možnosti za prehranjevanje. Ris je mesojeda zver in čim manj je plena, s katerim se ris prehranjuje, tem dalje mora odhajati na lov in večji je tudi njegov življenjski prostor. Če je divjadi - predvsem srnjadi, na manjšem prostoru dovolj, je risova pot krajša in njegov radius gibanja ožji.

Naše izkušnje, kako veliko lovišče obvladuje posamezen ris, so zaenkrat še preskromne, da bi lahko kaj več zapisali, vendar imamo območja, kjer opažajo risa večkrat in to na ožjih lokacijah kar kaže na njegovo stalno navzočnost, imamo pa tudi druga, kjer ga le redko videvajo. Ocena o številu te zveri pogosto vara, zlasti, če samica vodi npr. 3 mladiče, kar velikokrat ustvarja videz, da je določen revir ali lovišče naseljeno močneje, kot v resnici je. Na številčnost kažejo tudi območja odstrela, vendar ta pokazatelj ni tako prevladujoč, da bi ga lahko jemali za oceno skupnega števila risov. Če povežemo zunanja mesta do sedaj uplenjenih risov med seboj, je skupna površina blizu 300.000 ha, od tega v Sloveniji 130.000, na Hrvaškem pa 170.000 ha. O številu mladičev smo v preteklih letih dobivali različne podatke. Zanimivo je, da so v desetih letih opazili ali sledili 9 samic, ki so vodile po 3 mladiče (od dveh samic so bili vsi mladiči v istem letu tudi odstreljeni), večinoma pa so opazili po dva in enega mladiča.

Statistika LZS za leto 1982 ocenjuje spomladansko število risov v Sloveniji na 60-70 živali. Koliko in kje so lovci prijavili, da je risov v posameznih območjih lovišč, kaže naslednji prikaz:

Območje lovišč	št.risov
ZLD Kočevje	11
ZLD Bela Krajina	2
ZGD "Medved" - Kočevje	15
GL "Žitna gora"	2
ZLD Postojna	8
ZLD Novo mesto	2
ZLD Notranjska	8
ZLD Ljubljana	15
GL "Ljubljanski vrh"	1
Skupno	64

Če je statistika za Kočevsko LGO - tu je številčnost tudi največja in jo imamo za središče risje populacije, sprejemljiva, je močno dvomljiva za Krmsko LGO. ZLD Ljubljana izkazuje za pomlad 1982 število 15 risov. Tako je bilo zapisano, da sta npr. v Lovišču LD Borovnica 2 risa, v LD Rakitna 4, v LD Taborska jama 3, v LD Tomišelj 2, v LD Ig 1; LD Škofljica, ki sicer ni prikazovala navzočnosti risa, je terjala odstrel enega risa. Iste rise štejejo kar vsi po vrsti in od tod tako visoke ocene.

Iz istega vira povzemamo ocene lovcev o spomladanskem številu risov v letih 1983, 1984, 1985, ločeno v GL in LD Lovski zveze Slovenije, nadalje koliko risov je bilo v istih letih tudi odstreljeno. V zadnji koloni je navedeno skupno število vseh lovišč v Sloveniji, ki so javila, da imajo to divjad v svojih revirjih.

Leto	GL Medved	GL Jelen	GL Žitna g.	Skupaj GL	LD	Skupaj LD+GL	Dej. odstrel	Število lovišč
1983	15	8	2	25	78	103	4	40
1984	15	6	1	22	107	129	9	52
1985	10	10	1	21	118	139	10	53

K navedenim ocenam spomladanskega števila risov je v posameznih letih prišteti še prirastek, kar bistveno poveča skupno število risov pred pričetkom vsake lovne dobe.

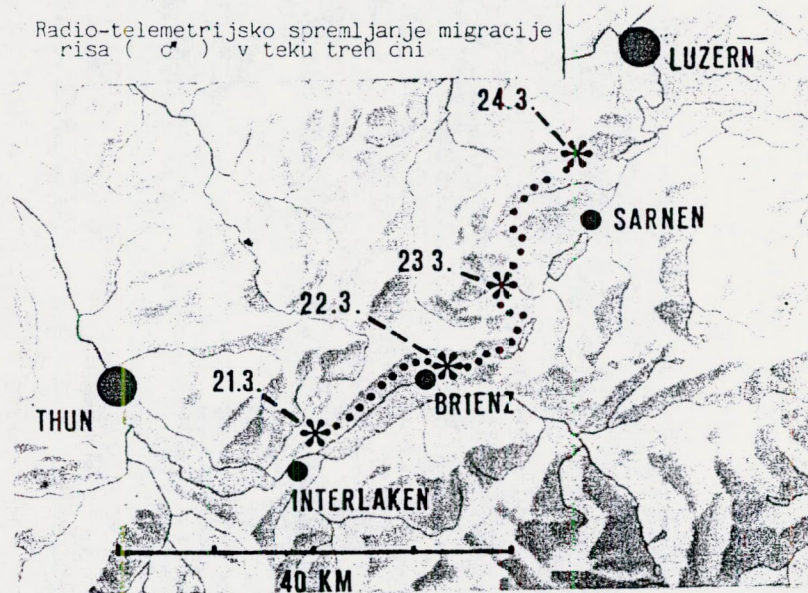
Brez dvoma se je populacija risov iz leta v leto krepila. Odstrel je bil manjši od prirastka, sicer ne bi prihajalo do konstantnega širjenja areala te nove divjadi iz Kočevske v gozdove Notranjske in dalje v smeri zahoda ter jugovzhodno preko Gorskega Kotara proti Liki in Velebitu.

V letih 1983 do 1985 je prihajalo na inštitut iz lovišč vse manj informacij iz osrednjega območja lovišč in več iz lovišč, kjer so se risi na novo pojavili, bili sledeni ali opaženi. Še največ podatkov smo na novo prejeli tedaj, ko so lovci našli kak kos razstrgane divjadi - prednačila je srnjad. Nešteto teh obvestil smo tudi sami preverjali direktno pri lovcih, ki so javljali prisotnost risa v njihovem lovišču. Ob tem smo prišli do spoznanja, da večina lovcev v predelih, kjer ris šele na novo osvaja teritorij, zaradi nepoznavanja načina življenja ne verjamejo ali dvomijo:

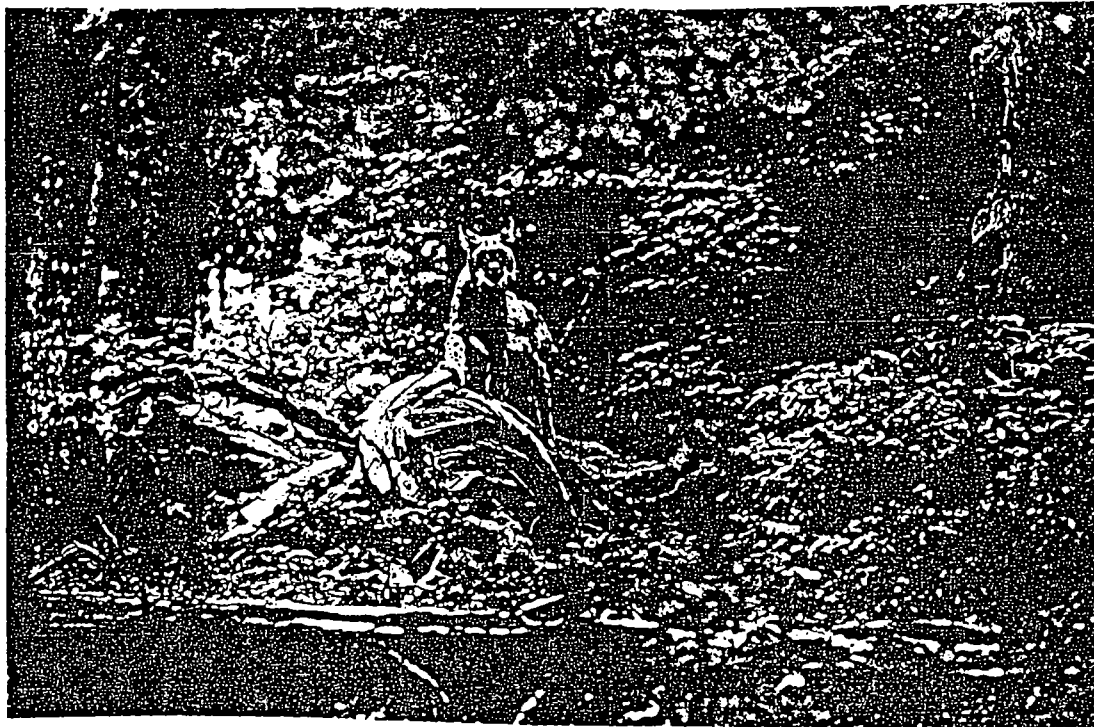
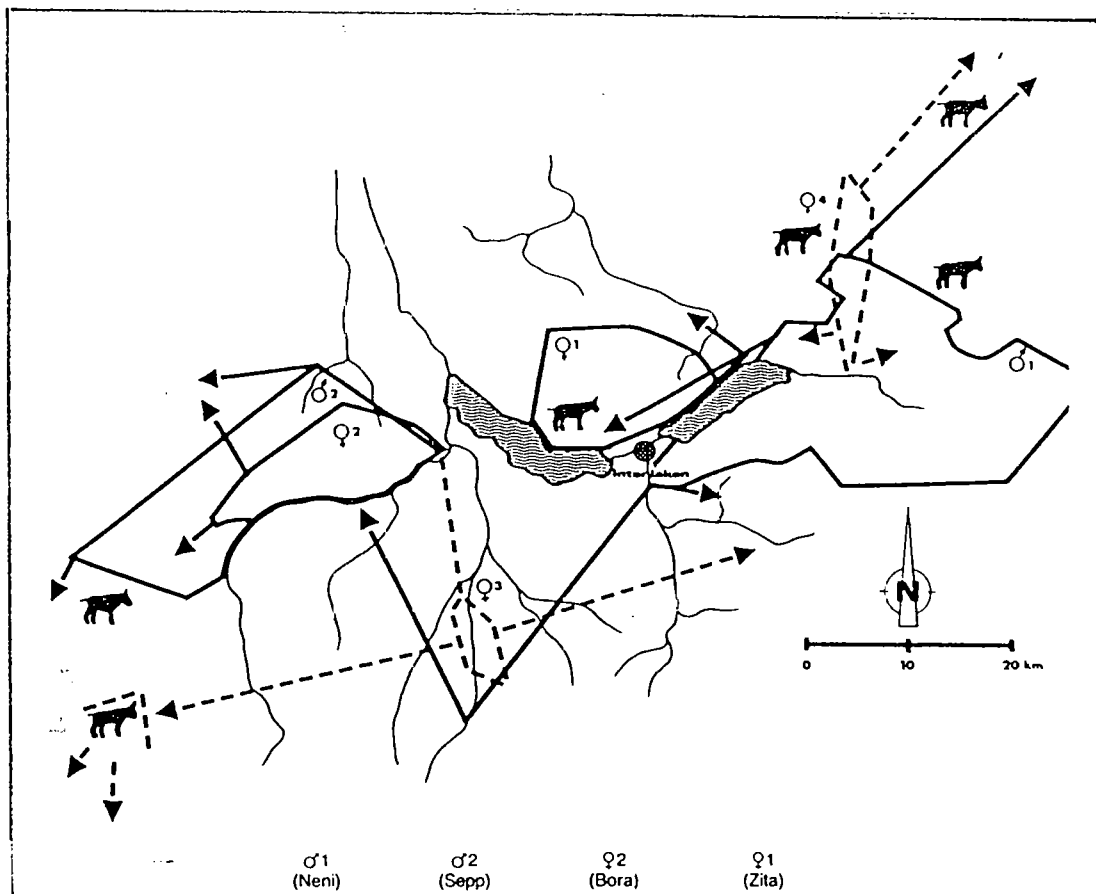
- da ris obhodi ogromen teritorij, predno se ustali in markira svoj stalni okoliš
- da ris od tedaj naprej, ko je bil prvič opažen ali sleden v tem ali onem loviščju še ni postal zato stalna divjad

- da so po naših ugotovitvah (odstrel) bili doslej vsi risi, uplenjeni na najbolj oddaljenih mestih od centra, to je na periferiji, dosledno vsi moškega spola (samci) in tako tudi ni legel - mladičev
- da samci obvladujejo dva do trikrat večji prostor kot samice. To dokazujejo radio-telemetrijske študije z risi v Švici (glej skico)
- da zaradi stalnih migracij iz enega predela v drug kraj prihaja do tega, da je opaziti risa enkrat v lovišču te lovske družine, drugič v sosedni LD, vendar je to isti ris in od tod tudi tako visoke ocene spomladanskega števila risov.

V dokaz zadnji ugotovitvi navajamo tudi primer iz kantona Bern (Oberland) v Švici, kjer so prvo odlovili rise, 13 po številu, jim namestili oddajnike na vrat in spremljali njihove migracije. (Dokumentacija U. Breitenmoser)

Tako so risa - samca izsledili 21.3. v pobočju gozdov pogorja nad jezerom blizu kraja Interlaken in ga spremljali na njegovi poti noč in dan do predela nad krajem Sarnen v sosednjem katonu Obwalden. V treh dnevih in nočeh je ris prehodil kar 39 km zračne razdalje od Interlakna do Sarnen. To so preverjeni podatki študije o migraciji posameznih risov v Švici in temu ni mogoče ugovarjati.

Kaj vse se da z uporabo radiotelemetrije spremljati prikazuje zgornja skica , ki predstavlja velikost in meje stalnega teritorija vsakega od štirih risov (2 ♂ in 2 ♀),katere so stalno spremljali v navedenem časovnem obdobju (pod črto). S prekinjeno črto sta označeni migracijska pot dveh mladičev ,katera sta se morala odseliti.

Na spodnji sliki je odrasla samica. Na nekaj metrov točno se da s telemetrijo ugotoviti,kje se ris zadržuje,kdaj miruje in kdaj je v teku ali če pogine. (Avtor U.Breitenmoser)

S tem ne posplošujemo, da se to vedno in povsod dogaja, želimo le opozoriti, da je območje enega risa precejšen - v Švici ga v Alpah ocenjujejo za samca med 25.000 do 45.000 ha, za samico med 10.000 do 14.000 ha. Vemo, da je velikost teritorija posameznega risa predvsem odvisen od prehrane in izgleda, da v alpskem prostoru ris težje pride do svojega plena (srnjad, gams).

Na tem mestu moramo omeniti, da smo želeli tudi pri nas v Sloveniji uporabiti radio-telemetrijsko spremljanje risov z namenom, da bi s tem dobili bolj točne podatke o migracijah risov, prehrani itd. Tako smo oktobra 1982 naslovili vlogo na mednarodno fondacijo v Parizu (Fondation internationale pour la sauvegarde du gibier), za financiranje naše študije spremljanje naselitve risov. Na ta vir so nas napotili tako Francozi (Ireppa), kakor tudi Univerza v Muenchenu (Nemčija). Vlogo za sredstva smo opremili z našimi dotedanjimi rezultati IGLG in kopijo predali tudi tedanjemu najvišjemu članu mednarodne organizacije C.I.C. ing.M.Bulcu, ki je zastopal našo državo v tej organizaciji. Tudi obe inštitucije iz Colmar v Franciji in Muenchna v Nemčiji sta dali pisno priporočilo, da se ugotovi naši prošnji za sredstva. Na žalost smo marca 1983 prejeli iz Pariza negativen odgovor (glej prilogo), tako da nam tudi naš predstavnik ni pripomogel, da bi uspeli. Škoda - danes bi prav gotovo imeli boljše podatke o izpuščenih risih. Tolažimo se s tem, da nam naša Kugel - telemetrija (odstrel) prinaša dragocene podatke, do kje so risi v Sloveniji in v ostalih dveh republikah že prišli.

Vso to štorijo navajamo zato, da nam ne bo kdo očital, da nismo poskušali iz naše študije še več pridobiti. Brez uporabe radiotelemetrije danes pri domala nobeni lovni divjadi v svetu ni več možno še kaj novega in neznanega odkriti. Po negativnem odgovoru iz Pariza smo se obrnili še na takoimenovano Zahodnonemško lovsko delegacijo C.I.C., ki razpolaga tudi z

FONDATION INTERNATIONALE POUR LA SAUVEGARDE DU GIBIER
INTERNATIONALE STIFTUNG ZUR ERHALTUNG DES WILDES
INTERNATIONAL FOUNDATION FOR THE CONSERVATION OF GAME

Monsieur Janez COP
Biologiste
INSTITUT ZA GOZDNO UN LESNO
GOSPODARSTVO PRI BF

PARIS, le 9 mars 1983.
bdc/mw.

61001 LJUBLJANA, vecna pot 2
YUGOSLAVIE

REINTRODUCTION DU LYNX

Cher Monsieur,

Je me réfère à votre demande de subvention du mois d'août dernier concernant la poursuite de vos travaux de recherche sur le LYNX en Slovénie.

Je regrette de vous indiquer que la vocation de notre Fondation est en priorité d'apporter son aide pour coordonner les recherches à l'échelon international, plutôt que de financer un projet dans un seul pays.

A l'heure actuelle, au moins quatre projets sur l'écologie du LYNX sont en cours en Europe, sans compter les travaux considérables déjà réalisés dans votre pays, ainsi qu'en Autriche.

De plus, je dois vous dire que le LYNX, n'étant pas considéré en Europe comme espèce-gibier, ne figure pas parmi nos priorités actuelles.

Je vous souhaite cependant tout succès dans votre entreprise et vous renouvelle nos félicitations pour le travail que vous accomplissez.

Je vous prie d'agréer, Cher Monsieur, l'assurance de mes sentiments distingués.

Dicté par Bertrand des Clers
et signé en son absence

cc. Monsieur BULC
Monsieur WOTSCHIKOWSKY
Prof. Dr. SCHRODER
Monsieur KEMPF

določenim fondom sredstev za financiranje raziskovalnih nalog izven meja svoje države. Tudi tu nismo uspeli s pojasnilom, da so vsa sredstva že za nekaj let naprej angažirana.

Dr. Milan Piskernik, sodelavec Inštituta je kot dober poznavalec fitocenoloških in klimatskih razmer v Sloveniji in v sosednji Hrvaški leta 1983 takole ocenil razlike med okolji, katere je ris po ispustu na Kočevskem na novo naselil:

Ris je bil izpuščen na prostost v vzhodnodinarskem masivu Roga, to se pravi v območju vlažnejših gorskokraških rastišč v gozdovih bukve in jelke, karakteriziranih v spodnji gorski stopnji (do 1100 m) z nizom *Festuca altissima* - *Polystichum aculeatum* - *Galium odoratum* - *Veronica montana* - *Scopolia carniolica* - *Stellaria glochidisperma*, navedenih v smeri od svežih rastišč na vrhovih in grebenih do vlažnih v kraških vrtačah in kotlin. Nižje lege pripadajo na obrobju Bele krajine bukovim gozdom z *Epimedium alpinum*, na kočevski strani pa s *Hedera helix*. Ris je naselil v Sloveniji že vse območje vzhodnodinarskega Krasa od Krima do Gorksega Kotara, prav tako pa tudi zahodnodinarsko območje vse do Postojne, kjer so rastišča manj vlažna, izražena v bukovo-jelovih gozdovih spodnje gorske stopnje z nizom *Rosa pendulina* - *Cardamine trifolia* - *Myosotis silvatica* (vrhovi in grebeni - vrtače). V tem območju so nadmorske višine večje in je nad 1050 m gozda vegetacija karakterizirana z *Adenostylo glabra*, nad 1500 m pa je razvit sklenjen pas rušja, ki sega tako nizko pod vplivom burje zaradi bližine morja. Na skrajnem zahodu je ris prestopil v flišno območje južnih Brkinov, kjer rastejo gozdovi hrastov in bukve, ekološko izraženi z nizom *Chamaecytisus supinus* - *Hieracium racemosum* - *Euphorbia dulcis* - *Scrophularia nodosa* in v apnenčevo območje hrastov z gabrovcem tipa s *Potentilla alba*. Na

severovzhodnem obrobju v južnem delu Suhe krajine se je naselil v gozdovih hrastov in bukve niza *Betonica officinalis* - *Hedera helix*.

Novi življenjski prostor risa na Hrvaškem zajema v glavnem enako gorskokraško okolje kakor v Sloveniji. Nahajališča blizu obale od Reke do Velebita so seveda sušnejša, vendar še vedno podobna.

Posamezni pojavi risa v severozahodni Sloveniji spadajo v območje bukovih gozdov s smreko.

Klimatski razpon novega risovega življenjskega prostora je zelo širok, deloma zaradi horizontalnega razpona, še bolj pa zaradi višinskih razlik. Tako je poprečna toplota najtoplejšega meseca v glavnem 16-17°, v nizkih legah 17-18°, toplota najhladnejšega meseca pa je - 2 do -4° (tudi v Velebitu), v nizkih legah -1 do 12°.

Toplotni razpon med VII in I (toplotna kontinentalnost) je najmanjši v zahodnem delu Dinaridov: 18,5 - 19,0°, največji v vzhodnem obrobju risovega areala: 20,5 - 21,0°. tudi na skrajnem zahodu se poveča na 19,0 - 19,5°.

Trajanje snežne odeje je na skrajnem zahodu zelo kratko - celo samo 5 dni, na najvišjih vrhovih (Notranjski Snežnik) pa dosega kakih 240 dni.

Debelina snežne odeje doseže na planotah do 1000 m višine do 75 cm, količina zapadlega snega pa (v odvisnosti od količine splošnih padavin) 1,5 - 5 m. V večjih višinah je seveda snega še več.

Poletna brezdežna doba (1.VIŽ-31.VIII.) traja poprečno 20-30 dni, v Velebitu do 50 dni.

Padavinski režim je pod vplivom Sredozemskega morja, kar se izraža z razločnim padavinskim upadkom v juliju, in pod vplivom vzhodne Evrope, ki se izraža z upadkom v januarju in februarju. Ob morju preide ta režim v pravi sredozemski s poletno sušo (najsušna meseca sta VII, VIII). Toda količine padavin so tudi v teh mesecih še znatne (70-140 mm), kar spričo znantnih celoletnih padavin (1400 mm v notranjosti), 3500 mm ob morju ni presenetljivo.

Situacija 1986 do 1988

Zaradi pomanjkanja denarnih sredstev pri LZS so našo raziskovalno nalogo od leta 1986 naprej finansirali le še gozdarji in smo zato obseg naše študije zmanjšali le na 100 do 200 raziskovalnih ur na leto.

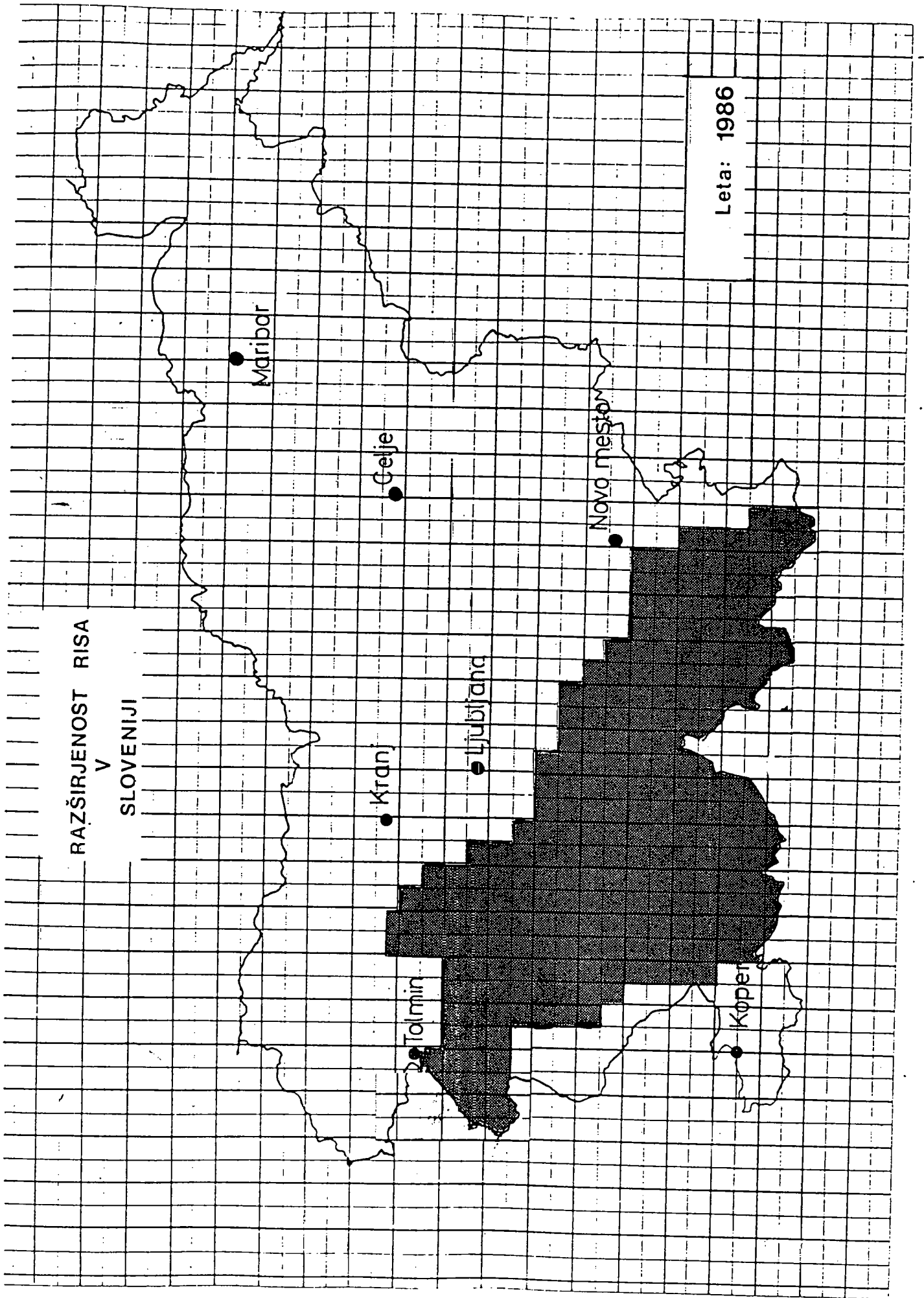
V letu 1986 smo prišli še do naslednjih podatkov:

- ris je bil opažen v dolini Trente na območju NP Triglav
- biolog dr.F.Perko iz Trsta (Italija) nam je javil, da imajo več preverjenih informacij, da so risi iz Soškega LGO že prišli na italijansko stran. Poslal nam je tudi zemljevid z označenimi lokacijami kjer so bili risi opaženi v Benečiji.

- izjemno izčrpno gradivo smo dobili od g. Schnabl-a iz Koroške področne lovske zveze v Beljaku (Villach Avstrija), kjer se risi zadržujejo (s priloženim zemljevidom). Risi so se na Koroško preselili iz avstrijske Štajerske, kjer so 9 risov leta 1977 izpustili pri kraju Murau.

RAZŠIRJENOST RISA
V
SLOVENIJI

Leta: 1986

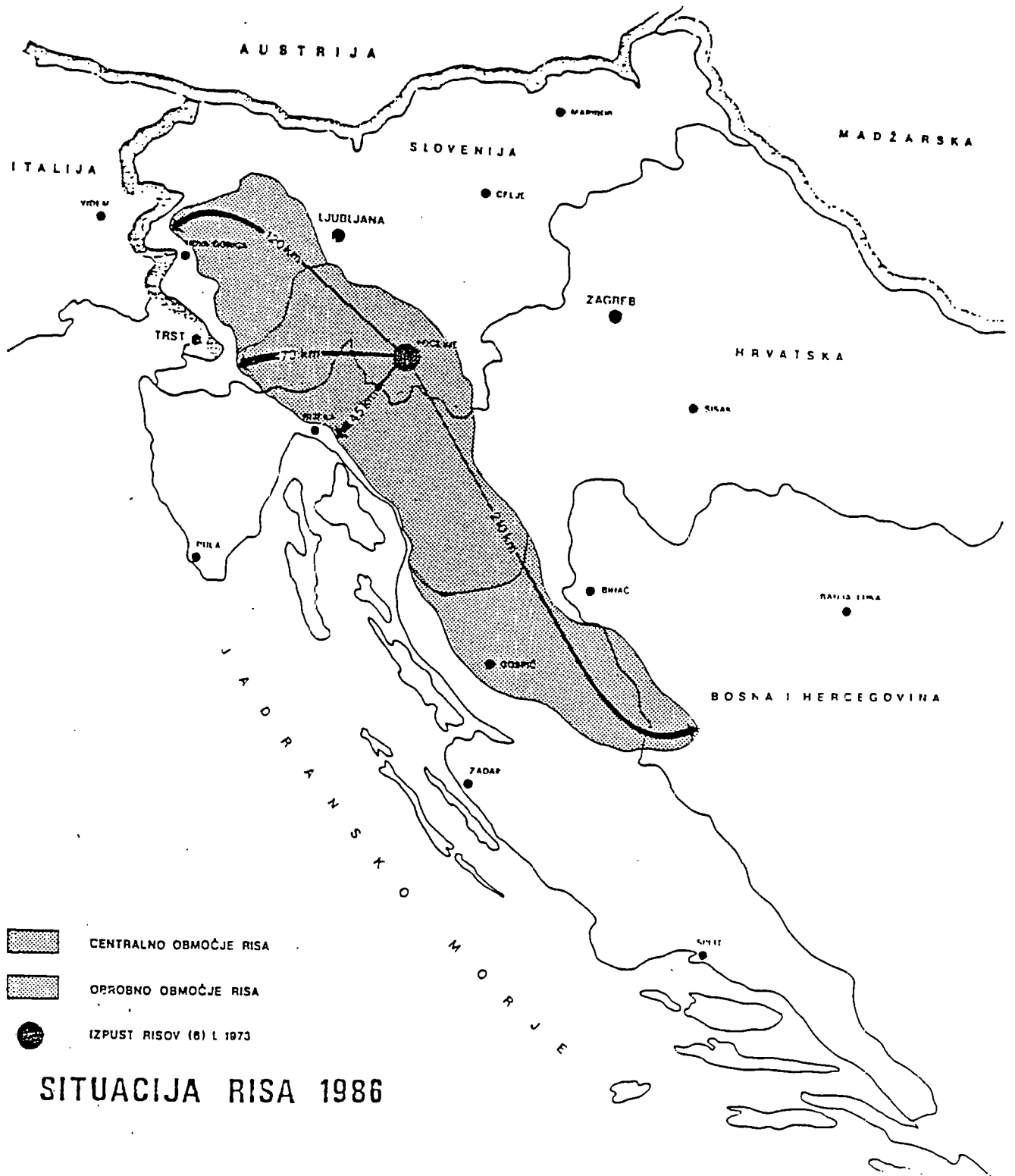
- Podatki o odstrelu risov izven rajona so nam bili najbolj tččen informator, do kje so risi zagotovo že prišli.

- Da je do konca lovne dobe na risa leta 1986/87 bilo v Sloveniji izločeno (odstrel+pogin) 50 risov, od tega 22 samcev in 27 samic, spol enega risa nem ni znan (povožen). V loviščih Hrvaške je bilo do tedaj izločeno 62 risov, 2 pa sta bila ustreljena že v Bosni.

Leta 1986 je bila organizirana mednarodna lovska razstava v Nuernbergu (ZRN). Lovska zveza Jugoslavije je sprejela ponudbo za sodelovanje na omenjeni razstavi in je pozvala vse republiške zveze, da se vsaka za sebe predstavi s prikazom divjadi, ki prezentira posamezne republike. Tako se je Lovska zveza Slovenija odločila za risa, kateri je bil marca leta 1973 naseljen v Rogu na Kočevskem. Znano je bilo, da naša naselitev od vseh v Evropi najbolje uspeva. V ta namen je bil angažiran naš Inštitut, da v primerni obliki predstavi rezultat te naselitve. Izdelali smo shematski prostorski prikaz razširitve nove populacije risa v Sloveniji in tudi za sosednjo Hrvaško in dela Bosne. (glej priloge).

Predstavili smo:

- kraj izpusta risov
- centralno (osredno) območje risa
- periferno (obrobno) območje
- najdaljše znane migracije risov proti:
 - * zahodu - 120 km
 - * proti jugovzhodu - 210 km

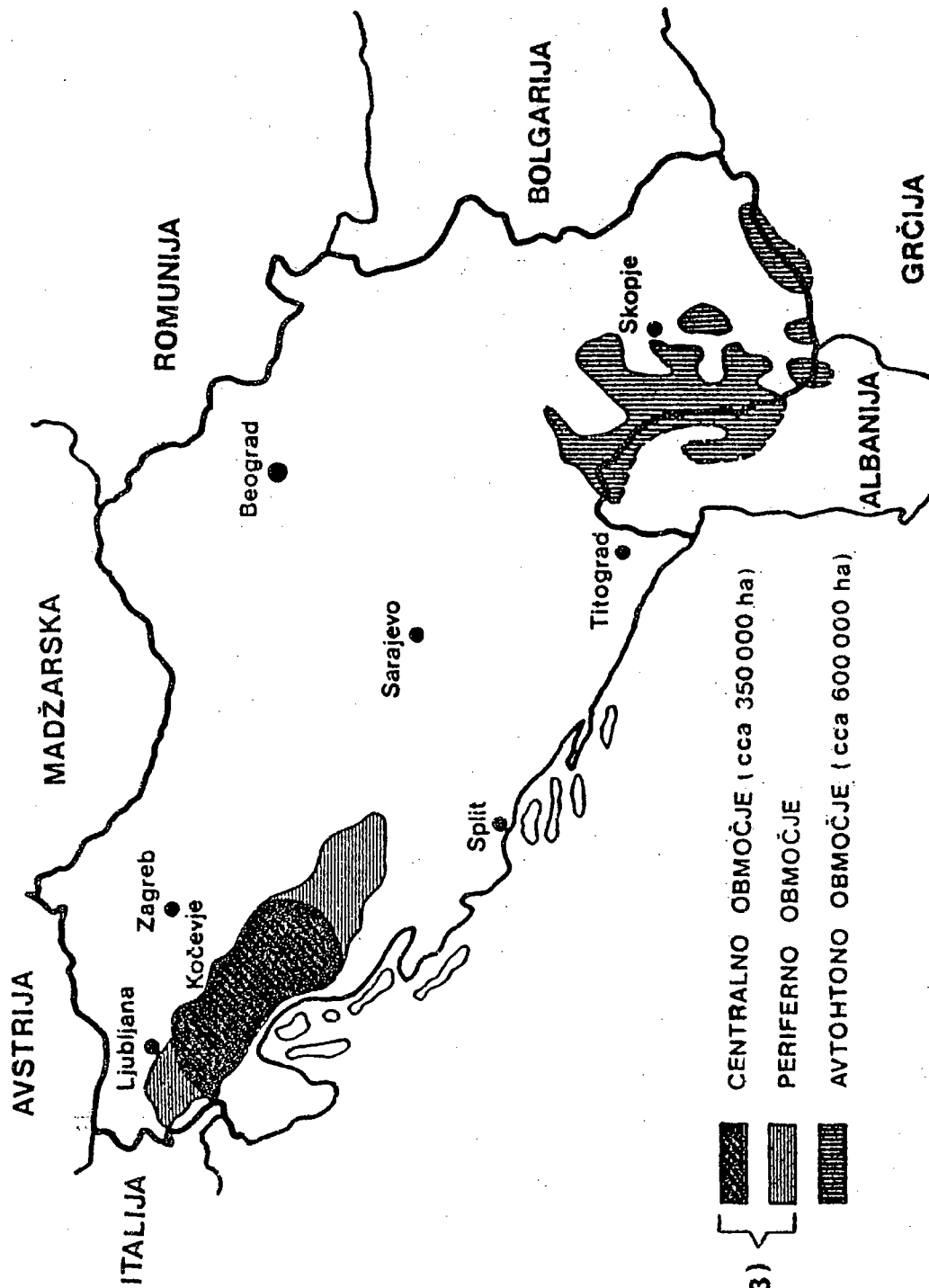

Izdelali smo tudi drug prikaz, kje na jugu Jugoslavije živi še avtohtona populacija risov (Makedonija, Kosovo, Črna gora) na jugu, tako da je vsakdo imel predstavo o naseljenosti in razširjenosti risov v naši državi.

S sklepom skupščine LZS je bil v mesecu januarju 1986 sprejet "samoupravni sporazum" o enotnih gojitvenih smernicah in rajonizaciji divjadi v SR Sloveniji za obdobje 1986-1990, kateri določuje lovno politiko do vseh vrst velikih zveri - medveda, volka in tudi risa. Prvič je bil podoben sporazum sprejet že za obdobje 1980-1985, kjer je o risu (in volku) bilo zapisano: ustržno varovanje in ohranitev velikih zveri je sestavni del ekoloških pristopov k celovitem varstvu narave. Življenjski prostor navedenih vrst (volk, ris) se bo v Sloveniji v glavnem pokrival z življenjskim prostorom medveda. Lovska organizacija v navedenih območjih (Kočevsko, Krmsko, Notranjsko LGO) se obvezuje, da z ustrežno dogovorjeno obliko zagotavlja celovito obravnavanje volka in risa (analogno kot medveda).

S tem sporazumom je bila proklamirana dvojna lovna (odstrelna) politika do risa - v rajonu in izven rajona, ki je negativno vplivala na nadaljnje migracije. Leta 1980, ko je lovska organizacija sprejela te smernice, je do tedaj namnoženi ris v Sloveniji dejansko naseljeval omenjene tri LGO in njihov areal razširjenosti je bil identičen z medvedjim. Pričakovati je bilo v naslednjih letih, da bodo risi migrirali v predele gozdov, ki jim enako kot na Kočevskem nudijo možnost obstoja, kot so to: Trnovski gozd, Škofjeloško hribovje, Jelovica, Pokljuka, območje NP Triglav, Karavanke, južneje območja Slavnika, Vremščice itd. Povsod v navedenih predelih so nekdam risi že živeli kot avtohtona divjad.

RAZŠIRJENOST RISA V JUGOSLAVIJI 1986

V načinu življenja risa je znano, da se mladi risi morajo odseliti iz etabliranega "revirja" odraslih risov, kjer ti ne prenesejo partnerja v svojem okolišu (home range). To se dogodi ponavadi koncem prvega leta starosti, ko se ločijo od matere - vodnice, zagotovo pa v drugem letu, ko uberejo svojo pot.

Omejevanje širjenja risov v Sloveniji z osvojeno dvojno lovno (odstrelno) politiko gospodarjenja je povsem skregano z biologijo te zveri. Tudi medved si je v Sloveniji predvsem v zadnjem desetletju krepko povečal svoj življenjski prostor izven prvotnega območja Kočevske in to navzlic temu, da ni tak individualist kot je to ris.

Interesantno je, da LZS kljub temu, da je sofinansirala našo raziskovalno nalogo, ni kontaktirala z inštitutom ne pri prvi verziji gojitvene politike do risov leta 1980 in tudi ne l. 1985. Nerazumljivo.

Za naslednjo petletno obdobje 1986-1990 je bil sprejet že cmenjeni drugi sporazum o gojitvenih smernicah in rajonizaciji divjadi v Sloveniji. Pri risu je bila vnešena nova določba, katera je v precejšnji meri v naslednjih letih vplivala na gojitveno (odstrelno) politiko pri tej divjadi, predvsem na nadaljnje migracije risov iz rajoniziranega območja. Glasi se:

- „zunaj predela, v katerem je ris zavarovana divjad, odstrel risov v času od 1.9. do 28.2. številčno ni omejen“. Do leta 1985 je bil vedno odstrel risov v Sloveniji po številu omejen, neglede na to, kje je bil ris uplenjen. Če je bil najden poginjen ris, je bil vštet v kvoto, katero je določil Republiški komite.

Lovska organizacija Slovenije se je odločila za naslednjo gojitveno (odstrelno) politiko, katera je bila zapisana 1985:

- aktivno varovanje risa na pretežnem delu jugovzhodne delu Slovenije, ki ima primerne naravne pogoje, kjer naj bi ris dobil status lovne vrste divjadi
- izven omenjenega območja (rajona) bodo izvajani ukrepi, ki naj bi širjenje risa najbolj omejevali. To je edino možno z odstrelom, kar omejuje nadalnje migracije.

Prvi ukrep leta 1986 je bil številčno neomejen odstrel risov izven rajona, vendar le v lovni dobi. Vodeče samice so bile vedno in povsod zaščitene.

Drugi ukrep se zrcali v pobudi, katero je predlagala LZS 18.2.1987 Republiškemu komiteju za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, da dovoli na vsem območju Slovenije, ki ni rajonizirano za rise njihov odstrel (razen vodečih samic) preko celega leta. Neverjetna zahteva, ki je odraz popolnoma zgrešenega pojmovanja vloge v velikih mesojedih zveri v biocenozi.

Omenjenemu predlogu LZS so odločno nasprotoval naš Inštitut, Splošno združenje gozdarstva Slovenije in Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine. Na intervencijo omenjenih treh organizacij Rep.komite ni sprejel predloga (pobude) za celoletni odstrel risov izven rajoniziranih lovišč. Poleg našega ugovora prilagamo tudi dopis gozdarjev. Ponovno moramo zapisati, da inštitut kot nosilec raziskovalne naloge pri vsem tem ni bil konzultiran s strani LZS, da vsaj predstavi rezultate študije in oceno razmer v risji populaciji v Sloveniji in Hrvaški ter tudi v državah Evrope, kjer so naselili rise in s katerimi smc imeli stalne in izjemno dobre stike. Prigovor IGLG v celoti citiramo:

Republiški komite za kmetijstvo,
gozdarstvo in prehrano
61000 Ljubljana
Parmova 33

Zadeva: Predlog Lovske zveze Slovenije za celoletno lovno dobo
risa

Predsedstvo skupščine LZS in Sveta za varstvo okoja in gojitev divjadi (!) sta na svojih sejah (7.11.86 in 14.1.1987) sprejela pobudo, da se naslovi na vaš komite vloga za odstrel risov preko celega leta na vsem območju lovišč Slovenije, ki niso rajonizirana za gojitev te divjadi, katera je bila naseljena l. 1973 na Kočevskem.

Predlog LZS je utemeljen s tem: " da se nadalnje prostorsko širjenje risa kaže z večjimi posledicami na parkljasto divjad" in da bi s tem dosegli večjo učinkovitost sprejete rajonizacije". Iz vloge je tudi razvidno, da je ta pobuda v formalnem nasprotju s tč.5/c Samoupravnega sporazuma o enotnih gojitvenih smernicah in rajonizaciji divjadi v Sloveniji za obdobje 1986-90. Nerazumljiva nam je vloga lovske organizacije, ki ni strokovno utemeljena z nobenim dokazom. Odločno nasprotujemo predlogu za celoletni odstrel risov izven rajoniziranega območja. Predlagatelj že sam ugotavlja, da je predlog v nasprotju s sprejetimi smernicami, vse pa kaže tudi na odsotnost ekološke osveščenosti in pojmovanja vloge zveri v naravni selekciji. Še vedno se srečujemo z delitvijo na "koristne in škodljive vrste divjadi", na forsiranje le nekaterih vrst "trofejne divjadi", kar spominja na uvajanje monokulture tudi v lovstvo. Sklicevanje na zaščito vodečih samic pred odstrelom je nestrokovno. Samica poleže mladiče koncem meseca maja. Ti ostanejo po skotitvi najmanj 3 mesece skriti v okolici, kjer so bili poleženi in risinja v tem času sama hodi na lov, tudi po nekaj km za hrano. Kako preprečiti tedaj odstrel

sicer vodeče samice? Risinja ni srna, ki ima mladiča praktično od prvega dne pri sebi. Poznano nam je ozadje tega predloga, ki temelji na preplahu zaradi nekaj primerov najdene srnjadi (brez glave) na območju ene od LD na Gorenjskem, za kar je bil obdolžen ris.

Nešteto je opisanih dokazov, da to povzroča v prvi vrsti lisica, tudi kuna in ne le ris. To je bil že zadosten povod za alarm proti risu in za sprejem predloga, ki je bil posredovan vašemu komiteju brez podrobne utemeljitve.

Da se bo ris ob pogoju, če bo naselitev uspela, prostorsko širil, je bilo pričakovati. Danes bazira ocena uspešne naselitve risa na Kočevskem prav v povečevanju njegovega življenjskega areala. S tem se je Lovska zveza Slovenije (s prikazom in tekstom) predstavila na mednarodni razstavi "Okolje in divjad" v Nuerenbergu v Nemčiji l. 1986. Ali je predlagatelj razmislil o tem, kakšen bo odmev v tujini na predlog za celoletni odstrel risa v loviščih, ki nudijo slične pogoje od Kočevskih in Notranjskih gozdov? Navedimo podatek, da je Svetovna organizacija za varstvo divjih živali (WWF) s sedežem v Švici naslovila pred leti protest Hrvaškemu Saboru zaradi nestrokovne in nepravilne politike do odstrela risov na območju SR Hrvaške. Ta lovišča je naselil ris iz Kočevske.

Ugovor proti izdaji odločbe lovski organizaciji za zaprošeni odstrel izven rajoniziranega območja utemeljujemo z rezultati študije Inštituta, ki spremlja naselitev risov že od leta 1973 s pripombo, da se LZS ni posvetoval z nami oz. iskala informacije, tako da z njihovo vlogo in zahtevkom nismo bili seznanjeni.

1. S kakšnimi objektivnimi dokazi LZS utemeljuje "večje posledice na parkljasti divjadi" zaradi risov? V naši študiji nismo zasledili ali bili informirani od lovcev o pokolu avtohtone

parkljaste divjadi, niti v rajoniziranem območju, še manj izven tega. Primer z mufloni v obori na Kočevskem je poglavje zase. Lovna politika je celo v rajonu drugačna: lovišče Medved, Kočevje, npr. ne dovoljuje na svojem območju (43.000 ha) odstrela risov, z izjemo v obeh oborah. Notranjsko LGO je sprejelo sklep, da se od dovoljene kvote vsakoletnega odstrela na v Sloveniji njihovem območju lahko odstrela le polovica od predvidenega števila risov. Do konca lovne dobe 1986/87 je bilo uplenjenih v Sloveniji 50 risov, od tega 9 izven rajoniziranega območja. V sosednjih loviščih LZ Hrvaške, kjer je bilo do sedaj uplenjenih že 64 risov in kjer je številčnost parkljaste divjadi odločno nižja od one v Sloveniji, se vsa lovišča, kjer žive risi, ocenjuje enotno, z isto odstrelno politiko in brez delitve na rajonizirano in prosto območje za to divjad.

Našteti primeri dokazujejo povsem nasprotno od trditve LZS o izjemno negativnem vplivu risov na parkljasto divjad, kar terjaja njegov totalen odstrel izven območja. Poudarjamo totalen odstrel zaradi dejstva, da do sedaj po naših informacijah, ki izvirajo predvsem od lovcev, z izjemo območja Slavnika, ni bila nikjer opažena vodeča samica z mladiči izven rajona. Forumsko sprejemanje nedokazanih ocen posameznikov proti risu je nerazumljivo, pri današnjih pojmovanjih vloge zveri v prirodni selekciji.

2. Naselitev risa je v Sloveniji od vseh drugih v Evropi (Nemčija, Švica, Avstrija, Italija, Francija) zaenkrat najbolj uspela, vendar ne moremo govoriti o stabilni populaciji, ker je za to oceno 15 let odločno prekratko obdobje.

3. Podatki o opaženih in sledenih risih, predvsem pa o odstrelu kažejo, da se je t.im.centralno območje risov iz lovišč Kočevske premaknilo v smeri Notranjske in to v zadnjih dveh, treh letih. Ali je to posledica odstrela v območju Kočevsko-Belokranjskega

LGO, predvsem samic - od teh pa je odvisen prirastek - je zaenkrat le hipoteza, ki ima svojo osnovo v tem, da je od do sedaj odstreljenih 23 risov v tem LGO bilo uplenjenih kar 14 samic in le 9 samcev. To dokumentiramo z naslednjim številom odstrela:

Leto	Kočevsko-Belokranjski LGO	Notranjski LGO	Skupaj
1984/85	4	4	8
1985/86	3	5	8
1986/87	1	6	7
S k u p a j	8	15	23

Evidenten je premik odstrela iz LGO Kočevsko-Belokranjski v LGO Notranjske. Na območje LGO Notranjske se navezuje Obalno-kraški LGO, ki ni rajonizirano za risa.

Če sledimo temu trendu je pričakovati premik prvotnega centra naselitve risa v smeri zahoda v lovišča npr. Slavnika in dalje preko Nanosa, Hrušice v smeri Trnovskega gozda itd. Vsa naštetá območja se nahajajo torej izven rajonizacije za risa in prav zato predlog LZS ni primeren in tudi umesten.

Iz gozdarskega pogleda ima ris funkcijo direktne, čeprav skromne prirodne regulacije divjadi, kar posredno ali neposredno vpliva na številčnost populacij določenih vrst divjadi - v naših razmerah predvsem na srnjad, na njihovo vitalnost, kvaliteto in ne nazadnje tudi na preprečevanje škod v gozdu, katere povzroča parkljasta divjad. Iz omenjenega vidika je prisotnost risa zaželena, ne le v rajoniziranem območju, temveč tudi v ostalih predelih Slovenije, kjer obširni kompleksi gozdov omogočajo tudi obstoj risu in kjer se gozdarji srečujejo z izjemno visokimi škodami po divjadi.

Po ohranjenih zapisih o razširjenosti in odstrelu zadnjih risov v Sloveniji pred dobrimi 100 leti in manj, so le-ti naseljevali predvsem Notranjske gozdove, dalje Trnovski gozd, Idrijske in Škofjeloške gozdove, Karavanke, Pohorje (tu je bil zadnji ris uplenjen še leta 1908). V nekaterih od naštetih predelov je danes problem škod po divjadi izjemno hud, npr. v Karavankah, na Pohorju. Celoletni odstrel risov bi onemogočil njihove migracije in obstoj v omenjenih gozdovih. Z isto pravico bi gozdarji terjali celoleten odstrel jelenjadi izven rajonizacije za to parkljasto divjad.

Menimo, da ima gozdarstvo za to polno pravicc soodločati pri lovni politiki do risa v Sloveniji. To bi morala biti ena od oblik direktnega sodelovanja med obema dejavnostima, gozdarstvom in lovstvom. To ilustriramo s podatkom, da lovno politiko do risa v loviščih preko Kolpe, na Hrvaškem, kreira posebej imenovana komisija, katero sestavljajo zastopniki Republiškega zavoda za zaščito prirode, gozdarske operative (Delnice, Ogulin), Veterinarske fakultete. Za koordinacijo stalno sodeluje tudi sodelavec našega inštituta.

Omenjena komisija, ki ima visoko kvalificiran sestav (diplomirani gozdar-3, biolog-2, veterinar-1), programira raziskave, odloča o višini in tudi lokaciji odstrela, veterinarske preglede uplenjenih risov itd. Ta ista komisija je zadolžena, da lahko odobri izredni odstrel risov tudi izven lovne dobe, če je za to vloga od lovske organizacije in se izkaže za potrebno. Zahtevo za izjemen odstrel mora komisija proučiti na licu mesta in utemeljiti predlog odstrela. Do sedaj je bilo izdano dvoje takih dovoljenj. Omenjenega modela bi se morali poslužiti tudi v Sloveniji, da bi strokovno obravnavali politiko do risa, med drugim tudi v loviščih izven rajonizacije, za katero menimo, da je v načelu nepotrebna.

Naselitev risa v Švici (1971) je organizirala Kantonalna gozdarska uprava Obwalden z utemeljitvijo pomena risa pri preprečevanju škod po divjadi.

Izrabljamo to priloko, da informiramo Komite, da obstajajo velike razlike v lovni dobi za risa med lovišči v Sloveniji in na Hrvaškem. Določiti 1. september za pričetek lova je preuranjeno - kožuh (trofeja risa) je tedaj pogojno uporaben, to ve vsak preparator; v loviščih preko Kolpe se odstrel prične meseca novembra, kot je bil to sprva slučaj tudi v Sloveniji. Zato nam je nerazumljiv termin 1. september, katerega je osvojil vaš Komite. Mlad ris, mladič, streljan prve dneve septembra je tehtal 5 kg, sredi novembra imamo 5 primerov s težo 8-9 kg, - to je vsaj podobno neki trofeji in ne mačku.

Upamo, da je naša obrazložitev proti sprejemu predloga LZS utemeljena in če so potrebne še kakšne dodatne informacije, jih bomo vsekakor posredovali. Raziskovalna naloga - Spremljanje naselitve risa - poteka na Inštitut že od leta 1973, pripravljamo zaključno poročilo za obdobje 1973-1986. Prvih pet let je nalogo financiralo ZKGP Kočevje, deloma tudi svetovna organizacija za varstvo divjih živali (WWF), kasneje Raziskovalna skupnost Slovenije skupaj z Lovsko zvezo Slovenije, levji delež pa vseskozi nosi združeno delo gozdarstva, katero prispeva sredstva tudi za raziskave v letu 1987.

Sestavil vodja raziskovalne
naloge:

Janez Čop, dipl. biol.

Direktor:

Marko Kmecl, dipl. inž.

Splošno združenje gozdarstva
Slovenije

Ljubljana, Miklošičeva 38

Številka: 373-mag.P/kc

Zadeva: odstrel risa

Republiški komite za kmetijstvo,
gozdarstvo in prehrano
Ljubljana, Parmova 33

Na odboru za gojenje, varstvo in urejanje gozdov pri SZG Slovenije na vsaki seji izstopa problem neusklajenosti med gozdom in divjadjo, četudi ni na dnevnem redu. Pri dogovarjanju o celovitih ukrepih smo se opredelili tudi do ponovne naselitve risa. Spremljamo rezultate in ocenjujemo, da je vloga risa tudi pomembna pri celovitem uravnavanju odnosov. Zato predlagamo, da se prav gospodarjenje s to novo vrsto divjadi (kakor tudi pri drugih vnešenih vrstah) strogo in dosledno izvaja v skladu s strokovnimi izhodišči. V ta namen naj ta izhodišča in strokovno mnenje poda IGLG, ki že vseskozi sodeluje pri tej nalogi in je nosilec vseh raziskovalnih nalog s področja usklajevanja odnosov med gozdom in divjadjo. ki jih naroča, usmerja, preverja in financira ali sofinancira združeno delo. Ne moremo pa se strinjati s predlogom LZ Slovenije, da bi izven rajoniziranega območja risa streljali vse leto.

S tovariškimi pozdravi!

Sekretar:
Ciril Remic, dipl.ing.

Rezultat številčno neomejenega odstrela risov izven rajona v zadnjih 4 lovnihi dobah je znan:

Lovna doba	Planiran odstrel	Odstrel v rajonu	Odstrel izv. rajona	Skupaj
1985/1986	8	7	3	10
1986/1987	8	5	2	7
1987/1988	8	6	5	11
1988/1989	8	7	8	15
Skupaj	32	25	18	43

Odstrel po 8 risov v posameznih lovnihi dobah - skupaj 32, je bil planiran le za rajonizirano območje (3 LGO) in dejansko je bil sumarno izvršen le z odstrelom 25 kosov (78%) ali 7 kosov manj od planiranega. Izven rajona je bilo izločeno kar 18 risov. Že v prejšnjih letih tudi 4- skupaj 22!

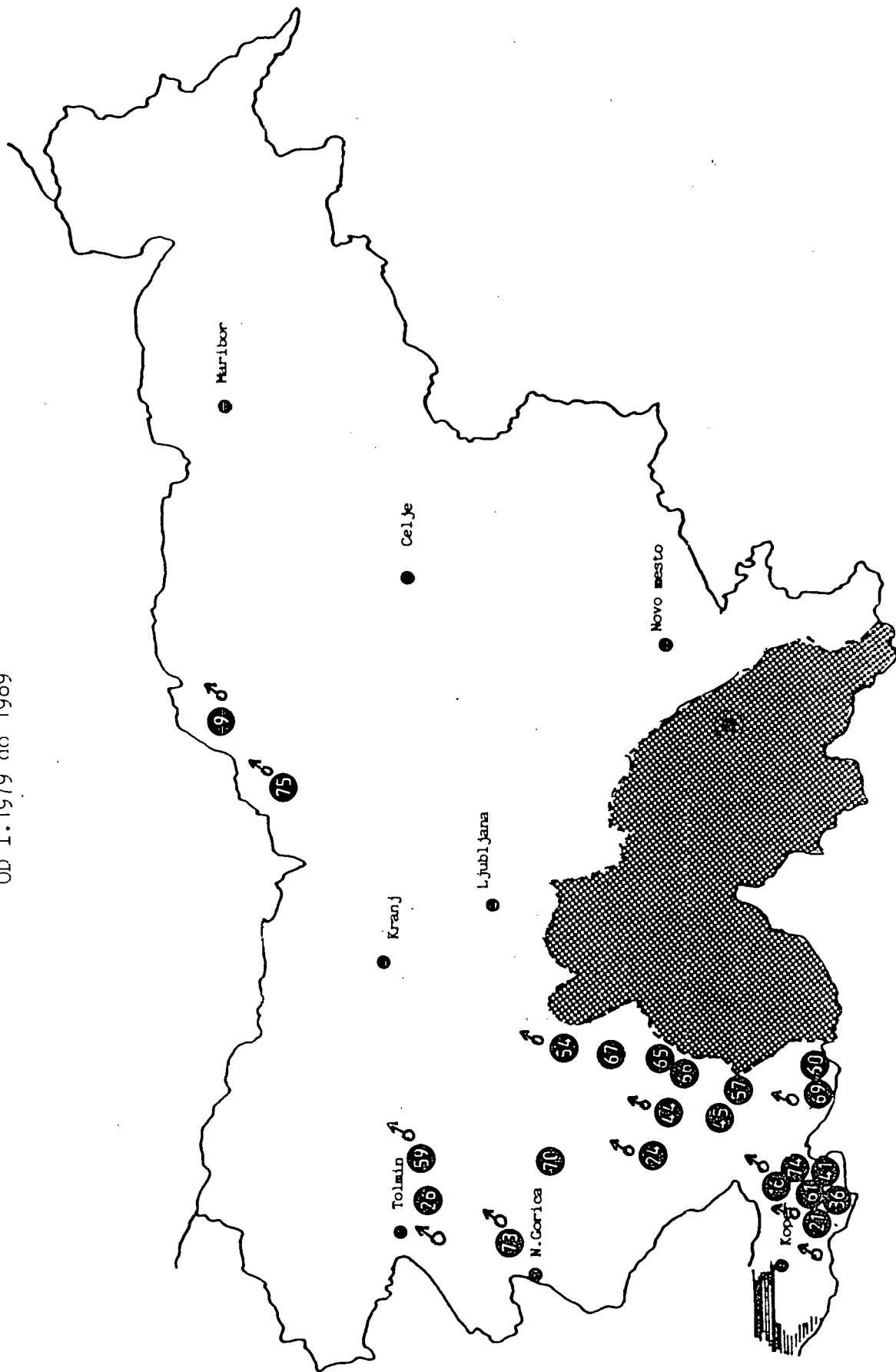
Odstrel vsakega risa, ki se odseli v nov habitat, predvsem pa tistih, ki se najdlje oddaljijo od osrednje populacije ima za teritorialno širjenje in povečanje risje populacije izjemno negativne posledice:

- Z odstrelom se onemogoči, da bi risi eventuelno stalno naselili novo območje
- nekaj let traja, da se doseli drugi ris, kateri bo verjetno zopet samec in tako še lep čas v večini primerov ni prirastka.

Kaj kaže naša študija o risih, ki migrirajo na nova, še nezasedena območja, kjer še ni njihovih vrstnikov. Ugotovitve:

ODSTIKEL IN FUGIN RISOV IZVEN RAJONIZIRANEGA OBMOČJA

OD 1.1979 do 1989

- na pot za iskanjem novega (svojega) teritorija se podajajo predvsem mladi, dvo do triletni risi - naša ocena bazira na teži odstreljenih risov na periferiji
- po naših podatkih so to izključno samci (glej prilogo)
- da se samice doselijo najmanj dve leti kasneje, ponekod šele po treh, štirih letih. Kjer se pojavi vodeča samica, je velika verjetnost, da bo ta divjad tudi v bližnji okolici ostala kot stalna vrsta.

Na priloženem shematskem prikazu je predstavljen odstrel in pogin risov izven rajoniziranega območja, (temno polje.) Dosedaj izstopa troje območij, kamor so risi že zašli.

- Lovišča Slavnika v Obalno-kraškem LGO
- Lovišča v Soškem LGO
- Karavanke

Slavnik:

Na območju Slavnika sta bila oba ustreljena risa (16) leta 1982 in (21) leta 1983 moškega spola:

- prva samica (36) je bila uplenjena šele tri leta kasneje - 3.11.1985, prvi mladič (41) je bil ženskega spola in ustreljen 15.12.1985. Sklepamo, da je risinja vodila mladiča in po njenem odstrelu je mladič taval naokoli sam, se nekako preživel in bil dober mesec kasneje ustreljen. Oboje se je dogodilo v lovišču LD Kojnik. Pri pregledu vsebine želodca od mladiča je bil le-ta popolnoma prazen, pri samici smo zasledili ostanke podkožja in mastnega tkiva ter šope dlak srnjadi
- šele leta 1988 je bil ponovno uplenjen samec (61) v teži 17 kg in leto kasneje zopet mladič (74) ženskega spola težak 9,5 kg.

- domnevamo, da je prvi ris (16) migriral iz cca 30 km odaljenega osrednjega območja v Gorskem Kotoru in prišel na Slavnik preko Čičarije ali pa se je doselil iz Notranjskih lovišč (Javorniki, Brkini).

Drugi tak primer je z risi v **Soškem LGO**. Naša hipotetična razlaga poti migracije je sledeča:

- prvi ris št. (26) je bil samec, težak 20 kg in uplenjen 24.9.1984 pri kraju Kanalski Lom v LD Most na Soči. Po naši oceni je prišel iz obrobja centralnega območja naselitve v notranjskem LGO-Javorniki ali iz Menašije v Krmskem LGO. Napravil je izredno dolgo migracijsko pot, cca 50 km.

- Po odstrelu prvega risa, je bil naslednji ris uplenjen na Šebrelskem vrhu v LD Jelenk v Idrijskem LGO in to šele štiri leta kasneje, 24.5.1988 in zopet je bil samec (59).

Na robu Trnovskega gozda je sekač GG Tolmin našel 24.11.1988 poginjenega mladiča (70), ženskega spola, ki je bil močno shiran - ob tehtanju je imel le 3,3 kg. Ko smo raziskovali ta primer smo izvedeli naslednje: da je lovec iz LD Krekovše med 5.11. in 10.11.1988 streljal risa, našli so sledove krvi v smeri Trnovski gozd. Po naši oceni je bila tedaj streljana samica, katera je vodila omenjenega mladiča in ga lovec ni opazil. Vodeča samica je verjetno poginila, njen kadaver ni bil najden in mladič se sam ni znašel, da bi prišel do hrane, taval je naokoli in prišel do Goljakov, blizu Predmeje, kjer je bil najden poginjen. Pri siciranju nismo našli nobene strelne rane.

- Pri Podlaški gori v LD Grgar je bil 18.12.1988 uplenjen močan ris (73) in zopet samec, katerega telesna teža je bila 22,3 kg.

Karavanke:

Naše ugotovitve o risih, kateri so k nam migrirali iz Avstrije, iz predela Murau na Štajerskem, kjer so leta 1977 izpustili 9 risov, le še potrjuje naše ugotovitve iz omenjenih dveh področji Slavnika in Goriške:

- V LD Prežihovo (Pohorsko LGO) je bil 5.12.1979 odstreljen močan ris (9), samec, telesne teže 28 kg. Brez dvoma je bil to eden od 6 samcev, katere so pripeljali iz Slovaške in jih oktobra 1977 izpustili v prostost. V dobrih dveh letih se je omenjeni ris znašel na našem ozemlju, prišel je verjetno iz področja Wolfsberg, kjer so ga tudi opazili. Bil je to eden od samcev, katerega niso opremili z radioddajnikom
- v januarju 1989 je padel ponovno močan ris samec (75) v LD Koprivna v Pohorskem LGO (25 kg)
- jeseni 1989 (24.10.) je bil ustreljen pod Košuto v lovišču ZGD Kozorog (LGO Gorenjska) ris, zopet samec.

Vsi trije ustreljeni risi v Karavankah so odrasli samci, kar potrjuje naše ugotovitve o spolu risov, kateri prvo migrirajo v nova lovišča.

Sicer pa je podobna situacija kot z risi tudi z medvedi v Sloveniji, kateri že desetletja, deloma le sezonsko, migrirajo iz osrednjega dela gozdov Kočevske in Notranjske v smeri zahoda in severozahoda - zaidejo najpogosteje na Koroško (Avstrija) in v zadnjem času tudi do Benečije v Italiji. Na pot se podajajo pretežno samci, kar potrjuje odstrel. Tako je naprimer od 21 medvedov bila le ena samica, vsi ostali pa samci (M.Adamič 1987).

Pogled iz Dobrača (Koroška) na mejni predel Karavank s Korenskim sedlom in Julicim, kjer je pričakovati snidenje avstrijske in slovenske populacije risov

Zilska dolina na Koroškem, kjer se stalno zadržuje del risje populacije, naseljene l. 1977 pri kraju Murau na Štajerskem (Avstrija)

SITUACIJA LETA 1989

V Sloveniji je bilo koncem leta 1989 opaženih več risov na področjih, kjer so se pojavili na novo ali pa je od prvega srečanja ali sledenja preteklo eno, dve ali tri leta:

- ris je bil opažen na Pokljuki, blizu Uskovnice, kjer je bila najdena tudi raztrgana srna
- močan ris je bil opažen nad Dražgošami, ko je prečkal cesto
- v LD Grgar, na obrobju Trnovskega gozda je bil odstreljen močan ris-samec
- v Soškem LGO je bil opažen ris decembra 1989, na katerega so lovci napravili pravo hajko, vendar brez uspeha.
- v LD Kobarid opažen tudi močan ris - verjetno je isti prešel nekje Sočo in se znašel na desnem bregu blizu italijanske meje
- ris je bil sleden v dolini Trente, na območju NP Triglav
- prisotnost risa so nam javili Italijani iz območja Breginja
- na povsem drugem koncu Slovenije na lokaciji LD Koprivna (Pohorsko LGO) je bil januarja 1989 ustreljen že preje omenjen močan samec (št.75), za katerega menimo, da je pritaval k nam iz avstrijske Koroške.

Spomladansko številčnost risje populacije v Sloveniji so lovci v navedenih letih takole ocenili:

Leto	LG Medved	LG Jelen	LG Žitna g.	V Skupaj	V LD	Skupaj RS	Število lovišč
1986	10	10	1	21	130	151	61
1987	10	10	1	21	169	190	60
1988	15	10	1	26	166	192	60
1989*	10	10	1	21	162	196	63

* k oceni spomladanskega števila risov v letu 1989 se mora dodati en ris v ZGD Kozorog-Kamnik, 10 risov v GL Kočevska Reka in dva v GL Ljubljanski Vrh - skupaj 13, kar je že všteto v oceno 196.

V Sloveniji so risi do konca leta 1989 stalno ali prehodno naselili 10 LGO:

- Kočevsko-Belokranjski
- Notranjski
- Krinski
- Obalno kraški
- Soški
- Idrijski
- Triglavski
- Novomeški
- Gorenjski
- Pohorski

Povsod v navedenih LGO so bili risi tudi opaženi, sledeni uplenjeni ali najdeni poginjeni.

V oceno števila živečih risov v posameznih letih se inštitut namenoma ne spušča z izjemo v prvih letih po izupustu, ko so se risi pretežno zadrževali na območju lovišča GL Medved in lovišč okoliških LD in je bilo še nekako možno presoditi, oceniti njihovo število in prirastek. Razlog je povsem preprost. Nehvaležno je ocenjevati številčnost katerekoli divjadi in ris je med vsemi vrstami zveri še najbolj "skrivnostna" divjad:

- je samotar
- je pretežno nočna divjad
- je izjemno plašen
- ima dober vid in sluh, ki mu omogočata, da zazna človeka in da se mu umakne - zbeži.

V loviščih s poklicno lovsko - čuvajsko službo, predvsem v Gl je ocena o spomladanskem številu risov bolj verjetna kot v ostalih loviščih. Ne poznamo obseg teritorija posameznih risov - to je mogoče ugotoviti samo s pomočjo radio-telemetrije. Špekulativno se da osrednje območje risa izračunati po shemi npr. - če le ta meri cca 300.000 ha in predpostavljamo, da posamezni ris obvladuje npr. 5000 ha naj bi na celotnem teritoriju po tem izračunu bilo blizu 60 risov. Druga manipulacija - če njegov teritorij obsega le 3.000 ha je tedaj na celotnem območju 100 risov. Skratka, kombinacij je še in še. Brez dvoma je število risov v osrednjem območju populacije večje že zaradi prirastka.

Poznavalci risa v Evropi navajajo različne velikosti revirjev, katere obvladuje posamezni ris:

- Poljaki za NP Bialoweža (J.Suminski) navajajo 1.000 ha
- Slovaki (Hell) 3.-5000 ha
- v Belorusiji (Matjuškin) 5-10.000 ha
- Skandinavci (Haglund) 10-15.000 ha

Edino realni podatek prihaja iz Švice (U.Breitenmoser in H.Haller) kjer sta oba raziskovalca risa s pomočjo radiotelemetrijo ugotovila velikost teritorija v alpskem območju Berner-Oberland (1000 do 1600 m n.v.) za samca in samico:

- za samca 27.500 do 40.000 ha
- za samico 9.600 do 13.500 ha

Nacionalni park Triglav je sprejel novembra 1989 sklep o začasnem popolnem varstvu risa na območju parka. Ta sklep velja do konca srednjeročnega obdobja 1991-1995. Po dosedanjem kriteriju se NP Triglav nahaja izven rajoniziranega območja za rise v Sloveniji in je bilo možno odstreliti rise, vendar po naših informacijah do

tega za enkrat še ni prišlo. V obrazložitvi je zapisano, da bo uprava NP spremljala populacijsko dinamiko risa na območju parka in njegov vpliv na rastlinojede vrste divjadi. S pristojnimi strokovnimi službami naj bi se pripravil predlog o gospodarjenju s to živalsko vrsto, oziroma predlog možnosti trajnega zavarovanja. Odločbo bo morala sprejeti skupščina R.Slovenije, ker gre za vprašanje dopolnitve zakona o TNP. Istočasno je bil sprejet tudi sklep, da je medved v TNP tajno zavarovan. Nujno bo uskladiti še naslednji problem, ki je formuliran že v sklepu TNP: Na območju TNP z divjadjo ne gospodari samo GL Triglav, temveč delno ali v celoti še GL Prodi - Razor (Soška GG) in 13 Lovskih družin. Dogovor v NP Triglav bo moral veljati tudi za vse lovske organizacije, katere gospodarijo z divjadjo na njegovem območju.

Za obstoj in razvoj ter nadaljnjo širitev risje populacije v tem predelu Julijskih Alp je sklep NPT izjemnega pomena, kar bo v naslednjih letih omogočalo, da bo naš ris prišel v kontakt s populacijo risov iz sosednje Koroške v Avstriji in pričakovati je migracije v smeri Karavank, na drugi strani proti Karnijskim Alpam v Italiji (Kanalska solina).

Že spomladi 1987 smo opozorili Republiški kom.za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, da naše informacije in izvršeni odstrel risov kažejo:

- da je zaslediti vse številčnejše in pogostejše selitve, premike risov iz lovišč Kočevsko-Belokranjskega LGO v gozdove Notranjske in dalje v smeri Slavnika, Trnovskega gozda in v predele Julijskih Alp. (Jelovica, Trenta). Vsa nova naseljena lovišča so izven osrednega predela - rajona

- da odstrel v Kočevsk-Belokranjskem LGO upada, v porastu je v Notranjskem LGO in v loviščih izven rajona

- da omenjena situacija terja previdnejšo odstrelno politiko do risov izven rajona, kjer je odstrel v lovni dobi številčno neomejen. Tendanca širjenja risje populacije ni bila zaželjena s strani lovske organizacije, zato tudi predlog LZS za sprostitev odstrela. Vzrok temu naj bi bil velik poseg risa med srnjad in deloma tudi zaradi ovc. Interes gozdarjev je prav obraten - da ris postane stalna divjad povsod v gozdovih Slovenije, kjer so pogoji za njegov obstoj.

Ob koncu leta 1989 se je naša prvotna ocena izkazala za pravilno, da smo pravočasno opozorili na nastajanje risje populacije v smeri jugozahoda proti Brkinom in proti Slavniku in severneje proti Julijskim Alpam. Ocena je bazirala na sledečih ugotovitvah:

1. Na območju lovišč Slavnika so risi tudi ostali in postali stalna divjad. Ni pa bilo zaslediti od tod nadaljnjih migracij v smeri Istre, kar je deloma tudi posledica odstrela štirih odraslih risov - dva sta bila samca in dve samici in dveh mladičev, oba ženskega spola (!) - skupaj 6. Iz hrvaških lovišč so risi prišli preko Klane na Učko in v obmejne predele Istre, kjer je bilo do konca leta 1989 ustreljeno že 5 risov. (A.Frković). Od meje rajona leži Slavnik cca 30 km. Tako Čičarijo kakor tudi širše območje Slavnika moramo uvrstiti v ustrezne habitate za rise. to področje je mirno, obljudenost je minimalna in prehrane (divjadi) je za to zver v zadovoljivi količini. Tudi klimatsko ima ta kraški svet ugoden položaj.

2. Da je po letu 1985 zaznavna večja teritorialna širitev risov v Notranjskem LGO. Najbolj je to razvidno iz primerjave višine odstrela risov na Kočevskem in Notranjskem LGO, kateri je količinsko enak, kljub temu, da se je odstrel v LGO Notranjska pričel 4 leta kasneje. Primerjava je naslednja:

- v Koč.-Belokranjskem LGO 29 risov, od tega 12 ♂ 16 ♀ spol enega risa je neznan.
- v Notranjskem LGO 29 risov, od tega 11 ♂ 18 ♀ .

Najpomembnejša je okoliščina, da so se risi iz Notranjskega in deloma Krimskega LGO odseljevali naprej proti severozahodu v smeri Goriške in severno v Julijske Alpe. Na teh migracijskih poteh je bilo odstreljeno ali najdeno poginjeno 18 risov.

Seveda ne smemo prezreti, da so se prvi risi iz Kočevske odselili 1974 čez Kolpo proti jugovzhodu in da se je iz tega zametka razvila močnejša populacija risov od one, katera je migrirala proti zahodu. To dokazuje tudi odstrel in pojav risov na izjemno dolgi migracijski poti preko Velebita, Like v Bosno do kraja Kamenica pri Zavidovičih, kar je cca 300 km od NP Risnjak. Ris se je znašel v obori moflonov, kjer je bil tudi odstreljen.

Leta 1989 je komisija za varstvo narave pri Evropskem Svetu (Council of Europe) v Strasbourgu /Francija) organizirala anketo o obstoječih avtohtonih populacijah risov na starem kontinentu, glavni cilj pa je bil zbrati tudi že rezultate vseh naselitev risov po l. 1970 v 6 državah Evrope. To zahtevno in obsežno delo je bilo zaupano univerzi v Bernu (Švica). Preseneča, da je omenjena ustanova pri Evropski gospodarski skupnosti posvetila toliko pozornosti tej divjadi in finančno omogočila to študijo. Evropski svet je bil tudi organizator 4. simpozija o statusu, varstvu in naselitvi risov v Evropi - Neuchatel (Švica) oktober 1990.

Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo v Ljubljani se je odzval povabilu, da predstavi celovit rezultat naselitve risov od 1973 do 1990 in na simpoziju je o tem imel referat J.ČOP.

Na priloženem zemljevidu je predstavljeno:

- osrednje, centralno območje risov, ki obsega lovišča Slovenije in Hrvaške
- ekstremno oddaljene migracijske poti od centra na periferijo, kjer so bili risi dejansko tudi uplenjeni (lovišča v Sloveniji, Hrvaški ter Bosni)
- smeri pričakovanih migracij iz centra proti periferiji
- mesto odstrela dveh risov - samcev v Karavankah, katera sta se k nam doselila iz Avstrije (iz Koroške ali Štajerske).

Kriteriji, po katerih smo opredeljevali oz. ločevali osrednje (centralno) in prehodno (periferno) območje naseljenosti risov je baziralo na številnih pokazateljih, kateri so nam služili za oceno. Predstavljamo osnovna izhodišča, do katerih smo prišli tekom naše študije:

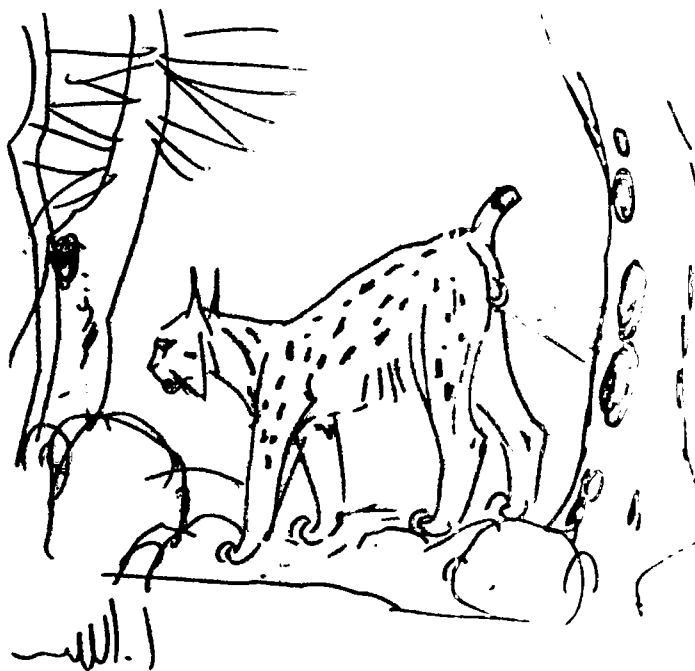
Značilnosti osrednjega, centralnega območja risov:

- stalna ali pogostejša direktna opažanja risov tekom celega leta
- rise je pogosto slediti v snegu, blatu in tudi po njihovih iztrebkih
- v času parjenja je slišati njihove značilne glasove
- opaziti ali slediti je vodeče samice
- vsako leto je ugotovljen prirastek mladih risov - to je eden osnovnih kriterijev osrednjega habitata!
- večje je število najdene raztrgane divjadi po risih
- srnjad (kot glavni vir prehrane risov) je plašna, redkeje vidna, ni sledu o večjih tropih.
- risi se pogosteje vračajo k plenu
- večji je odstrel risov
- v strukturi odstrela so samci in samice ter mladiči

Značilnosti perifernega območja:

- risi iščejo še svoj stalni življenjski prostor (home range) in jih je opaziti ali slediti poredko
- risi obhodijo več lovišč v kratkem času, zato tudi večkratno štetje istega risa - od tod pretirana ocena njihovega števila v LD
- redke so najdbe raztrgane divjadi in risi se izjemoma (v zimi) vračajo k plenu
- slediti je le posamezne primerke
- odstreljeni risi so v pretežni večini samci.

Ob koncu leta 1989 ocenjujemo, da je osrednji (centralni) teritorij risov v Sloveniji cca 300.000 ha in po mnenju ing. A. Frkovića je tudi na Hrvaškem cca 250.000 ha, skupaj 550.000 ha.

Ris markira z izločki analnih žlez svoj okoliš (home range) in s tem ohranja tudi stik z ostalimi vrstniki

Risja populacija 1990-1993

Po letu 1990 je prišlo v Sloveniji do nekaterih pomembnih sprememb, sicer le v lovni politiki do risov, vendar smo ocenili, da se bodo pozitivno odražale predvsem na nadaljne in hitrejše migracije, na odselitve in naselitve mladih risov na nove lokacije. S tem naj bi se povečal njihov areal naseljenosti tudi preko meja v lovišča sosednje Julijske krajine v Italiji in na Koroško v Avstriji.

Za dosego kasneje naštetih sprememb ima zaslugo inštitut. Bili smo na žalost vseskozi edini kritiki nestrokovnih odločb in pobudniki za večje varstvo in zaščito risa. Zavzemali smo se za krajše lovne dobe, odpravo rajonizacije in podobno. Šele po letu 1990 smo na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano uspeli, da so upoštevali naše ugovore in predloge, za kar gre zasluga republiškem inšpektorju dipl.ing. Anton Simoniču, ki je bistveno doprinesel k vsebini odločb, katere izdaja ministrstvo vsako leto pred pričetkom lovne sezone na rise.

Kaj je vplivalo, da smo po letu 1990 z večjim optimizmom pričakovali boljše čase za novo naseljeno populacijo mesojede zveri - rise?

Troje novosti:

- odpravljena je bila rajonizacija za risa
- skrajšale so se lovne dobe
- prepovedan je bil odstrel risov na širšem območju lovišč, ki mejijo na Avstrijo in Italijo.

Obrazložitev:

ad 1/ Rajonizacija:

Lovska zveza Slovenije in Skupnost OZD za lovstvo sta ustanovila posebno republiško komisijo za varstvo in gojitev velikih zveri. Leta 1985 je bilo sprejeto načelo, da je ris v Sloveniji zavarovana divjad na območju, opredeljenem kot predel, na katerem je zavarovan medved, le da je od Žužemberka dalje potekala meja rajonizacije za risa po reki Krki do Soteske, nato po cesti Podturen - Ručetna vas - Lokve - Črnomelj - Kanižarica - Dragatuš - Vinica do reke Kolpe (glej skico). To tudi pomeni, da je rajon za rise bil dejansko manjši od medvedovega, čeprav je znano, da je potencialnega risovega habitata v Sloveniji več kot za medveda (cca 800.000 ha).

Cilj rajonizacije lovišč za rise je bil naslednji:

- ris naj se v Sloveniji načrtno goji le v treh Lovsko-gojitvenih območjih (LGO):

Kočevsko-Belokranjskem,
Notranjskem in
Krimskem

- niso zaželjene nadaljnje migracije risov izven rajona ker ris ogroža srnjad (!)

- z intenzivnejšim in številčno neomejenim odstrelom v lovni dobi preprečiti naselitve risov izven omenjenih treh LGO.

V novih Gojitvenih smernicah, ki so pričele veljati s 1.1.1991 dalje je rečeno: na celotnem območju Slovenije veljajo enotni ukrepi varstva, gojitve, lovne dobe in pogoji za odstrel. Vodeča risinja je zavarovana. (Opomba - ta je bila vseskozi, od začetka odstrela l. 1978 že zavarovana).

S tem je odpadla nesmiselna rajonizacija za rise, katera je bila že ob sprejetju strokovno popolnoma zgrešena odlučitev lovske organizacije, katere je skušala tudi na ta način omejiti odseljavanje risov, kar pa je biološka nuja teh zveri.

Ad 2/ Skrajšanje lovne dobe za rise

Bistvena sprememba je nastala s tem, da je bil odstrel risov v lovni sezoni 1990-1991 dovoljen šele sredi oktobra in ne že s 1. septembrom, kar je bilo v prejšnjih odločbah strokovni nonsens. Lovna doba se je s tem skrajšala za en in pol meseca, končala pa se je vedno koncem meseca februarja. Nikjer v Evropi, kjer domujejo še avtohtone populacije risov - Skandinavija, Karpati in se rise normalno lovi, ne poznajo tako zgodnjih terminov lova na to divjad. Septembra nima kožuh odstreljenega risa - mladiča ali odraslega, nobene vrednosti. Mladi risi imajo v tem času največ 4, 5 kg telesne teže in uplenitelju ne predstavlja tako mlad ris nobene dragocenosti, kvečjemu za preparat. Možen je zgoden odstrel risinje - vodnice, kar je pogubno za celo leglo. Kljub dejanski prepovedi njenega odstrela se kaj lahko dogodi, da pade vodeča samica, ki v tem času večinoma samo odhaja v bližnjo okolico na lov in mladičev nima s seboj. Ni pa lovca, ki bi znal oceniti v naravi, ali ima pred seboj samca ali samico.

Prikaz lovnih dob v l. 1986-1993

Leto	Trajanje lovne dobe
1986/87	1. oktober - 28. februar
1987/88	1. september - 28. februar
1988/89	15. september - 28. februar (izven rajona že 1. september)
1989/90	15. september - 28. februar
1990/91	15. oktober - 28. februar ni več rajonizacije
1991/92	1. november - 29. februar - " -
1992/93	15. oktober - 28. februar - " -

Dr. P. Hell iz Gozdarskega inštituta v Zvolen-u (Slovaška), brez dvoma eden najboljših ekspertov za rise v Evropi predlaga, da bi se lov na rise smel pričeti šele koncem decembra ali začetkom januarja. V Skandinaviji npr. na Norveškem, kjer ocenjujejo število risov na 300-400 glav (podatek 1991), se lovna sezona prične 1. februarjem in traje le dva meseca.

Ad 3/ Prepoved odstrela risov na območju določenih lovišč v Sloveniji

V zadnjih letih predvsem po letu 1988 do 1993 je slediti močnejše odseljevanje mladih risov iz Notranjskega LGO v smeri Nanosa - Hrušice - Trnovski gozd - Banjščico in dalje v območje pogorja Trente, v Julijske Alpe. Risi so na tej migracijski poti preskopili na območju nad Gorico v smeri Anhovo - Kobarid reko Sočo in se znašli preko slovensko-italijanske meje v Italiji, Benečiji in od tu dalje je po informacijah Italijanov slediti njihove prehodne selitve v smeri Rezijske - Trbiške alpe. Isto pot ubirajo naši medvedi. Število sledenih risov na tej relaciji cenijo v tem predelu Italije na 4 - 5 glav (Molinari 1992). Druga smer migracij poteka bolj severno in sicer iz Krmskega LGO preko gozdov Menašije - Krma - Logatca - Idrije v Poljansko in Selško dolino ter dalje v Jelovico - Pokljuko do NP Triglav. Na tej gorenjski migracijski poti bodo risi slej ko prej prišli v stik z risi na oni strani Karavank na Koroškem v Avstriji - tam pa so že potomci risov, izpuščenih l. 1977 na avstrijskem Štajerskem, (izpust 9 risov l. 1977 pri kraju Murau) od koder so že kmalu po izpustu migrirali na Koroško in naselili predele gozdov s centrom v Ziljskih Alpah v trikotniku Celovec - Beljak - Spittal. Njihovo število je bilo l. 1992 ocenjeno na 10-15 glav (Huber 1992).

Jeseni 1992 smo naslovili na Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano vlogo za začasno prepoved odstrela risov v določenih LGO v Sloveniji, ki mejijo na sosednjo Avstrijo (Pohorsko, Savinjsko - Kozjansko, Gorenjsko) in Italijo (Triglavsko, Soško).

Cilj našega zahtevka je bil naslednji:

- z začasno prepovedjo odstrela v navedenih loviščih LGO pospešiti migracije risov proti Zahodu v smeri Avstrije in Italije in preprečiti odstrel tistih risov, ki se bodo iz Avstrije doselili v naša lovišča. V preteklih letih so bili že trije risi odstreljeni - dva v LGO Pohorje (1979, 1989) in eden v lovišču ZGD Kozorog (1990) - vsi trije so prišli iz Avstrije.

- Omogočiti, da ris kot stalna ali prehodna divjad naseli vsa nekdanja nahajališča v Sloveniji.

- Odstrel naj se dovoli šele tedaj, ko bodo v navedenih LGO, za katere smo predlagali prepoved ostrela, opaženi tudi mladiči. Tri - štiri leta kasneje se lahko odstrel sprost.

Obrazložitev: naša dolgoletna študija kaže:

- da je bilo do leta 1993 ostreljenih v naštetih LGO 11 riso in 2 smo našli poginjena - skupaj 13.

- vseh 13 risov je bilo moškega spola, torej samci, kar kaže da se odseljujejo prvo samci in nato šele z leti pride samica.

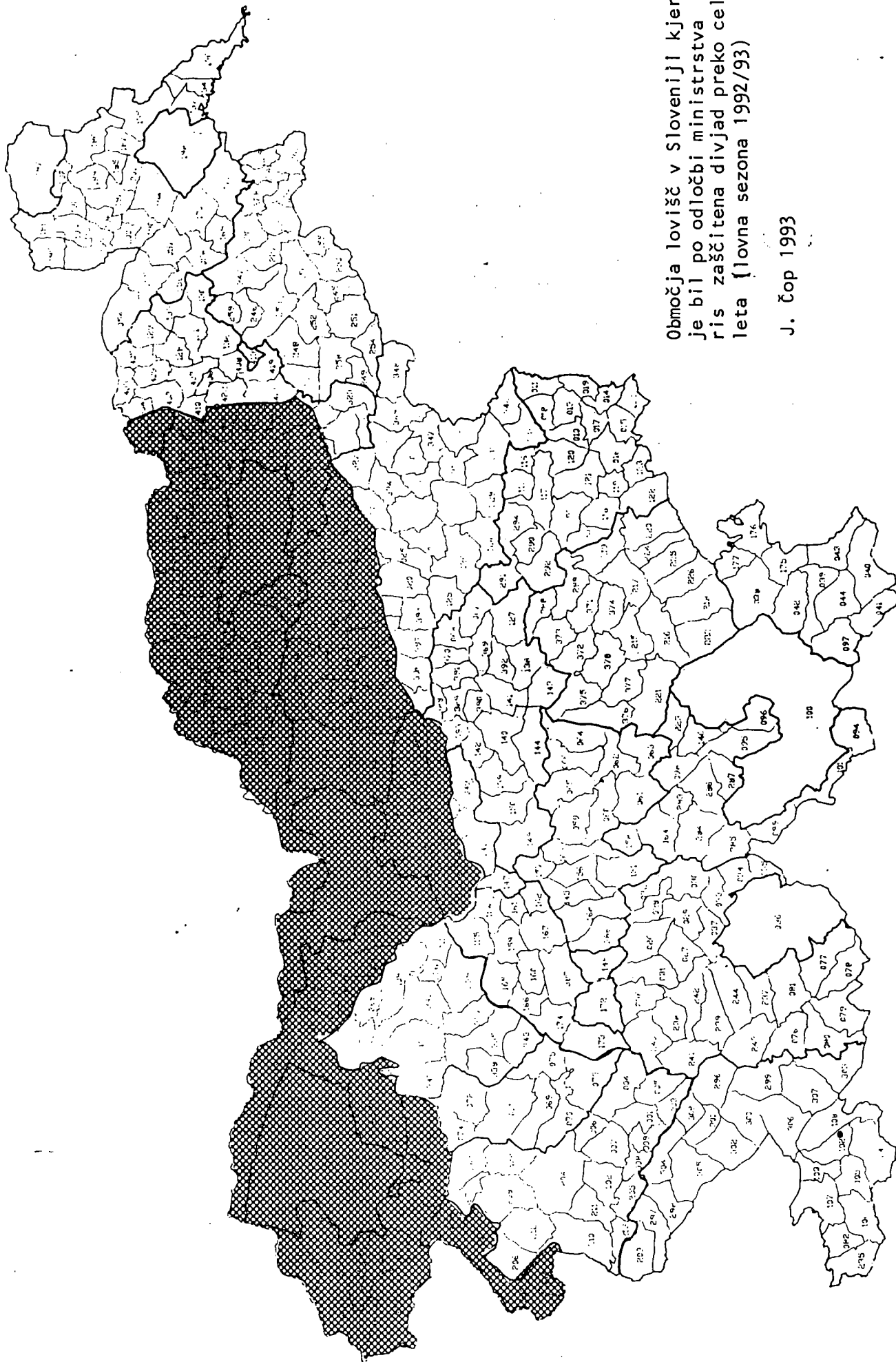
- nismo prejeli niti ene informacije, da je v naštetih loviščih bila opažena samica z mladiči - izjema je v Idrijskem LGO, ki meji na Soško, Gorenjsko in Triglavsko LGO, vendar ima v zalednju Notanjski LGO, kjer je mladiče opaziti vsako leto.

Območje Julijskih Alp z NP
Triglav

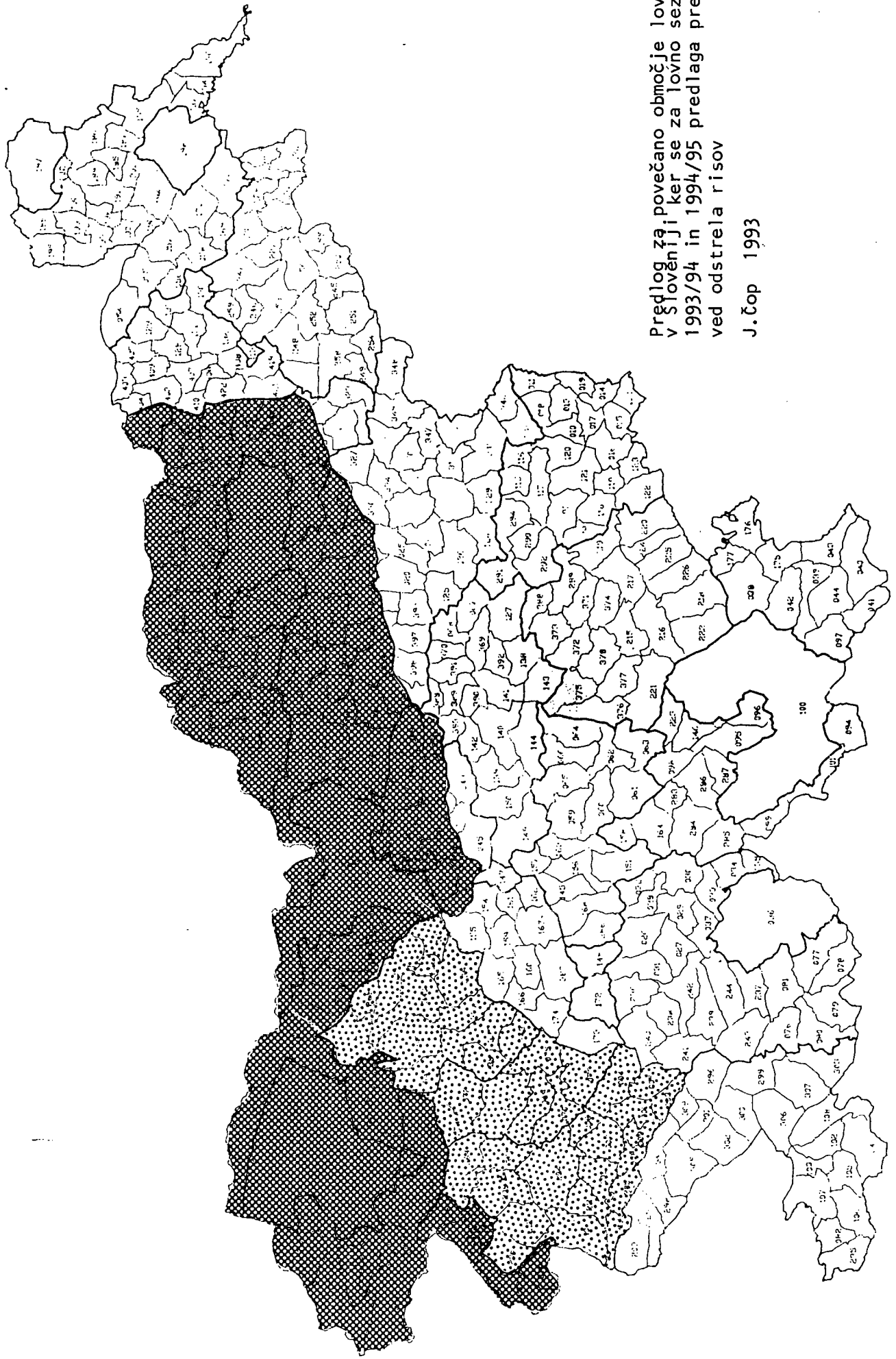

Dolina Trente, kjer so bili risi
opaženi l. 1992

Območja lovišč v Sloveniji kjer
je bil po odločbi ministrstva
ris zaščitena divjad preko celega
leta (lovna sezona 1992/93)

J. Čop 1993

Predlog za povečano območje lovišč
v Sloveniji ker se za lovno sezono
1993/94 in 1994/95 predlaga prepo-
ved odstrela risov

J.čop 1993

Cilj naše vloge je bil zelo preprost - pustiti v miru tistih nekaj risov, ki begajo naokoli, si iščejo svoj življenjski prostor in da pride do reprodukcije. Preden smo odposlali vlogo na ministrvo smo se posvetovali z GG-ji, ki gospodarijo z gozdovi v omenjenih LGO in katerih interes je, da pride do stalne naselitve risov, ki imajo določen pomen pri naravni selekciji parkljaste divjadi in tudi pri preprečevanju škod na gozdnem mladju, katere povzroča ta ali ona divjad - srnjad, gams, jelen, muflon. Od vseh smo dobili pozitivno mnenje, prav tako tudi od Nacionalnega parka Triglav, kateri je 1989 sprejel sklep o prepovedi odstrela medveda in tudi risa. Ker NPT ne gospodari z vsemi lovišči na svojem območju je bila izražena želja, da se ris zavaruje tudi v tistih lovskih družinah, katere imajo v celoti ali delno svoja lovišča v NP ali mejijo na NP.

Ministrstvo je sprejelo tudi vloge nekaterih gozdarskih, varstvenih ter raziskovalnih organizacij iz sosednje Avstrije in Italije s prošnjo, da se omeji odstrel risov vzdolž meje z Italijo in Avstrijo. Informirana je bila tudi Lovska zveza Slovenije, katera ni nasprotovala naši vlogi.

Republiški inšpektor za lovstvo in ribištvo je izdal odločbo pred pričetkom lova 1992-1993, ki sicer v celoti ni upoštevala našega zahtevka. Citiramo odločbo:

Na ozemlju Slovenije, v letih 1992 in 1993 ni dovoljeno loviti oziroma odstreliti ali drugače preganjati in pokončevati risa:

- v loviščih vzdolž državne meje med Slovenijo in Italijo s katerimi upravljajo Lovske družine Sabotin, Dobrovo, Anhovo, Kanal, Volče in Kobarid.

- na vsem območju Triglavskega narodnega parka in na celotni površini lovišč, katerih deli v to območje segajo ali nanj neposredno mejijo in so v upravljanju Lovskih družin Log pod Mangar-

tom, Soča, Čezsoča, Bovec, Drežnica, Smast, Tolmin, Ljubinj, Podbrdo, Bohinjska Bistrica, Stara Fužina in Bled ter v lovišču "Prodi" s katerim upravlja SGG Tolmin,

- na vsej površini lovišč, ki v celoti ali samo deloma ležijo v prostoru levo (severno) od toka reke Save Dolinke in dalje reke Save do Ljubljane in od tod severno oziroma zahodno od glavne magistralne ceste Ljubljana-Celje-Maribor-Šentilj naj so v upravljanju Lovskih družin ali drugačnih organizacij, kot sta to Gojitveni lovišči Kozorog in Pohorje.

Katera območja so zavarovana, so predstavljena na priloženi skici. Za lovno dobo 1993/1994 smo naslovili ponovno vlogo na ministrstvo s prošnjo, da v celoti zavaruje odstrel risa v LGO, katere smo že predložili 1992 s tem, da se vključi še LGO Idrija.

ZAKLJUČNE UGOTOVITVE O MIGRACIJAH

Ob zaključku poglavja o migracijah risov po izpustu 1973 - s pozornostjo smo spremljali dogajanja z risi tudi v Gorskem Kotaru, Liki na Hrvaškem in v Bosni, želimo konfrontirati rezultat naše naselitve risov z ostalimi v Evropi ter predstaviti in kritično oceniti prednosti ali paralelnosti, katere so bile povod ob štartu 1973 do danes, da je naša naselitev dosedaj od vseh najbolj uspešna, kar je razvidno tudi iz elaborata Evropskega sveta (Council of Europe - februar 1990).

Ob dobrem poznavanju poteka in rezultatov naselitve te divjadi v ostalih 6 državah Evrope, v katerih so pred nami (ZRN, Švica) ali kasneje (Italija, Avstrija, Francija, ČSR) izpustili rise v prostost, smo z našo dolgoletno študijo spremljanja poteka naselitve risov v Sloveniji (in Hrvaški) prišli do naslednjih spoznanj:

1. Brez dvoma naselitev v Sloveniji od vseh ostalih v Evropi najboljše uspeva in rezultate dokumentiramo v tem elaboratu.

2. Naselitev v Švici se v strokovnih krogih ccenjuje tudi za uspešno - štartali so l. 1971 in 1972 z ispustom kar 25 risov (to je korigiran podatek iz leta 1990, preje le 16) v 9 različnih alpskih predelih Švice in sredogorja Jure, vendar rezultat vseeno zaostaja za našim.

3. Teritorialno se je ris tudi v Švici močno razširil in med drugim naselil alpske predele preko meje v Franciji (Jura). Njihovo število ocenjujejo 1992 na 50 do 100 glav ob dejstvu, da je od leta 1971 dalje registrirano 60 risov, kateri so prišli ob življenje na en ali drug način (pogin, povoženi, ilegalni odstrel, bolezni, itd.). Odstrel je za razliko od nas strogo prepovedan že od naselitve dalje, kar velja tudi za vse naselitve v Evropi.

4. Naselitev v Italiji in Nemčiji ni uspela!

5. Iz naše populacije risov v Sloveniji in Hrvaškem ter Bosni je bilo do sedaj dokumentirano izločeno čez 240 risov, moramo pa računati s tem, da tudi ilegalni odstrel ogroža to zver, katera ni dobro zapisana pri lovcih.

Kaj je pogojevalo dosedanji uspešen potek naselitve v Sloveniji?:

- na prvem mestu je gozdni habitat! Kjer živi še danes autohtoni medved, volk in divja mačka, je prav gotovo prostor tudi za risa
- ta simbioza med naštetimi zvermi je zgodovinsko obstajala vseskozi v prostranih gozdovih Kočevske in Notranjske in še v večji

meri v loviščih preko Kolpe in dalje vzdolž Dinaridov na Balkanu. To je naše bogatstvo in prednost pred ostalimi habitati v Evropi kjer so izpustili rise.

- Izjemnega ali celo odločujočega pomena je bila odločitev lovišča Medved, da so bili risi spuščeni v dobi parjenja meseca marca. To okoliščino smo znali šele kasneje ceniti, ko smo bili seznanjeni s postopki in neuspehi v drugih državah. Tako so Avstrijci spustili rise (6 samcev in 3 samice) šele septembra, kjer so pričakovali, da bodo samice povrgle mladiče v karanteni, kar pa se ni dogodilo. Dve leti ni bilo opaziti prirastka.

- Pravočasni izpust je bil povod:

1. da se risi niso razbežali vsak na svojo stran in bi tako izgubili kontakt med seboj. To se je dogodilo v Avstriji, v NP Engadin (Švica) in deloma Vogesih (Francija). Evidentno je na Kočevskem prišlo do parjenja takoj po izpustu.

2. Pri nas so ostali risi v bližnji okolici karantene v Rogu - tu je prišlo tudi do parjenja in šele kasneje so znane migracije proti vzhodu in zahodu.

3. Že nekaj mesecev po izpustu (avgust 1973) so bili prvič opaženi 4 mladiči - ena samica je vodila dva in to je bil kapital za nadaljnji potek naselitve. Ena od samic se je vrsto let zadrževala v neposredni okolici izupusta Stari Log - Smuka in tudi mladiče je bilo vsako leto opaziti.

4. Leta 1976 je bilo opaženih kar 9 mladičev in z zagotovostjo trdimo, da so poleg le že samice, povržene v novem okolju na Kočevskem.

5. Zbrali smo podatke, da je bilo v Sloveniji in Hrvaškem opaženo od izpusta naprej do sedaj 13 samic, katere so vodile po tri mladiče. V l. 1991 je bila v lovišču "Medved" dvakrat opažena celo samica, katera je vodila kar 5 mladih risov. V l. 1992 je bilo še vedno vseh pet mladičev skupaj. To je izjemen podatek za potencialno širjenje in obstoj nove populacije risov v Sloveniji.

6. Vsakoletni prirastek mladičev je bil višji od števila odstreljenih in poginjenih risov - to je bistveno vplivalo na povečevanje števila osebkov v risji populaciji. Temu primerno so potekale tudi migracije mladih risov iz Kočevske v ostale predele Slovenije in Hrvaške. Iz švicarske Jure je znan preverjen podatek (telemetrija!), da sta od 13 mladičev preživelo prvo leto le 2 (P.Kaczensky 1991).

7. Vsi risi za naselitev v Evropi so bili ulovljeni na Slovaškem kjer so medved, divja mačka in deloma tudi volk avtohtona divjad. Tako so se risi znašli le v Sloveniji v loviščih, v katerih žive iste avtohtone zveri kot na Slovaškem.

Glede "prehrane" nimajo naša lovišča nobene prednosti pred onimi v Švici, Avstriji, Nemčiji. Parkljaste divjadi, predvsem srnjadi je povsod dovolj, za gozdarje celo preveč (škode). Iz vidika prehrane imajo risi dandanes povsod mnogo več plena kot je bil to slučaj pred 100, 200 ali več leti. Pomanjkanje prehrane tako ne more biti vzrok neuspešni naselitvi v Italiji, Nemčiji, Franciji.

Velikost osrednjega teritorija risov v Sloveniji smo v posameznih letih po izpustu ocenjevali v naslednjem obsegu:

l. 1974	cca	30.000 ha
l. 1975	cca	64.000 ha
l. 1978	cca	90.000 ha
l. 1981	cca	140.000 ha
l. 1983	cca	200.000 ha
l. 1989	cca	300.000 ha
l. 1993	cca	370.000 ha

Po oceni ing.A.Frkovića meri osrednji teritorij risov na Hrvaškem najmanj 250.000 ha, tako da znaša celotno osrednje območje risov 620.000 ha. V Sloveniji smo imeli l. 1993 še cca 270.000 ha perifernih lovišč, kjer so risi le prehodna divjad.

Velikost območja naseljenosti risov v Švici - (ne ločujejo osrednjega in perifernega teritorija) ocenjuje U.Breitenmoser v alpskem predelu na 1 mil.ha in v švicarski Juri na 500.000 ha. Za Avstrijo je znan podatek iz l. 1983 (Honsig - Elenberg) da je obsegalo območje cca 600.000 ha.

Zanimiva je primerjava naše naselitve in velikosti teritorija z onem na Kosovem, Makedoniji in deloma v Črni gori. Območja avtohtonih risov na jugu naše države, kjer živi jedro balkanske populacije, obsega po dr. M.Miriču (1981) cca 600.000 ha lovišč, število risov pa je ocenjeno na cca 200 glav:

Lovišča	obseg v ha	število risov
Makedonija	450.000	120
Kosovo	125.000	70
Črna gora	25.000	20
Skupaj	600.000	210

Isti autor ocenjuje, da posamezni ris v jedru populacije zavzema cca 3.000 ha lovišč s pripombo, da je velikost njihovih teritorijev ponekod večja, drugod celo manjša, kct je to slučaj v Šarskih loviščih in v Dečansko-Junačkih planinah na Kosovem, v klisuri Radika in Mavrovske reke.

Po tej analogiji je avtor ocenil, da je l. 1974 živel v loviščih sosednje Albanije še 75 risov in v Grčiji 5, kar pomeni, da je na Balkanu bilo tedaj okoli 290 risov. Poznana je še ena ocena iz leta 1977 (statistika LZ Jugoslavije), ki navaja, da je živel v Jugoslaviji 300 risov.

Glede nadmorskih višin, kjer je bilo od naselitve naprej opaziti rise ali so bili celo streljani, ločimo dvoje območij v Sloveniji:

- Lovišče v takoimenovanem osrednjem predelu - rajonu, katerega pretežno tvorijo gozdovi Visokega Krasa in kjer je jedro sedanje populacije risov v Sloveniji (Kočevska, Notranjska). Ris se je tod pojavljal kot stalna ali prehodna divjad največ na višinah od 450 do 1100 m n.v. Omenimo le nekaj markantnih vrhov: Rog (1099 m), pod vrhom Notranjskega Snežnika (1796 m), Nanosa (1300 m), ter v nižje ležečih gozdnatih predelih okoli 450 - 500 m n.v. (Šahen). Najnižje je bil ris uplenjen blizu kraja Osilnica ob Kolpi (300 m n.v.) in nad Podgradom in Stari trg (375 m) na območju Bele Krajine.

- Lovišča izven takoimenovanega rajona, kamor so risi po izpustu migrirali v dve smeri: proti jugovzhodu v lovišča Hrvaške in proti zahodu v dve smeri - južneje proti Savniku in severneje v smeri Julijskih Alp. K nam pa so se doselili tudi risi iz

sosednje Avstrije in to s področja Koroške in Štajerske. Odstreljeni so bili trije risi v Karavankah, pod Košuto na višini cca 1600 m n.v., v področju Koprivne (1605 m n.v.) in blizu kraja Prevalje (411 m n.v.). V Julijskih Alpah je bil ris opažen ali sleden v gozdovih Pokljuke (1300 m), Jelovice (1200 m), v dolini Trente (400-700 m), južneje v Trnovskem gozdu (850-1400, Banjščici (Golaki 810 m), najnižje pa se je znašel nad Novo Gorico pri kraju Grgar (389 m), kjer je bil leta 1989 tudi odstreljen. Upoštevati moramo še jugozahodno stalno nahajališče v predelu Slavnika (1029 m) in Brkinov (400-700 m n.v.).

V loviščih Hrvaške se je ris prvo pojavil pod vrhom Risnjaka (1580 m n.v.) v Gorskem Kotarju, od koder se je razselil na predela v smeri Delnic (698 m) in dalje v pogorje Velebita (1000-1600 m n.v.) in Like (600-1100 m). Risi pa so bili streljani nad kraji Crikvenica, Novi Vinodolski, Senj ob Jadranski obali. Na najnižji nadmorski višini, cca 200 m je bil povožen mlad ris na cesti ob odlagališču smeti nad Reko. V Istri je bil l. 1991 najden ris, kateri je utonil v morju.

ZAKLJUČEK

Meseca marca 1973 je bilo v Kočevske gozdove izpuščeno v prostost 6 risov, ki so bili l. 1972 odlovljeni na Slovaškem in transportirani januarja 1973 v Lovski revir Trnovec na Rogu ter nameščeni v karanteno.

Naselitev je bil smel poskus GL Medved iz Kočevja, vrniti to največjo evrpsko divjo mačko v gozdove Slovenije, kjer je še pred dobrimi stoletji živel v simbiozi z medvedom in volkom. Eksperiment je uspel in pobudnikom naselitve čestitke in pohvala. Zahvala gre tudi dipl.ing. A. Frkoviću iz Delnic, kateri nas je vseskozi - od pojava prvega risa v Gorskem Kotarju naprej obveščal,

kako so potekale migracije risov na Hrvaškem. Na žalost so vojne razmere v Krajini onemogočile pregled, kaj se dogaja z risi v tem predelu lovišč in po l. 1991 ing. Frkovič obvladuje le še dobro tretjino prvotnega območja, naseljeno z risi.

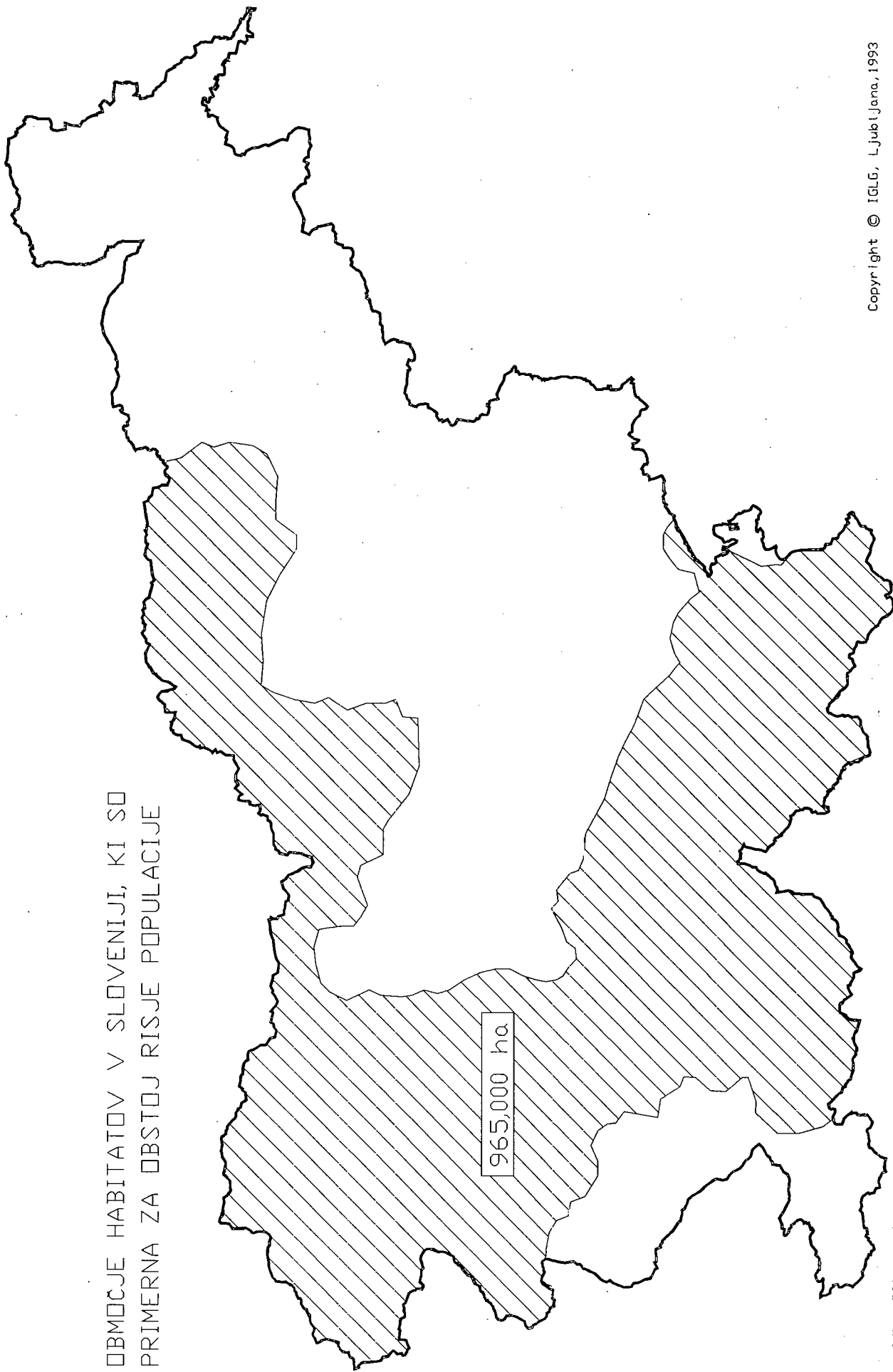
Sedanja risja populacija v Sloveniji je prostorsko in genetsko izolirana, in temu problemu bo potrebno posvetiti v naslednjih letih posebno pozornost. V to smer se formira v Evropi pri IUCN takoimenovani SCALP - program, v katerega se bo morala vključiti tudi Slovenija. Stiki zato so že vzpostavljeni.

Odsek za lovstvo inštituta je vse od izpusta dalje prevzel v svoj program raziskovalno nalogo, spremljati naselitev risov in del te študije je predstavljen v tem poglavju, ki dokumentira rezultat dvajsetletnega dela, kaj se je dogajalo z risjo populacijo v Sloveniji, na Hrvaškem in komentira rezultate naselitev v ostalih državah Evrope. Današnja razširjenost risov v Sloveniji je predstavljena na priloženi karti, kjer sta vrisana osrednji in periferni del naseljenosti.

V vseh dvajsetih letih naših raziskav smo sodelovali z gozdarji, lovci in številnimi ljudmi, ki so v eni ali drugi obliki prispevali, da smo dobili čim več informacij o tej novi vrsti divjadi. Vsem tem in donatorjem gre zahvala, da smo sproti imeli pregled, kako potekajo migracije, o prirastku, prehrani, odstrelu in ostalo. Imeli smo izjemno dobre stike z raziskovalci v državah kjer so tudi naselili rise in prav to nam je omogočalo, da smo naše rezultate v Sloveniji sproti konfrontirali z njihovimi v Švici, Nemčiji, Franciji, Avstriji in Italiji.

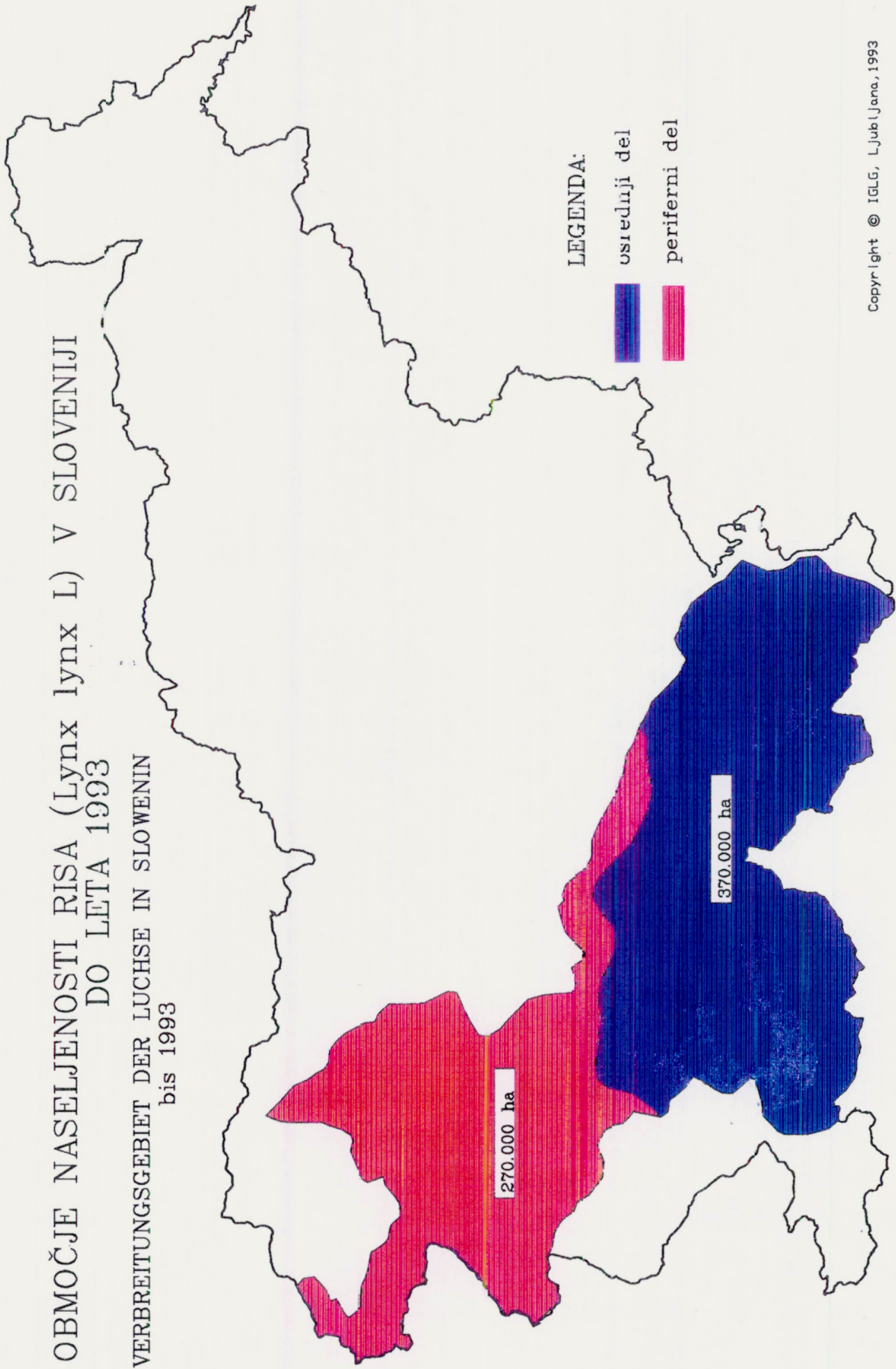
Ponašamo se opravičeno, da je naselitev v primerjavi z ostalimi v Evropi najbolj uspela, da so risi naselili že precejšnji del gozdnatih lovišč naše republike, in da je za njih še nekaj prostih območij, kjer imajo možnost za življenje - Karavanke,

OBMOČJE HABITATOV V SLOVENIJI, KI SO
PRIMERNA ZA OBSTOJ RISJE POPULACIJE

OBMOČJE NASELJENOSTI RISA (Lynx lynx L) V SLOVENIJI
DO LETA 1993

VERBREITUNGSGEBIET DER LUCHSE IN SLOWENIN
bis 1993

Pohorje. V te predele bodo potekale bodoče migracije, če jih bomo za nekaj let pustili primèru. Pričakovati je, da se bo populacija risov številčno okrepila - prvo v takoimenovanem perifernem območju, kjer je že danes slediti ali opaziti rise, ne pa še prirastka. Ris je že petnajst let lovna divjad, to je pomemben rezultat naselitve in tega bi se morali najbolj razveseliti prav lovci.

Naši študiji spremljanja migracij ne pripisujemo neke visoke znanstvene vrednosti. Za kaj takega npr. za telemetrijo ni bilo razumevanja v lovskih krogih (izjema GL Medved), čeprav so tudi lovci primaknili nekaj denarja za naše delo. Inštitutu gre zasluga, da je uspel med gozdarji ustvariti ugodno klimo za dolgoletno sponzorstvo in redkokatera raziskovalna naloga inštituta je bila deležna take podpore.

Čeprav se je ideja za naselitev risov v Sloveniji porodila med lovci (LG Medved) - ta divjad med večino lovci nima status zaželjene vrsti divjadi v Sloveniji kot je bil to slučaj po l. 1970 z naseljevanjem neavtohtonih muflonov in lopatarjev. Da je človek v preteklosti izstrelil risa v večjem delu Evrope, ni nobenega dvoma in za tiste čase je bila to posebna čast. Med zvermi je ris najslabše zapisan - da je bestialen, krvoloč, napadalen do človeka in to pisno in ustno izročilo je danes še ohranjeno, kar ni v prid risom. Potrebno bo več storiti za osveščenost ljudi, predvsem lovcev, da je ris povsem "normalna" divjad, ki spada v vrsto velikih mesojedih zveri in ki je stoletja naseljevala lovišča Slovenije. V preteklih dvajsetih letih se ni pri nas niti kjerkoli v Evropi dogodilo, da bi ris ogrožal ljudi niti obstoj katerekoli vrste divjadi. Problem obstoja na relaciji ris-ovce, s čemer se pri nas zaenkrat še nismo srečali v hujši obliki.

Gozdarski inštitut Slovenije

PROJEKT GOZD - DIVJAD

Raziskovalna naloga: SPREMLJANJE NASELITVE RISA
(*Lynx lynx* L.) V SLOVENIJI 1973 - 1993

III. DEL

Vodja projekta RIS:
Janez ČOP

Ljubljana, 1994

KAZALO

	Stran
UVOD	3
LOVSKA ZAKONODAJA IN RISA	4
GENEZA LOVNE POLITIKE PO IZPUSTJU RISOV	6
TRAJANJE LOVNIH DOB	9
LOVNA STRATEGIJA Odstrela risa v Sloveniji	12
DINAMIKA CCEN SPOMLADANSKEGA ŠTEVILA RISOV	19
REALIZACIJA Odstrela	28
ODSTREL IN POGIN PO MESECIH	34
SPOLNA STRUKTURA	37
TELESNE TEŽE RISOV	38
NA KAKŠNE RAZDALJE SO BILI STRELJANI RISI	40
ODSTREL IN POGIN RISOV V GL, LD IN LGO	43
- Odstrel in pogin risov v R. hrvaški	58
- Odstrel in pogin risov v R. BiH	78
- SUMARNI PRIKAZ Odstrela in pogina risov v LOVIŠČIH SLOVENIJI, HRVAŠKE IN BiH	81
- KVALITETA TROFEJ RISOV	82
- PRILoge SHEMAJSKI PRIKAZ Odstrela in pogina RISOV V SLOVENIJI V POSAMEZNIH LOVNIH SEZONAH IN SKUPNO V 5-LETIH ČRDOBJIH	85

Gozdarski inštitut Slovenije
Ljubljana, Večna pot 2

III. DEL: ODSREL IN POGIN RISOV 1973-1993

Nosilec projekta "Ris":

Janez ČOP, dipl.biol.

A handwritten signature in black ink that reads "Janez Čop". The signature is written in a cursive, flowing style.

Ljubljana, 1994

ODSTREL IN POGIN RISOV

UVOD

Ris ni bil nikoli v svoji zgodovini na Slovenskem cenjen in zato uvrščen v zaščiteno divjad z lovno in nelovno dobo. Tudi v obdobju koncem 19. stoletja, ko je postal izrečno redek in se obdržal le še v predelih Kočevske, Notranjske, Karavank in Pohorja ni bil deležen kakršnekoli zaščite ali prepovedi lova. Prav obratno - ris je bil vseskozi obravnavan kot najbolj krvoločna zver in tako kot volka je smel vsakdo risa streljati, loviti v past ali pokončati na kakršenkoli način preko celega leta.

Znane so denarne nagrade za ustreljenega risa in volka. V študiji F.Kosa (1927) "Ris na ozemlju etnografske Slovenije" je naveden naslednji citat: V cirkularni naredbi C.KR. Ilirske gubernije v Ljubljani z dne 2. novembra 1821 je proširjeno podeljevanje nagrad za rise v izmeri, ki je bila določena že leta 1818 za volkove - za ubitega risa samca 20 guldirarjev, za samico 25 in za mladiče 10 guldirarjev. Po letu 1900 ni bilo zaslediti razpisanih nagrad za ustreljene rise in je sklepati, da te zveri ni bilo več na ozemlju Slovenije. Za volkove je bila še vedno določena nagrada."

Leta 1973 risi niso bili naseljeni na Kočevskem le iz povsem sentimentalnih nagibov za njihovo ponovno vrnitev. V primeru, da bo poskus uspel, je bilo že ob štartu tega projekta namen, uvrstiti to novo divjad tudi za lov, odstrel, kar bi vsekakor v mnogočem dvignil pomen in renome lovišča, ki pretežni del letnega odstrela trofejne divjadi namenja inozemskemu (deviznemu) lovnemu turizmu. Izjemno malo lovišč se v Evropi ponaša s takšno pestro in bogato lovno favno mesojedih zveri - med-

vedom, volkom in povrhu še risom, kjer je možno na lovu upleniti eno ali drugo vrsto omenjene divjadi. Kaj takega je mogoče danes le v Karpatih in nekaterih predelih Skandinavije, na Balkanu - Makedoniji in Kosovu.

Leta 1972, ko je prišlo do ideje naselitve risov na Kočevskem ni bilo mogoče oceniti, ali bo podvig uspel ali ne. Obe predhodni naselitvi risov leta 1970 na Bavarskem (Nemčija) in leta 1971 v Obwalden-u v Švici sta bili domala ilegalni in ni bilo mogoče na podlagi teh dveh naselitev oceniti, ali se bo ris uspel obdržati in se tudi razmnožiti. Zato se je več ali manj le ugibalo, kakšen bo rezultat v Sloveniji. Optimizem za dobrim rezultatom je bil upravičen v toliko, da kjer še živi avtohtoni medved in volk je tudi upanje, da bo uspeval enako ris, kateri je bil tu nekoč avtohton. Ta okoliščina z medvedom in volkom je bila dejansko prisotna v gozdovih Kočevske in Notranjske.

Danes, dobrih 20 let po naselitvi ugotavljamo, da je leta na Kočevskem od vseh v Evropi najbolje uspela, da se je ta divjad pričela omejeno loviti že 5 let po ispustu, kot je bilo planirano, če bo do tedaj nova populacija risov postala tako številčna, da bo dopuščala odstrel. Elaborat obravnava odstrel in pogin risov od leta 1973 do lovne dobe 1992/93, predvsem od pričetka lova 1978/79, kar daje 15 lovnih sezon.

LOVSKA ZAKONODAJA IN RIS

Lovski zakon Slovenije v stari in novi Jugoslaviji ne omenja risa kot lovno ali nelovno čivjad, ker ga desetletja enostavno ni bilo več v naših loviščih in se je smatral za izumrlo živalsko vrsto. Tudi lovska zakonodaja Hrvaške in BIH ne omenja risa, povsem drugačna pa je situacija v republikah Jugoslavije, kjer avtohtoni ris še danes naseljuje predele lovišč vzdolž jugoslovansko - albanske meje v Makedoniji, Kosovem (Srbija) in Črni gori. Lovski

zakon navedenih republik uvršča risa sicer v lovno divjad, vendar je povsod po drugi svetovni vojni zaščiten preko celega leta. Dovoljen je le izjemen odstrel za potrebe preparatov v muzejih in drugih zbirkah.

V Sloveniji je prišlo do sprememb po naselitvi risov leta 1973 na Kočevskem. Novi Zakon o varstvu, gojitvi in lovu divjadi, sprejet leta 1976, prvič omenja in uvršča risa med zaščiteni divjad (člen 10), ko med mačkami (Felidea) našteva poleg divje mačke tudi risa. V odstavku 3. člena istega zakona je zapisano: zaradi redkosti ni dovoljeno loviti vse leto med naštetimi vrstami tudi risa - in dalje (4): Republiški sekretar za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano lahko izjemoma dovoli odstrel določenega števila divjadi, naštete v tem členu. Omembe je vredno, da je bila s tem zakonom prvič v Sloveniji določena tudi lovna doba za volkove (od 1. oktobra do 28. februarja), kar je do danes izjemen primer v Jugoslaviji. Povsod je odstrel volkov dovoljen preko celega leta, ponekod se stimulira z denarnimi nagradami, kar velja tudi za prinešena živa legla mladičev.

Ker je ris že v letu dni po izpustu prešel reko Kolpo in za stalno naselil lovišča Hrvaške-Gorski Kotar, Liko, je postal vprašljiv lovni status te nove divjadi. Obstoječi zakon o lovstvu RH ne omenja risa ne kot lovno in ne kot zaščiteni divjad, vendar osnutek novega lovskega zakona, kateri naj bi bil sprejet 1993 leta predlaga po vzoru Slovenije za risa lovno in nelovno dobo v rajonu (ta še ni določen) in številčno neomejen odstrel izven rajona, vendar le v lovni dobi. Dovoljenje za odstrel naj bi po novem izdajal njihovo ministrstvo in ne več posebna komisija pri Republiškem zavodu za varstvu narave v Zagrebu. S tem bo delno izenačena lovna politika v obeh republikah do risa. Ostaja pa odprto vprašanje položaja risa v BIH, kjer se je tudi že pojavil

naseljeni ris iz Hrvaške (Slovenije). Štirje so bili že odstreljeni, dva povožena, vendar ga lovski zakon te republike tudi ne omenja, za njegovo zaščito pa se nihče ne zavzema.

GENEZA LOVNE POLITIKE PO IZPUSTU RISOV V SLOVENIJI

Cd kar je Republiški komite za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Slovenije v Ljubljani jeseni 1978 izdal prvič izjemno odločbo za odstrel štirih risov v loviščih lovskih družin LZ Kočevje ter Gojitvenih lovišč Medved, Snežnik in Žitna gora pa vse do lovne dobe 1992/93, torej v 15-lovnih sezonah na rise je prišlo do bistvenih sprememb, ki so vplivale na politiko gospodarjenja s to divjadjo v Sloveniji.

Te spremembe so se nanašale:

- na pričetek in trajanje lovne dobe na rise
- na odločbe Rep.komiteja za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, v katerih loviščih Lovskih zvez, Gojitvenih lovišč ali Lovskih gojitvenih območjih (LGO) je (ni) bilo dovoljeno streljati rise
- na število planiranega odstrela v posameznih lovni dobah
- v zahtevah in izdajanju odločb Rep.komiteja za izreden odstrel risov v nelovni dobi
- na strukturo odstrela (odrasli - mladiči)
- na politiko odstrela risov v rajoniziranem območju in izven rajona.
- v odpravi rajonizacije l. 1990

Praksa je bila, da je lovska organizacija vsako leto pred pričetkom lovne dobe na rise naslovila na Rep.komite vlogo za odobritev izjemnega odstrela določenega števila te divjadi. Od leta 1978 do leta 1982 je predlog za odstrel vlagala Lovska zveza Kočevje, kasneje Lovska zveza Slovenije na podlagi dogovora s Skupnostjo OZD za lovstvo in ribištvo. Ob izdaji prvih odločb od

leta 1978 do 1982 je bil s strani komiteja angažiran tudi raš inštitut kot nosilec raziskovalne naloge, ki je spremljala naselitev risov v Sloveniji, da poda strokovno oceno in mnenje k predlogom za odstrel. Mnenja so bila dana v pisni obliki ali v obliki konzultacije Rep. inšpektorja za lovstvo.

V priloženi tabeli je prikazana dinamika dogajanja v posameznih lovnih dobah, v katerih loviščih ali LGO je bil dovoljen odstrel, trajanje lovne dobe ter planirani in izvršeni odstrel:

Prvi ris, kateri se je 7.2.1974 ujel v past v revirju Mala gora lovišča LD Ribnica. To je eden od treh samcev, ki so bili pripeljani iz Slovaške in bili izpuščeni meseca marca 1973 iz karantene v revirju Trnovec lovišča Medved v Kočevju. Ris si je odgriznil sprednjo desno tenco, s katero je stopil v past.

LETO Odstrela, Lovne dobe, Območja lova, Planirani in Izvršeni
 Odstrel risov v Sloveniji

Leto	Lovna doba od - do	Dovoljena območja odstrela	Plan	Izvršen
1974	-	-	-	1
1978/79	1.11.-28.2.	LZ Kočevje + GL Medved + GL Snežnik + GL Žitna gora	4	5
1979/80	1.11.-28.2.	- " -	4	3
1980/81	15.11.-28.2.	LGO Kočevje	4	2
1981/82	15.11.-28.2.	LGO Kočevje	3	4
1982/83	15.11.-28.2.	LGO Kočevsko + Notranjsko + Krimsko + Koprsko	4	5
1983/84	15.11.-28.2.	LGO Kočevsko + Notranjsko + Krimsko + Koprsko in LZ Novo mesto	5	4
1984/85	1.10.-28.2.	LGO Kočevsko-Belokranjsko + Notranjsko + Krimsko + obalnokraško + Novo mesto + izven števn. neom.	6	9
1985/86	15.10.-15.3.		8	10
1986/87	1. 9.-28.2.	RAJCN: Območje LGO KOčevsko -Belokranjsko Območje LGO Notranjske Območje LGO Krimsko	8 8	7 11
1988/89	15. 9.-28.2.	* izven rajona neomejeno število odstrela, vendar le v lovni dobi	8	15
1989/90	15. 9.-28.2.		8	8
1990/91	15.10.-28.2.	ni več rajonizacije	7	13
1991/92	1.11.-29.2.	- " -	8	9
1992/93	15.10.-28.2.	- " -	8	7
Skupaj			93	112

Izdano izjemno dovoljenje: za LGO Koper (1.7.-31.2.1982)
 za LD Kobarid (2.7.-31.12.1986)

Za lovno obdobje 1993/94 je bilo izdano dovoljenje za odstrel 8 risov, od katerih naj bi bili odstreljeni v Kočevsko-Belokranjskem LGO 3 risi, v LGO Notranjske 3 in eden v Krimskem in eden v Obalno-Kraškem LGO. Skrajšana je bila tudi lovna doba za cel mesec - od 1. novembra do 15. februarja. S tem je bilo ugodeno vlogi inštituta, da se odstrel v Sloveniji omeji le na osrednji, centralni predel risje populacije in omogoči nadaljnje širjenje in stabiliziranje te divjadi v loviščih, kjer se zaenkrat pojavlja kot prehodna in ne kot stalna divjad. Ves ta proces je odvisen od doselitve samic, kar garantira tudi prirastek.

TRAJANJE LOVNIH DOB

V večini držav Evrope, kjer še živi avtohtoni ris in je dovoljen odstrel, so lovne dobe prilagojene oceni števila te divjadi - če je populacija risov v porastu so lovne dobe daljše, v primeru nazadovanja so krajše ali odstrel popolnoma prepovedan za eno ali več let. V večini primerov se lov pričanja meseca novembra ali šele decembra, ter traja do 1.marca. Pričetek in konec lovne dobe pogojuje več okoliščin, ki imajo svoj pomen tudi v naslednjem:

1. Kožuh risa mora biti v zimski dlaki, kar garantira pri pravilnem prepariranju obstojnost kože, saj je kožuh glavna trofeja pri tej divjadi (tudi lobanja). Prezgodni odstrel npr. pričetkom meseca septembra ne daje garancije, da dlaka ne bo izpadala. Kjer je dovoljen tudi odstrel mladičev, ki tehtajo septembra le 4 do 5 kg žive teže in kožuh ne predstavlja nobene vrednosti za oceno trofeje.

2. V Skandinaviji in deloma Karpatih se lovna sezona pričanja, ko zapade sneg, kjer je risa najlažje izslediti v snegu.

V prvih dveh letih izjemnega odstrela risov v Sloveniji (1973 in 1979), se je lovna doba pričela s **1.novembrom**. V letu 1980 se je prestavila na 15.november in tako skrajšana lovna doba je bila v veljavi 4 lovne sezone - do 1983-1984, nakar se je v naslednjem

letu (1984-1985) pričela že mesec prej - s **1. oktobrom**. V lovni dobi 1985-1986 je bil lov dovoljen s 15. oktobrom, da bi v naslednjih dveh sezonah (1987-1988) bil na naše presenečenje premaknjen kar na **prvi september**, to je dva meseca prej kot ob pričetku odstrela leta 1978. V lovni dobi (1988-1989) se je lov pričel dva tedna kasneje - s 15. septembrom.

Do skrajšanja lovne dobe za rise je prišlo po letu 1990, ko je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano izdalo odločbe, da se rise sme odstreliti šele po 15. oktobru, za kar gre zasluga tudi republiškem inšpektorju za lovstvo ing. A. Simonič-u. Lovna sezona 1993/94 je bila skrajšana za cel mesec - od 1. novembra do 15. februarja!

Zakaj take spremembe v pričetku lovne dobe na rise? Iz odločb še Rep. komiteja za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano ni bila vedno razvidna strokovna utemeljitev za tako zgoden pričetek lova. Navedene so okoliščine, ki so po naši oceni vplivale za izdajo odločb in to:

- zaradi ocene, da je naselitev v Sloveniji od vseh v Evropi najbolj uspela
- zaradi povečevanja življenjskega areala te zveri v Sloveniji (in na Hrvaškem)
- v vsevečjem nerazpoloženju lovcev do te mesojede zveri
- v oceni, da risi preveč selektivno posegajo med srnjad
- v zahtevah lovcev, da naj se ris izven rajona strelja preko celega leta in ne le v lovni dobi (ta predlog LZS ni dobil podpore)
- prisotnost strahu, da bodo risi ogrožali ovčjerejo in bi morala lovsko organizacija povrniti škodo.

V loviščih Gorskega Kotorja, Like in drugod na Hrvaškem se lovne dobe niso bistveno spreminjale kot je bil to slučaj v Sloveniji. Lovna doba za rise v tej republiki je bila sprejeta šele 1. 1982, ko je Savjet za zaščito prirode sprejel odlok o posebni zaščiti risa. Do tega leta je bilo ustreljeno ali je poginilo 17 risov. Od tega leta dalje je pričetek lovne dobe v posameznih letih variral med 15. oktobrom do 15. novembra. O odstrelu risov na Hrvaškem več v posebnem poglavju.

Konec lovne dobe je povsod v Evropi tampiran na čas, ko se prične parjenje, reprodukcija. To se dogaja okoli 1. marca. Tak kriterij je upošteval tudi naš Republiški komite za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano v svojih odločbah, da se lovna doba zaključi koncem meseca februarja. Le v lovni dobi 1985-1986 je bila podaljšana na 15. marec, za kar pa ni bilo strokovne utemeljitve. Tudi v loviščih Hrvaške se lov zaključuje z 1. marcem.

Še ena okoliščina je pomembna za pričetek lovne dobe, ki ima predvsem pomen ob novih naselitvah in v primeru stagnacije populacije risov. Zadeva vodeče samice. Odstrel le-teh je v normalnih pogojih prepovedan. Tudi pri nas in na Hrvaškem je v vseh odločbah za odstrel določilo, da vodečih samic ni dovoljeno streljati.

Samice polože mladiča(e) koncem meseca maja do srede meseca junija (brejost traja 70-74 dni). Naraščaj ostane prve dva-tri meseca starosti na skritem mestu in se le malo oddaljuje - po raziskavah Švicarjev potom telemetrije največ do 500 m. Risinja se podaja sama na lov, mladiči ji ne morejo slediti ter jim plen (hrano) privleče ali jih celo odpelje do žrtve, če je le-ta blizu. Še tako vešč lovec ne more prepoznati vodeče samice, če nima ob sebi mladiča(e). Tako lahko pride do odstrela, kar ima za posledico zagotov pogin tega legla. Opisano stanje traja najmanj do sredine meseca oktobra, ko mladiči porastejo in jih samica

pogosteje, ne pa vedno, vodi s seboj. Ti primeri so se dogodili tudi pri nas in na Hrvaškem. Mladiči niso v stanju preživeti brez matere najmanj do 7-8 meseca starosti in ob izgubi vodnice leglo kompletno pogine. Rezultat naše študije to dokumentirano potrjuje s primerom pri Pivki (trije mladiči), najdbe poginjenih shiranih primerkov v LD Trnovski gozd, LD Žilce. V loviščih Gorskega Kotorja je bilo teh primerov še več. Karakteristično je, da prestradani mladiči po izgubi vodnice pritavajo na dvorišča npr. kmetij, zatečejo se v vasi, kjer love domače kure, mačke, poskušali so tudi priti do domačih zajcev v kletkah itd. Kljub lakoti niso napadalni do človeka. Nekaj teh mladičev je bilo pri nas in na Hrvaškem ustreljenih sredi naselij, na dvoriščih, v šupah ali so jih pokončali s koli ali podobno. (Prestranek, Matenja vas, Kuželj). Iz literature so poznani ti primeri, katere je npr. znani raziskovalec P.Hell iz Slovaške opisal v svoji znani študiji.

LOVNA STRATEGIJA Odstrela RISA V SLOVENIJI

Meseca februarja 1974 se je v LD Ribnica v predelu Mala gora ujel v past ris, eden od izpuščenih samcev, pripeljanih iz Slovaške. Odstrel risov je bil prvič dovoljen v lovni dobi 1978/79, ko je Zveza lovskih družin Kočevje zaprosila Rep.komite za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, da odobri izjemen odstrel risov na območju Gojitvenega lovišča "Medved" iz Kočevja in v obrobni loviščih lovskih družin, katere mejijo na omenjeno Gojitveno lovišče.

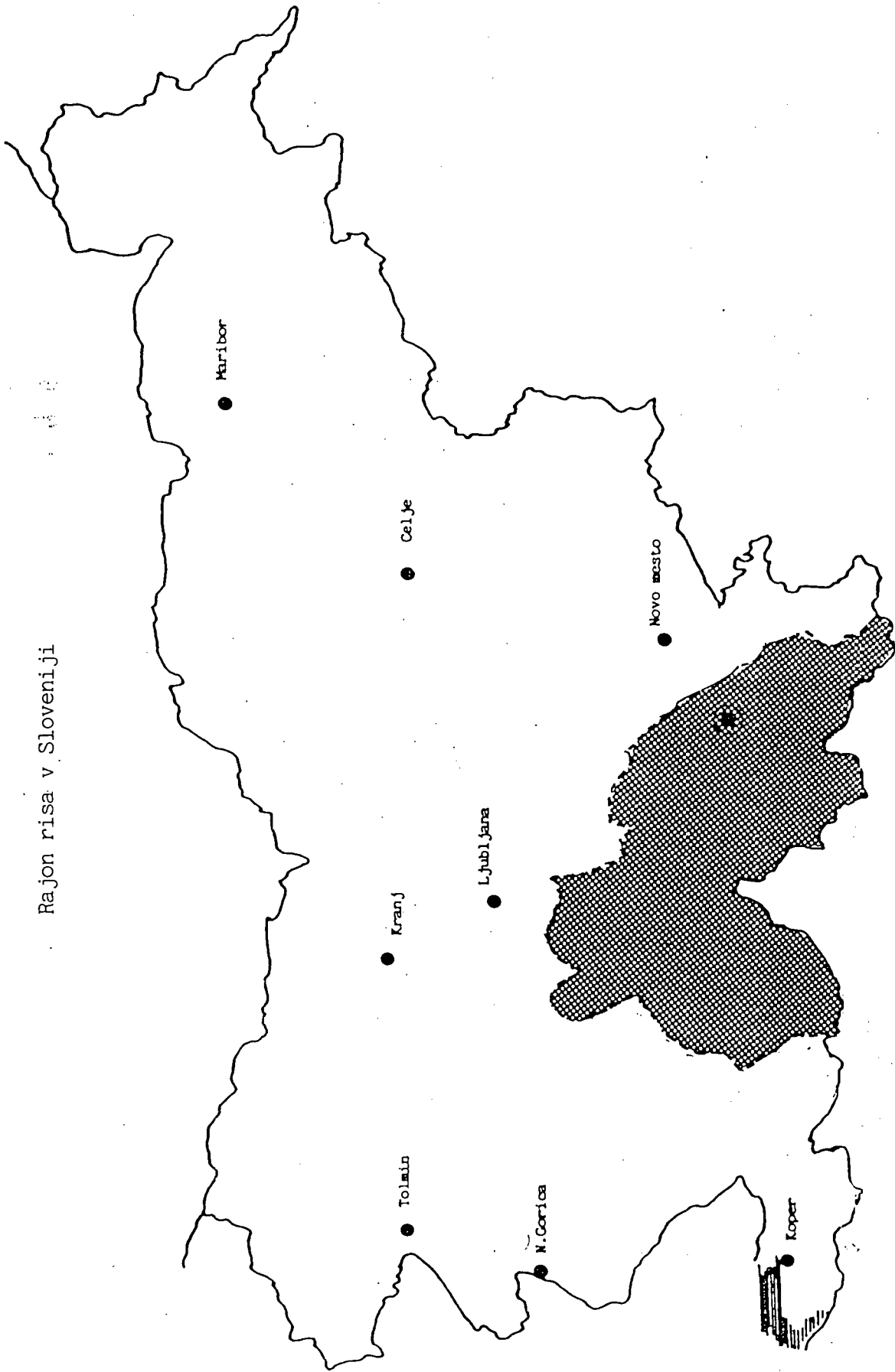
Iz odločb Republiškega komiteja za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, po letu 1991 ministrstva in obrazložitvev, katere je izdal ta organ pred vsakoletnim pričetkom lova je razvidna odstrelna politika v preteklih 15 lovni sezoni na rise v Sloveniji, to je od leta 1978 do konca lovne sezone 1992/93. Strategija odstrela je bila naslednja:

1. V začetku je bil **dovoljen odstrel risov le v strogem centru** nove populacije in prepovedan v loviščih na obrobju in tudi tistih primerkov, ki so migrirali že čalje v razne smeri. Taka odstrelna politika je bila uveljavljena predvsem v prvih dveh letih - **1978/79 in 1979/80**. Cilj je bil jasen - odstreliti rise v obeh ogradah, v katerih so bili mufloni in damjeki, ki se nahajata blizu ispusta risov v revirju Trnovec in s prepovedjo odstrela izven ožjega centra omogočiti nadaljnje širjenje risov v sosednja lovišča. Prirastek risov je bil tolikšen, da so mladi risi morali iskati nov življenjski okoliš, kar je tudi v njihovi naravi življenja.

Odstrel je bil omejen na lovišča Lovske zveze Kočevje ter GL Medved in Žitna gora. Zveza lovskih družin Kočevje je morala po odločbi poskrbeti za sporazumno razporeditev odstrela med imenovanimi lovskimi organizacijami, da ne bi prišlo do prekoračitve odobrenega odstrela. V prvih dveh lovnih sezonah je bilo odobreno za odstrel po 4 rise na leto, uplenjeno je bilo le 7 risov in najden povožen samec. V vsoto 7 risov je všteti tudi ris, kateri je bil ustreljen povsem na drugem kraju Slovenije, v LD Prežihovo v Pohorskem LGO in je prišel k nam iz Avstrije, kjer so to divjad naselili l. 1977 pri kraju Murau na avstrijskem Štajerskem. Za omenjeni odstrel risa na Koroškem ni bilo izdano dovoljenje - uplenitelj je v megli zamenjal risa za lisico.

Od uplenjenih 7 risov je bilo 5 mladičev, odstreljeni v obori - 3 in 2 v lovišču LD Ribnica. Spomladi 1979 je bil povožen odrasel ris na cesti pri Dvoru na Krki, za katerega pogin smo izvedeli šele leto pozneje, za kaj več pa ni bilo podatkov.

Rajon risa v Sloveniji

Lokacije odstrela potrjujejo, da je bil izveden v strogem centru naselitve risov in da je bil spoštovan dogovor. Odstrel risov v obeh oborah lovišča Medved je bil izvzet od planiranega odstrela iz razloga, kateri je naveden v odločbi:

- da intenzivna gojitev divjadi v oborah ne dopušča istočasno naravne selekcije s strani mesojedov (volk, ris).

2. Za obe sledeči lovni sezoni 1980/81 in 1981/82 je karakteristično:

- da se je odstrel z odločbo Republiškega komiteja razširil na celotno novo formirano Kočevsko lovsko-gojitveno območje, kar je praktično pomenilo razširitev lovnega (odstrelnega) teritorija za rise še na lovišča Bele Krajine ali skupaj na cca 180.000 ha
- da se količinski odstrel iz prejšnjih dveh let ni povečal in v odločbi je bil dogovorjen odstrel 4 in 3 risov, skupaj 7, dejansko pa je padlo le 5 risov in 1 je bil povožen, skupaj torej 6. Odstreljen je bil tudi prvi ris na Notranjskem (29.11.1981) v LD Babno polje. Bil je to mladič, kar da sklepati, da je samica poglela že daleč izven ožjega območja naselitve v Kočevskem Rogu. Cetiramo obrazložitev v odločbi Republiškega komiteja o odstrelu 3 risov v času lova 1981/82: naselitev risov na Kočevskem je bila uspešna, predvsem pa to kaže njegova razširitev v Gorski Kotor, na Notranjsko in drugam. V Kočevskem LGO ocenjujejo, da je vpliv risov na divjad, predvsem pa na srnjad že tolikšen, da je potreben odstrel risov, vendar v primernem številu. Eden ciljev naselitev je bil tudi razširitev risov v ostala območja, ki so primerna za njihov življenjski prostor. Še posebno močno se odseljujejo iz Kočevske v Gorski Kotor. Zaradi takih razmer in ciljev naselitve risov moramo zagotoviti trajnost tudi tej živalski vrsti z varstvenimi ukrepi in le z izjemnimi odstrelmi, ki se morajo prilagoditi gibanju populacije risov in drugih vrst divjadi. Na Hrvaškem je bil že registriran odstrel 10 risov, 1 se je

ujel v past - skupaj 11. V SR Sloveniji pa je bilo odstreljenih 9 risov, 1 ujet v past in 1 povožen. Skupaj je bilo od naselitve dalje do oktobra 1981 izločenih najmanj 22 risov.

Omenjena odločba je upoštevala informacijo našega Inštituta z dne 10.10.1981 o populaciji risov v Sloveniji in Hrvaški, kjer je bila predstavljena tedanja razširjenost risov, podrobnosti o njihovem odstrelu (datum, kraj, spol). Obrazložena je bila problematika ter predstavljeni ukrepi (o tem bo govora v drugem poglavju - odstrel risov v SR Hrvaški).

3. V naslednjih treh lovni sezoni na rise je prišlo v odločbah Republiškega komiteja do večje liberalizacije v politiki gospodarjenja s to divjadjo v Sloveniji, kar se je manifestiralo v več smereh:

a/ postopoma se je povečevala kvota risov za odstrel, katera je bila tudi presežena:

1982/83 je bil planiran odstrel	4 kom.,	izvršen s	5 kom.
1983/84 je bil planiran odstrel	5 kom.,	izvršen s	4 kom.
1984/85 je bil planiran odstrel	6 kom.,	izvršen s	9 kom.
	-----		-----
	skupaj	15 kom.	18 kom.

b/ bistveno se je povečal lovni teritorij, kjer je bilo dovoljeno upleniti planirano število risov: loviščem Kočevskega LGO (182.000 ha) so se pridružila še lovišča:

- Notranjskega LGO
- Krimskega LGO
- Koperskega LGO
- Lovišča Lovski zveze Novo mesto

S tem je bil odstrel risov možen na površini 500.000 ha lovišč. V tem času pa je po naši oceni ris naseljeval **cca 300.000 ha** lovišč.

Za lovno dobo 1984/85 je bilo prvič uveljavljeno določilo - citiramo odločbo: **v času od 1.10. do 28.2. v ostalih loviščih v SR Sloveniji odstrel risov ni omejen**, vendar pod pogojem, da so zavarovane vodeče samice.

c/ pričetek lovne dobe 1982/83, katera je bila določena s 15.11. - ta termin je bil v veljavi 4 prejšnja leta, se je za lovno dobo 1984/85 premaknil že na 1.10. kar je pomenilo podaljšanje lovne dobe na rise za mesec in pol.

d/ Republiški komite je prvič izdal na vlogo LGO Koper odločbo za izjemen, predčasen odstrel 1 risa na območju Koperskega LGO v času od 1.7.1982 do 31.12.1982. Utemeljitev omenjene lovske organizacije je bila, da risi pokončujejo ovce. Ris je bil dejansko odstreljen 3.10.1982 na Slavniku v LD Kozina, vendar je preizkava tega primera (Inštitut, LD, Postaja ljudske milice) odvrгла sum, da so risi morili ovce. Dejansko so psi opravili svoje med čredo ovac, katera se je pasla na obronkih Slavnika. Velika verjetnost je, da je tudi šakal šaril med ovcami, saj je bil eden kasneje tudi odstreljen.

4. Za politiko odstrela risov v 4 letih - od **1985-1989** je značilen **dvojen kriterij**, ki bazira na rajonizaciji risa v Sloveniji:

- do odstrela risov v rajonu, v katerem je bil v vseh 4 lovnihih sezonah z odločbami planirano 8 risov na leto.
- številčno neomejen odstrel risov izven rajona, kar dopušča odstrel te divjadi v vseh ostalih loviščih Slovenije, vendar še vse v lovni dobi.

Koliko risov je bilo v teh 4 lovnihi sezonah izločeno z odstrelom, najden pogin ali so bili povoženi, kaže naslednja razpredelnica:

Lovna doba	ODSTREL		POGIN	POVOŽENO	SKUPAJ
	plan	izvršen			
1985/86	8	10	-	-	10
1986/87	8	7	-	-	7
1987/88	8	9	1	1	11
1988/89	8	12	1	2	15
Skupaj	32	38	2	3	43

Še troje značilnosti iz tega obdobja, ki zrcalijo odstrelno politiko lovske organizacije do risa, kateri je deloma sledil tudi Republiški komite s svojimi odločbami:

a/ Predsedstvo skupščine Lovske zveze Slovenije in Sveta za varstvo okolja in gojitve divjadi (!), sta na svojih sejah 7.11.1986 in 14.1.1987 sprejela pobudo, da se zaprosi Republiški komite za izdajo odločbe **za odstrel risov preko celega leta** na vsem območju lovišč Slovenije, katera niso bila rajonizirana za gojitev risov. LZS je utemeljevalo vlogo s tem, "da se nadalnje prostorsko širjenje risa kaže z večjimi posledicami za parkljasto divjad" in da bi s tem dosegli večjo učinkovitost sprejete rajonizacije.

Tej zahtevi je nasprotoval naš Inštitut kot nosilec raziskovalne naloge, Splošno združenje gozdarstva Slovenije in Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine. Republiški komite pobudo LZ Slovenije ni sprejel.

b/ V odločbi Republiškega komiteja je bila septembra 1985 prvič opisana meja rajona za risa, območja kjer se programira vsakoletni odstrel. Rajon je omejen na troje LGO, vendar ne na celoten teritorij lovišč znotraj teh treh rajonov:

Kočevsko-Belokranjski

Notranjski

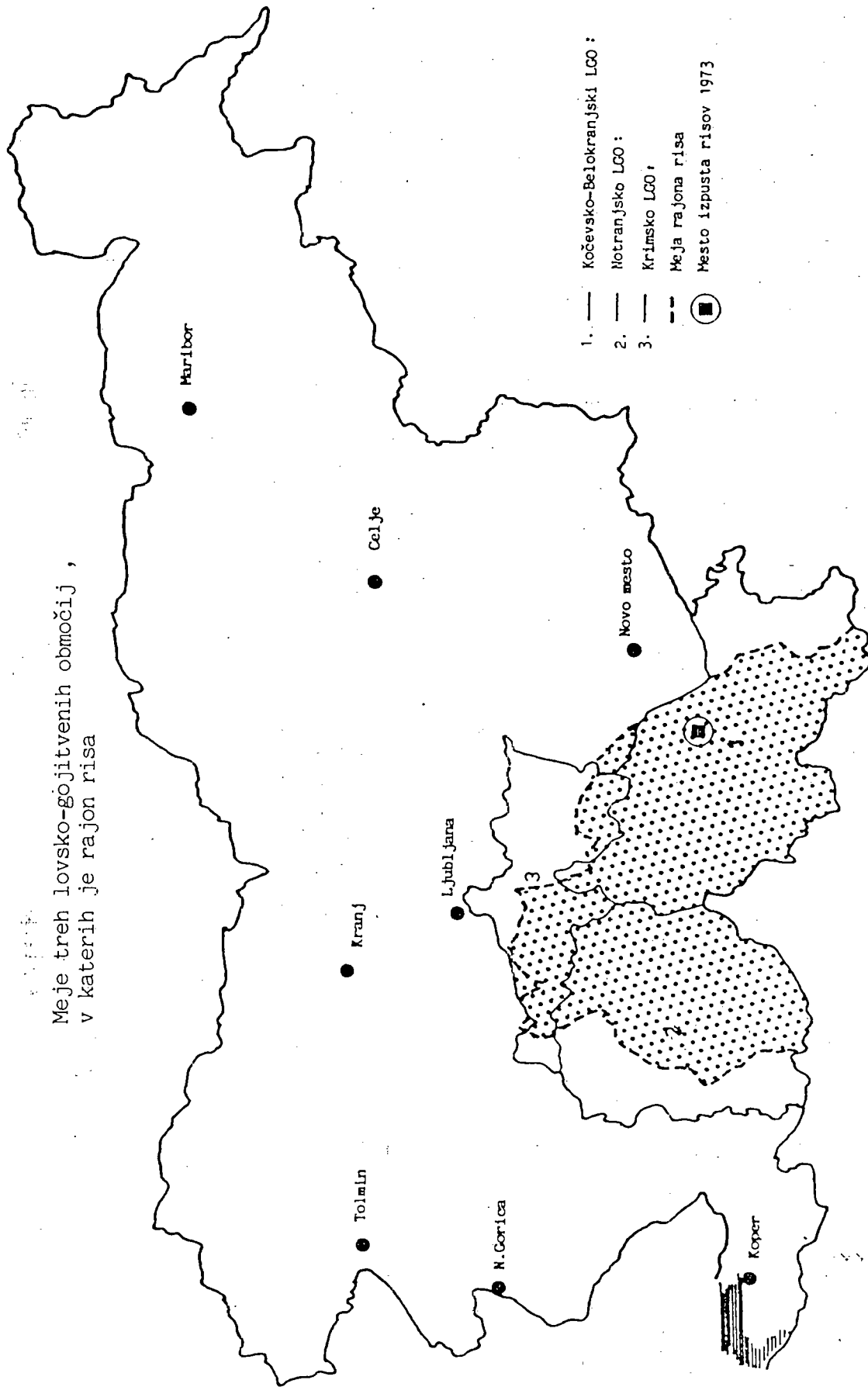
Krimski

Meja rajona poteka: od vasi Dol ob reki Kolpi do vstopa ceste Reka -Ilirska Bistrica; od tu dalje po tej cesti preko Ilirske Bistrice do Pivke; od tu železniška proga do Borovnice; od tu cesta do vasi Podpeč, Tomišel, Iška vas, Ig, Pijava Gorica, Rašica, Ponikve, Videm, Zdenska vas in vas Krka; od tu reka Krka do Žužemberka; od tu dalje po reki Krki do Soteske, nato po cesti Podturn - Ručetna vas - Lokve - Črnomelj - Kanižarica - Dragatuš do reke Kolpe.

V Sloveniji je ris zavarovana divjad na območju, opredeljenem kot predel - rajon, na katerem je zavarovan tudi medved (odredba o območju v SR Sloveniji Ur.l.SRS št. 29/66). Rajon risa v celoti ni identičen z medvedjim, po površini lovišč je manjši in se razhaja na območju Dolenjske in Bele Krajine, kar pa ni bistvenega pomena. Iz podatkov Zavoda za statistiko SRS meri skupna površina Kočevskega, Notranjskega in Krimskega LGO 418.000 ha, **velikost rajona** risa znotraj omenjenih LGO je le **cca 300.000 ha**.

c/ Lovna doba je bila ponovno podaljšana s tem, da se je leta 1986 začela že s 1.9. ali mesec in pol preje kot v letu 1985. Temu določilu v odločbi Rep.komiteja je ugovarjal že pred izdajo inštitut, vendar je termin 1.9. ostal.

Meje treh lovsko-gojitvenih območij,
v katerih je rajon risa

V letu 1986 je Republiški komite izdal izjemno dovoljenje za odstrel enega risa v času od 2.7. do 31.12.1985 v lovišču, ki ga upravlja lovska družina Kobarid in spada v Soško LGO. Obrazložitev izvršenega odbora LGO je bila naslednja:

- zaskrbljeni so za kolonijo gamsov na območju Matajurja
- skrbi jih stalež divjega petelina in ruševca
- da se na planinah njihovega območja pospešuje reja ovc in koz.

Pozitivno mnenje k vlogi LD Kobarid je dalo tudi Triglavski LGO in LZ Slovenije. Republiški komite je v odločbi priporočil, da v lovski družini spremljajo vpliv risa na drugo divjad in v primeru, da ta vpliv ni občuten, opravijo odstrel risa v poznem jesenskem času ali v zimi 1986/87. Po naših informacijah ris ni bil ustreljen in o kakem spremljanju vpliva risa na ostalo divjad ali ovce, koze, inštitut ni prejel nobenih podatkov.

DINAMIKA OCEN SPOMLADANSKEGA ŠTEVILA RISOV V SLOVENIJI

Cena števila populacij posameznih vrst velikih zveri je sila problematična. Koliko toliko realna ocena je možna pri medvedu, vendar le v loviščih, kjer se intenzivno krmi preko celega leta. Volk živi v krdelu, vendar njegove dnevne migracije so stalne, nepredvidljive v razsežnostih teritorija. Ris kot izrazit samotar je nočna divjad, redko se ga opazi preko dneva, je plašen in njegove stečine so dolge tudi po nekaj desetih kilometra v eni - dveh nočeh. Le vodeča samica je v času reprodukcije, to je vzreje mladičev manj v teku, drži se skritih predelov gozdov, skalovja, kjer pušča mladiča(e) prve dva - tri mesece starosti na varnem in se sama podaja na lov za plenom. Družinska vez med samico in mladičem(i) ostaja do naslednje dobe parjenja, ko se razidejo, vendar, če je več mladičev - dva ali tri, le-ti ostanejo skupaj in šele v naslednjem letu, v starosti okoli dveh let se ločijo in uberejo vsak svojo pot.

Ker risi pretečejo pri iskanju plena veliko področje, se isti ris direktno ali po sledih opazi v številnih predelih lovišč in od tod tudi optimistične, pretirane ocene o njihovem številu. Isti ris se večkrat šteje in od tod tudi nenormalno visoke ocene. Prikazovanje visokih staležev ima za posledico pretirane zahteve za njihov odstrel, ki pa se kasneje ne more realizirati.

Marca leta 1973 je bilo izpuščeno v Kočevskem Rogu 6 risov, od tega 3 samci in 3 samice. Ta podatek ni sporen in že v istem letu je bil opažen prirastek 4 mladičev. Samica, opažena na cesti blizu izpusta v revirju Trnovec, je vodila 2 mladiča, ostali 2 po 1 mladiča. Ta izjemen dogodek (prirastek) je bil dokaz, da je do parjenja prišlo verjetno po izpustu v prostost, kar je soupadalo z dobo reprodukcije in v tem je tudi iskati vzrok hitrejšega napredovanja te mini - populacije risov na Kočevskem. To je vzbudilo upravičeno upanje, da bo naselitev uspela.

Ob poznavanju rezultatov naselitve risov v ostalih državah Evrope se podobna situacija s prirastkom ni nikjer registrirala. Tako je na primer v Avstriji kljub izpustu 9 risov bil opažen prvi mladič šele v drugem letu po izpustu, v Franciji so izpustili 8 risov, vendar prirastka enostano nekaj let ni bilo. Le v Švici je bil rezultat zadovoljiv, izpuščeno je bilo 26 risov, vendar ne istočasno in ne na isti lokaciji. Novo populacijo te zveri v Švici ocenjujejo na 100-150 glav, dosedaj pa je bilo izločeno iz lovišč okoli 50 risov, kateri so bili žrtve deloma divjih lovcev, precejšnje število je bilo povzročenih in nekaj jih je tudi poginilo, predvsem mladičev.

Iz statističnih podatkov lovskih organizacij Lovske zveze Slovenije, Gojitvenih lovišč in Republiškega zavoda za statistiko smo zbirali podatke o prijavljenih spomladanskih staležih risov v Sloveniji v posameznih letih - od izpusta 1973 do ocene v letu 1993. V priloženi tabeli ločeno prikazujemo podatke za takoimenovana Gojitvena lovišča (Medved, Jelen in lovišče Žitna gora) in ocene v Lovskih družinah, ki so prijavljale, da imajo v svojih loviščih rise kot stalno ali prehodno divjad. Menimo, da so podatki GL realnejša od onih v LD iz preprcstega razloga, da je v GL profesionalna lovsko - čuvajska služba in njihovi lovci so praktično dnevno preko celega leta v svojih revirjih. Več je možnosti in verjetnosti, da bodo videli, sledili, slišali ali na kak drug način ugotavljali stalno ali prehodno navzočnost risov v njihovem lovišču. Lažje pridejo do ocen prirastka. Najmanj enkrat mesečno morajo poročati svoja zapažanja in na nivoju celotnega GL se vsklajujejo podatki, kateri se ponekod tudi že računalniško obdelujejo. Podobno aktivnost ni mogoče terjati od članov LD in praktično Lovska družina za sebe enkrat na leto zabeleži oceno, koliko risov je bilo v njihovem okolišu. Pogosto se isti ris, ki obvladuje več lovišč šteje večkrat in od tod take ocene.

Ocena spomladanskega števila risov v Sloveniji (1973-1993)

Leto	GL Medved	GL Jelen	GL Žitna g.	Skupaj	v LD	Skupaj RS	število lovišč
1973	6	-	-	6	-	6	
1974	8	-	1	9	-	9	
1975	8	-	-	8	-	8	
1976	8	-	-	8	1	9	
1977	10	-	1	11	11	22	
1978	10	2	1	13	10	23	
1979	10	3	-	13	12	25	
1980	15	2	-	18	24	42	
1981	15	2	2	19	23	42	21
1982	15	1	2	18	46	64	34
1983	15	8	2	25	78	103	40
1984	15	6	1	22	107	129	52
1985	10	10	1	21	118	139	53
1986	10	10	1	21	130	151	61
1987	10	10	1	21	169	190	60
1988	15	10	1	26	166	192	60
1989*	10	10	1	21	162	196	63

* k oceni spomladanskega števila risov v letu 1989 se mora dodati (prvič dosedaj) tudi pojav risa v ZG Kozorog Kamnik, ki prikazuje 1 kom., GL KOčevska Reka je prijavila 10 risov in Ljubljanski vrh 2 risa, skupaj 13 risov in ti so že upoštevani v skupni oceni 196.

Pretiravanje o številu risov se manifestira na predlogih, zahtevah za njihov odstrel, kar je ponekod tako neresno, da smeši predlagatelje. To se iz leta v leto ponavlja, zabeleži jih uradna statistika in s tem se manipulira na vse mogoče načine. Za ilustracijo navajamo le nekaj teh predlogov:

Leto	Ocena spom.št.risov	Predloga odstrela
1987	190	90
1988	192	108
1989	196	106

Tako naprimer LZ Gorenjske predlaga v zadnjih dveh lovni sezoni (1988 in 1989) za odstrel kar po 22 risov, v loviščih te zveze pa je bil ocenjen spomladanski stalež v letu 1989 le s številcem ena. Kljub neomejenemu odstrelu v lovni dobi v obeh omenjenih letih ni padel nobeden ris.

V zadnji koloni tabele je od leta 1981 prikazan tudi seštevek vseh lovišč, katera so prijavljala rise kot stalno divjad v svojih območjih (LD in GL). Iz podatka Zavoda za statistiko SRS je za vsako leto naveden tudi obseg celotnega areala risa v Sloveniji, izražen v ha. Tako znaša le-ta v letu 1989 393.000 ha, cd tega je 270.000 ha lovišč gozdnatih. Če špekulativno na omenjeni dve površini projeciramo oceno spomladanskega števila risov 1989 leta (=196 risov), pridemo do podatka o velikosti lovišča, katerega je obvladoval posamezni ris:

- 2000 ha, ali preračunano na gozdno površino le 1360 ha.

Isti "idealni izračun" za tri GL kaže drugačne podatke za velikost lovišča po glavi risa.

GL	Velikost	Ocena spom.št.	Očpade na risa
Medved-Kočevje	43.000 ha	10	4.300 ha
Žitna gora	3.500 ha	1	3.500 ha
Jelen-Snažnik	27.000 ha	10	2.700 ha

Od l.1990 naprej je ocena spomladanske številčnosti risov v loviščih LZ Slovenije bolj realna in splahnele so prejšnje pretirane navedbe, koliko risov živi v tem ali onem lovišču. In tudi količinski zahtevek za njihov odstrel se je umiril. To ilustrira statistika LZS.

Leto	Ocena sp.števila v LD	v GL	Skupaj
1990	118	34	152
1991	137	32	169
1992	118	30	148
1993	110	20	130

Iz istih statističnih podatkov LZS za obdobje zadnjih treh let (1991/93) povzemamo ocene pomladanske številčnosti risov v LD in GL.

LD	1991	1992	1993
Bela Krajina	8	6	5
Gorenjska	-	5	-
Gorica	12	15	16
Idrija	-	6	6
Kočevje	20	8	- (?)
Ljubljana	18	14	18
Notranjska	18	8	21
Notranjski LGO	37	32	30

Novo mesto	12	9	9
Obalno-Kraški	12	14	5

Skupaj	137	118	110

GL	1991	1992	1993

Čelen	8	8	8
Lj.vrh	2	2	1
Medved	10	10	10
Triglav	2	-	1

Iz sosedne Hrvaške imamo za nekaj let tudi njihove ocene o spomladanskem številu, o višini odobrenega odstrela in koliko je bilo dejansko risov odstreljeno, povoženo itd.

Leto	Ocena spom.št.	Odobren odstrel	Izločeno (odstrel,pogin)

1983	127	10	3
1984	127	16	11
1985	143	15	11
1986	93	25	18
1987	110	25	11
1988	133	25	6

Če seštejemo ocene iz naše republike z ocenami onstran Kolpe na Hrvaškem pridemo do naslednjih sumarijev:

Leto	Ocena spom.št.	Izvršen odstrel (+ pogin)
1983	229	10
1984	255	22
1985	282	19
1986	244	24
1987	300	20
1988	325	21

Omenjena je bila že vsakoletna praksa, da Lovska zveza Slovenije po soglasju z GL pred pričetkom lovne dobe naslovi na Republiški komite za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, po letu 1991 na Ministrstvo vlogo za odobritev izjemnega odstrela določenega števila risov. Ti zahtevki niso bili nikoli posredovani v taki višini, kot je to razvidno iz predlogov lovskih družin in posameznih Lovskih zvez. Že predhodno je LZS opravila "selekcijo" in tako je bil posredovan vedno realnejši zahtevek za odstrel risov.

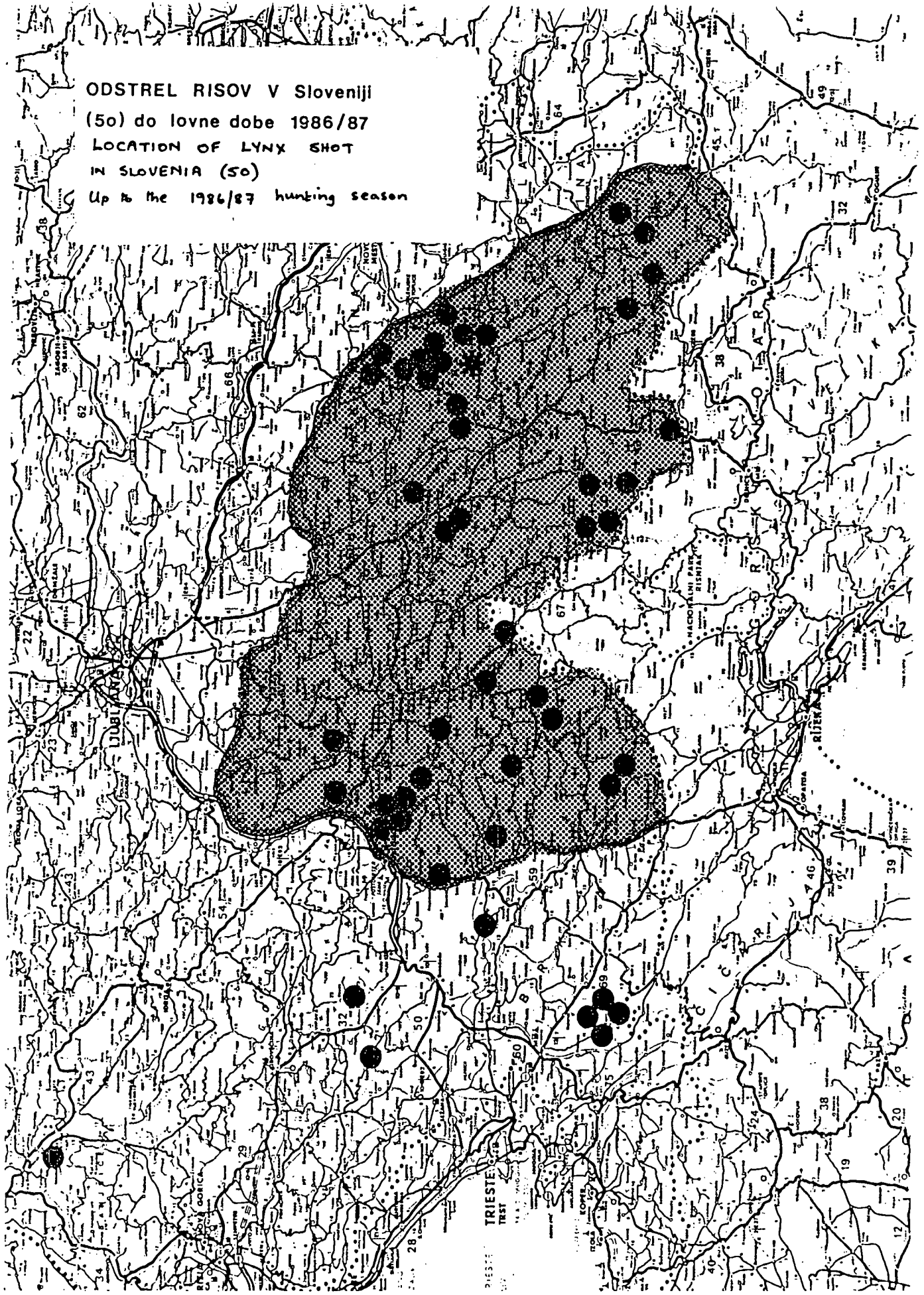
V prvih letih ni bil v celoti izvršen odobreni odstrel. Presežen je bil šele v letih po 1984, ko je lovska organizacija sprejela sklep in komite tudi odobril, da je odstrel risov v lovni dobi izven rajona za to divjad neomejen. Šele v lovni dobi 1992/93 je bil dejanski odstrel nižji od odobrenega - od osmih je bilo ustreljeno le sedem risov. K vsakoletnemu odstrelu smo vedno prištevali tudi pogin in rise, ki so na en ali drug način bili poknčani - povoženi, pobiti itd. Za izraz "izločeni" upoštevamo tako odstreljene, povožene in poginjene rise.

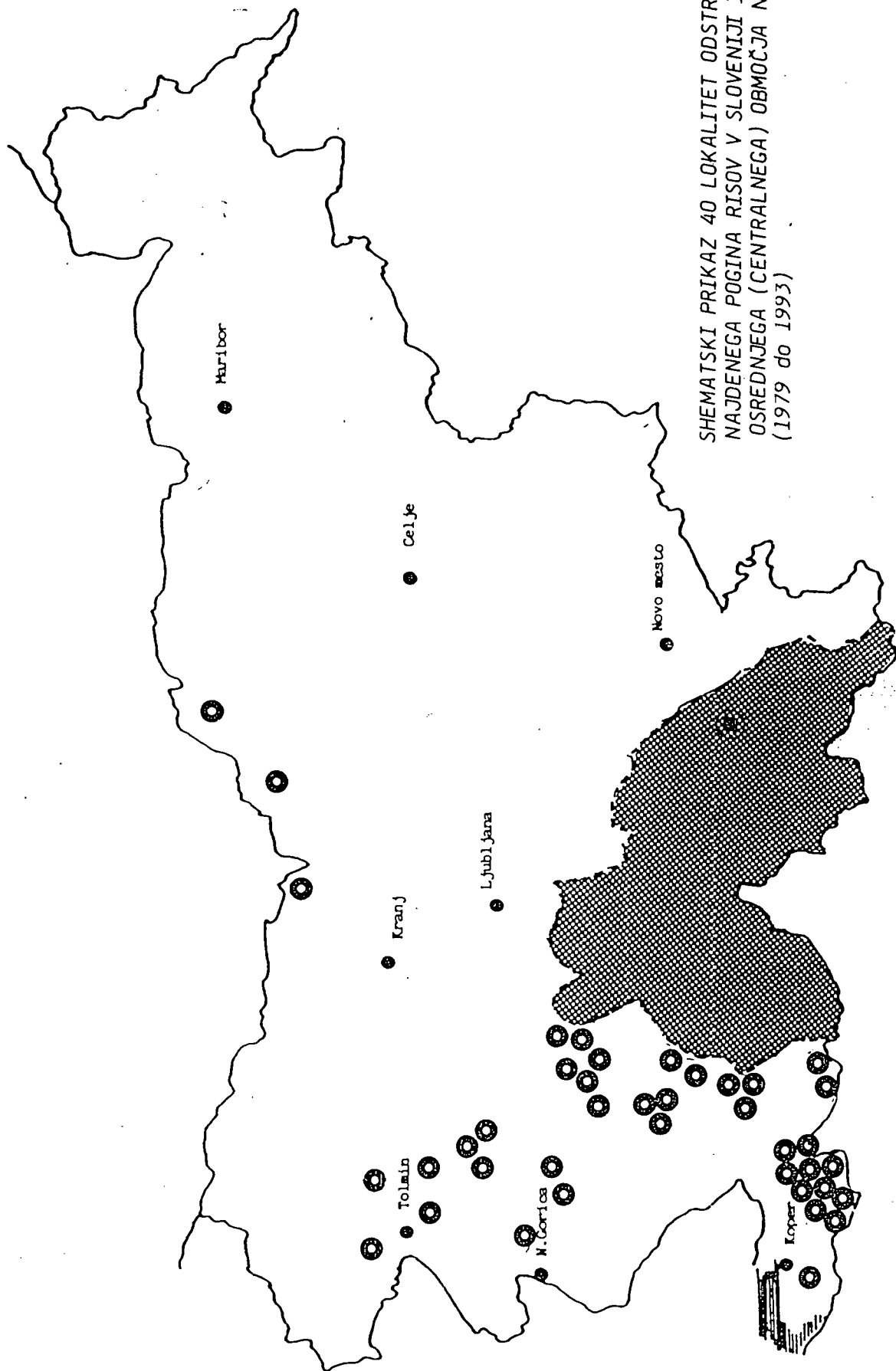
ODSTREL RISOV V Sloveniji

(50) do lovne dobe 1986/87

LOCATION OF LYNX SHOT
IN SLOVENIA (50)

Up to the 1986/87 hunting season

SHEMATSKI PRIKAZ 40 LOKALITET ODSTRELA IN
NAJDENEGA POGINA RISOV V SLOVENIJI IZVEN
OSREDNJEGA (CENTRALNEGA) OBMOČJA NASELITVE
(1979 do 1993)

Naslednja razpredelnica predstavlja po letih odobren in realiziran odstrel ter pogin:

Štev. lovnih sezon	Lovna doba	Odobren odstrel	Izvršen odstrel	Pogin	Skupaj
-	1974	-	-	1	1
1	1978/79	4	4	1	5
2	1979/80	4	3	-	3
3	1980/81	4	2	-	2
4	1981/82	3	3	1	4
5	1982/83	4	4	1	5
6	1983/84	5	4	-	4
7	1984/85	6	8	1	9
8	1985/86	8	10	-	10
9	1986/87	8	7	-	7
10	1987/88	8	10	1	11
11	1988/89	8	12	3	15
12	1989/90	8	7	1	8
13	1990/91	7	9	4	13
14	1991/92	8	8	1	9
15	1992/93	8	7	-	7
SKUPAJ		93	98	15	113

Razlika med odobrenim in izvršenim strelom znaša dobre 5 komadov. Ostalo odpade na pogin, ki je prikazan s številom 15 od skupnega števila risov, uplenjenih in poginjenih v Sloveniji.

REALIZACIJA ODSSTRELA

Odsek za lovstvo inštituta je imel od l. 1973 v svojem programu raziskovalno nalogo, spremljati naselitev risa v Sloveniji. Ko je bila jeseni 1978 izdana prva odločba Republiškega komiteja za izjemen odstrel 4 risov je bila naloga, registrirati vsa dogajanja okoli odstrela risov v Sloveniji in tudi na Hrvaškem, za kar gre zasluga gozdarjem in lovcem preko Kolpe, predvsem ing.gozd.Alojziju Frkoviču. S tem sodelovanjem preko meja republik smo uspeli sproti spremljati dogajanja v novo formirani populaciji risov v Sloveniji in loviščih Hrvaške. V BIH nismo našli nobenega sodelavca, kljub številnim poskusom, da bi zainteresirali kakega gozdarja, biologa in druge.

V vsakoletnih odločbah Republiškega komiteja je bilo citirano določilo, katero je obvezovalo uplenitelja vsakega risa, da mora takoj obvestiti Lovsko zvezo Slovenije v Ljubljani, da je bil:

- odstreljen ris in to zaradi evidence in koordinacije, da ne bi prišlo do prekoračitve odobrenega odstrela
- pripeljati je moral odstreljenega risa na pregled na naš inštitut oziroma na BTF-veterino, na Gerbičevo v Ljubljani.

Inštitut je pripravil poseben formular, na katerem so bili zabeleženi podatki vsakega ustreljeneg, povoženega ali poginjenega risa (glej prilogo:)

- prvi del formularja je namenjen evidentiranju splošnih podatkov: datum, ura, leto in kraj odstrela, naslov uplenitelja, v katerem lovišču in LGO je bil odstreljen ali najden poginjen

- v drugem delu so podatki o risu: spol, starost (če je bil mladič), telesna teža risa in način odstrela - v pogonu, iz preže ali na kak drug način. Interesirala nas je strelna razdalja in ali je bil opažen še kak ris v lovišču.

- zadnji del formularja je zapis:

a/ ugotovitev veterinarskega pregleda - seciranja, katerega sta skupaj opravila dr.A.Bidovec iz Inštituta za ZOO-higieno in patologijo divjadi pri Veterinarski fakulteti v Ljubljani in nosilec raziskovalne naloge (J.Čop).

b/ ugotovitev pregleda na steklino (dr.Z.Železnik iz Inštitut za virologijo pri Veterinarski fakulteti v Ljubljani

c/ patološke preiskave (Dr.A.Bidovec)

d/ o vsebini prehrane, najdene v želodcih in črevesju (J.Čop, IGLG)

e/ determinacija dlak iz želodca risov (dr.Z.Kczarič, Vet.fak.Zagreb)

Praksa je bila, da je uplenitelj prinesel risa na pregled sprva na IGLG, kasneje v večini primeru po dogovoru kar direktno na veterino, kjer so bile opravljene zunanje telesne meritve, odvzeli so se notranji organi, kateri so bili pregledani takoj ali konzervirani v zmrzovalniku, upleniteli pa je odnesel risa k preparatorju, ta pa je bil dolžan dostaviti glavo dr. Z.Železniku za pregled na steklino. Ta procedura na žalost ni vedno potekala po protokolu - nekateri posamezniki so pozabili na obvezno dostavo za pregled v Ljubljano, v številnih primerih pa smo dobili v preiskavo samo želodce.

V naslednjih dveh tabelah je predstavljen komplet registrirani odstrel, pogin risov, od prve lovne dobe v letu 1978/79, do zadnje, 15. po vrstnem redu v letu 1992/93. Statistika je vodena ločeno po letih in po enakih kriterijih:

PROJEKT GOZD-DIVJAD - IGLG

Ljubljana, Večna pot 2

PODATKI O Odstreljenem risu

- puška - v rajonu
- povožen - izven rajona
- pogin - v lovni dobi
- v ne lovni dobi

Datum odstrela: _____ ura: _____

Št.:

Leto:

Kraj odstrela: _____

Opis mesta: v gozdu na čistini na krmišču

Lovišče: _____

Uplenitelj: _____

Lov.- gojitveno območje: _____

Samec

Način odstrela: 1. v pogonu

Samica

2. s preže

Mladič spol: M

3. ali _____

ž

Skupna teža v kg: _____

Strelna razdalja (cca) v m: _____

Ocena starosti: _____

Koliko je bilo še opaženih risov: _____

TELESNE MERITVE: 1. dolžina od glave do repa _____ cm

2. dolžina repa _____ cm

3. višina čopa _____ cm

4. _____

Pregled opravljen:

dne: _____ BTF

IGLG

Vsebine želodca: 1. teža _____

2. dlake

3. meso

4. kosti

5. ostalo _____

Notranji organi: 1. želodec _____ g

2. črevo _____ g

3. jetra _____ g

4. ledvica _____ g

5. vranca _____ g

6. sala _____ g

7. pluća+srce _____ g

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

Vrsta divjadi

Paraziti:

Endo 1. želodec

2. črevo

Ekto _____

Pregled steklina - negativno

- pozitivno

Preparator: _____

Trofeja - ocena kožuha _____

ocena lobanje _____

OPOMBA

Empty box for notes.

- datum odstrela
- lokacija odstrela
- lovska organizacija - v LD, GL
- lovsko gojitveno območje
- spol (m-ž)
- teža
- starost - odrasel ali mladič (M)
- opomba - odstreljen ali najden poginjen

Vsak ris je bil sproti registriran v naši evidenci in ima svojo zaporedno številko - prvi, ki se je ujel leta 1974 v past ima številko 1 in zadnji iz lovne sezone 1992/93 številko 112. V priloženem zemljevidu Slovenije so vnešene lokacije (krogec z zaporedno številko), kje je bilo vseh 98 risov odstreljenih in 15 najdenih poginjenih ali povoženih. Pod zaporedno številko 91b se vodi ris za katerega odstrel smo zvedeli kasneje (označeno z zvezdico) in skupno je bilo v 15 letih izločeno 113 risov.

Iz številnih informacij, katere smo zbirali preko let smo prišli do naslednjih interesantnih podatkov:

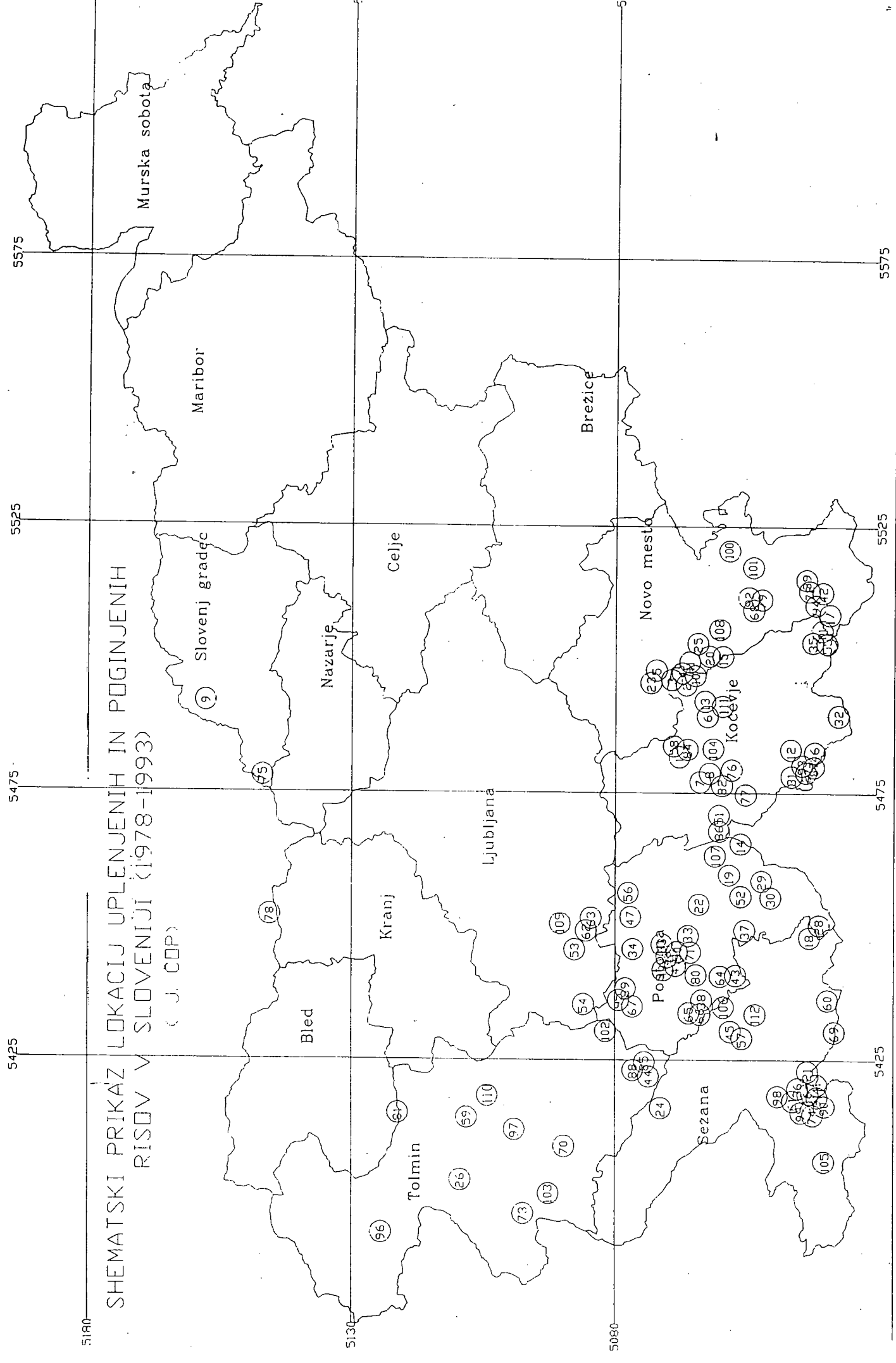
- v katerih mesecih je bilo največ uplenjenih risov
- v katerih mesecih so bili najdeni poginjeni in povoženi risi
- načini odstrela
- koliko je bilo odstreljenih samcev, samic in od tega mladičev
- telesne teže za samce, samice in mladiče.

ODSTREL IN POGIN RISOV 1974 - 1993

Šte- vilo	Lovna doba	Zap. šte- v.	Datum	K r a j	LD - ZGD	LGO	Spol	Teža kg	Starost	Opcmba
1		1	7. 2.74	Mala gora	LD Ribnica	Kočev.-Belok.	m	25	odrasel	past
		2	15. 1.79	Beli Kamen	ZGD Medved	Kočev.-Belok.	m	11	M	-
		3	15. 1.79	Beli Kamen	ZGD Medved	Kočev.-Belok.	ž	12	M	-
5	1978/	4	15. 1.79	Beli Kamen	ZGD Medved	Kočev.-Belok.	ž	12	M	-
	1979	5	2.79	Soteska Dvor	ZGD Medved	Kočev.-Belok.	m	20	odrasel	povožen
		6	31. 1.79	Kleč	LD Ribnica	Kočev.-Belok.	m	24.3	odrasel	-
		7	23.11.79	Gabrovka	LD Ribnica	Kočev.-Belok.	ž	8	M	-
3	1979/	8	23.11.79	Gabrovka	LD Ribnica	Kočev.-Belok.	m	8	M	-
	1980	9	5.12.79	Kor.Selovec	LD Prežihovo	Pohorsko	m	28	odrasel	-
2	1980/	10	21. 3.80	Ob.Smuka	ZGD Medved	Kočev.-Belok.	ž	19,8	odrasel	-
	1981	11	22. 3.80	Ob.Smuka	ZGD Medved	Kočev.-Belok.	ž	17	odrasel	-
		12	28.10.81	Dragarji	Kočevska Reka	Kočev.-Belok.	ž	24	odrasel	-
4	1981/	13	2. 8.81	Stari Log	Medved	Kočev.-Belok.	ž	4.5	M	povožen
	1982	14	29.11.81	Telebačnik	LD Babno polje	Notranjsko	ž	10,5	M	-
		15	2. 1.82	Štumfna	ZGD Medved	Kočev.-Belok.	ž	18	odrasel	-
		16	3.10.82	Slavnik	LD Kozina	Obalno Kraško	m	20	odrasel	-
	1982/	17	7.11.82	Graščica	LD Predgrad	Kočev.-Belok.	ž	22	odrasel	-
5	1983	18	29.11.82	Kozlek	LD Kozlek	Notranjsko	ž	18	odrasel	-
		19	16.12.82	Kozaršče	ZGD Jelen	Notranjsko	ž	9.5	odrasel	počin
		20	27. 2.83	Rog	ZGD Medved	Kočev.-Belok.	m	25	odrasel	-
		21	6. 9.83	Plešivica	LD Obrcv.-Žab.	Obalno Kraško	m	16	odrasel	-
	1983/	22	30.10.83	Goričice	LD Gor.Jezero	Notranjski	ž	10	odrasel	(shiran)
4	1984	23	14. 1.84	Podgozd	LD Plešivica	Novomeški	m	20	odrasel	-
		24	9. 2.84	Ovsarsko	LD Vrhe-Vrače	Obalno Kraško	m	17	odrasel	-
		25	16. 5.84	Podturn-Žaga	ZGD Medved	Kočevsko-Belok.	?	?	?	povožen
		26	24. 9.84	Kanal, Lom	LD Most na S.	Soško	m	20	odrasel	-
		27	3.10.84	Plavina	LD Osilnica	Kočevsko-Belok.	m	20	odrasel	-
		28	29.11.84	Zavrče	LD Kozlek	Notranjsko	m	23	odrasel	-
9	1984/	29	1.12.84	Barka-Lesa	ZGD Jelen	Notranjsko	m	30	odrasel	-
	1985	30	8.12.84	Snežnik	ZGD Jelen	Notranjsko	ž	16	odrasel	-
		31	22.12.84	Bleška planina	LD Osilnica	Kočevsko-Belok.	ž	22	odrasel	-
		32	24.12.84	Stružnica	LD Banja Loka	Kočevsko-Belok.	ž	16	odrasel	-
		33	25.12.84	Javornik	LD Gornje jez.	Notranjska	m	18	odrasel	-

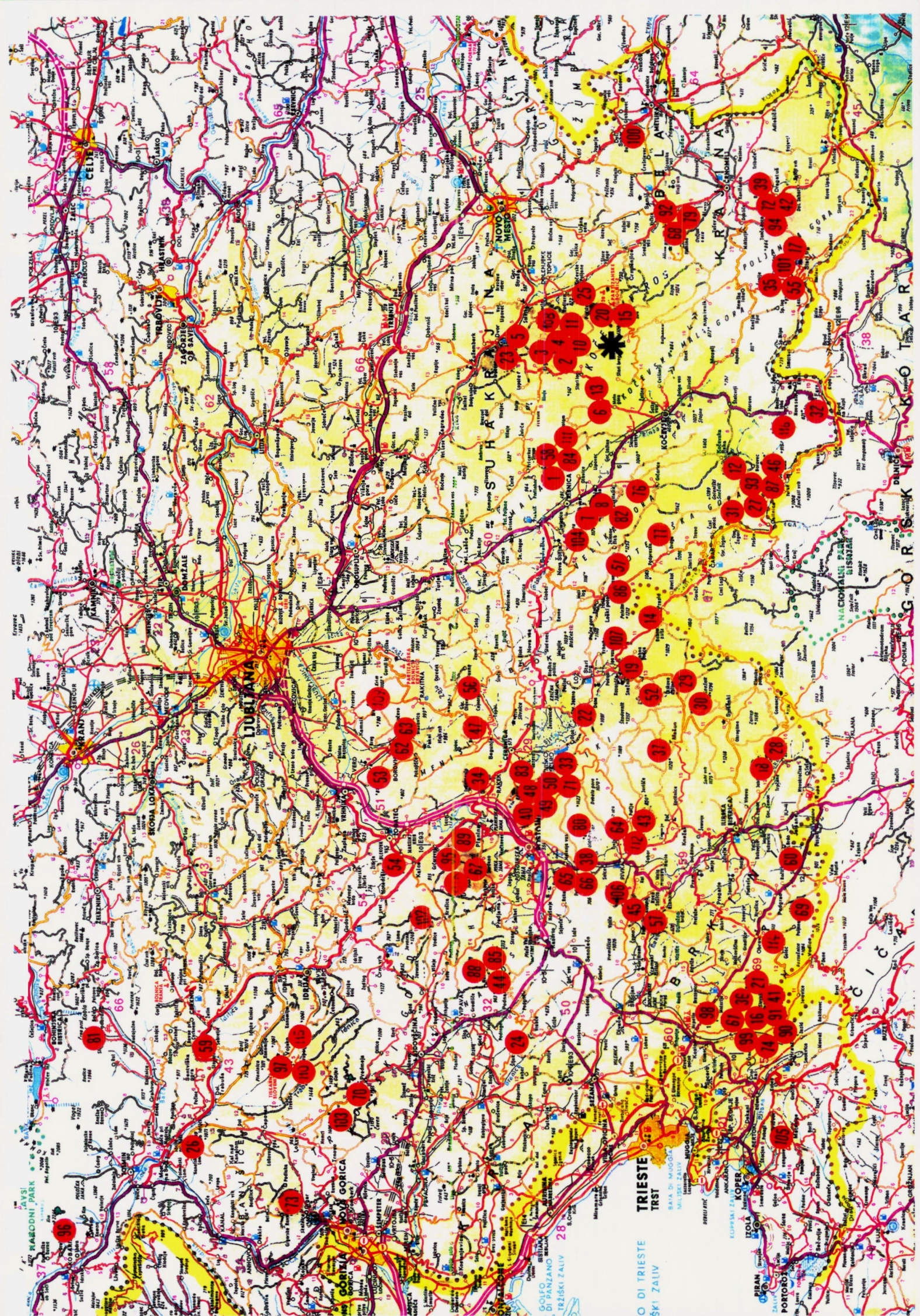
Šte- vilo	Lovna doba	Zap. šte- v.	Datum	K r a j	LD - ZGD	LGO	Spol	Teža kg	Starost	Opomba
		34	17.10.85	Ivanje Selo	LD Rakek	Notranjsko	ž	19,5	odrasel	-
		35	2.11.85	Koprivnik	LD Predgrad	Kočevsko-Belok.	ž	15	odrasel	-
		36	3.11.85	Hrib Čuk	LD Kojnik-Podgorje	Obalno Kraško	ž	17	odrasel	-
	1985/	37	23.11.85	Mašun	ZGD Jelen	Notranjsko	m	24	odrasel	-
10	1986	38	29.11.85	Savske Griže	LD Prestranek	Notranjsko	ž	8	M	-
		39	9.12.85	Debeli vrh	LD Loka	Kočevsko-Belok.	m	18	odrasel	-
		40	14.12.85	Vardjanske ž.	LD Javornik	Notranjsko	ž	12	M	-
		41	15.12.85	Slavnik	LD Kojnik	Obalno Kraško	ž	8,5	M	-
		42	17.12.85	Cevavec	LD Dragatuš	Kočevsko-Belok.	ž	17	odrasel	-
		43	2. 1. 86	Palčje	LD Pivka	Notranjsko	ž	22	odrasel	-
	Izven	44	3. 9. 86	pod Nanosom	LD Bukovje	Notranjsko	m	21	odrasel	-
	Izven	45	2.11.86	Košana	LD Gradišče	Notranjsko	ž	8	M	-
		46	23.11.86	Bilpa	Koč.Reka	Kočevsko-Belok.	m	23 1/2	odrasel	-
7	1986/	47	28.12.86	Ravnik	LD Begunje	Notranjsko	m	19	odrasel	-
	1987	48	10. 1. 87	Rakov Škocjan	LD Cerknica	Notranjsko	ž	18	odrasel	-
		49	20. 2. 87	Rakov Škocjan	LD Cerknica	Notranjsko	ž	13	odrasel	-
		50	24. 2. 87	Rakov Škocjan	LD Cerknica	Notranjsko	m	25	odrasel	-
		51	13. 9. 87	Martalož	LD Loški potok	Kočevsko-Belok.	m	19,5	odrasel	-
		52	14.10.87	Jurjeva dolina	Jelen-Sneržnik	Notranjsko	m	20	odrasel	-
		53	6.11.87	Ljublj.vrh	LZS	Krimsko	ž	6,5	M	-
11	1987/	54	8.11.87	Hrušica	LD Logatec	Krimsko	m	20,5	odrasel	-
	1988	55	17.11.87	Stene Kozice	LD Predgrad	Kočevsko-Belok.	ž	19	odrasel	-
		56	12.12.87	Zavrh	LD Žilce	Notranjsko	ž	?	M	pogin
		57	18.12.87		LD Košana-Gr.	Notranjsko	ž	25	odrasel	-
		58	13. 2. 88	Mala gora	LD Struge	Koč.-Belok.	ž	16	odrasel	-
nelovna doba										
	Izven	59	24. 5. 88	Prdivnik	LD Jelenk-Sp. Idr.	Idrijski	m	15,9	odrasel	-
	Izven	60	11. 6. 88	Plasina	LD Bukovca	Notranjsko	ž	15,2	odrasel	-
	Izven	61	25. 7. 88	Slavnik	LD Kozina	Obalno Kraško	m	17	odrasel	-
		62	4.10.88	Lj.Vrh	LZS	Krimsko	ž	16	odrasel	-
		63	4.10.88	Lj.Vrh	LZS	Krimsko	m	4,20	M	-
		64	30.10.88	Vlačno	LD Pivka	Notranjsko	ž	?	odrasla	pcvožena
	Izven	65	2.11.88	Matenja vas	LD Prestrank	Notranjsko	m	4	M	-
	Izven	66	2.11.88	Prestrank	LD Prestrank	Notranjski	ž	4	M	-
	Izven	67	2.11.88	Zagon	LD Črna Jama	Notranjski	ž	4	M	pcvožen
15		68	6.11.88	Mirna gora	LD Črnomelj	Kočevsko-Belok.	m	20	odrasel	-
	Izven	69	13.11.88	Poljane-Podsgrad	LD Brkini	Notranjsko	m	25.20	odrasel	-
	1988/	70	14.11.88	pod Golaki	LD Trnovski g.	Soško	ž	3.30	M	pogin
	1989	71	20.11.88	Javorniki	LD Cerknica	Notranjsko	m	27	odrasel	-
		72	31.10.88		LD Dragatuš	Kočevsko-Belok.	ž	5	M	-
	Izven	73	18.12.88	Podlaška g.	LD Grgar	Soško	m	22.30	odrasel	-
	Izven	74	15.1.89	Slavnik-Špičnik	LD Videž-Kozina	Obalno Kraško	ž	9,50	M	-
	Izven	75	15.1.89	Koprivna	LD Koprivna	Pohorsko	m	22	odrasel	-
		76	27.2.89	Glažuta	GL "Medved"	Kočevsko-Belok.	m	26	odrasel	-

Šte- vilo	Lovna doba	Zap. šte- v.	Datum	K r a j	LD - ZGD	LGO	Spol	Teža kg	Starost	Opomba
		77	8.10.89	Gorica	LD Dragatuš	Kočevsko-Belok.	m	16	odrasel	-
		78	24.10.89	Košuta	ZGD Kozorog	Gorenjska	m	23,2	odrasel	-
	1989/	79	13.11.89	Planina	LD Črnomelj	Kočevsko-Belok.	m	21,3	odrasel	-
8	1990	80	18.11.89	Javornik	LD Preserank	Notranjska	m	19	odrasel	-
	izven	81	19.11.89	Šuštar	LD Podbrdo	Triglav.	m	21	odrasel	-
		82	20.12.89	Vel.gora	LD Ribnica	Kočevsko-Belok.	ž	10	M	-
		83	17. 1.90	Karlovca	LD Cerknica	Notranjsko	ž	5	M	pogin
		84	18. 2.90	Mala gora	LD Struge	Kočevsko-Belok.	m	15	odrasel	-
		85	julij 90	Nanos	LD Nanos	Soško	m	22	odrasel	pogin (odstrel)
		86	15. 9.90	Loški potok	LD Loški potok	Kočevsko-Belok.	ž	18	odrasel	-
		87	12.10.90	Grintovec	LD Osilnica	Kočevsko-Belok.	ž	6	M	past
13	1990/	88	21.10.90	Plan.gora	LD Planina	Notranjsko	m	26	odrasel	-
	1991	89	4.11.90	Lipe/Vipava	LD Nanos	Soško	m	23	odrasel	-
		90	11.11.90	Mala vrata	LD Slavnik-M.	Obalno Kraško	ž	18	odrasel	-
		91	11.11.90	Mala vrata	LD Slavnik-M.	Obalno Kraško	ž	8	M	-
		* 91 B	2.12.90	Črnjava	LD Bukovje	Notranjsko	ž	9	M	naknadna prijava
		92	9.12.90	Kot	LD Smuk-Semič	Kočevsko-Belok.	ž	14	odrasel	-
		93	15.12.90	Krokar -KR	LD Osilnica	Kočevsko-Belok.	m	23	odrasel	odstrel po preklicu
		94	22.12.90	Predgrad	LD Loka	Kočevsko-Belokr.	m	23	odrasel	-
		95	24. 1.91	Črtež	LD Bukovje	Notranjska	ž	9(?)	shiran	past
		96	17. 2.91	Krn	LD Drežnica	Triglavsko	m	16	odrasel	strup (shiran)
		97	3. 6.91	Burjovec	LD Krekovše	Idrijski	ž	15	odrasel	-
		98	julij 91	Materija	LD Materija	Obalno Kraško	?	?	M	povožen
		99	10.11.91	Srebotnik	LD Materija	Obalno Kraško	m	21	odrasel	-
		100	12.11.91	Bošinjakovo	LD Suhcr	Kočevsko-Belok.	m	7	M	-
9	1991/	101	15.11.91	Mrzli Doli	LD Predgrad	Kočevsko-Belok.	m	21	odrasel	-
	1992	102	15.12.91	Nadrt-Hrušica	LD Col	Soško	ž	11	M	-
		103	21.12.91	Smrečje	LD Trnčvski gozd	Soško	ž	8	M	-
		104	25.12.91	Vugar	LD Dolenja vas	Kočevsko-Belok.	ž	19	odrasel	-
		105	28. 1.92	Vanganel	LD Marezige	Obalno-Kraško	m	5	odstrel	shiran
		106	2.11.92	Osojnica	LD Pivka	Notranjsko	ž	19,5	odrasel	-
		107	11.11.92	Polana	LD Iga vas	Notranjsko	ž	16	odrasel	-
		108	2.12.92	Obora Smuka	GL Medved	Kočevsko-Belok.	ž	13	odrasel	-
7	1992/	109	27.12.92	Vrh Krma	LD Tomišelj	Krimsko	ž	10	M	-
	1993	110	31. 1.93	-	LD Krekovše	Idrijsko	m	21,5	odrasel	-
		111	19. 2.93	Kukovc/Struge	LD Kočevje	Kočevsko-Belok.	m	20	odrasel	-
		112	28.2.93	Za Sušjakom	LD Pivka	Notranjsko	m	20	odrasel	-

SHEMATSKI PRIKAZ
 LOKACIJ UPLENjenIH IN POGINjenIH
 RISOV V SLOVENIJI (1978-1993)
 (J. COP)

Številke v krogu pomenijo zaporedje v odstrelu.

ODSTREL IN POGIN PO MESECIH

Mesec	Odstreljeno	Poginjeno	Skupaj
lovna doba			
september	5	-	5
oktober	12	2	14
november	31	2	33
december	23	2	25
januar	12	2	14
februar	10	2	12
	93	10	103
nelovna doba			
marec	2	-	2
april	-	-	-
maj	1	1	2
junij	2	-	2
julij	1	2	3
avgust	-	1	1
SKUAPJ	5	4	10

Dovolili smo si dvojno razdelitev odstrela in pogina risov po mesecih v lovni dobi (od začetka septembra do konca februarja) ter v preostalih šestih mesecih, ko je trajala prepoved lova. Iz razpredelnice se vidi, da je bilo uplenjenih največ risov v mesecu novembru (31), sledijo december (23) in januarju ter oktobra po 12. To sovpada s skupnimi lovi, predvsem pogoni na jelenjad, srnjad ali divje svinje. V dokaz je tabela, ki pove, v kakšni priliki so bili risi ustreljeni.

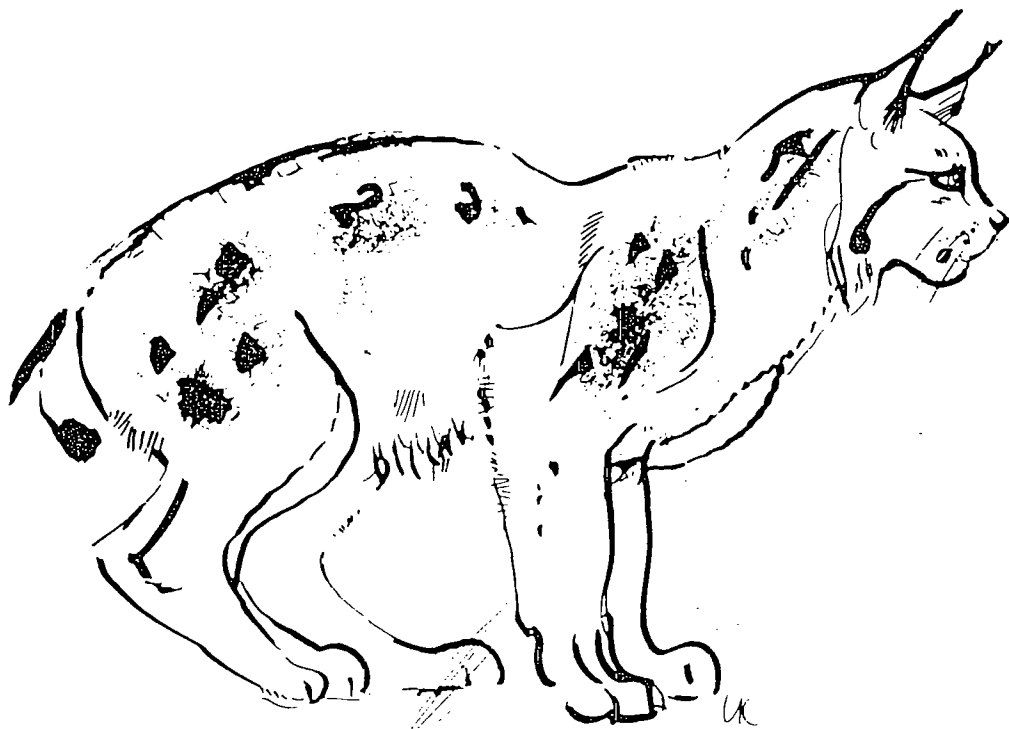
Vrsta lova	Število ustreljenih risov
-----	-----
v pogonih	37
zalaz (na srnjad, jelenjad itd.)	21
s preže	12
na čakanje	7
prignali psi	2
odstrel na drevesu	1
ostalo	15

Fri navedbi "na zalaz" ali "s preže" so bili uplenitelji dejansko na lovu za trofejnimi ali gojitvenimi odstrelom srnjadi, jelenjadi ali druge vrste divjadi ali so bili na obhodu lovišča in ris je bil v pretežni meri le "slučajna" divjad, ki je presenetila strelca. Direktni "zalaz" s ciljem, upleniti risa je v naših pogojih redkost, bolj izjema.

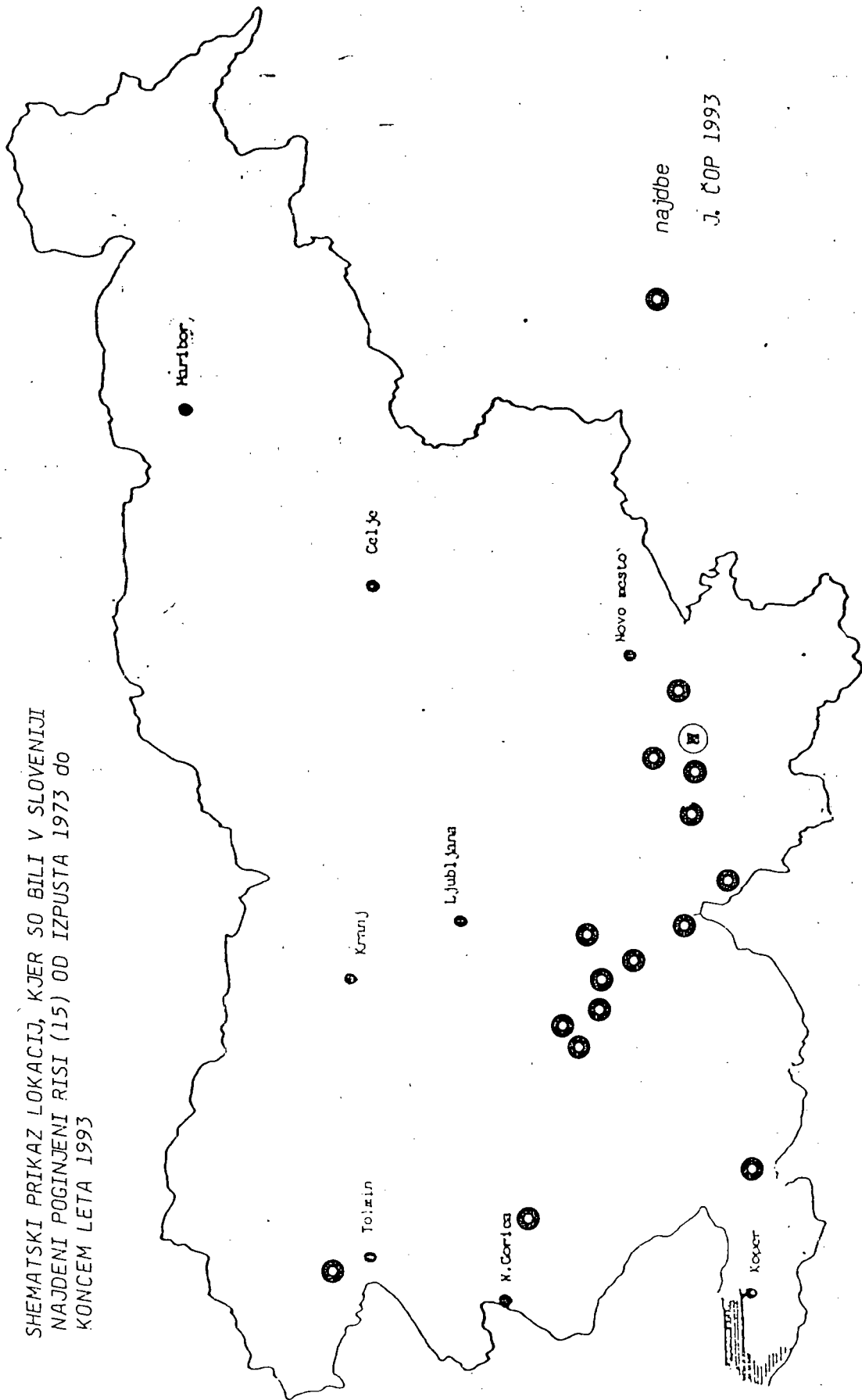
V rubriki "na čakanje" so nam nekateri uplenitelji risov zapisali, da so dejansko čakali - tudi 2-3 dni zapovrstjo - v bližini svežega kadavra srnjadi, košute ali teleta jelenjadi, katero je pred tem napadel in raztrgal ris in isti se pogosto vrača k svojemu plenu. To okoliščino so nekateri znali dobro izkoristiti in s tem prišli do dragocene in redke risove trofeje. Tako je npr. v LD Cerknica v Notranjskem LGO leta 1986 bilo uplenjeno ob istem kadavru košute troje risov (št.48, 49, 50). V Rogu, v Kočevsko-Belokranjskem LGO je lovski čuvaj izsledil sveže raztrgano košuto, se odločil na čakanje in dejansko uplenil risa, ko se je vrnil k plenu! tudi odlov živih risov bazira na isti tehniki - ob sveže raztrgani parkljasti divjadi od risa se namesti posebne zanke, v katere se ulovi ris. O tem več v drugem poglavju!

V koloni poginjenih smo registrirali rise, ki so bili najdeni poginjeni, ali so bili povoženi ali ujeti v past. Kako so prišli ob življenje prikazuje naslednja razpredelnica.

Način	Odrasli	Mladiči	Skupaj
povoženi	3	3	6
pogin	2	3	5
past	2	1	3
strup	1	-	1
Skupaj	8	7	15

SHEMATSKI PRIKAZ LOKACIJ, KJER SO BILI V SLOVENIJI
NAJDENI POGINJENI RISI (15) OD IZPUSTA 1973 do
KONCEM LETA 1993

SPOLNA STRUKTURA

Od skupnega števila risov 113 je neznan spol risa, povoženega 16. 5. 1984 na cesti pod vrhom Roga na Kočevskem (reg.št.25). Kadaver ni bil najden, kljub precej točnemu opisu šoferja avtobusa, kje mu je ris pritekel pod vozilo. Spol je neznan tudi za risa mladiča, (št.98), povožen v LD Materija julija 1991. Sumarij spolne strukture za ostalih 111 risov je sledeč:

Spol	Število	Razmerje stari - mladiči	
-----	-----	-----	-----
samci	54	Odrasli	82
samice	57	Mladiči	30
-----	-----	-----	-----
Skupaj	111+2NN	Skupaj	112+1NN

Spolno razmerje pri odraslih risih:

Spol	Število
-----	-----
samci	49
samice	33
-----	-----
Skupaj	82

Spolno razmerje mladičev (M)

Spol	Število
-----	-----
samci	5
samice	24 ?
-----	-----
Skupaj	29+1NN

Spol pri risih ni enostavno določiti oziroma ločiti (glej priložene fotografije). Izstopa nesorazmerje med spoloma pri mladičih, kjer je od 30 mladičev bilo kar 24 ženskega spola. Nekaj primerkov nismo dobili na vpogled na inštitut, nekaj je bilo od teh povoženih in menimo kar s precejšnjo gotovostjo, da ri bil dobro ocenjen spol pri nekaterih "samicah". Imeli smo tudi slučaje, da sta pri dveh risih uplenitelja navedla spol ženski, čeprav sta bila to odrasla samca s preko 24 kg telesne teže. Spolno razmerje odstreljenih in poginjenih mladičev je jemati z veliko rezervo.

TELESNE TEŽE RISOV

Teže odraslih samcev močno varirajo, kar je delno v povezavi s starostjo. Teže mladih risov so se gibale od 15,9 kg do 19,5 kg. Dva najtežja risa pa sta tehtala 30 kg žive teže. Nažalost kljub navodilu telesne teže niso precizno stehtane, temveč v večini primerov zaokrožene na celo število in se nanašajo na teže neiztrebljenih primerkov. Precejšnje število risov smo dobili cele na pregled, od drugih samo notranje organe ali pa le samo želodce. Telesne teže smo sumirali v tri kategorije:

Teže odraslih risov v kilogramih

Samci		Samice	
od - do	štev.	od - do	štev.
15 - 19,5 kg	11	13 - 15,2 kg	5
20 - 24 kg	28	16 - 19,5 kg	19
25 - 30 kg	8	20 - 25 kg	4

Največ samcev - 28 je tehtalo od 20 do 24 kg in 19 samic med 16 do 19,5 kg.

Teže večine mladičev prikazujemo po mesecih, v katerih so bili odstreljeni, najdeni, poginjeni ali povoženi:

Mesec	Število	Telesna teža v kg
avgust	1	2.80
oktober	2	4.20, 5, 6
november	9	6.50, 8, 8, 8, 4, 4, 4, 3.30!, 8, 7
december	2	12, 8.50, 10, 9, 11, 8, 10
januar	4	9.5, 11, 11, 12

Komentar:

Teže mladičev meseca novembra navidez močno varirajo od 3,30 do 8 kg, vendar je treba pojasniti vzroke za tako nizke telesne teže treh risov s 4 kg in enega s 3,30 kg.

3,30 kg - teža mladiča (M), kateri je bil najden poginjen v Trnovskem gozdu, prinešen na pregled v Ljubljano, kjer smo ugotovili: telesno močno shiran, želodec prazen in zagotovo je izgubil mati - vodnico ter je nekaj dneh poginil, ker se ni bil v stanju sam preživeti.

Naše kasnejše poizvedbe so pokazale, da je bil nekaj dni pred najdbo poginjenega mladiča streljan ris na območju sosednje LD in krvava sled je vodila v smeri Trnovskega gozda. S precejšnjo verjetnostjo sklepamo, da je bila streljana vodeča samica, katera je kasneje poginila (ni bila najdena), mladič pa je še nekaj dni

begal naokoli in zaradi podhranjenosti poginil. Nismo našli nobenih sledi strela ali kakšne druge poškodbe. Sum na steklino je bil z analizo na BTF (dr.Železnik) ovržen.

4 kg - Podoben slučaj kot pri prvo opisanem mladiču, le da so bili to pot kar trije mladiči iz istega legla (reg.št. 65, 66, 67). Samica je bila najdena 30.10.1988 poginjena v LD Pivka na Notranjskem. Bila je močno shirana in po znakih sodeč jo je povozil verjetno vojaški kamion. Trije mladiči so tavalili naokoli in le nekaj kilometrov od kraja pogina vodnice sta dva mladiča prišla direktno v vas - eden v Matenjo vas, drugi v Prestranek in bila streljana sredi naselja. Tretji mladič je bil povožen nedaleč od Postojnske jame. Vse tri primerke smo secirali in v želodcih odkrili:

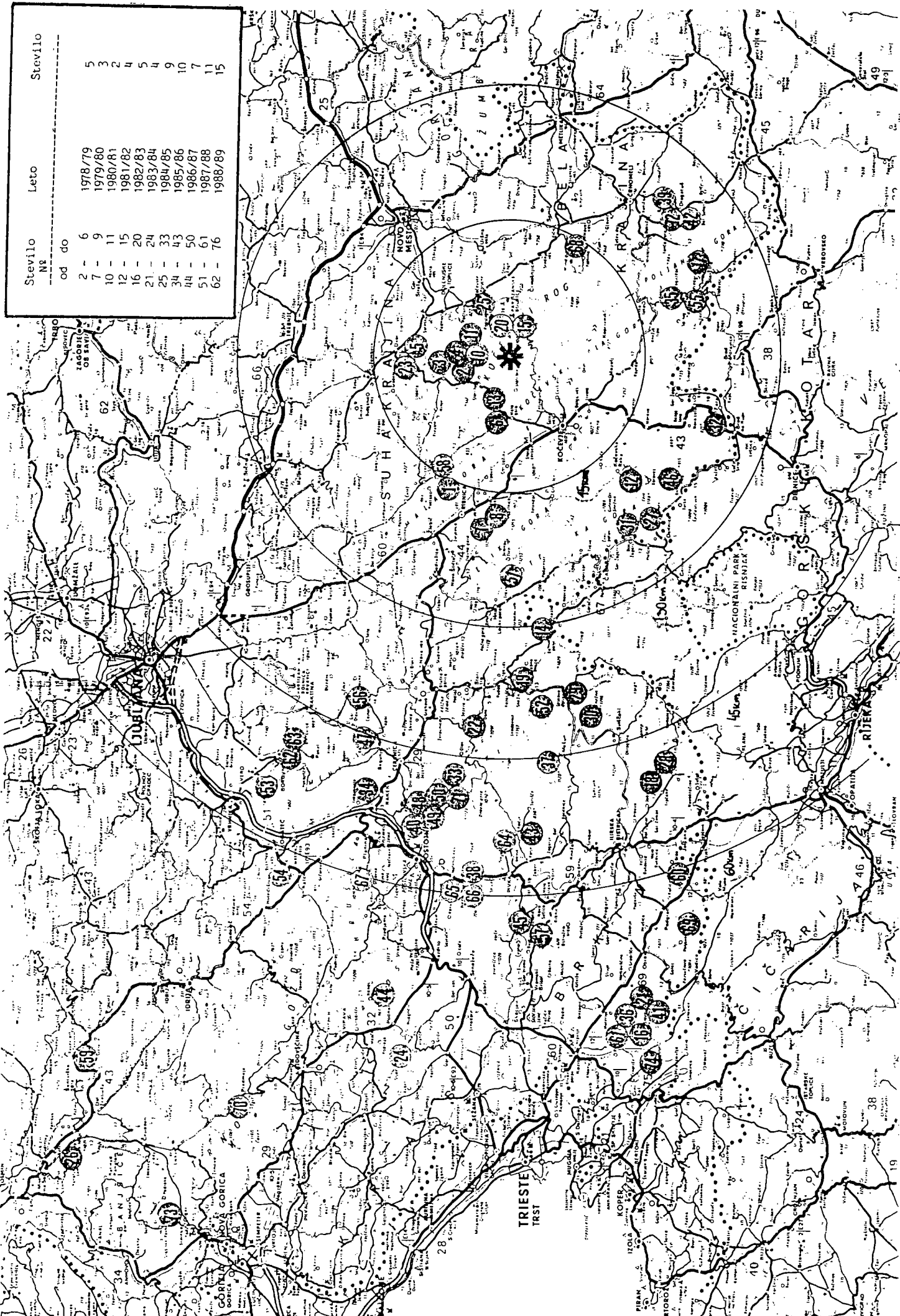
- pri prvem risu raztrgane dele zelene gumijaste rokavice
- pri drugem perje - ne mesa rjave kokoši, katero je ris uspel ujeti sredi vasi
- pri tretjem - povoženem, prežvečene dele plastične vreče in dlake domačega zajca.

Telesno so bili vsi trije mladiči močno shirani, zato tudi tako nizke telesne teže.

NA KAKŠNE RAZDALJE SO BILI STRELJANI RISI

Iz ankete smo uspeli razbrati od večine lovcev za njihove ocene, na kakšne razdalje so streljali rise. Nekaj risov je bilo streljanih prav od blizu. Tako je npr. ris presenetil lovca iz LD Most na Soči, ko je pred njega skočil na cesto in ga je streljal na 1 - 2 metra. Trije risi so bili zadeti na 4-6 metrov razdalje. Razvrstili smo strelne razdalje po sledečem ključu:

Stevilo №	Leto	Stevilo
od		do
2 - 6	1978/79	5
7 - 9	1979/80	3
10 - 11	1980/81	2
12 - 15	1981/82	4
16 - 20	1982/83	5
21 - 24	1983/84	4
25 - 33	1984/85	9
34 - 43	1985/86	10
44 - 50	1986/87	7
51 - 61	1987/88	11
62 - 76	1988/89	15

Izpust risov je soupadlo z dobo parjenja, obdobjem reprodukcije in brez dvoma je ta okoliščina botrovala, da je prišlo tudi do parjenja in da so bili poleti leta 1973 že opaženi 4 mladiči v bližnji okolici karantene, kar priča, da se samice po izpustu niso daleč oddaljile.

Dokaz za dobro izbrano mesto naselitve je tudi to, da so bili risi od izpusta do zaključka naše študije (1993) stalno opaženi ali sledeni v območju gozdov Roga. Tako je bilo v radiusu 15 km od izpusta uplenjeno ali najdeno poginjeno do l. 1990 14 risov - 6 samcev in 7 samic, od tega so bili 4 mladiči, spol enega risa, kateri je bil povožen na cesti je neznan. Od navedenega števila je bilo direktno v obeh oborah ustreljeno 5 risov - leta 1979 3 mladiči in 1980 2 odrasla risa. Ti podatki govore v prid dobro izbrane lokacije karantene.

Če naš rezultat naselitve primerjamo z onim iz sosednje Avstrije, kjer so leta 1977 tudi zgradili karanteno pri kraju Murau na Štajerskem in izpustili meseca septembra 9 risov ugotovimo:

- da so se risi oddaljili dalje od karantene kot pri nas na Kočevskem
- da je bil prvi mladiči opažen šele drugo leto po izpustu
- da so se risi v razmeroma kratkem času raztepli v vse smeri in v precejšnji meri izgubili kontakt med seboj, zato kasneje tudi majhno število prirastka. Nova mini - populacija risov v Avstriji je zaenkrat na robu obstoja, brez perspektive. Bolj optimistična je situacija v sosednji Koroški, kamor so se risi doselili takoj po izpustu na Štajerskem iz območja Hohe Tauern. L. 1992 je ing. Huber, kateri spremlja naselitev risa na Koroškem v Avstriji menil, da živi v tem predelu Avstrije 15 do 20 risov, vendar je v l. 1993 to število ocenil za preoptimistično. Ni opaziti prirastka.

Odstrel in pogin risov v Gojitvenih loviščih (GL), LD in LGO

V Sloveniji je 411 lovskih družin (LD), 11 gojitvenih lovišč (GL) in 4 lovišča, ki so v upravljanju Lovskih zvez (LZS, LZ Maribor in LZ Ljubljana). Vsa lovišča, neglede na društveno (LD) ali družbeno pripadnost (GL pri OZD) se združujejo v t.im. lovsko - gojitvena območja (LGO), katerih je v Sloveniji 19.

Pri gojitveni politiki do risov v Sloveniji obstojajo lokalne omejitve oziroma dogovori o prepovedi odstrela risov, katere so sprejele nekatere lovske organizacije:

1. **GL "Medved" Kočevje**, ki je organiziralo naselitev risov na Kočevskem je že leta 1978, ko je Republiški komite izdal prvič odločbo o pričetku odstrela risov v Sloveniji sprejelo sklep, da je na območju njihovega lovišča (skupaj 43.000 ha):

- dovoljen odstrel risov le v obeh oborah Stari log in Smuka, katera vsaka ima cca 1000 ha ograjenega lovišča, kjer se intenzivno goji parkljasta divjad za potrebe inozemskega lovnega turizma in risu zaradi znanega selektivnega vpliva ni mesta v ograjenem lovišču

- preko celega leta je prepovedan odstrel risov v preostalem delu celotnega lovišča, kjer se le izjemoma sme upleniti risa.

2. **Lovsko gojitveno območje Notranjske** je leta 1986 sprejelo dogovor, da se od odobrenega skupnega števila risov za odstrel v Sloveniji sme na območju lovišč LGO upleniti le polovico. Tako je Republiški komite dovolil v letu 1986 odstrel 8 risov v Sloveniji

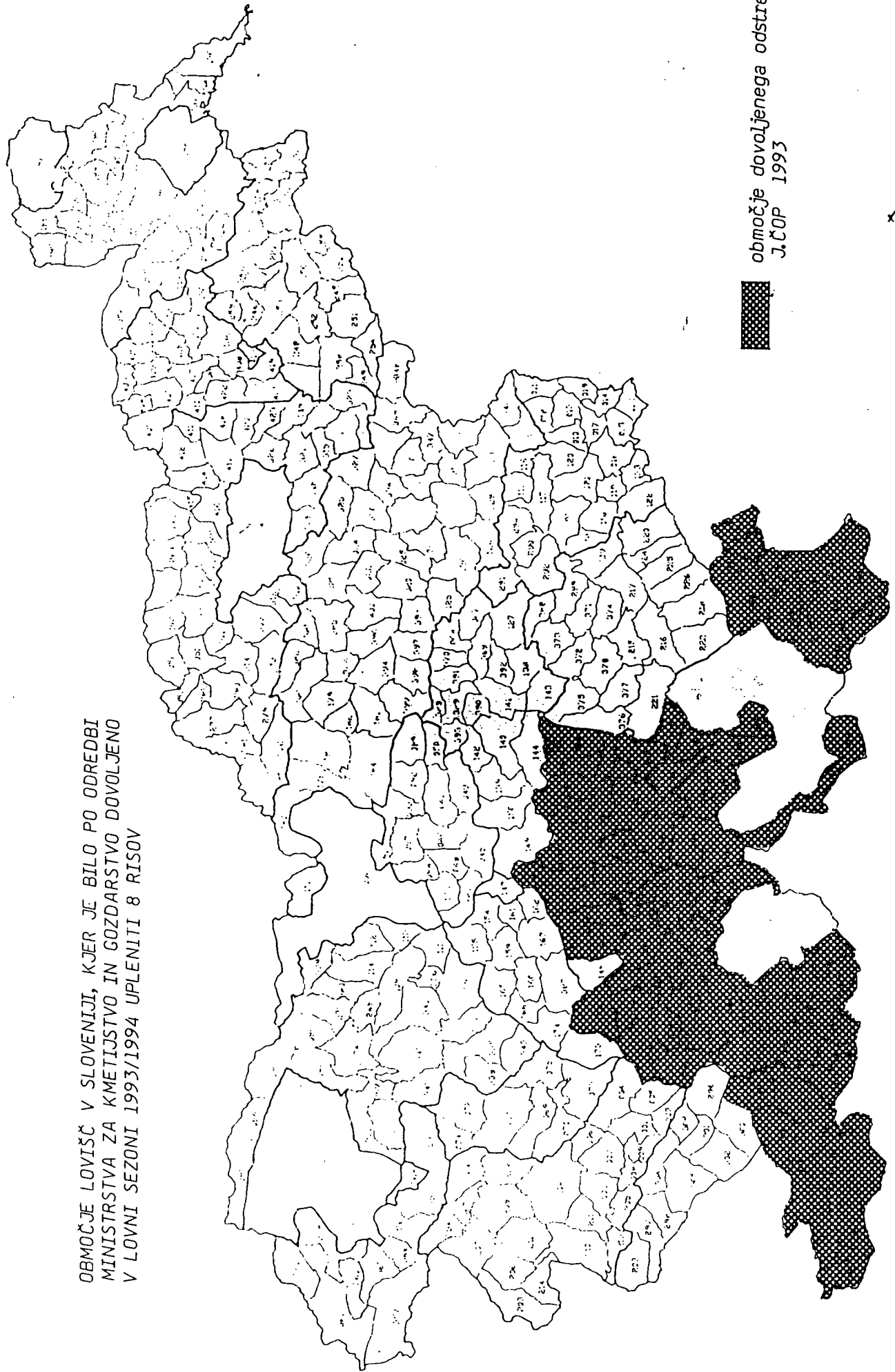
in v Notranjskem LGO se je smelo v rajonu za risa odstreliti le 4 rise in prav toliko jih je bilo uplenjeno, vendar tudi 2 izven rajona, vendar še vedno v LGO.

3. GL "Jelen" je leta 1988 sprejelo odločitev, da se tudi na območju njihovega 27.600 ha velikega lovišča ne sme več streljati rise. Do tega leta so bili v njihovih revirjih odstreljeni 4 risi in najdena poginjena odrasla samica.

4. Kot zadnji je sprejel dogovor o prepovedi odstrela risov tudi Nacionalni park Triglav s sedežem na Bledu. V območju NP je 59.000 ha lovišč, ki zajemajo celoten masiv Julijskih Alp, dolino Trente, gorske predele Bohinja, Pokljuško raven, Mežakljo ter desno stran Gornjesavske doline. Z ostalimi lovišči v NP gospodarijo Lovske družine, ker teritorij NP obsega 82.000 ha, v loviščih LD pa takega dogovora ni bilo. Za lovno sezono za rise v l. 1992/93 je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano na vlogo inštituta izdalo odločbo o prepovedi lova na celotnem območju NP Triglav in v sosednih loviščih, ki mejijo na NP in tudi vzdolž italijanske ter avstrijske meje v Karavankah. (Priložena skica.)

Za lovno sezono 1993/1994 je po odloku Ministrstva dovoljen odstrel 8 risov, vendar le v LGO-jih, ki tvorijo center risje populacije - 3 v Koč.-Belokranjskem, 3 v Notranjskem, 1 v Krimskem in 1 v Obalno-Kraškem LGO. V vseh loviščih izven omenjenih je odstrel prepovedan. Skrajšana je tudi lovna doba od 1. novembra do 15. februarja.

OBMOČJE LOVIŠČ V SLOVENIJI, KJER JE BILO PO ODREDBI
MINISTRSTVA ZA KMETIJSTVO IN GOZDARSTVO DOVOLJENO
V LOVNI SEZONI 1993/1994 UPLENITI 8 RISOV

območje dovoljenega odstrela
J.ČOP 1993

x

Komentar:

Brez dvoma bi bil odstrel risov v GL "Medved" lahko večji, saj so risi kot stalna divjad prisotni od izpusta leta 1973 naprej. Prav zaradi omenjene tolerance odstrelne politike GL Medved do nove zveri na Kočevskem se je ta divjad hitreje razmnoževala in migrirala iz njihovih revirjev v ostale predele Slovenije in Hrvaške.

Naslednja razpredelnica pove, v katerih loviščih so bili risi uplenjeni ali najdeni poginjeni:

Lovišča	Število risov	
v lovskih družinah LD	89	v LD - 90
v GL Medved	12	v GL - 23
v GL Jelen	5	
v GL (LZS)	3	
v Snežnik Koč.Reka	2	
GL Kozorog	1	
Skupaj	113	

Evidentno je najvišji odstrel v loviščih lovskih družin Kočevsko-Belokranjskega in Notranjskega LGO. Tako so n.pr. v LD Cerknica (Notranjski LGO) uplenili 4 odrasle rise (2 samca in 2 samice), eden je poginil. V Kočevsko-Belokranjskem LGO prednjači LD Predgrad s 4 odstreljenimi risi in v LD Ribnica tudi s 4.

Tabela prikazuje, koliko risov je bilo do konca lovne sezone 1992/93 izločeno v posameznih LGO Slovenije. Podan je podatek, katerega leta je bil odstreljen prvi ris v LGO. Tako so v Kočevsko-Belokranjskem LGO odstrelili in našli poginjene 43 risov v 15 lovnih sezonah. V Notranjskem LGO je bil uplenjen prvi

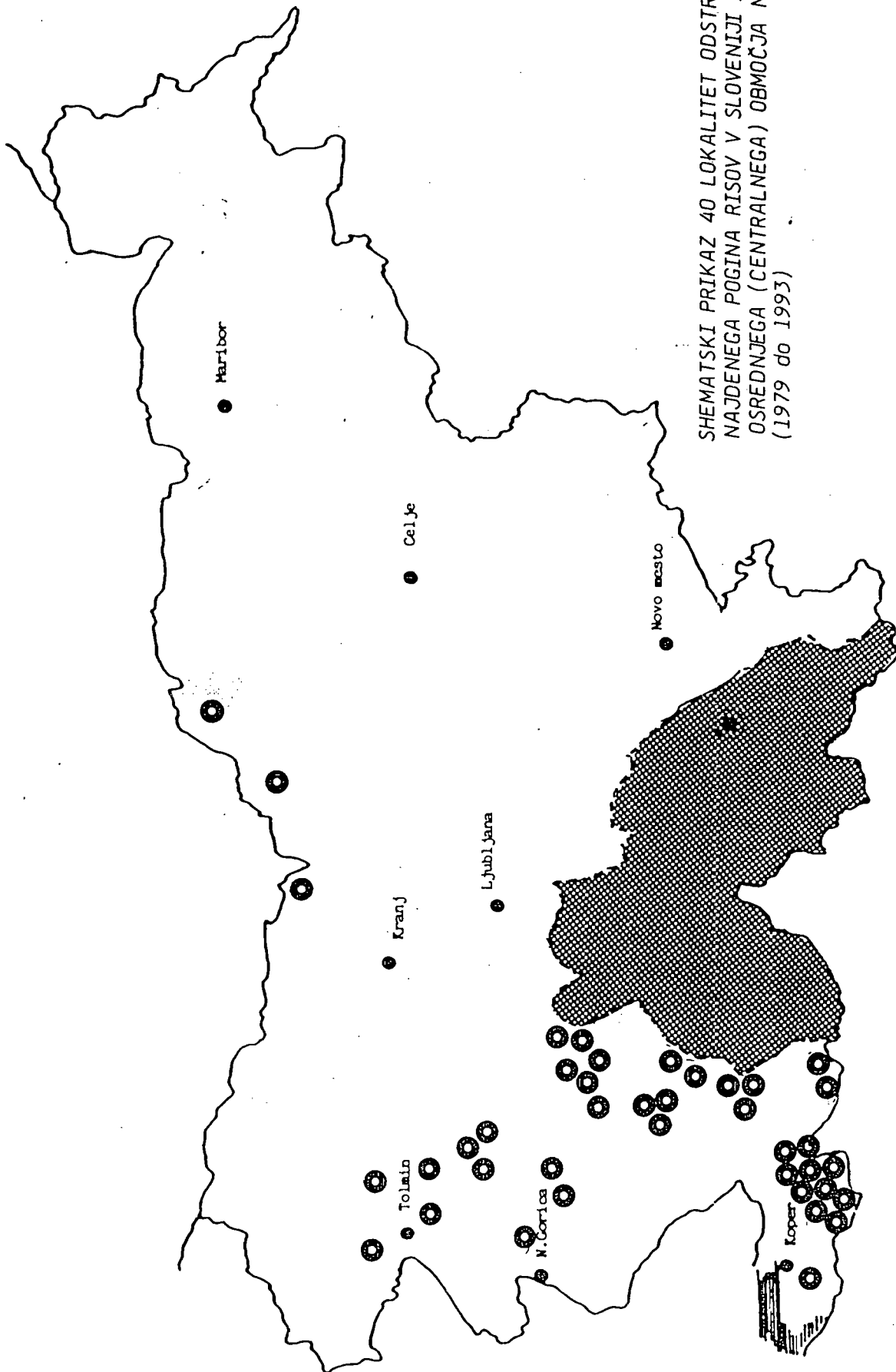
ris tri leta kasneje kot na Kočevskem (1981), vendar so v naslednjih 12 letih odstrelili ali našli poginjeno 37 risov v 12 letih.

Od 19 LGO v Sloveniji je ris prisoten v loviščih 10 LGO - v 3 LGO je bilo rajonizirano območje, v 7 LGO se je odstrelna politika do l. 1991 obravnavala drugače kot v prvih treh.

Območje Notranjskega LGO sega preko meje rajona za rise istega LGO, zato podatek 85 in 73, ker je 12 risov bilo uplenjeno izven rajona, vendar še vedno v mejah LGO-.

LGO	Število risov	Prvi odstrel leta	Skupaj
Kočevsko-Belokr.	43	1978	
			v rajonu za rise 85 (73)
Notranjsko	37 (25)	1981	
Krimsko	5	1987	
Obalno-Kraško	12	1982	
Novomeško	1	1983	
Soško	7	1984	
			izven rajona 28 (40)
Idrijsko	3	1987	
Fohorsko*	2	1979	
Triglavsko	2	1989	
Gorenjsko	1	1989	

* Preseneča podatek, da sta bila odstreljena dva risa tudi v Fohorskem LGO in to prvi že leta 1979 ter drugi 1989. Z zagotovostjo domnevamo, da sta oba risa prišla v naša lovišča iz Avstrije, kjer so tudi naselili rise 1977. leta in ne iz lovišč Kočevske. Isto velja za risa, uplenjenega na območju Košute v

SHEMATSKI PRIKAZ 40 LOKALITET ODSTRELA IN
NAJDENEGA POGINA RISOV V SLOVENIJI IZVEN
OSREDNJEGA (CENTRALNEGA) OBMOČJA NASELITVE
(1979 do 1993)

Karavankah (ZGD Kozorog) 21.10.1989 (št.78). Nimamo informacije vse do l. 1993, da bi ris prešel reko Krko in še manj Savo, čeprav za rise voda ni nepremostljiva prepreka (primer Kolpe).

Nadaljni prikaz odstrela zadeva situacijo, katera je nastala leta 1985 ob sprejetju samoupravnega sporazuma o enotnih smernicah gojitve in rajonizacije divjadi v SR Sloveniji za obdobje 1986-1990, ki uveljavlja rajon za risa, v katerem se je z odločbo Republiškega komiteja številčno planiral vsakoletni odstrel, izven rajona pa je bil odstrel risov po letu 1985 do l. 1991 v lovni dobi neomejen. Po tem kriteriju je bilo izločeno izven rajona dosedaj 28 risov. O tem je že govora o poglavju "Geneza lovne politike".

Lovska organizacija je določila za rajon risa le 3 LGO v Sloveniji

- Kočevsko-Belokranjsko
- Notranjsko
- Krimsko

V naštetih treh LGO je bil rajoniziran tudi medved in volk, le da je bil rajon za risa za cca 1/3 celotne površine manjši od medvedovega. Tej nerazumljivi odločitvi je inštitut večkrat ugovarjal, vendar brez uspeha (glej skico). Do spremembe je prišlo šele po l. 1991, ko je bil rajon za risa odpravljen. Odstrel in pogin v rajonu je bil naslednji:

LGO	Odstrel	Pogin	Skupaj
Kočev.Belokr.	39	4	43
Notranjski	31	6	37
Krimski	5	-	5
Skupaj	75	10	85

Izven rajona je bilo v preostalih 7 LGO izločeno 28 risov, kar predstavlja 22% celotnega odstrela in pogina risov v Sloveniji.

Med skupno odstreljenimi in poginjenimi risi je bilo kar 30 mladičev. V katerem LGO se je to dogodilo, njihovo število in spol dokumentira naslednja razpredelnica.

LGO	Spol		Skupaj
	o	o	
Kočevsko - Belokranjsko	3	8	11
			v rajonu
Notranjski	1	8	9
Krimski	1	2	3
Obalno-Kraški	-	3	3
Soško	-	3	3
Skupaj	5	24	29 + 1 NN=30

Informativno smo vnesli odstrel in pogin risjih mladičev v manjšo karto Slovenije, lažje se je orientirati, do kje so se že doselile samice in poleggle mladiče. Z mladimi risi se samica ne more podati na daljše obhode in precejšnja verjetnost je, da so bili mladiči ne prav daleč streljani ali najdeni poginjeni od kraja, kjer so bili tudi poleženi.

SR SLOVENIJA

1:750 000

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 140

PRIKAZ LOKACIJ ODSTRELA IN
 POGINA RISJH MLADIČEV V
 SLOVENIJI OD L. 1979 DO 1993

J. ČOP 1993

SR SLOVENIJA 1:750 000. Geografski inštitut JAZU, Zagreb, Topografski listovi 1517, 1568/89.
 Gradnja: Geografski inštitut JAZU, Zagreb; izdavač: Geografski inštitut JAZU, Zagreb.

Mapa je izdana, Republika Slovenija, odobreno. Izdavač: Geografski inštitut JAZU, Zagreb. Topografski listovi 1517, 1568/89.
 Gradnja: Geografski inštitut JAZU, Zagreb; izdavač: Geografski inštitut JAZU, Zagreb.

Ilegalni odstrel risov in ostalo

K registriranemu odstrelu risov v Sloveniji moramo brez dvoma prišteti še rise, kateri so bili uplenjeni skrivaj, v lovni ali nelovni dobi, zaradi enih ali drugih vzrokov nismo dobili po legalni poti informacij, kje, kdaj in kako je prišlo do odstrela.

Odpor proti risu je v Sloveniji zgodovinska konstanta, kar velja tudi za ostale alpske države, kjer so bili naseljeni risi. Kljub številnim objavam, obvestilom in pojasnjevanjem, da ris ni krvoločna zver, ki napada ljudi in da še nobena zver, zaradi prisotnosti v loviščih ni bila povod za izginjanje in celo iztrebljanje te ali one vrste divjadi, predvsem parkljaste ne.

Lovska organizacija v Sloveniji sama ni kaj prida poskrbela za pravilno vrednotenje risa in njegove vloge v naravni selekciji. Z istim problemom se srečujejo prav tako v Švici, Nemčiji, Avstriji predvsem v Franciji, skratka povsod tam, kjer so tudi izpustili z več ali manj uspeha rise v njihova lovišča.

Po l. 1980 smo dobili nekaj anonimnih informacij, da je bil kak ris ustreljen, vendar nismo nikoli skušali preverjati ali celo intervinirati s policijo, kar to prav gotovo ni bila naloga naše raziskovalne organizacije. Ocenjujemo, da je v vsem obdobju bilo v Slovenije ilegalno uplenjeno 12 do 15 risov. Najmanj toliko, če ne celo več v loviščih Hrvaške.

Med ostale vzroke moramo šteti še:

- poginule, zastreljene rise in to predvsem pri individualnem lovu ali na skupnih lovih, pogonih in kateri niso bili najdeni

- poginjene mladiče, ki so zaradi različnih vzrokov izgubili do starosti 9-10 mesecev mati - vodnico - ali je bila ta nenamena uplenjena, ker ni bilo opaziti ob njej mladiča(ov), ali je zaradi drugih poškodb (povoz, bolezen in podobno) poginila in mladiči sami niso bili sposobni preživeti ter so poginili. Zato imamo številne dokaze v Sloveniji in na Hrvaškem, nekatere omenjamo v prejšnjih poglavjih.

Tudi poleženi mladiči zagotovo niso vsi preživeli starosti do enega leta, ko se normalno odvojijo od matere in si poiščejo svoj nov življenjski okolišč. Švicarska študija s pomočjo radio-telemetrije je eksaktno ugotovila, koliko mladičev so vodile posamezne samice in koliko jih je preživelo do starosti enega leta. Za lovišča v švicarskem delu pogorja Jura ob francoski meji so rezultati bili porazni - od 12 mladičev je samo eden (1) preživel starost 12 mesecev. Tako ekstremno visokega pogina pri nas zagotovo ni, ker ravno konstanten prirastek mladičev in njihovem preživetju pripisujemo uspešnost razvoja in širjenja nove populacije risov v Sloveniji in to velja tudi za lovišča sosednje Hrvaške.

Ob upoštevanju vseh navedenih "hipotetičnih" ocen menimo, da je bilo z registriranim odstrelom in poginom (113) ter z ilegalnim odstrelom in poginom mladičev zaradi navedenih vzrokov ter zastreljenimi risi izločeno iz lovišč Slovenije cca **150 risov**. Po našem mnenju je ta ocena dokaj realna.

KRITIČNA OCENA Odstrela risov

Naselitev risov na Kočevskem l. 1973 je bil poskus lovišča Medved vrniti to največjo evropsko mačko v lovišča, kjer je bila nekoč avtohtona in je kot prva od ostalih velikih zveri - medveda, volka izginila in izumrla v Sloveniji. Po zgodovinskih zapisih (dr. F. Kos) je bil zadnji ris na Kočevskem ustreljen l. 1888.

Po izpustu l. 1973 je lovišče Medved sprejelo interni dogovor, katerega je upoštevala tudi Lovska zveza Slovenije, da se za dobo pet let ris zaščiti in prepove odstrel. Prirastek mladičev je v tem varovalnem obdobju bil zadovoljiv in januarja 1979 je bilo troje risov - mladičev odstreljeno v obori Smuka.

V lovišču Gorskega Kotar-a je bil odstreljen prvi ris že preje - 27. septembra 1978, vendar se je šele l. 1993 izvedelo (informator ing. A. Frkovič), da je bil že meseca junija l. 1978 najden ustreljen ris na območju Žumberaka pri kraju Blažovo Brdo tik ob slovensko-hrvaški meji in je tehtal celih 30 kg. Ta zadnji podatek, kateri je bil dolga leta v ilegali moramo sprejeti kot datum odstrela prvega risa po naselitvi na Kočevskem.

V prvih letih je bil odstrel risov dovoljen le v osrednjem, centralnem območju lovišč Kočevske. S povečevanjem njihovega števila (prirastka) je konstantno prihajalo do odseljevanja mladih risov na vse strani Slovenije (glej prikaz migracij), le reka Krka izgleda, da je vse skozi naravna ovira, da risi niso prešli na drugo stran na področje Dolenjske.

Po l. 1982 je bil sproščen odstrel risov izven lovišč Kočevsko-Belokranjskega območja in kdaj so bili uplenjeni prvi risi v ostalih LGO Slovenije prikazuje naslednja statistika:

- l. 1982 v Obalno-Kraškem LGO
- l. 1983 v Novomeškem LGO
- l. 1984 v Soškem LGO
- l. 1987 v Krimskem in Idrijskem LGO
- l. 1989 v Triglavskem in Gorenjskem LGO

Pri tem prikazu izvzemamo odstrel dveh risov l. 1979 in l. 1989 v Pohorskem LGO ker sta to risa, katera sta se doselila iz Avstrije in ne iz kočevske populacije, kar velja tudi za risa, uplenjenega l. 1989 pod Košuto v Karavankah.

Z odstrelom je bilo v Sloveniji v obdobju 15 lovnih sezon uplenjeno 98 risov, najdeno še 15 poginjenih, kar znese skupaj 113 kosov. Poleg dokumentiranega števila izločenih risov smo tudi zapisali, da ocenjujemo na račun ilegalnega odstrela in ostalih vzrokov še izločitev 30 risov. Upoštevaje vse navedbe ocenjujemo, da je bilo iz lovišč Slovenije odstreljeno cca 150 risov. To je presenetljiv in nepričakovan rezultat naselitve risov, tako za lovišče Medved, kakor tudi za nas vse, še bolj pa za tuje strokovnjake, ki so dobri poznavalci te divjadi in ki se profesionalno tudi ukvarjajo z naselitvami v svojih državah.

Ob oceni odstrela risov v Sloveniji moramo upoštevati tudi rezultate odstrela in pogina risov v loviščih sosednje Hrvaške in Bosne, kjer je populacija risov onstran Kolpe nastala izključno z doselitvijo iz Kočevskega Roga, sprva v predela Gorskega Kotara in od tu dalje so risi postopoma migrirali preko Like in Velebita vse do Bosne.

V loviščih Hrvaške je bilo legalno odstreljenih 103 risov in zaradi drugih znanih vzrokov se ve za usodo še ostalih 25 risov

- skupaj 128 risov. Tudi v Bosni sta bila odstreljena le dva in štirje risi so prišli ob življenju zaradi drugih vzrokov - skupaj 6 risov. Ta navedba za Bosno velja le do l. 1990, kasneje ni bilo več informacij.

Če sumiramo vse znane protokolirane rezultate odstrela in pogina je situacija sledeča:

Republika	Odstrel	Pogin	Skupaj
Slovenija	98	15	113
Hrvaška	103	25	128
Bosna	2	4	6
Skupaj	203	44	247

V kvoti celotnega odstrela in pogina (247) je bilo ob življenju kar 62 mladičev v starosti do enega leta. Kriterij za oceno starosti nam služijo telesne teže, ki se ob koncu meseca februarja, ko se lov zaključi pri mladičih sučejo med 10-11 kg. Če izračunamo razmerje mladiči (prirastek) in odrasli, znese to 25% ali četrtno od vseh izločenih risov.

Tudi v loviščih Hrvaške je bil ilegalen odstrel verjetno še višji od našega v Sloveniji, predvsem do leta 1982, ko je bil ris nezaščitena divjad. Ostali vzroki za pogin, katere smo navedli za naša lovišča so se dogajali tudi onstran meje. Približna skupna vsota izločenih risov na eni ali drugi način presega v loviščih Hrvaške najmanj 150 risov. Za razmere v Bosni si ne moremo dovoliti ocene, koliko risov je bilo poleg znanega podatka (6) še ilegalno odstreljeno, ker ne poznamo razmer in tudi nobenega

strokovnega informatorja nismo uspeli pridobiti za sodelovanje. Ker so se risi razmeroma kasno doselili v lovišča Bosne je bilo verjetno število minimalno.

Ob seštevkcu vseh navedenih znanih podatkov in naših "hipotetičnih" ocen je bilo od naselitve l. 1973 do koncem leta 1993 iz celovite populacije risov, ki je medtem naselila lovišča Slovenije, Hrvaške in Bosne izločeno preko 300 risov, dokumentirano pa zagotovo 247 risov!

Problematika

Kljub navedenim "razveseljivim " rezultatom predvsem za lovce - odstreljeno je bilo preko 200 risov in nekateri so prišli do izjemno redke in dragocene risje trofeje, moramo ob zaključku dosedanje ocene naselitve, ki daje sicer vtis izjemne uspešnosti in upanje, da bo ris zagotovo ostal sestavni del naše favne - omeniti problematiko, katera ni zanemarljiva in ki lahko bistveno vpliva na nadaljni obstoj risje populacije.

V čem je problem:

1. Obdobje 20-ih let po naselitvi je časovno še prekratko, da bi lahko zatrdili, da je današnja risja populacija že "**stabilna**", da ne potrebuje drugačne gospodarne lovne politike odstrela kot je bila v preteklih letih. Apetiti po vsakoletnem zahtevku za večji odstrel je bila realnost preteklih let in inštitut ter ostale organizacije - ne lovske, so bistveno doprinesle, da se je višina odstrela izvajala zmerno. Ni prišlo do celoletnega odstrela risov izven osrednjega, centralnega prostora (rajona) naselitve, kot je bilo to l. 1986 predloženo tedanjemu Republiškem komiteju, ki je odločal o višini letnih odstrelav

risov. Vodila se je dvojna politika in na žalost nekaj let tudi taka, da je bil odstrel, sicer v lovni dobi, izven osrednjega prostora neomejen. Tako je bilo npr. v lovni dobi 1988/89 uplenjeno v rajonu 8 risov, izven kar 7, skupaj 15!

2. Prostorska izoliranost naše risje populacije se je z leti zaradi odseljevanje mladih risov sicer zmanjšala, vendar ne v takem obsegu kot je bili pričakovati po l. 1982. Na žalost ni bil cilj lovske organizacije v Sloveniji, da se omogoči risom prosto širjenje v vse predele gozdov, kjer so v Sloveniji bili nekoč avtohtoni. Po naši študiji ta prostor zavzema cca 800.000 ha lovišč. Inštitut ni uspel doseči prepoved odstrela risov, ki so migrirali precej daleč izven osrednjih treh LGO - Kočevsko-Belokranjskega, Notranjskega in Krimskega. Razvoj je pokazal, da so risi po l. 1986 naselili kot stalna divjad območja lovišč Slavnika v Obalno-Kraškem LGO.

Šele v zadnjih dveh lovni sezoni je bila na zahtevo inštituta izdana od Ministrstva odločba o prepovedi odstrela - v lovni dobi 1992/1993 ob zahodnih mejah z Italijo in Avstrijo in l. 1993 je za novo lovno sezono 1993/1994 prišlo do bolj rigorozne odločbe - odstrel je dovoljen le v osrednjih treh LGO in v Obalno-Kraškem. Tako je bilo ugodeno inštitutu kot tudi inozemskim organizacijam (lovske, gozdarske, varstvene) iz prostora, ki mejijo na lovišča Slovenije (Italija, Avstrija) in tudi onih (Bavarska, Švica), katerim je za cilj, ča pride s časoma do združitve vseh dosedaj ločenih populacij risov v Alpah.

Odstrel vsakega risa v območjih, kjer so se risi šele doselili preprečuje, da bi se povečal areal naselitve. Lovska organizacija Slovenije mora koregirati svoja stališča in sama težiti za tem, da se risom omogoči nadalnje širjenje v predele Slovenije, katere si bodo risi sami zbrali za svoje domovanje. To zahteva občasno

prepoved odstrela in ga dovoliti šele tedaj, ko bodo v teh novih habitatih opaženi mladiči, prirastek, ki je garant za stalno naselitev.

3. Tretji problem je v **genetski** izoliranosti obstoječe risje populacije, ki bazira na siromašnem genskem fondu šestih risov, kateri so bili izpuščeni l. 1973 na Kočevskem. O tem današnja biološka znanost še ni dorečena in ta problematika se navezuje na prejšnjo, ko govorimo o izoliranosti in bo vplivala tudi na stabilnost populacije.

Z istim problemom se srečujejo tudi povsod po državah, kjer so bili risi uspešno naseljeni, predvsem v Švici. Od tod tudi pobuda, da se organizirajo skupne raziskave v že omenjenem SCALP-Projektu. Med drugim je cilj, da z leti pride do združitve dosedaj izoliranih populacij risov v Sloveniji, Avstriji, Švici in Franciji, nove naselitve pa se programirajo na Bavarskem (Nemčija) na Tirolskem v Avstriji in Italiji, katere bi izpopolnile sedaj prazna območja, kjer ni risov.

Priložena skica prostorsko ilustrira situacijo o sedanji razširjenosti risov v posameznih državah Evrope, ki jasno kaže na prostorske izoliranosti med posameznimi populacijami risov, katere so nastale po l. 1970, ko je bila izvršena prva naselitev v Švici.

ODSTREL IN POGIN RISOV V R HRVAŠKI

Avtohtoni ris je bil v loviščih Hrvaške iztrebljen na začetku tega stoletja. Zadnji je bil odstreljen l. 1903 v Gorskem Kotarju pri kraju Bukov vrh (1167 n.m.) v lovišču Snježnik (občina Čabar).

Po izpustu risov na Kočevskem l. 1973 se je ta divjad hitro razselila v druga lovišča izven območja GL Medved. Ozka struga Čabranke in zgornjega dela reke Kolpe, ki razmejujeta obe republiki, ni predstavljalo oviro, da ne bi ris migriral preko omenjenih voda ali še severneje v lovišča Gorskega Kotarja. Že meseca julija 1974, dobro leto po izpustu risov iz karantene na Rogu v prostost, je bil opažen odrasel ris pri kraju Lazac v Nacionalnem parku Risnjak. Našemu spremljanju naselitve risov se je na prošnjo inštituta pridružilo tudi Gozdno gospodarstvo Delnice, kjer je dipl.inž.gozd. A.Frković organiziral zbiranje podatkov o risih v loviščih gozdnih uprav in lovskih družin na območju Gorskega Kotara. Uporabljeni so bili isti ali prikrojeni obrazci ter anketene pole, da smo lahko vse dobljene informacije kompletirali z našimi, saj je šlo za isto populacijo nove vrste divjadi na obeh straneh Kolpe.

Takoj po izpustu je Inštitut organiziral v Delnicah (21.3.1973) sestanek z gozdarskimi in lovskimi strokovnjaki iz Delnic, Broda na Kolpi, Skrad-a, Vrbovskega, Fužin, Čabra, Crnega luga in Reke, kjer je nosilec raziskovalne naloge J.Čop seznanil prisotne z izpustom risov v Rogu in s predavanjem predstavil risa, ki je bil za večino udeležencev neznana zver. Brez kaknega posebnega ceremoniala in "samoupravnih" dogovorov je vsa leta - od l.1973 do 1993, potekalo izjemno uspešno sodelovanje pri spremljanju naselitve risov na Hrvaškem, tako da smo bili oboji sproti na tekočem, kaj se dogaja z risom v obeh republikah.

Ker je povedanega in zapisanega v tem elaboratu na račun risov iz hrvaških loviščih Gorskega Kotorja, Like in ostalih predelov, je avtorstvo dipl.ing. Alojzija Frkovića, kateri je po dogovoru sodeloval v tem projektu in skrbno spremljal in beležil vse informacije o risih na območju 150.000 ha gozdov GPŠ Delnice (Goransko-Primorsko šumsko gospodarstvo), kjer je bil vodja oddelka za lovstvo (Referata za lovstvo) in tudi v loviščih lovskih družin, ki so v tej republiki organizirana na nivoju občin Čabar, Delnice, Vrbovsko, Ogulin, Reka, Opatija, Crikvenica, Senj, Otočac, Titova Korenica, Gospić in Donji Lapovo. Pomemben delež imajo tudi člani komisije za spremljanje naselitve risov, katera je bila l. 1982 formirana pri Republički zavod za zaščito prirode v Zagrebu in kjer je tajnica te komisije dipl.biol.Zvezdica Mikulić profesionalno opravljala svoje delo. predsednik te komisije je bil vseskozi dipl.ing.gozd. Alojzije Frković.

Dogajanja okoli odstrela risov na Hrvaškem moramo obravnavati ločeno:

- za obdobje od l. 1978, ko je bil odstreljen prvi ris, do spomladi l. 1982; v tem času je bil ris nezaščiten, brezpravna divjad, slično volku
- za obdobje po l. 1982, ko je ris dobil status zaščiteni divjadi z lovno-nelovno dobo ter količinsko planiranim odstrelom.

Ris je bil na Hrvaškem že redek koncem 19. stoletja in zadnji je bil uplenjen še l. 1903. Lovska zakonodaja Hrvaške to največjo evropsko mačko po tem obdobju ne omenja več v členih lovskega zakona, ker je kot vrsta izumrla. To stanje se do danes ni spremenilo. Podobna situacija je bila sicer tudi v Sloveniji do naselitve risov l. 1973, vendar je kasneje novi Zakon o varstvu,

gojitvi in lovu divjadi l. 1976 uvrstil risa med trajno zaščiteno divjad. To se na žalost ni dogodilo tudi na Hrvaškem in risa je lahko odstrelil vsak lovec tekom celega leta.

Ni bilo za odstrel nobenih sankcij - ris je bil nezaščitena vrsta zveri in pri odstrelu so se dogajale nomogoče stvari. Ing. A. Frkoviću gre zasluga, da je s svojo avtoriteto in aktivnostjo med lovci preprečeval še večjo anarhijo pri lovu in odstrelu risov v loviščih Gorskega Kotara, Like in Hrvaškega Primorja.

Jeseni l. 1981 je naš inštitut sprožil akcijo, da bi se ris na Hrvaškem obravnaval enako kot v Sloveniji in predlagali smo:

- uvedbo lovne - nelovne dobe za risa
- številčno planiranje vsakoletnega odstrela
- prepoved odstrela vodečih samic
- da se risa uvrsti v novi zakon o lovu R Hrvaške.

Naslovili smo apel na organizacije, katere bi lahko bistveno spremenile brezpraven status risa in sicer na:

- Republički komite za poljoprivredu i šumarstvo SRH
- Republički zavod za zaščitu prirode SRH, Zagreb
- Lovski zvezi Hrvaške.

Cilj je bil, da se izenačijo pogoji lovskega gospodarjenja z risi na Hrvaškem z našimi v Sloveniji. Izjemen posluh je imel Republički zavod za zaščitu prirode v Zagrebu, kateri je že maja 1981 sprožil postopek za posebno zaščito risa v SRH. Jeseni l. 1981 je še naš inštitut podprl predlog te ustanove.

Kot dokument naših prizadevanj objavljamo "Informacijo o populaciji risov v SR Sloveniji in SR Hrvaški", katero je inštitut oktobra 1981 poslal navedenim republiškim organizacijam v Zagrebu.

Paralelno z našo akcijo je prišlo tudi do apela s strani Mednarodnega združenja za varstvo narave - IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources) v Gland-u v Švici. Naslovljen je bil direktno na Izvršni svet Sabora SR Hrvaške z naslednjo prošnjo:

"Ker populacija risa v severnem predelu Jugoslavije še ni stabilna, prosimo, da podvzamete potrebne korake, da se ris z zakonom zaščiti tekom celega leta ali vsaj predpiše prepoved lova večji del leta". (Opomba: naš inštitut z organizacijo IUCN ni imel nobenih direktnih stikov in ni dal pobudo za to intervencijo v Saboru, kar je bilo za nas sicer presenečenje, vendar dobrodošla akcija, katera je sovpadala z našo).

Rezultat vsega naštetega je bil ugoden za rise - ne sicer v celoti, kar se je predlagalo, ker še do danes (1993) ni sprejet novi republiški zakon o lovstvu Hrvaške, kateri naj bi po pripravljenem osnutku uvrstil risa med zaščitero lovno divjad. Ris naj bi po tem predlogu bil obravnavan sledeče:

- odstrel je dovoljen le v lovni dobi
- pred vsakoletno lovno dobo se določi število risov za odstrel
- predlaga se rajonizacija za risa (centralno območje) - Gorski Kotar, Lika
- izven rajona naj bi odstrel bil v lovni dobi številčno neomejen. (V Sloveniji je l. 1991 bila odpravljena rajonizacija!)
- trajna zaščita risa na območju Nacionalnega parka Risnjak in Plitvička jezera.

Savjet za zaštitu prirode Hrvatske je na zasedanju 6. maja 1982 izdal odločbo o posebni zaščiti risa, katera je bila objavljena v Narodnim novinama št. 12, 1. junija 1982: Po zakonu o varstvu narave SRH je prepovedano preganjanje, odlov in odstrel zaščiteneih vrst živali. Izjemoma se lahko dovoli odlov ali odstrel po predhodnem dovoljenju Republičkega zavoda za zaštitu prirode SRH. Tako dovoljenje se lahko izda tudi za risa in to na območju, kjer se pojavljajo stalne škode. V nadaljevanju citiramo "informacijo", to je intervencijo našega inštituta, katero smo naslovlili na preje omenjene organizacije na Hrvaškem:

Informacija o populaciji risov v SR Sloveniji in SR Hrvaški

Odsek za lovstvo že od leta 1973 spremlja rezultate naselitve risov na Kočevskem. Cilj razisovalne naloge je, da spremlja njegove migracije, številčnost, prehrano, prirastek, vpliv na ostalo parkljasto divjad itd. Navedena študija bazira na podatkih zbranih v t. im. gojitvenih loviščih, področnih LZ, lovskih družin, od lovcev, gozdarjev in ostalih, ki so v kakršnikoli obliki prišli v stik s to divjadjo. To velja za razmere v Sloveniji. Slične informacije za sosednja lovišča v SR Hrvatski prejemamo od GG Delnice in občine Crikvenica ter Gozdne uprave Novi Vinodol (GG Senj). Pri zbiranju in preverjanju resničnosti dobljenih podatkov nam pomaga izdatno ing. Alojz Frković, kateri sodeluje z Odsekom za lovstvo že od leta 1974, to je takoj, ko so risi prešli Kolpo in naselili lovišča Gorskega Kotara.

DANAŠNJA RAZŠIRJENOST

Na območju lovišč Slovenije v letih 1980 in 1981 ne zaznamujemo bistveno povečanega življenjskega prostora risov. Nobenih informacij nimamo, da je ris naselil območje Gorjancev, kjer je bil pred tremi leti opažen le enkrat na Opatovi gori. Novost predstavlja pojav risa na območju Poljanske doline, na Gabrški

gori februarja 1981 leta pri kraju Poljane, vendar kasneje ni bil več opažen. To predstavlja tudi najdaljšo migracijo od mesta izpusta, cca 90 km. Tako danes ris naseljuje nasleđnja območja:

1. Lovišča Medved, Snežnik, Ljubljanski vrh, Žitna gora
2. Določena lovišča na območju Lovskih zvez Kočevje, Ljubljana, Postojna, Notranjska, Bela Krajina, Novo mesto.

Na območju sosednje republike Hrvaške se močnejše nadaljuje ekspanzija risov iz ožjega območja Gorskega Kotara v smeri jugovzhod na področja Velike Kapele v smeri Like, kjer so bili tudi na navedenih področjih risi že odstreljeni - Partizanska Drežnica, v dolini Novega Vinodola (Brebir). To so lovišča LZ Crikvenica in lovišča GG Senj.

ODSTREL

Do oktobra 1981 je bilo izločeno naslednje število risov:

1. **V SR Sloveniji 11**, od tega 1 povožen, 1 ujet (1973) v past, 9 odstreljenih, od tega eden pri Prevaljah, kateri je prišel skoraj zagotovo z novo naseljene populacije risov pri kraju Murau v Avstriji.
2. **V SR Hrvaški 11**, od tega je bilo odstreljeno 10 primerkov in 1 se je ujel v past.

Tako je bilo na celotnem območju dosedanje naselitve risov v Sloveniji in na Hrvaškem uplenjeno in najdeno poginjeno skupaj **22 kosov**.

Po starostni strukturi je bilo izločeno 10 starih in 12 mladih risov. Po težah mladih risov je razvidno, da so bili skoraj vsi uplenjeni že v 1. letu življenja. Po obrabi zobovja sklepamo, da sta bila v Sloveniji odstreljena tudi dva risa, izpuščena leta 1973.

Porazno je spolno razmerje pri izločenih primerkih:

- 6 risov moškega spola, 15 ženskega spola, 1 ris mladič - spol ni znan. V letu 1981 je bilo v Sloveniji povežen 1 mladič, na Hrvaškem so bili odstreljeni 4 risi.

PROBLEMATIKA

V Sloveniji se je pričel odstrel leta 1979, v sosednjem Gorskem Kotaru že leto prej - 1978. Praksa v Sloveniji je taka, da na vlogo področnih Lovskih zvez, ZGD in LD preko Lovske zveze Slovenije izda Republiški komite dovoljenje za odstrel določenega števila risov, predpiše lovno dobo in starostno strukturo ter na katerem lovnem območju se sme risa streljati. Odsek za lovstvo vrši analizo prehrane pri uplenjenih risih s pregledom vsebine želodcev. Menimo, da je tako politiko potrebno nadaljevati tudi v naslednjih letih. V letu 1980/81 je bilo izdano dovoljenje za odstrel 4 risov v Sloveniji, uplenjena pa sta bila le 2 ris. Nastane dilema ali risov ni bilo opaziti, ali je njihova populacija zaradi dosedanjega odstrela nižja kot jo ocenjujemo.

Problem ostaja popolna anarhija in samovolja pri odstrelu risov v loviščih sosednje Hrvaške. Zakon o lovu te republike ne obravnava risa kot zaščiten ali nezaščiten divjad - skratka sploh jo ne omenja. Na rise vrše pogone (Vrbovsko), na njih se strelja ob vsaki priliki, ko jih lovci opazijo. Pod izgovorom na račun volka je bilo uplenjeno že več risov. Če je bilo mogoče tolerirati nenačrtni odstrel v preteklih letih je **situacija v letošnjem letu porazna:**

- v nelovni dobi so bili odstreljeni 4 risi!
- odstreljena je bila vodeča samica, vodila je 3 mladiče
- streljana je bila vodeča samica nekaj dni kasneje, katera je vodila 2 mladiča
- v času ruka je bilo večkrat streljano na rise, vendar jih po izjavah lovcev niso zadeli?
- z odstrelom samice so mladiči zagotovo propadli. Eden je bil npr. čez tri dni odstreljen na drevju, kamor je pobegnil pred psi in to na istem mestu, kjer je bila prej uplenjena risinja. Za usodo ostalih dveh se ne ve, z gotovostjo pa sta obadva zapisana poginu. Osameli mladiči se pogosto približujejo hišam in napadejo domače kokoši, zajce itd.
- na rise se strelja na vse mogoče razdalje s šibrami in krogli.

Občina Čabar je pred leti, ko so se risi pojavili v loviščih njenega območja sprejela odlok, da se ris na območju te občine trajno zaščiti, odstrel pa se kaznuje z globo do dveh starih milijonov. Prav na tem področju je bilo odstreljenih več risov, ne da bi proti strelcem bila izvedena sankcija - denarna ali moralna.

PREDLOG URKEPOV

Z dosedanjim načinom nenačrtnega odstrela risov v loviščih Gorskega Kotara postaja situacija kritična. To ogroža obstoj populacije risov, ki ni stabilna niti v Sloveniji, še manj zaradi brezpravnega stanja v loviščih preko Kolpe. Prekomeren odstrel v Gorskem Kotaru ustvarja določeno praznino, katero bodo verjetno naselili risi iz lovišč na naši strani. Ta migracija je poznana, saj so risi po tej poti dejansko naselili lovišča na drugi strani Kolpe. To terjaja naslednje ukrepe:

1. Lövška zveza Hrvaške mora po hitrem postopku zakonsko uvrstiti risa med zaščitno divjad. To zahteva dopolnitev zakona o lovu SRH. Po informacijah, s katerimi razpolagamo, je ta sprememba načeloma sprejeta, vendar še ni prišla v dokončen postopek za njen sprejem.

2. Sprejme naj se lovna doba za risa - enotno za celotno območje in sicer od 15. novembra do 28. februarja. Predpisati tudi sankcije za odstrel v nelovni dobi.

3. Prepove se odstrel vodečih samic. Iz biologije te divjadi je znano, da ostanejo mladiči pri materi do prihodnjega parjenja (marca, začetkom aprila), nakar jih ta zapusti, mladiči pa ostanejo, če jih je več, še eno leto skupaj in se šele nato razidejo vsak na svojo stran. Osameli mladiči, predvsem v prvih mesecih življenja so zagotovo zapisani poginu.

4. Na območju lovišč SR Hrvaške naj se sprejme enak postopek planiranja odstrela, kot je to slučaj v Sloveniji. Lovske zveze, lovseke družine in Zavodi zaprosijo za odstrel Republiški komite za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in ta izda odločbo, koliko

risov je dovoljeno odstreliti, , predpiše območje lovišč, kjer je mogoč odstrel, po potrebi pa predpiše strukturo odstrela - mladiči - odrasli.

5. Populacija risov v Sloveniji in Hrvaški je ista, kar terja dogovarjanje pri gospodarjenju s to divjadjo za celotno območje, predvsem glede odstrela.

6. Odsek za lovstvo IGLG spremlja od naselitve dalje l. 1973 vsa dogajanja v zvezi z risi v Sloveniji - adekvatno bi morali organizirati načrtno spremljanje biologije risa tudi v loviščih Hrvaške. (migracije, prirastek, prehrana, vpliv na ostalo divjad itd.).

7. Do sprejema navedenih priporočil predlagamo, da Republički komite za poljoprivredno in šumarstvo SR Hrvaške preko svojega lovskega inšpektorata začasno takoj prepove nadaljnji odstrel risov za leto 1981. Menimo, da je uplenitev 4 risov v tem letu že tisto število, ki ne dovoljuje nadaljnega odstrela. V letu 1982/83 je preiti k skupnemu programiranju odstrela v Sloveniji in Hrvaški, pogoj pa je ustvariti pogoje, da se ris tudi onstran Kolpe uvrsti v zaščiteno divjad.

PREDLOG ZA SODELOVANJE PRI SPREMLJANJU NASELITVE RISOV

Odsek za lovstvo IGLG je v preteklih letih s pomočjo ing. A. Frkovića in nekaterih organizacij uspel slediti dogajanju okoli risov v loviščih Gorskega Kotara. Predlagamo, da Lovska zveza Hrvaške skupno z gozdarskimi organizacijami, ki imajo tudi v upravljanju lovišča in izvajajo lov, ustvari pogoje za še bolj

poglobljeno študijo v loviščih Gorskega Kotara. Pripravljeni smo predlagati program skupnega dela. Na podlagi dobljenih rezultatov študije o risu, bi skupno programirali lovno politiko in gospodarjenje na celotnem območju populacije risov.

ZAKLJUČEK

Risi so bili izupuščeni na Kočevskem leta 1973. Leto kasneje so prešli Kolpo in naselili gozdove Gorskega Kotora. Po oceni študije IGLG obsega periferno območje risov cca 300.000 ha, centralno območje pa se ceni na približno 200.000 ha. Do septembra 1981 je bilo uplenjenih 22 risov. Predlaga se zakonska zaščita risov v SR Hrvaški, da se s tem ustvarijo pogoji za skupno in načrtno dogovarjanje pri politiki gojitve risov (in odstrela) na območju lovišč Slovenije in Hrvaške. Predlagamo skupno raziskovalno delo pri spremljanju biologije, etologije te divjadi. Odsek za lovstvo IGLG v Ljubljani nudi sodelovanje Lovski organizaciji Hrvaške.

Ne smemo si dovoliti pred našo in svetovno javnostjo, da formirano populacijo risov zaradi prekomernega odstrela in zgrešenega pojmovanja te zveri v prirodni selekciji ponovno iztrebimo, kot so to storili generacije lovcev pred dobrimi 100 leti. Dosedanji rezultati naselitve risa v Jugoslaviji so v primerjavi z ostalimi naselitvami v Evropi (Zahodna Nemčija, Švica, Avstrija, Italija, Francija) najboljši. To našo lovsko organizacijo tudi moralno obvezuje, da s pravilno lovno politiko sprva pripomore k stabilizaciji te nove zveri v naših loviščih. Na potezi je Lovska organizacija Hrvaške, da z dopolnitvijo zakonov o lovu uvrsti risa v zaščiteno divjad. S tem bo ustvarjena ugodnejša klima za pravilno in naravno pojmovanje vloge te divjadi v biocenozi. Preprečiti moramo sedanjo prakso, ki preti ponovnemu iztrebljanju risa v loviščih. (Konec citata.)

Še v istem mesecu je bil na pobudo Republiškega zavoda sklican sestanek z udeležbo Lovske zveze Hrvaške in GG Delnice ter Inštituta. Osnovala se je posebna komisija iz članov:

Republički komite za poljoprivredno i šumarstvo
Republički zavod za zaščito prirode
Lovska zveza Hrvaške
Veterinarski inštitut v Zagrebu
Regije Goranske, Hrvaškega Primorja, Like
Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, Ljubljana.

Naloga komisije je bila,

- da izdelava podrobni program spremljanja naselitve novo nastale populacije risa
- izdaja dovoljenj za vsakoletni odstrel risov.

Kljub poskusu, zagotoviti ustrezna finančna sredstva pri Lovski zvezi Hrvaške za delovanje komisije in terenska dela, je bil odziv klavrn.

Praksa je bila, da je komisija vsako jesen, pred pričetkom lova na rise napravila anketo po občinskih lovskih zvezah, koliko risov živi v njihovih loviščih in koliko jih predlagajo za odstrel. Na podlagi teh ocen je komisija proučila in odobrila količinski odstrel po občinah in ta se je razporedil nato po loviščih. Izdano je bilo tudi dvoje dovoljenj za odstrel risov izven lovne dobe.

Trajanje lova v loviščih Hrvaške je bilo v prvih letih usklajeno z našim datumom - 15. november - 1. marec, kasneje je bil odstrel podaljšan. V Sloveniji smo v nekaterih letih bistveno podaljšali lovno dobo na rise za dobre 2-mesece, po l. 1991 zopet skrajšali.

Potek odstrela risov v loviščih LZ Hrvaške

Odstrel in pogin risov v loviščih Hrvaške sta predstavljena le sumarno po letih in ne tako podrobno, kakor za Slovenijo. Inštitut je sproti dobival od ing. A. Frkovića podrobne informacije o odstrelu risov, koliko je bilo najdenih, povoženih, poginjenih ali so bili na kak drug način pokončani - zastrupljeni, ujeti v past, pobiti s koli. Nekaj risov je bilo uplenjenih ilegalno od krivolovcev, vendar so tudi nekateri pravi lovci prikrivali, da so streljali ali uplenili risa in ni jih malo, kateri so šele po nekaj letih prišli na dan s podatki, kdaj, kje in kako so odstrelili. Tako je bilo šele maja 1993 znano (ing. Frković), da je bil že maja, meseca junija 1978(!) ustreljen močan ris (30 kg) na območju Žumberaka ob slovensko-hrvaški meji!

Omenjeno je že bilo, da moramo ločevati pri odstrelu risov na Hrvaškem dvoje obdobj:

- od l. 1978 - do sredine l. 1982, ko je bil ris nezaščiten vrsta
- od lovne dobe 1982/83 naprej, ko se je uvedla lovna in nelovna doba in se je pričel tudi planirani odstrel.

V prvem obdobju je bilo izločeno 27 risov. Prva risa sta bila položena na dlako junija, drugi 78, torej prej kot je padel prvi ris v Sloveniji (15. januar 1979). Lovna doba se je pričela šele s 15. novembrom, vendar se ni dalo ničesar ukreniti, da bi bila prepoved lova na Hrvaškem usklajena z našimi zakonskimi določili v Sloveniji. O odstrelu risov v omenjenem obdobju govori naslednja statistika:

Leto	Skupaj št.	Spol m	Spol ž	Spol nn
1978	1	1	-	-
1979	2	2	-	-
1980	5	2	3	-
1981	9	6	3	-
1982	10	4	3	3
Skupaj:	27	15	9	3

V Sloveniji je bilo v istem času izločeno 19 risov.

S puško je bilo odstreljeno 22 risov, dva so našli zastrupljena in dva povožena. Mladič, težak 4 in pol kilograma, kateri je zagotovo izgubil mati-vodnico, je prišel na dvorišče h kmetiji ob Kolpi in so ga potolkli s kolom. Interesanten je podatek, da so našli dva risa poginjena zaradi zastrupitve - požrla sta cianovodikovo ampulo, katero je bilo že prepovedano polagati v loviščih Hrvaške za pokončavanje lisic, ob tem pa je nastradala tudi ostala divjad (volk, jazbec, ris). V loviščih Slovenije te strupene vabe ni bilo dovoljeno nastavljanje lisicam že od l. 1966.

Risa je v omenjenem času lahko streljal vsak lovec, če mu je le prišel na muho in to preko celega leta. Ris ni užival nobene zaščite in tudi sankcij ni bilo mogoče po zakonski poti uveljaviti proti uplenitelju. Tako smo imeli pri nas v loviščih Kočevske in Notranjske točno predpisan in kličinsko omejen odstrel risov, preko Kolpe pa je bila povsem druga situacija, katero smo že opisali v naši spredaj navedeni informaciji.

Skupna akcija, da se uskladi lovsko gospodarjenje z risi v obeh republikah je imela odmev šele po l. 1982. Uplenitelj je moral od tedaj dalje poslati risa na pregled zaradi stekline na veterinarsko postajo na Reko ali na Veterinarski inštitut, kjer je vršil preglede dr.M.Karlovič, koordinatorju (ing.Frkoviću) pa javljati vse podatke o odstreljenem risu.

V drugem obdobju, ko se je z lovno sezono 1982/83 pričel številčno programiran odstrel v času od 1.11.do 1.3.naslednjega leta, je bilo na Hrvaškem v letih do 1989 izločeno več risov kot v Sloveniji:

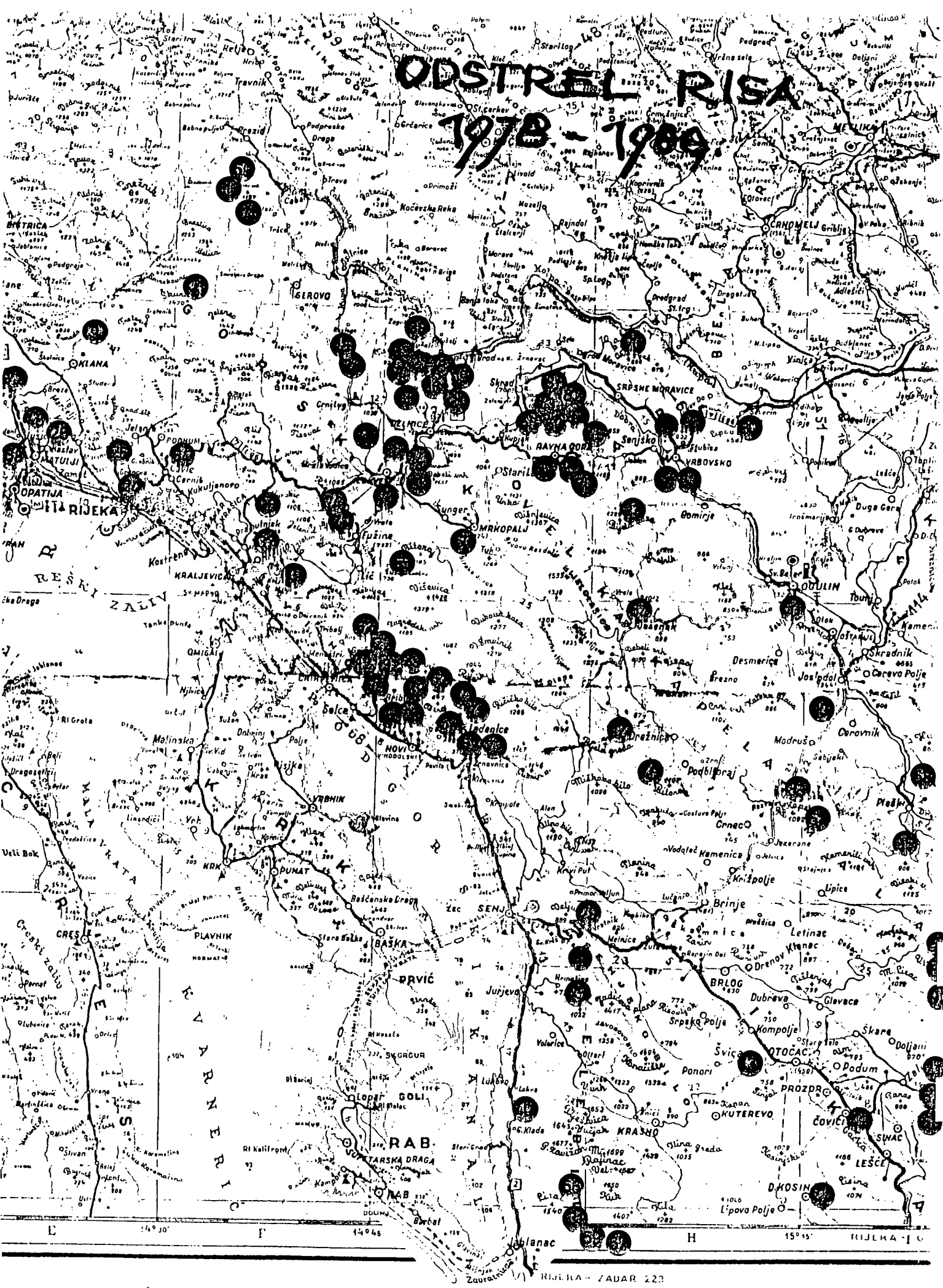
Lovsko leto	Odobren odstrel (število)	R e a l i z a c i j a		Skupaj
		V lov.dobi	Izven lov.dobe	
1982/83	5 + 2*	7	-	7
1983/84	7 + 3*	5	-	5
1984/85	16	9	2	11
1985/86	15	7	2	9
1986/87	25	14	4	18
1987/88	25	9	2	11
1988/89	29 + 9*	6	-	6
Skupaj	122 (+14)*	57	10	67

Opomba: * Naknadno je komisija pri Republiškem zavodu za zašč. prirode v Zagrebu izdala na zahtevo Lovskih družin izjemna dovoljenja za povečan odstrel risov, deloma tudi izven lovne dobe. Moramo poudariti, da ta izjemen odstrel ni bil tudi izvršen. Velja še omeniti, da je v istem obdobju v Sloveniji bilo izločeno 56 risov, to je 11 manj kot v loviščih Hrvaške.

Na priloženem zemljevidu, so označene lokacije, kje so bili do l. 1989 risi odstreljeni ali najdeni poginjeni. Vsak primerek je bil sproti evidentiran in je dobil svojo zaporedno številko, katera je označena v krogu.

ODSTREL RISA

1978 - 1989

MERILO 1 : 300 000

0 10 20 30 40

RIJEKA - ZADAR 222

Odstrel in pogin v lovni dobi 1989/90 vse do 1992/93 je bil v loviščih Hrvaške še naslednji:

Leto	Število

1989/90	11
1990/91	8
1991/92	6
1992/93	9

Skupaj	34

Opomba: Zaradi izbruha sovražnosti po l. 1991 vojne razmere na Hrvaškem niso dopuščale ing. Frkoviću, da bi še imel celovit pregled nad razmerami v samozvani Srbski Krajini, kaj se dogaja z risi. Uspel je za zadnji dve leti zbrati podatke o odstrlu in poginu le v ostalih loviščih Hrvaške, brez Like, Korduna itd.

Če upoštevamo obdobje, ko ris ni bil zaščitena divjad - do l. 1982 in kasneje, ko se je programiral odstrel je statistika, upoštevaje tudi pogin, naslednja:

Leto	Štev.risov

od 1978 do 1982	27
od 1982 do 1993	101

Skupaj	128 risov

Lovišča se v SR Hrvaški združujejo na nivoju občin in več teh v regije. Po tem kriteriju je bilo izločeno naslednje število risov:

Regija	Občina	Štev.	Skupaj
A. Gorski Kotar	Delnice	39	
	Čabar	11	
	Vrbovsko	9	69
	Ogulin	10	
B. Hrvaško Primorje	Rijeka	10	
	Crikvenica	22	46
	Senj	14	
C. Lika	Gospić	2	
	Otočac	2	9
	Titova Korenica	2	
	Donji Lapac	3	
D. Istra	Opatija	3	4
	Poreč	1	
vse skupaj			128

Spolno razmerje

Po zbranih podatkih je bilo v loviščih Hrvaške po spolu izločeno naslednje število:

Spol	Štev.
samcev	49
samic	69
neznan	10 - (povoženi, poginjeni-pretežno mladiči)
Skupaj	128

Ing. A. Frkovič nam je posredoval še naslednje podatke

Odstrel in pogin po starosti:

- odraslih je bilo 96
- mladih je bilo 32

Na kakšen način so prišli risi ob življenje:

- z odstrelom 103
- povoženi 8
- past 3
- strup 2
- ostalo 6

Odstrel in pogin se je dogodil v naslednjih mescih

mese	število
januar	22
februar	<u>26</u>
marec	6
april	5
maj	3
junij	6
julij	4
avgust	7
september	<u>10</u>
oktober	12
november	16
december	11

Če upoštevamo normalne lovne dobe - od začetka oktobra do konca februarja je bilo po tem kriteriju izločeno:

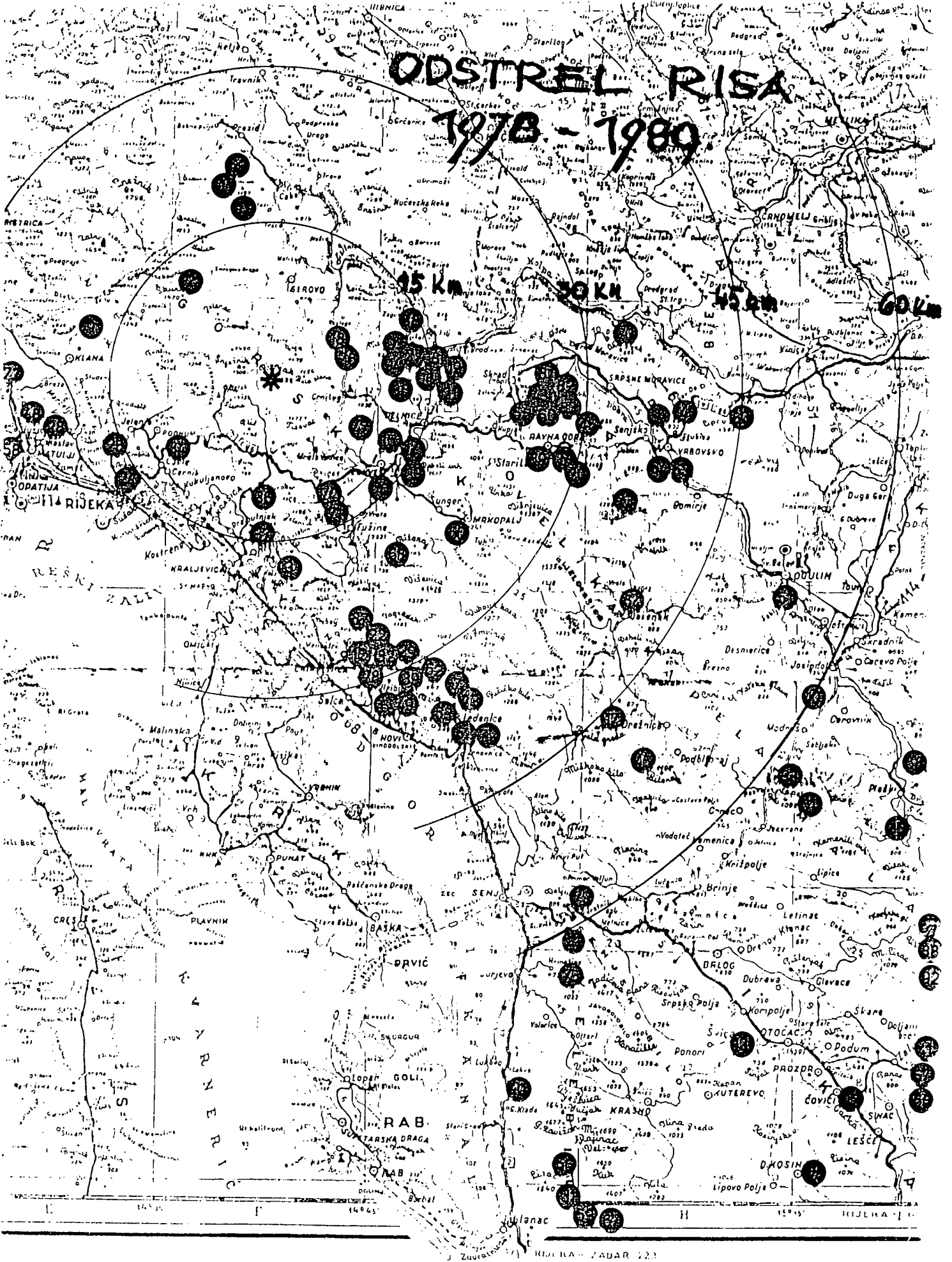
v lovni dobi	87 risov
v nelovni dobi	41 risov

LOKACIJE ODSSTRELA IN POGINA RISOV

Enako kot v Sloveniji smo tudi teritorij lovišč v tej republiki razdelili v takoimenovane cone, katere smo dobili na ta način, da smo iz centra (Risnjak) včrtali v karto (odstrel in pogin risov) razdalje na 15, 30, 45 in 60 km od centra. Območje NP Risnjak smo izbrali zato, ker je bil že tu leta 1974, leto dni po izpustu risa na Kočevskem opažen prvi ris, ki je med tem časom prešel verjetno mejno reko Kolpo (Kupa) in se naselil v Risnjaku. Odstrel vse divjadi je na območju tega Nacionalnega parka, ki meri cca 3000 ha, strogo prepovedan. Vsa leta je bilo na tej lokaciji slediti ali direktno opaziti rise in mladiče in ocenjujemo, da so od tu risi migrirali v sosedna lovišča ter ostala področja Gorskega Kotara, Velike Kapele, Like in Velebita in tudi Istre.

Center risje populacije na Hrvaškem je Gorski Kotar in to predvsem na območju občine Delnice in sem spada tudi NP Risnjak. To potrjuje dosedanji odstrel in pogin, ki znaša skupaj 39 kosov. V celotnem območju Gorskega Kotara (4 občine) je bilo odstreljeno ali najdeno kar 69 risov od skupnega števila 128, kar znese 54%.

ODSTREL RISA 1978 - 1989

MERILO 1:300 000

0 10 20 30 40

Tabela prikazuje, v katerih conah so bili izločeni risi od leta 1978 do 1989.

Razdalja od centra	Štev.izločenih risov	%
do 15 km	4	4%
od 16-30 km	21	22%
od 31-45 km	21	22%
od 46-60 km	21	22%
nad 60 km	27	30%
S k u p a j :	94	100%

ODSTREL IN POGIN RISOV V LOVIŠČIH BOSNE IN HERCEGOVINE

Zadnji ris je bil v tej republici uplenjen l. 1911. Verjetno je tedaj obstajala povezava s še danes avtohtono kolonijo risov na Šarinih Prokletijah na Kosovem.

Nova populacija risov se je iz gozdov Gorskega Kotara iz leta v leto širila proti jugu in sicer v dve smeri:

- prva, močnejša je potekala v smeri pogorja Velebita, vzdolž Jadrana, le da risov ni bilo zaslediti v nižinskem svetu ob morju
- druga smer migracij je šla bolj v notranjost in to preko Velike Kapele, Nacionalnega parka Plitvice v Liko in dalje v Bosansko Krajino v predel Bihača.

Prvi zapis o risu je bil objavljen v januarški številki Lovački list, kateri izhaja v Sarajevu, da je bil koncem l. 1984 najden pri kraju Loskun poginjen ris, katerega je povozil vlak na Bihački progi (št.1). To mesto je oddaljeno cca 200 km od izpusta risov pri nas na Kočevskem. V istem članku je rečeno, da je bilo opaženo več risov v kanjcu reke Une v smeri Martin Brod in v predelu Oštrelja pri Bosanskem Petrovcu.

V decembarški številki iste lovske revije z l. 1984 je prišla nova vest - ris je bil odstreljen pri kraju Drvar. Pastir in lovec Mite Kukrić iz kraja Vidova Sela je pasel čredo ovac in v mraku je opazil, da je "neka šarena životinja" napadla najbližjo ovco. Ni vedel, katera žival naj bi to bila in po strelu je neznan zver obležala v ognju. Šele kasneje so ugotovili, da je to ris. Na žalost podrobnosti o spolu in teži niso znane.

Tretjega risa je povozil avto na cesti pri kraju Neblusi blizu Bihača v sosednji Liki. Ta vest je bila objavljena v Lovačkem listu aprila l. 1988, številka 105. To naj bi bil mali ris, kaj več ni razbrati iz članka.

Največ informacij o risu je prihajalo iz območja Pleševice in tam naj bi bil l. 1987 odstreljen drugi ris, katerega je uplenil lovec iz Bihača. Po objavljeni sliki se da sklepati, da je bil to odrasel ris.

Meseca februarja je prišla do nas presenetljiva vest o odstrelu tretjega risa v Bosni - samca, težkega 16 kg, v obori Kamenica pri Zavidovićih, kjer imajo na nekaj 100 ha ograjeno lovišče za muflone in damjake. To je do sedaj najdaljša znana migracijska smer oz. pot risov proti jugovzhodu.

Nekaj lovcev iz kraja Šipovo je 6. avgusta 1989 organizirala pogon na srnjad in enemu od njih je prišel pred puško ris. Po zapisu v Lovačkem listu je bila to samica, težka 12 in pol kg. S tem primerkom je bilo odstreljeno v BiH 4 risi, dva pa sta bila povožena - skupaj torej 6.

Priložen je zemljevid, kjer so označene lokacije za vse cmenjene rise.

Leto	Datum	Kraj	Spol	Način
1984	?	Loskun	?	Povožen - vlak
1984	?	Drvar	?	Odstreljen
1987	?	Nebrus	?	Povožen - oseb. avto
1988	?	Plešivica	?	Odstreljen
1988	21.2.	Kamenica	samec	Odstreljen
1989	6.7.	Šipovo	samica	Odstreljen

Podatki za prve štiri rise so pomanjkljivi, le za zadnja dva vemo za datum odstrela, spol in težo. Komisija pri Republičkem zavodu za zaščito prirode Hrvatske je poskušala navezati stike z Lovsko zvezo BiH v Sarajevu že 1. 1983, vendar ni bilo nobenega odziva. Ubrali so še drugo pot - imenovali znanega lovskega strokovnjaka za člana te komisije, vendar se na žalost nikoli ni odzval vabilu in od tod tudi pomanjkljive informacije o risih iz te republike. Iz člankov v njihovi lovski reviji ni zaznati kekega posebnega navdušenja za rise, ker menijo, da imajo dovolj opravka z volkovi in medvedi.

Ob zaključku poglavja o odstrelu in poginu risov objavljamo sumarni prikaz, koliko risov je bilo izločeno v posameznih letih v vseh treh republikah (državah) - Sloveniji, Hrvaški in BiH od l. 1974 do konca l. 1993:

SUMARNI PRIKAZ Odstrela in pogina risov
v loviščih Slovenije, Hrvaške in BiH
do leta 1993

Lov. leto	Slovenija	Hrvaška	BiH	Skupaj
----- š t e v i l o -----				
1974	1	-	-	1 (past)
1978/79	5	1	-	6
1979/80	3	2	-	5
1980/81	2	5	-	7
1981/82	4	9	-	13
1982/83	5	10	-	15
1983/84	4	12	-	16
1984/85	9	11	2	22
1985/86	10	9	-	19
1986/87	7	18	1	26
1987/88	11	11	2	24
1988/89	15	6	1	22
1989/90	8	11	-	19
1990/91	13	8	-	21
1991/92	9	6	-	15
1992/93	7	9	-	16

	113	128	6	247

V Sloveniji	je bilo izloženo	113 risov	=	46%
v Hrvaški	je bilo izloženo	128 risov	=	52%
v BiH	je bilo izloženo	6 risov	=	2%

KVALITETA TROFEJ RISOV

Pri velikih zvereh, ki žive v naših gozdovih - medvedu, volku in risu se ocenjuje kot lovska trofeja **kožuha** in ločeno **lobanja** in to neglede na spol. Za enotno oceno lovskih trofej obstajajo posebna internacionalna merila, norme, katere določa Mednarodna organizacija za lovstvo in ohranitev divjadi (CIC) s sedežem v Parizu (Francija). Formirane so posebne komisije strokovnjakov, ki ob priliki domačih, mednarodnih in svetovnih razstav ocenjujejo posamezne trofeje in jih razvrščajo po številu točk v tri razrede in dodeljujejo odgovarjajoče medalje - zlate, srebrne ali bronaste. To omogoča, da se primerja kvaliteta posameznih vrst divjadi med seboj v določenem lovišču ali območju, na nivoju npr. republike, države in predvsem na mednarodnem.

Za merjenje velikosti risjega **kožuha** so odločujoče tri ocene:

- dolžina kožuha
- širina kožuha
- razpon kožuha

Meritve so izražene v cm in do mm natančne. K dobljenim ocenam se lahko dodajo še lepotne točke.

Za oceno **lobanje** risa se meri dvoje:

- dolžina lobanje
- širina lobanje

Število točk da izračun, v kateri kakovostni razred spada kožuh ali lobanja.

RIS - kožuh

- 125 ali več točk - zlata medalja
- od 115 do 124,99 točk - srebrna medalja
- od 105 do 114,99 točk - bronasta medalja

Po velikosti **lobanje** so medalje razdeljene po naslednjem zbiru točk:

- 27 in več toč - zlata medalja
- od 26 do 26,99 točk - srebrna medalja
- od 25 do 25,99 točk - bronasta medalja

O trofejni kvaliteti novo naseljene populacije risov v Sloveniji in Hrvaški imamo že nekaj ocen, ki spadajo v mednarodni vrh zlatih trofej vrste Lynx lynx L.. Na mednarodnih razstavah Brno (1985), Novi Sad, Nuernberg ter svetovni razstavi leta 1981 v Plovdiv-u (Bolgarija) je bil kožuh risa iz Gorskega Kotara (170,15 točk) na 12. mestu v Evropi - pred njim je bilo le 10 višje ocenjenih kožuhov risov iz evropskega dela Svojetske zveze in ena iz Romunije, torej pred risi iz ČSSR, od koder smo "uvozili" leta 1973 to divjad.

Večine trofej risov iz Slovenije sploh še ni bila ocenjena iz preprostega razloga, da že 13 let ni bilo nobene slovenske ali mednarodne razstave v naši republiki. Zadnja razstava je bila

1980 v Ljubljani, na kateri je bil predstavljen le kožuh in lobanja risa, uplenjenga v LD Prežihovo. Ta kožuh je dobil 153,16 točk in lobanja 27.6 točke, kar je zadostovalo za dvojne zlate medalje. Troje kožuhov risov iz Slovenije je bilo razstavljeno v Brnu (ČSSR) leta 1985, od tega sta dve dobili zlata odličja (126,25 iz GL Medved Kočevje in 125,49 iz LD Kozine), tretja je dobila bron.

Več vpogleda v kvaliteto trofej risov imamo iz lovišč Hrvaške. Leta 1987 je bila lovska razstava v Opatiji in večina trofej iz te republike je bila razstavljena na tej razstavi. Imamo vpogled tako le v kvaliteto trofej risov iz Gorskega Kotarja, Hrvaškega Primorja ter dela Istre. Iz kataloga povzemamo naslednje podatke:

Lobanja: razstavljeno 33 primerkov, kateri so prejeli naslednja odličja:

- 18 trofej je prejelo zlato medaljo
- 6 trofej je prejelo srebrno medaljo
- 7 trofej je prejelo bronasto medaljo
- 2 trofeji brez medalje

Kožuh: razstavljeno 28 kožuhov:

- 8 kožuhov je dobilo zlato medaljo
- 6 kožuhov je dobilo srebrno medaljo
- 6 kožuhov je dobilo bronasto medaljo
- 8 kožuhov zaradi nižjih ocen ni prejelo odličja

Neglede nato, da večina kožuhov in lobanj uplenjenih risov v Sloveniji še ni bilo ocenjeno, lahko ugotovimo:

- da kvaliteta trofej kotira zelo visoko
- da se posamezne zlate trofeje uvrščajo v sam evropski vrh rodu Lynx L.

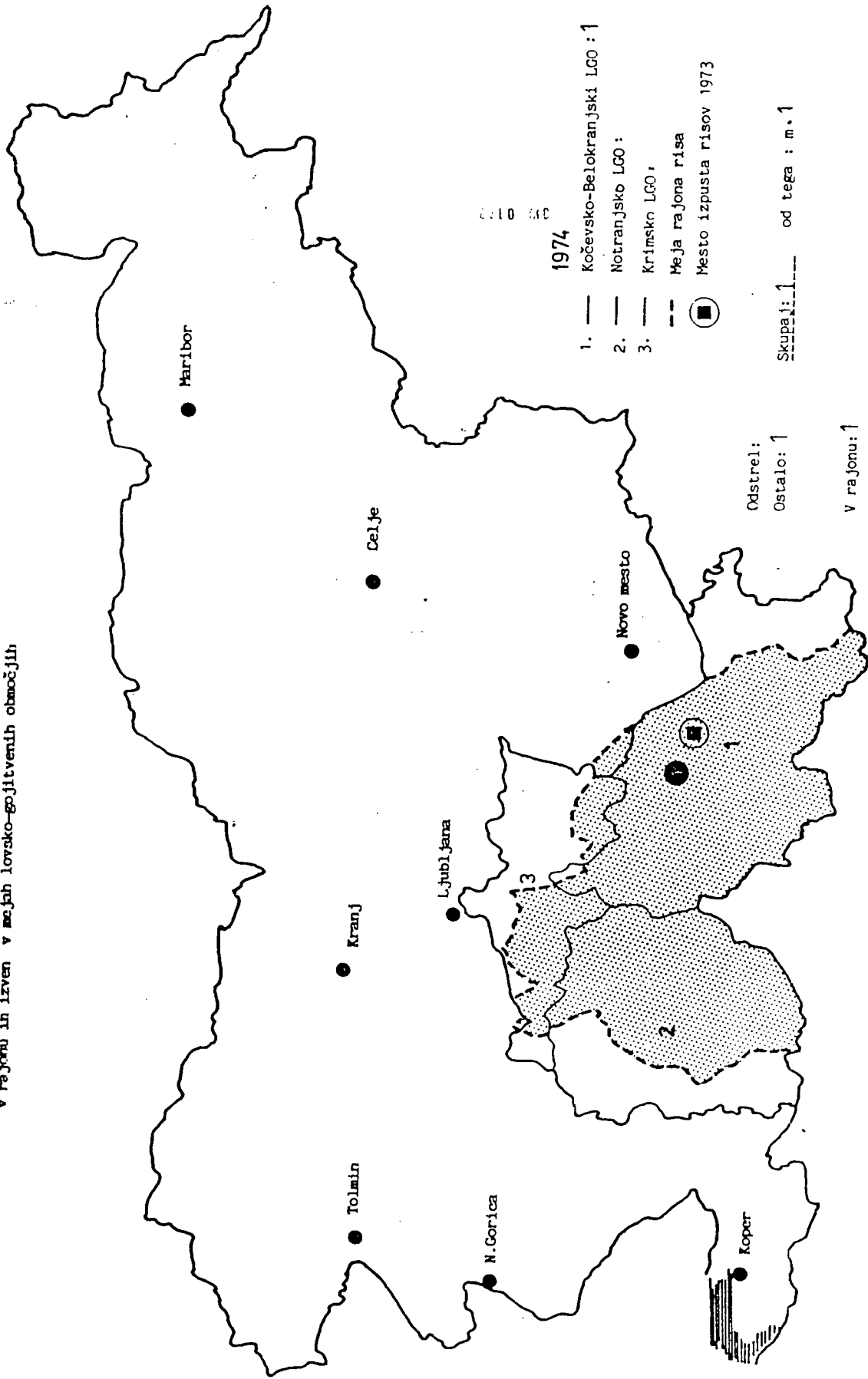
Priloge:

Odstrel in pogin risov smo za vsako leto sproti vnašali v pregledno karto Slovenije 1:370.000. Za vsako leto predstavljamo:

- shematski prikaz lokacij odstrela + pogina
- odstrel ali pogin v rajonu in izven tega (po l. 1991 te delitve ni več)
- skupno število in spolno razmerje
- koliko je bilo od skupnega števila mladičev (M)

Celovit odstrel je prikazan separatno.

Izločeno (odstreljeno, povoženo, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojitvenih območjih

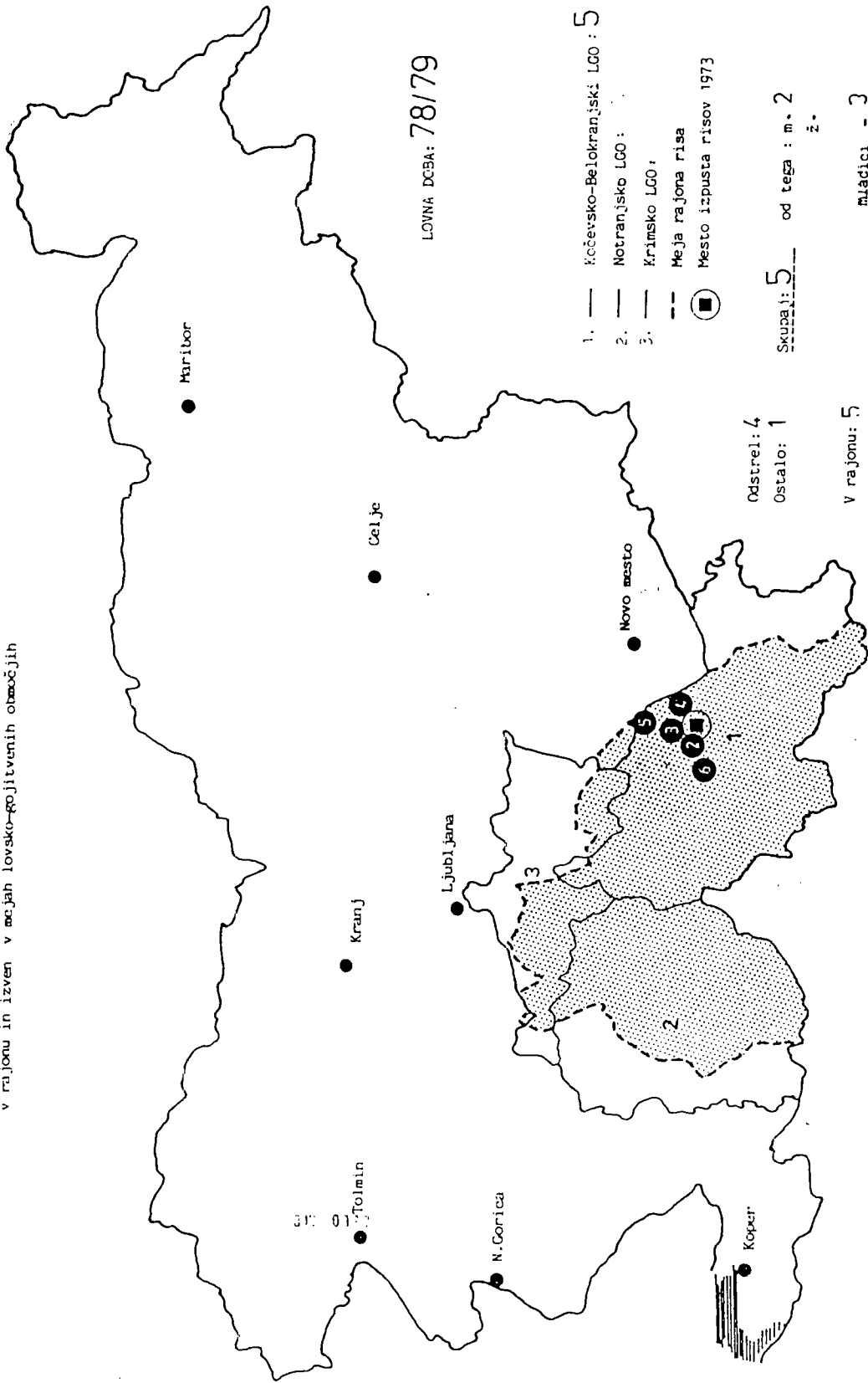
- 1974
- 1. ————— Kočevsko-Belokranjski LGO : 1
 - 2. ————— Notranjsko LGO :
 - 3. ————— Krimsko LGO :
 - --- Meja rajona risa
 - ⊠ Mesto izpusta risov 1973

Skupaj: 1 od tega : m. 1

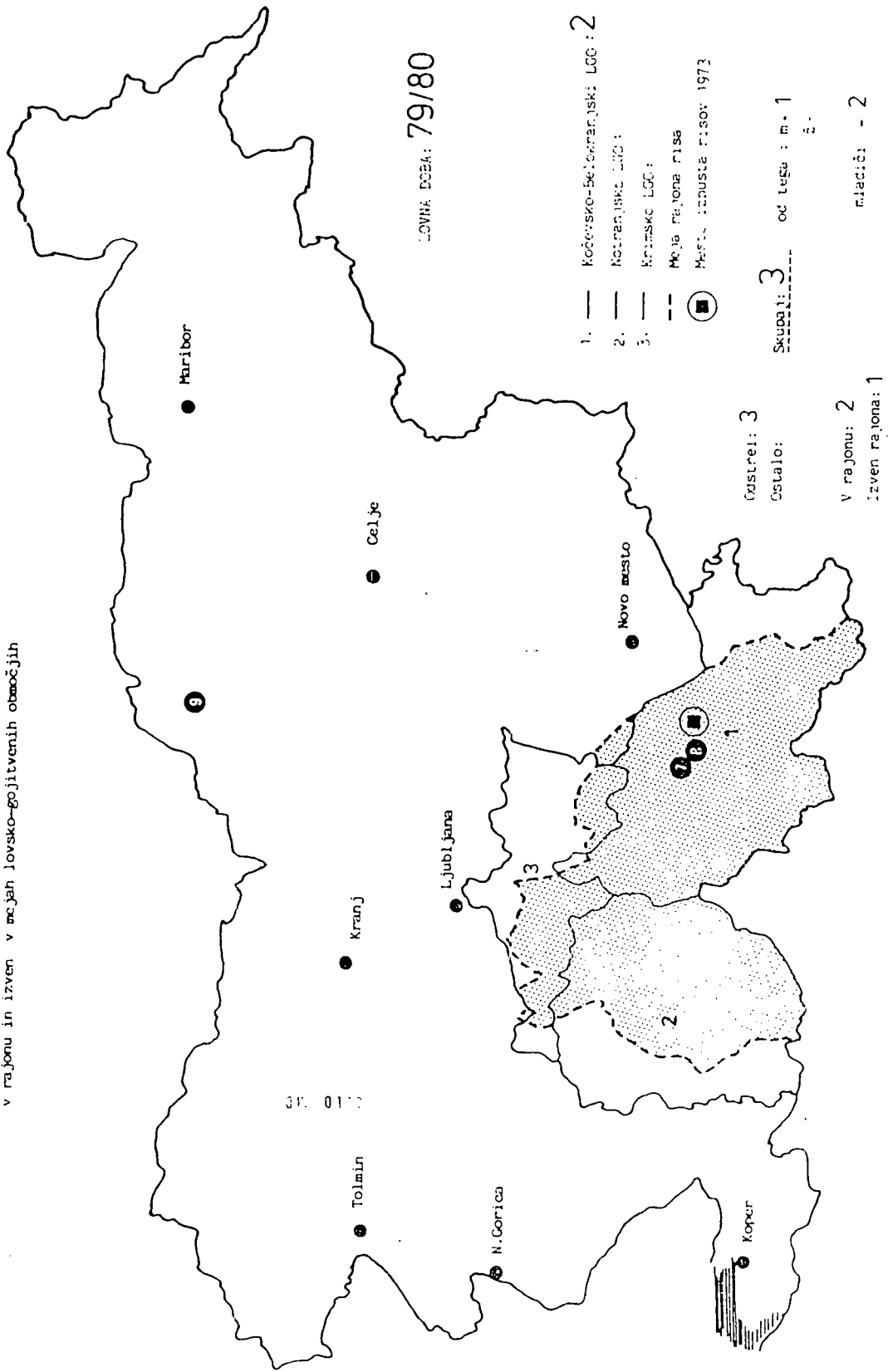
Odstrel:
Ostalo: 1

V rajonu: 1
Izven rajona:

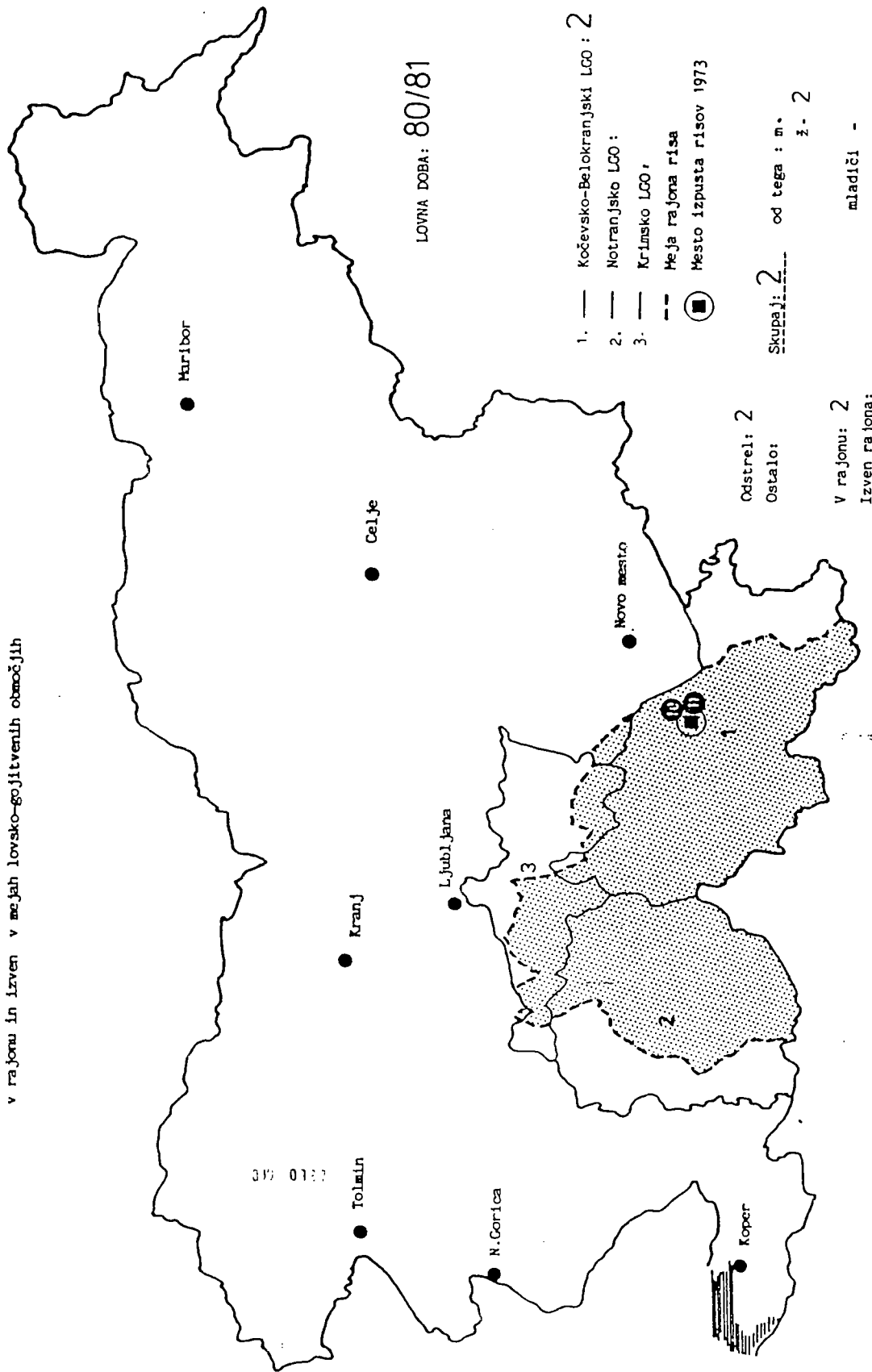
Izločeno (odstreljeno, povoženo, popinjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-rajonskih območjih

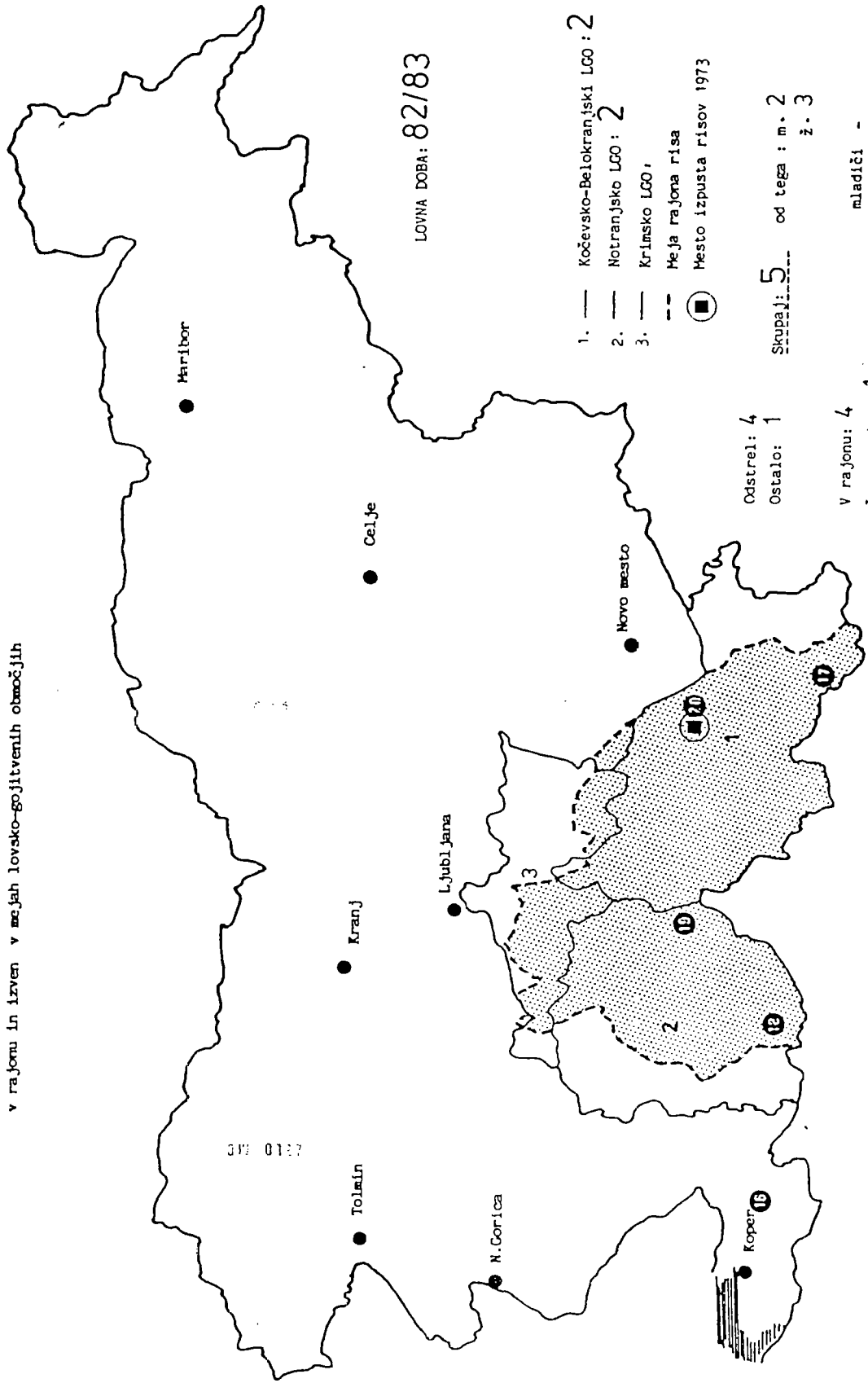
Izločeno (odstreljeno, povoženo, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojitvenih območjih

Izločeno (odstreljeno, povoženo, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojitvenih območijh

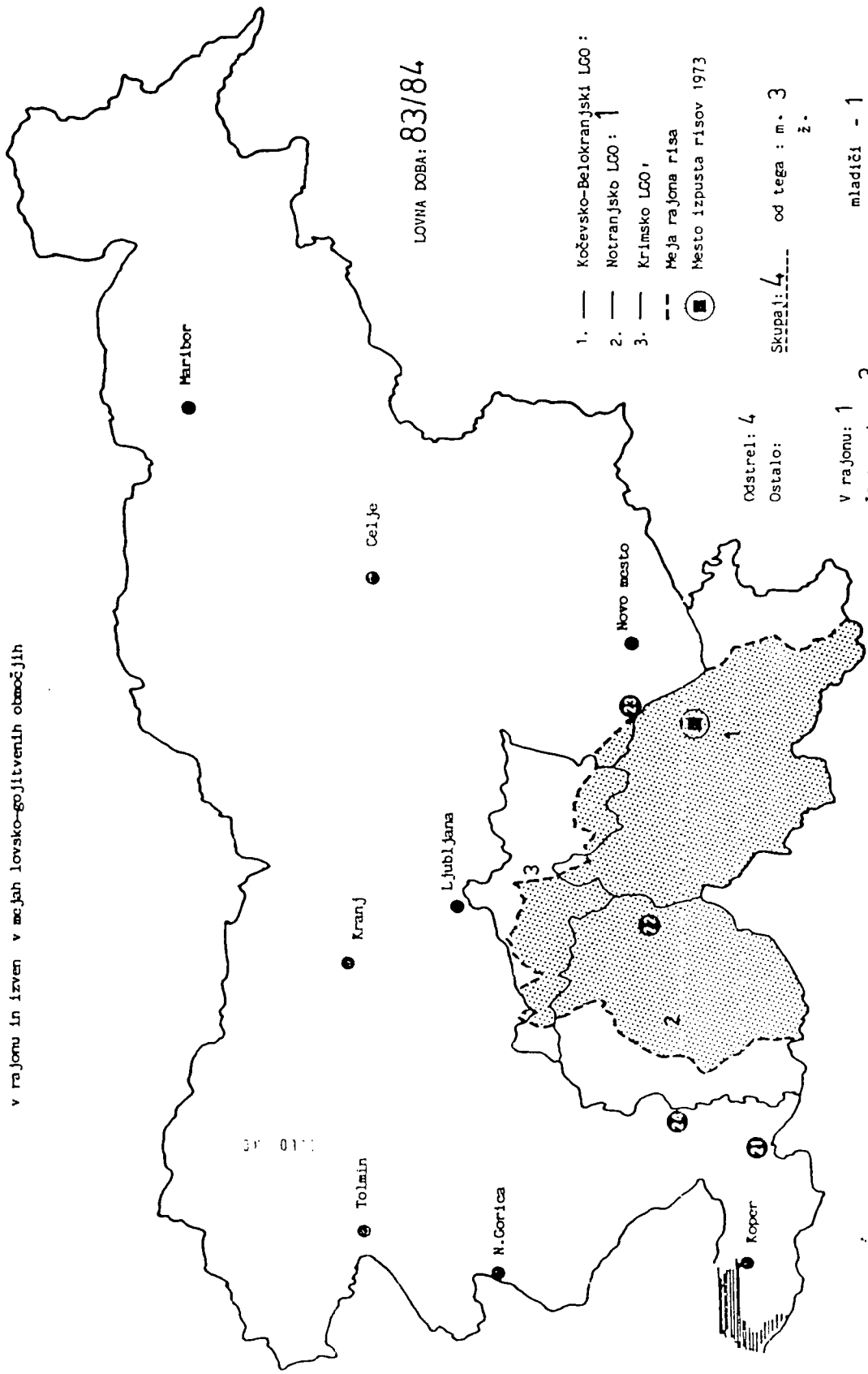

Izločeno (odstreljeno, povoženo, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojivnih območjih

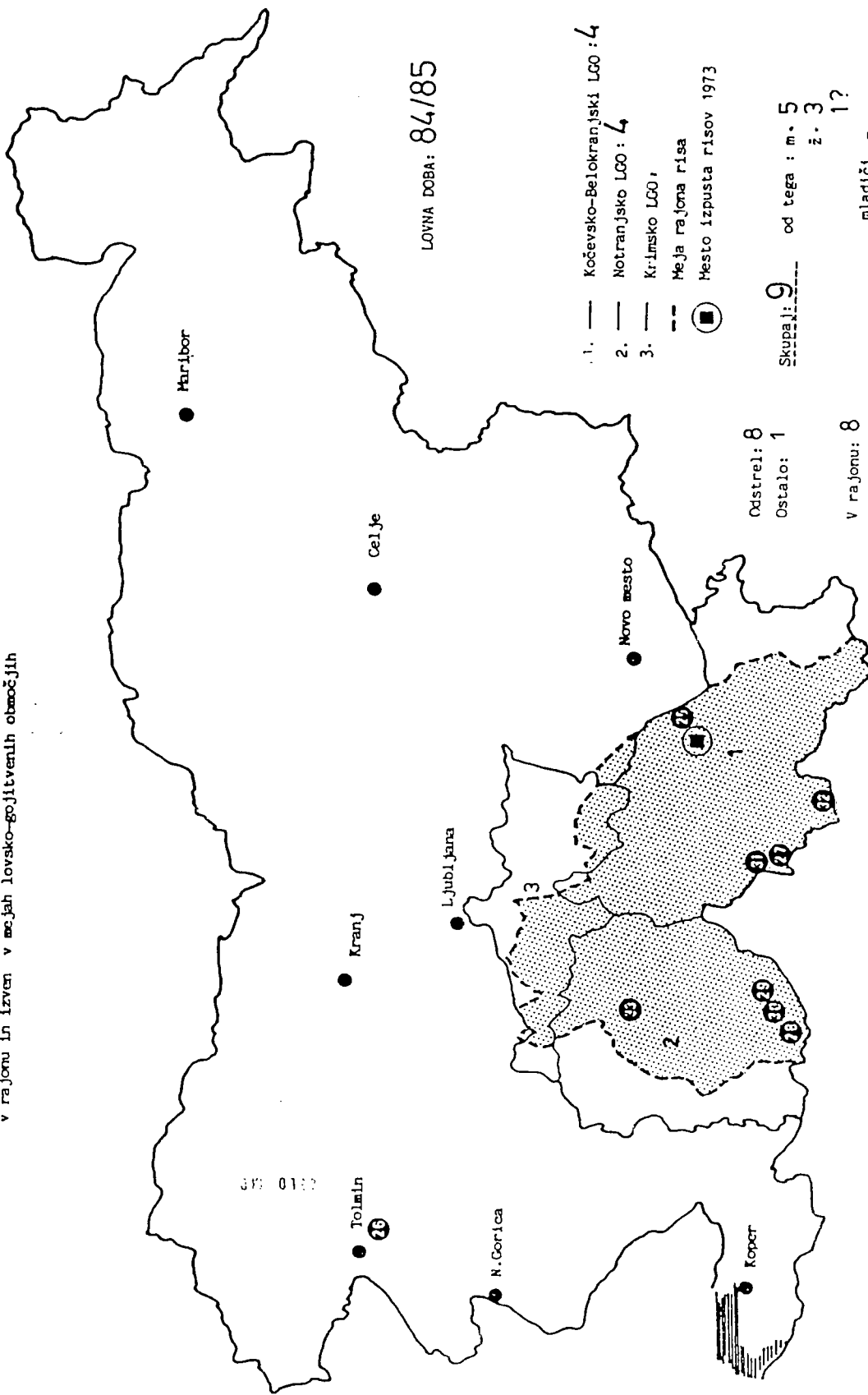

317 0137

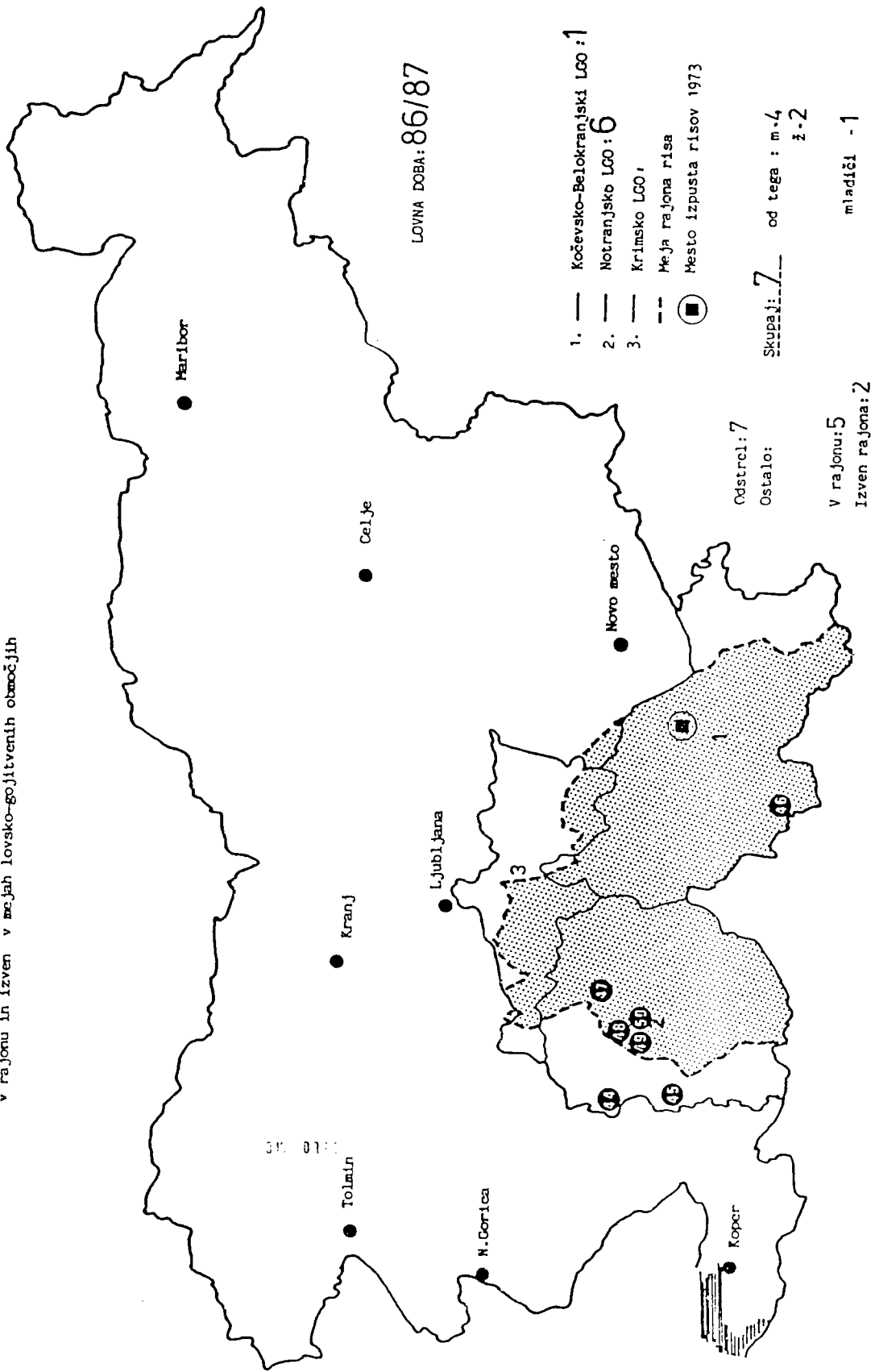
Izločeno (odstreljeno, povoženo, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojzvitvenih območjih

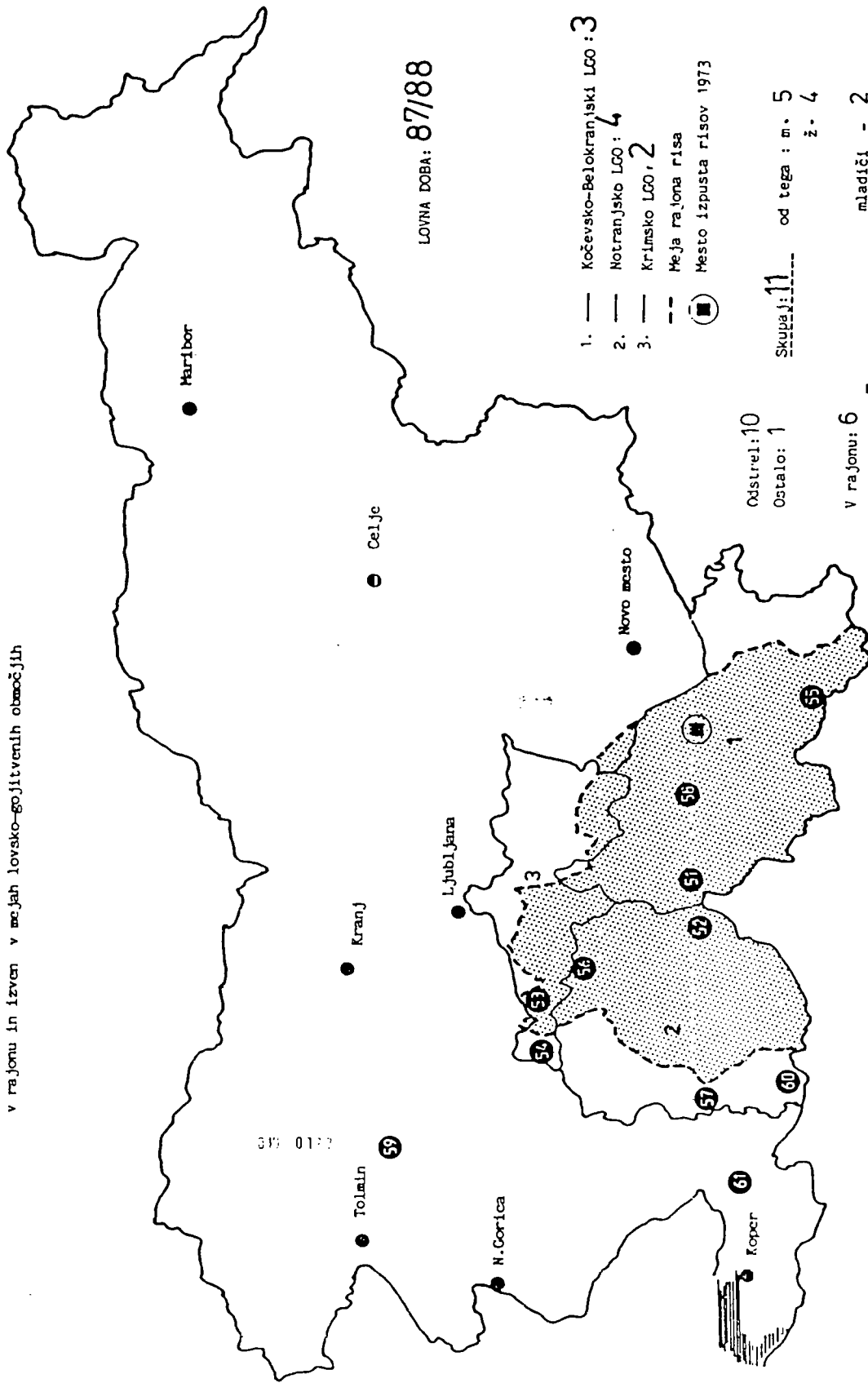
Izločeno (odstreljeno, poveženo, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojzvitvenih območijih

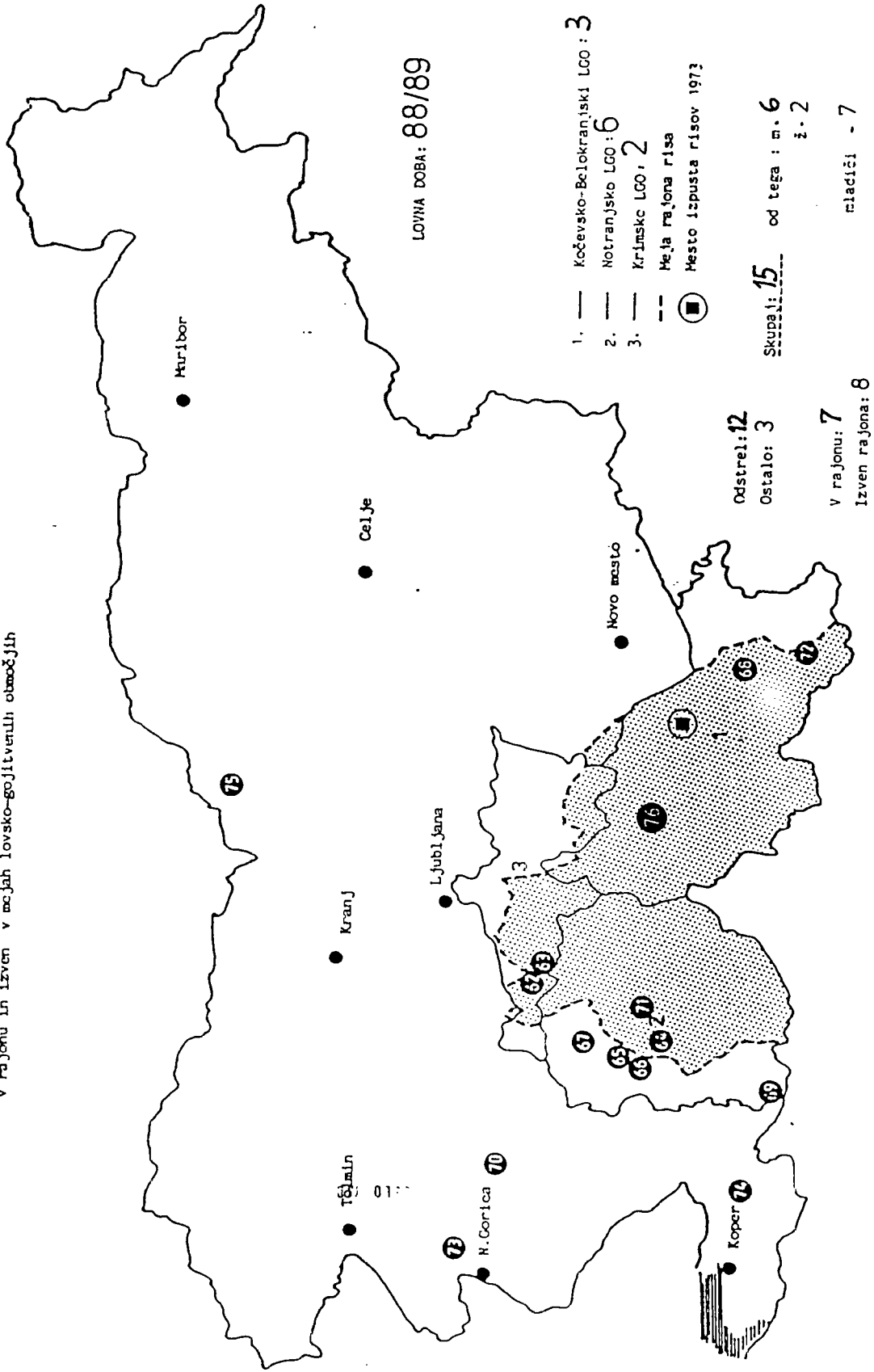
Izločeno (odstreljeno, povoženo, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojitvenih območjih

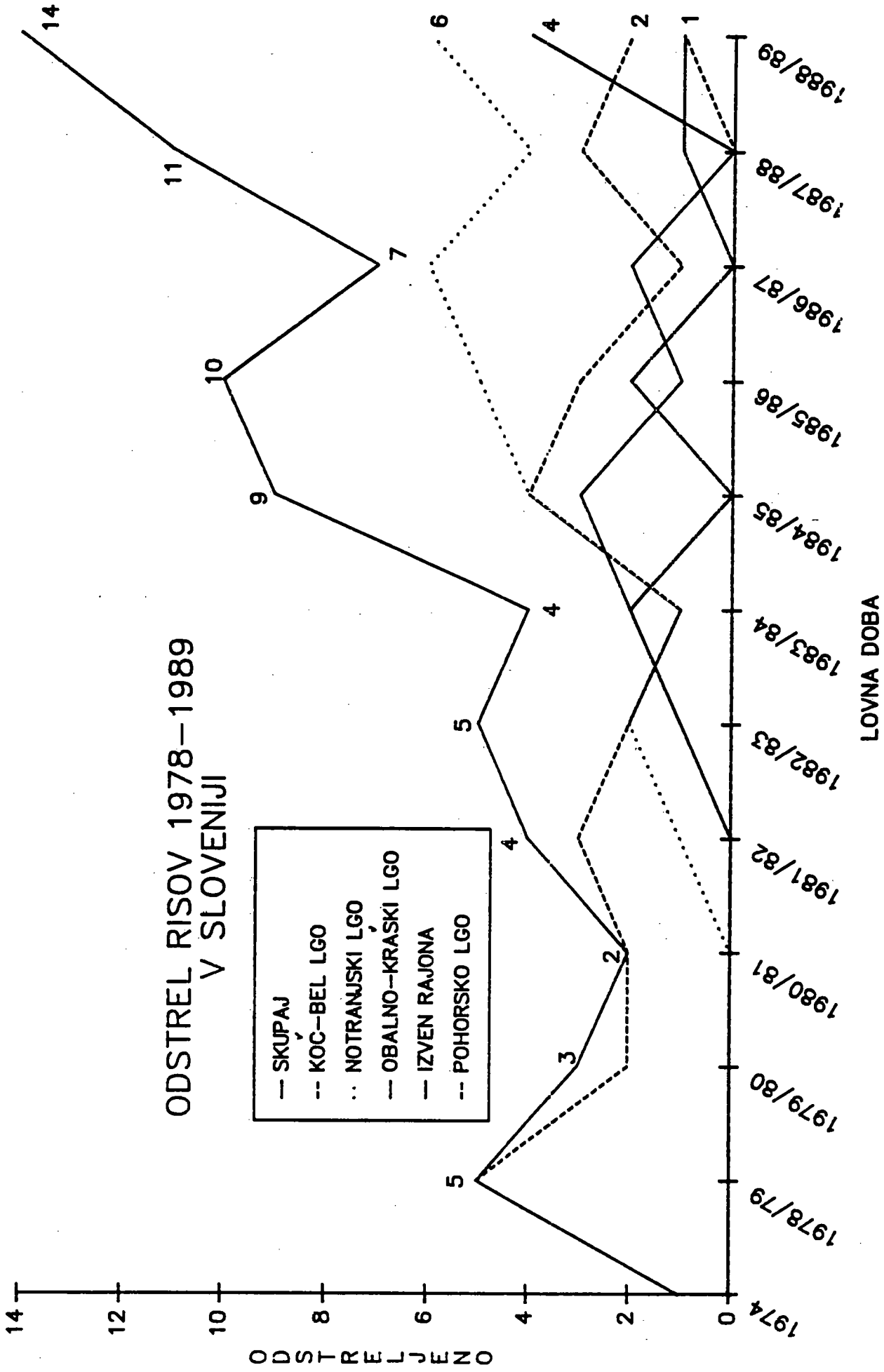
Izločeno (odstreljeno, povuženo, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojitvenih območjih

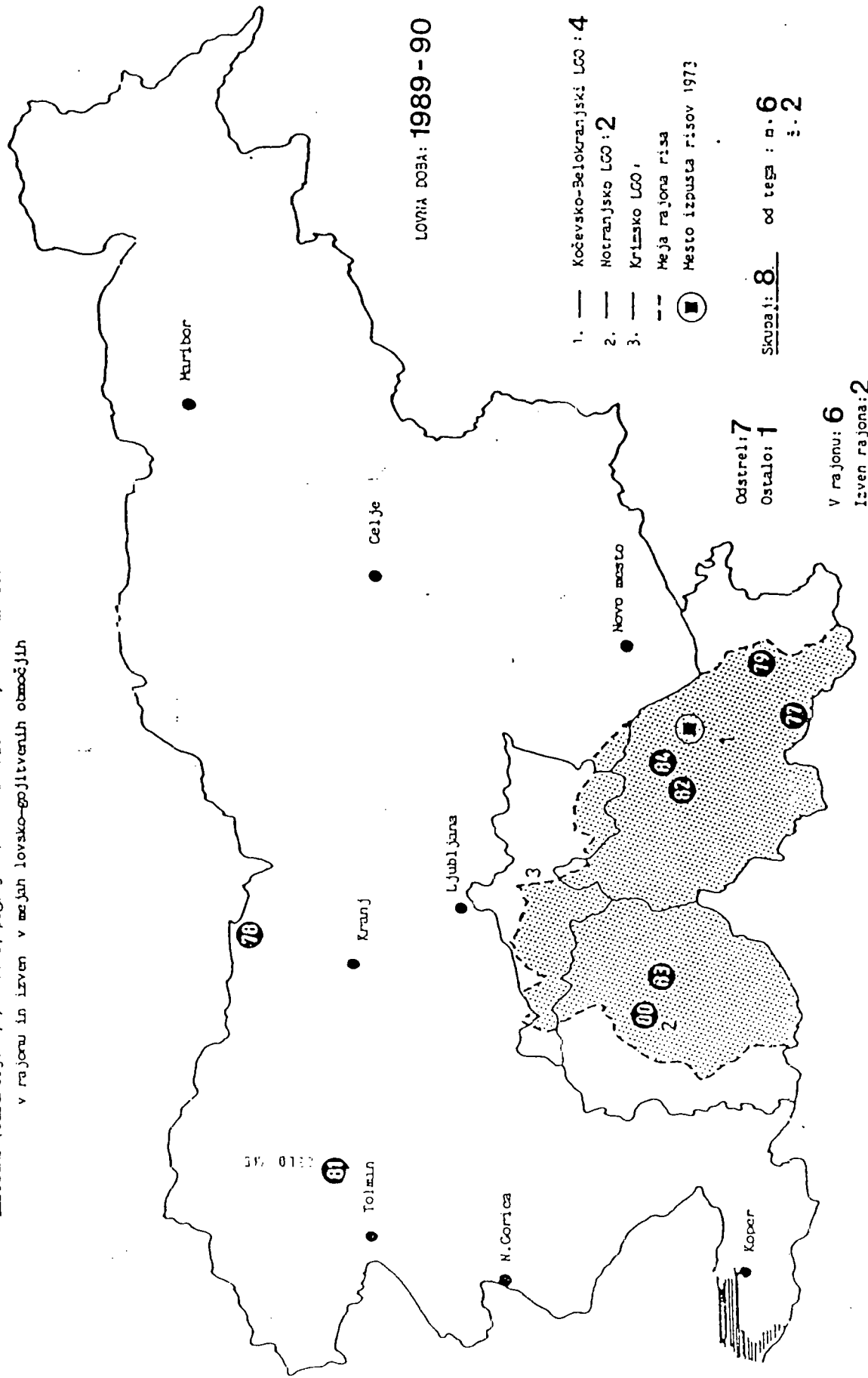
Izločeno (odstreljeno, poveženo, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojitvenih območijih

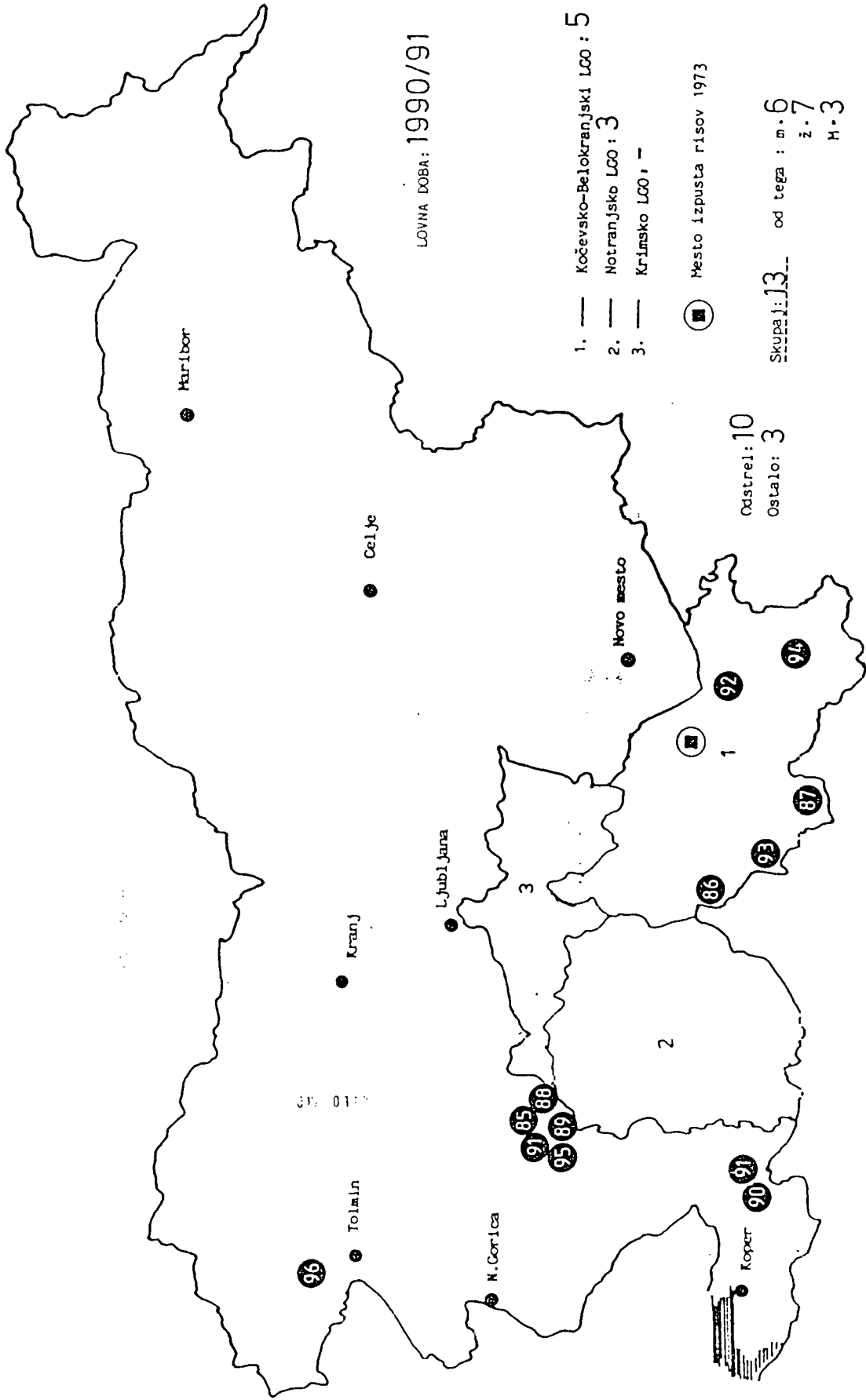
ODSTREL RISOV 1978-1989 V SLOVENIJI

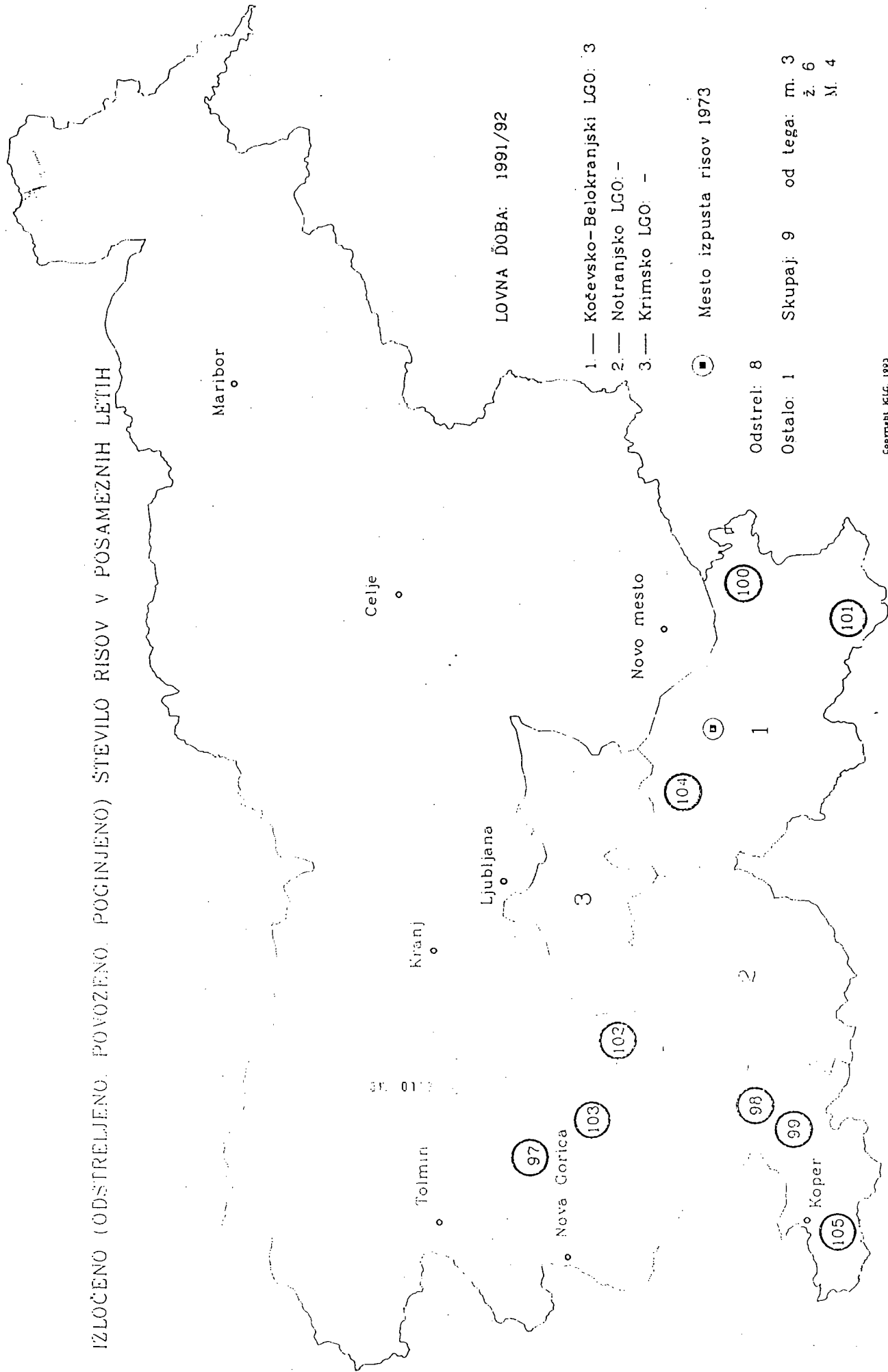
Izločeno (odstreljeno, povoženo, poginjeno) število risov v posameznih letih
v rajonu in izven v mejah lovsko-gojitvenih območijih

Izločeno (odstreljeno, povoženo, poginjeno) število risov v posameznih letih

IZLOČENO (ODSTRELJENO, POVOZENO, POGINJENO) ŠTEVILO RISOV V POSAMEZNIH LETIH

LOVNA DOBA: 1991/92

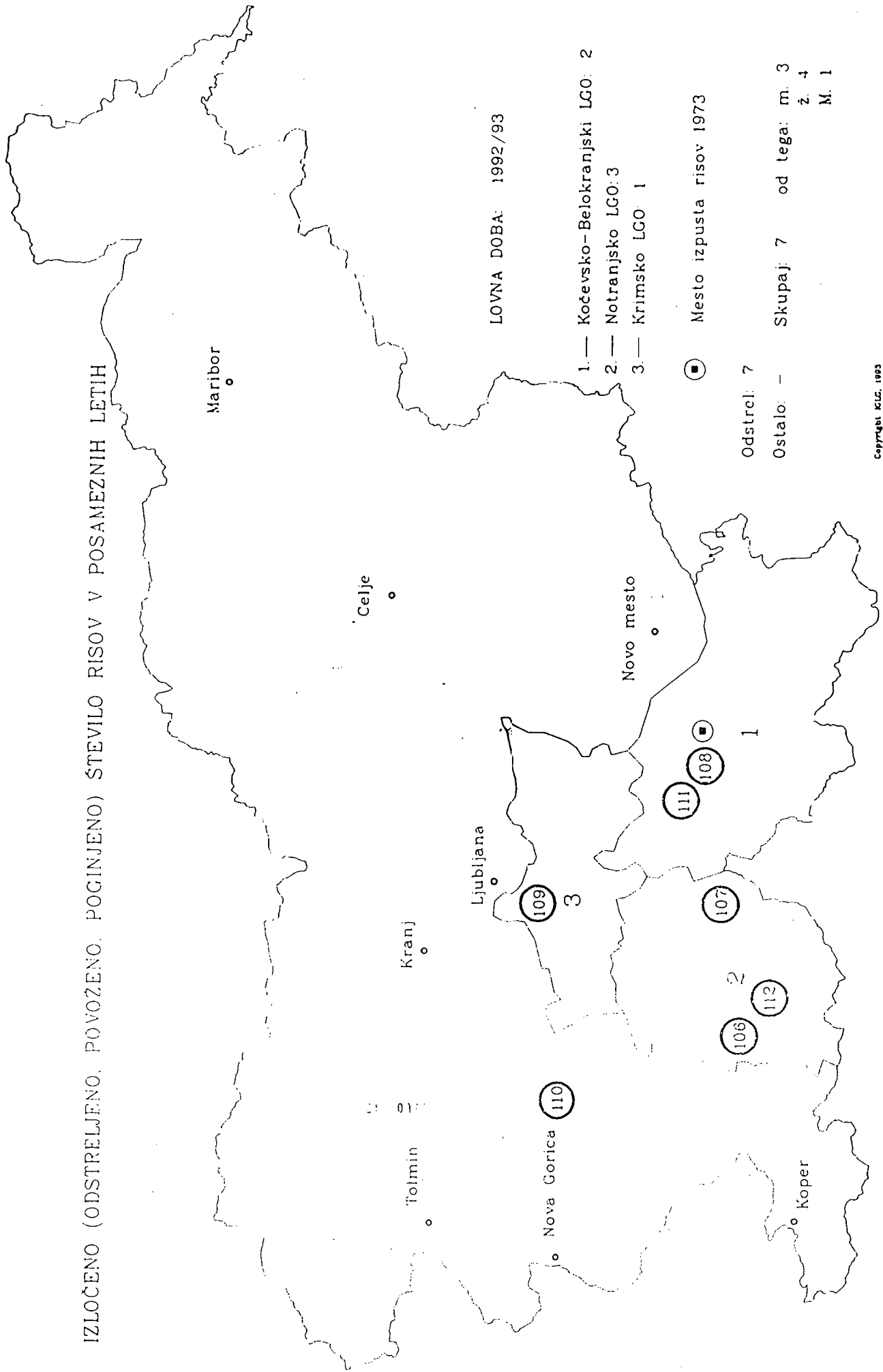
- 1 — Kočevsko-Belokranjski LGO: 3
- 2 — Notranjsko LGO: -
- 3 — Krimsko LGO: -

▣ Mesto izpusta risov 1973

Odstrel: 8

Ostalo: 1 Skupaj: 9 od tega: m. 3
ž. 6
M. 4

IZLOČENO (ODSTRELJENO, POVOŽENO, POGINJENO) ŠTEVILO RISOV V POSAMEZNIH LETIH

LOVNA DOBA: 1992/93

- 1. — Kočevsko-Belokranjski LGO: 2
- 2. — Notranjsko LGO: 3
- 3. — Krimsko LGO: 1

● Mesto izpusta risov 1973

Odstrel: 7

Ostalo: — od tega: m. 3
z. 4
M. 1

